

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 3.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA KIRÁLY ISTVÁN

3. KÖTET

REGÉNYEK
És
NAGYOBB ELBESZÉLÉSEK

III.

1885—1889

1957

MIKSZÁTH KÁLMÁN

A LOHINAI FŰ
A KÉT KOLDUSDIÁK
A BESZÉLŐ KÖNTÖS

FÜGGELÉK:
A LOVAK REPARÁLÓJA

1957

Sajtó alá rendezte:
KIRÁLY ISTVÁN

Lektor:
RUBINYI MÓZES

© *Akadémiai Kiadó, 1956*

A kötetet Csillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Vezér Erzsébet Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1956. szeptember 20. Példányszám: 10 200—20 200
Terjedelem: 23.5 (A/5) ív + 7 melléklet

46103/58 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

A LOHINAI FŰ

ELBESZÉLÉS

1885

BEVEZETÉS

Azon töröm én a fejemet, hogy nézhet ki az a fű, mely a lohinai határban nő?

És hol nő? A csalitosban, a nádas tájékán, a csevice mellett, fent a sivár Hrebenka tetején, a mogyorós domboldalon, a pagonyban, a réteken vagy a rozsok között?

Nyalka tót menyecskék, mikor kosarakban hordják haza az üszőnek vagy az öregnek, a Riskának, hogy észre nem veszik, hogy rá nem akadnak arra a bizonyos fűre még egyszer?

Mit? Hát már ráakadtak egyszer?

Rá bizony. Hiszen éppen az! Csakhogy talán el sem tudom én azt mondani.

A lohinai bíró-, Szekula Mihálynak ablakába egy éjjel paszkvillt dobott be valami gazember, a külső ablaktáblát betörve (pedig tót faluban aranyért sem találni üveges tótot, aki becsinálja), hogy — azt mondja — a fiatal pap ilyen meg olyan hitvány ember lévén, rendeli (t. i. a paszkvill-író), haladéktalanul dobja ki a község a paplaktól, vigye ki bútorostól, feleségestől a határra, mert különben mához egy hétre Lohinára röpül a veres kakas.

Az pedig rossz hírű madár a falvakban. A veres kakas csak akkor jó, mikor a fehérre kopasztott kakast süti odabenn a tűzhelyen!

Amit megígért: betartotta (ki gondolta volna, istenem, ki gondolta volna?), a falu csakugyan meggyulladt rá egy hétre, majdnem egyharmadrésze elégett. S a tűz rémletes éjjelén új paszkvillt találtak bedobva most már az egyházi, Mirava Andrásnak a pitvarába. Szakasztott olyan írás, mint a másiké, avult, sárgás, recés papírdarabkák, éppen úgy átkötve, piszkos, bizonytalan színű fonállal.

No, a tiszteletes úrnak ugyancsak kijut ebben is. Hogy a nagyapja zsidó volt, ő maga meg titokban pápista, hogy nem tisztességes ember, semmi se szent előtte, a fiatal tiszteletesnét is azért vette el feleségül, hogy a férjes nővérével viszonyt szőhessen. (És ebből igaz is legalább annyi, hogy most éppen a lohina paplakban időzik a tiszteletesné testvérénje, a csinos Piszy Mihályné asszonyom.)

A továbbiakban aztán a káplánkorabeli viselkedései valának elősorolva. Bizony az sem valami épületes olvasmány. Pedig igaz is lehet egyben-másban, kivált abban, hogy a szolgáloít szerette. Csakhogy mire való azt kikiabálni?

Nem is sokat hederítettek rá a jó lohina parasztok, noha eleget izgatták őket papjuk ellen a szomszéd falubeliek.

— Mért nem kergetitek el? — kérdék az első paszkvill után.

— Mert nem hisszük, hogy meglesz a tűz. Aki fenyegetődzik, az nem veszedelmes.

A tűz után, mikor a másik paszkvillban a másik tüzet ígérik, gúnyolódva hozták fel az átutazó turopolyiak:

— No, de most már csak kiviszitek a papot a határra?

— Nem tudom, miért vinnők ki? Hisz most már hisszük, hogy meglesz a tűz. Mődunkban áll kihurcolkodni előle.

Úgy is történt, kiköltözöttek a kukoricás földekre, a szőlők alá, egy része pedig a »laza«-ok közé. Ott kunyhót formáltak össze gallyakból, csalomádéból, sátrakat emeltek ponyvákából, egy-két cölöpöt a sátor mellé vertek, ahhoz kötötték a lovakat meg a tehenet. Ott bent a faluban üresen álltak a házak, legfeljebb néhány kőépületben volt némi élet.

Megszeppezt azonban a kedélyes Lohina is, kivált mikor a második terminus igaz lett. A falubeliek nagy része talpon állt, örködve a jelzett éjjel, s mégis kigyúlt a község pajtája. Szerencsére csöndes idő volt, szél nem fújt, és csupán a pajta égett el.

De mi haszna, ha már megint ott volt a harmadik paszkvill, behajítva a kántortanító, Blozik Mátyás pincegádorjába? Megint tüzet ígérnek benne a jövő hétre, ha a pap itt marad.

No, ez már olyan eset, hogy a vármegyének is meg kell mozdulnia. (Rendesen úgy mozdul, hogy a másik oldalára

fordul aludni.) Elrendelte nagy immel-ámmal a vizsgálatot, kiküldvén annak a foganatosítására nagyságos Sótony Mihály urat, az új főszolgabíró.

A szolgabíráknak csak a tekintetes cím jár ugyan, de Sótony Mihály a négylovas famíliák közül való. Született úr, akinek csak úgy mellékesen jutott eszébe, hogy miután már meglehetősen ráunt az asszonyokra, valami más mulatságot keres magának: alispán lesz. De hát az ilyesmit csupa illedelemből mégis a főszolgabírószágon kell kezdeni, hogy előbb praxist szerezzen. Ámbár iszen meg van írva, hogy akinek az isten hivatalt ad, ad az annak ész is. Hát még akinek pénze van! Az meg már éppen tudományt is vehet magának.

Nem is soká kellett várnia alkalomra. Egy napon benyitott hozzá az egyik viceszolgabíró, Tereskey Márton, váltót zsiráltatni, mire így szólt tréfásan Sótony:

— Aláírom, de csak egy föltétel alatt.

— Vakon ígérek meg mindent, kedves barátom:

— Ha a fejedet nekem adod kölcsön.

— Szívesen, ha bírod úgy használni, hogy le ne vágják.

Mert már azt mégsem szeretném. Neked is kellemetlen lenne! Tudod, bajjal jár aztán a visszaadás.

— Azt a barátságot kérem tőled, gyere ki velem a lohina vizsgálatra. Te, mint tapasztalt ember, sokat segíthetsz. Az alispán engem küldött ki, szeretném, ha ki bíránk együtt deríteni.

— Szolgálatodra állok. Mikor induljunk?

— Holnapután.

— De addig is meg akarnám ösmerni a tényálladékat.

— Itt van az instancia, a becsatolt paszkvillusokkal együtt, olvasd át otthon és gondold ki valamit. Mert nekem semmi sem jutott eszembe. Az ördögbe is, ha a lohinaiak maguk sem tudják, ki írja ezeket a gúnyleveleket, és ki gyújtogat, honnan tudhassam én?

— No, majd kiszimatolom én, kedves öcsém:

Tereskey Márton a legkitűnőbb vizsgáló talentum hírében állott, sokat tapasztalt, nagy megfigyelő tehetsége volt és ötletei. Ő sütötte ki a híres Maszlaghy-hamisítást is. Pompásan tudott beszélni az emberekkel az ő nyelvükön,

kedves, behízelt hangon, amivel aztán megejtette a legmakacsabbat is. Valószínűleg sokra vitte volna (híre járt egyszer, hogy Pestre viszik a rendőri ügyek élére), ha némely róla szállongó anekdota tönkre nem teszi a jó hírnevét. Azt mesélték ugyanis, hogy a *keresztkérdésekben* a legkiválóbb (ami megyei értelemben annyit tesz : piff jobbról, puff balról keresztbe), és hogy szívesen engedi magát informáltatni. Mikor a rápolti kovács egy borjút hozott neki ajándékba, ráripakodott volna dühösen : »Minek néz kend engem? Hát én szoptassam ezt a borjút? Nem tudta kend az anyját is behozni?»

— Gyerekség az egész lohina! — erősködék három nap múlva, mikor a paszkvillokat elolvasta. — Biztosra megyek benne!

— No, annak nagyon örülök — felelte a fiatal Sótöny — Mert a közügynek akarok ezentúl élni.

— R rossz pálya, barátom, kivált ilyen világfinak.

— Végképp szakítottam eddigi foglalkozásaimmal. A kártya untat, gazdálkodni nem szeretek, hát valamit csak kell csinálnom.

— Térj vissza az asszonyokhoz!

— Soha! — kiáltott fel Sótöny blazírt arccal.

— No, hát akkor fogass be, menjünk, kutassuk a lohina tüzet.

Elindultak egy reggel, maguk mellé véve Hamar Gyurit a rövidlátó írnököt, aki arról volt nevezetes, hogy amit a kezével írt, azt az orrával eltörölte.

— Hol kezdjük? — kérde Sótöny útközben.

— A papon kezdjük. Hajtassunk legelőbb oda!

A lohina! papot Belinka Sámuelnek hívták. (Hiszen majd minden lutheránus pap vagy Lajos vagy Samu.) Csinos horgas orrú, kék szemű ember volt, magas, daliás termettel. Egyszerű tetszetős pap, akire azt szokás mondani : Ezt az asszonyok választották.

Sótöny kikérdezte nyájasan :

— Hány éves?

— Harminc.

— Mióta lelkész?

— Három éve.

— Mikor nősült?

— Most két hónapja.
— (Szép mézes hetek!) Nem gyanakszik valakire?
— Senkire.
— Pedig úgy látszik — vágott közbe Tereskey —, hogy a gyűlölet dolgozik a tiszteletes úr ellen.
— Az meglehet — motyogta Belinka úr bizonytalanul.
— Nincs valami ellensége — vette át a kérdezősködést Tereskey —, aki gyűlölte valamikor vagy még most is gyűlöli?

A pap elgondolkozott:

— Tudtommal nincs.

— No, ez furcsa! Lássuk csak (és tűnődve vakargatta őszülő rőt szakállát), a paszkvillokban sok olyan van elmondva, amit csak bizalmas, bennfentes emberek tudhatnak. Kik voltak a cselédei?

— Egy mindenes, aki most is nálam van, s két szolgálóm, aki már elment.

— Hogy hívják a két szolgálót?

— Az egyik Kiczka Magdaléna, a másik Sztrelnyik

Anna.

— Hol szolgálnak most?

— Mind a kettő otthon van tudtommal a családjánál.

Mindezeket jegyzőkönyvbe vette Hamar Gyuri, és a pap aláírta.

— Íme az első ügyszer — mondá Sótöny tréfásan, meglöbögatva az ívet —, mely az én főbíróságom alatt készült.

— Biz ez elég sovány! — jegyzé meg Tereskey kedvetlenül. — Nem tud a tiszteletes úr egyebet?

— Semmit.

— Akkor ugye ott vagyunk, ahol voltunk? — kérdé a főbíró elszomorodva, hivatalához nem illő naivsággal.

— Ne félj semmit, öcsém. Ha már egyszer kihoztad a vén rókát, az addig vissza nem megy odújába, míg valamit ki nem kapar.

— Tehát van reményed?

— Gyerekség az egész, mondtam már. Meglásd, még ma horogra kerül a gazfickó. Mert hogy idevaló ember írja a paszkvillokat, semmi kétséget nem szenved. Már pedig

hány ember tud írni egy ilyen tót faluban? Jó, ha ötven tud. Meg kell idézni valamennyit, punktum:

— Igaz, tökéletesen úgy van, de hol a falu?

Csonka, kormos falak meredeztek szerte, imitt-amott egy hamuboglya, félig égett s kivonszolt szarúkból, gerendákból nagy rakások; a házaknak legfeljebb a fele állt, de azok is üresen.

— Odamegyünk, ahol a falu van — felelte Tereskey. — Nem adhatna nekünk valakit, tiszteletes uram, aki elvezetne, ahol a népek tanyáznak?

Belinka Sámuel Mikulik uramat, a templom kurátorát ajánlotta.

— Az majd útbaigazítja a tekintetes urakat!

Mikulik uram éppen künn pipázott a tornácon. Eredeti sovány emberke volt (nem hiába csúfolták keszegnek), olyan ábrázattal bírt, mint egy budai körte, amibe két olyan apró, villogó szem volt a természet által elhelyezve, mint a serét.

Öltözete szúrposztós nadrágból állott, míg ellenben teste felső részét kántoros szabású kávészínű kabát fedte.

Az urak odaültették a bakra, hogy igazgassa a kocsist, merre hajtson a bizonytalan dűlőutakon. Emiatt aztán gyalog kellett mennie a cséza után a hajdúnak, mert már fel nem fért.

— Hát bizony a falu, kérem alássan, két helyen van.

— Hol?

— Az egyik, a »Bakula faluja«, a hegyek közt nagyon messze, a másik része itt a szőlők alatt, szanaszét a szilvásokban.

— Az a kérdés — mondá Sótöny —, hogy a bírósági jegyző hol van?

— Ők itt a szőlők alatt tanyáznak:

— Akkor oda menjünk.

EREDETI EGZISZTENCIA

Nagy dolog az, mikor a megye urai megérkeznek ilyen szegény helyre. Egy perc alatt híre megy mindenfelé. Mindenki a fejét veszti. Jó, hogy a harangokat meg nem húztatják. Lázás sürgés-forgás támad, mert mindenről gondoskodni kell. A falu becsületét ki kell vágni. A hajdútól kikérdezik a tekintetes urak kedvenc ételeit (ha esze van Jánosnak, ilyenkor a magáét diktálja be), legényeket ültetnek lóhátra, az egyik húsért, fűszerekért, egy játszma új kártyáért megy a városba, a másik borokért. Mert a vármegye urainak nem szabad szükségeit látni semmiben.

Ezúttal még több futkosást és munkát idézett elő Sótönyék megérkezése, mert mindent össze kellett teremteni. A jegyző hivatalos helyiséget komponált számukra egy lóherés végiben, hol néhány topolyfa csillegtette-billegtette az ezüstös leveleit ezer meg ezer apró legyezőként, három asztalt állított fel az árnyékban. Balra az asztaloktól frissen kaszált puha sarjából fekvő ágyakat rögtönöztek vászonnépek, hogy legyen hol szundikálni az uraknak, ha netalán kedvök szottyán ebéd után.

Úgy ám, ebéd után — de hol főzik meg az ebédet? Ahhoz nagyobb hely kell. Nosza hamar, gyerekek: ássatok tűzhelyet, aztán fogjatok be egy szekérbe és hozzátok ki a faluból lóhalálban Mikulik Apollóniát! Az főz legjobban a környéken. Még a király is megnyalhatja a száját, ha az Apolka főztjéből eszik.

Azalatt a tizedesek lelkendezve szaladgálják be a mezőséget és hegyaljat, hogy a főbíró úr rendeletéhez képest minden írástudó lelket felhajtsanak, mert íráspróba lesz a vármegye előtt. Jaj annak, aki meg nem jelenik!

A tűzhely elkészül, a parasztok gyülekezni kezdenek; öregek, suhancok, menyecskék, leányok, gyerekek:

— Hozzákezdhetünk, urak, a munkához — rendelkezék a főbíró, szétosztatván a paszkvillusokat, egyet Tereskeynek, egyet Hamar Gyurinak az asztalára, miközben nevetve kérde az öregtől: »Az asszonyokat is elővegyük?«

— Természetesen — felelte Tereskey —, mert azok a legnagyobb farizeusok, kivált, ha írástudók: Szeretném tudni, miért ne írhatná a paszkvillokat éppen egy asszony? Sőt van is rá némi gyanúok.

— Ah, oh! — hangzottak fel a kíváncsiság felkiáltásai.

— Sejtess valamit? — sította Sótony.

— Csitt! Még semmit sem mondhatok: Különbön ráteszem a nyakamat, hogy az íráspróbából minden kiviláglik: Majd meglátod. De kezdjünk hozzá.

Sorba jöttek az asztalokhoz a tótok, gesztenyeszín hajú, hosszú, vékony legények, néhány öreg ember fésűre visszavetett hajjal. Az idősebb asszonyok közül egy sem akadt betűvetéshez értő, a fűrgé menyecskek zöld rásaszoknyákban (hátnál a szoknya föl van szedve, s tarka galandok fityegnek le az övről), dévaj mosolygással a kezök keresztvonását kínálgatják. A bíró és tizedesek előtt különben ösmeretes mindenkiről, meddig terjed a tudománya: nehogy eltagadja, ellenőrzik:

Utódött, inaszakadt vén ember kezébe nyomta a tollat Tereskey:

— Írja le kend ezt a két szót: »Ludja Bozsi« (Istennek emberei). Ezzel a megszólítással kezdődtek a paszkvillok:

Reszketett toll kérges kezében, s összevissza dülöngtek bizonytalan görbe betűi, pohos hasúak, kunkorodott farkkal elől és hátul.

— Az özönvíz előtt írtak így — mosolygott Tereskey — Elmehet kend! Jöjjön a következő!

Ragyás arcú suhancra jött most a sor, ki alig eresztett meg néhány betűt, megvillant vészjóslón a Tereskey szeme

— Hajdú! Fogja el ezt az embert!

De ugyancsak e pillanatban izgatottan kiáltott fel az írnok is: Itt a gyűjtogató!

A hajdú, aki Tereskey felé futott, habozva állt meg útközben, hogy most már kit fogjon el, midőn a nagyságos főbíró úr is (mintha összebeszéltek volna) nagy robajjal

taszította ki maga alól a hivatalos széket, nyakon ragadva az előtte álló köpcös alakot (nini, az bizony a lohinai szűcs, Kustár Márton), aki ijedten ejtette ki kezéből a lúdpennát, mely ilyen veszedelmet hozott rá.

— Megvagy, akasztófára való!

A hajdú tudta már a megyei praxisból, hogy ilyen esetekben az a bűnös, akit a nagyobb tisztviselő mond annak, minélfogva a szűcshöz rohant és azt kezdte gyomrozni. A szerencsétlen Kustár halálra sápadva szabadkozott:

— Ártatlan vagyok, mint a ma született bárány.

— Te írtad a paszkvillokat, gazember!

— Nem írtam én egy árva szót sem!

— Hiába tagadod, ha én látom. Meg kell kötözni.

Az bizony meg is történt volna, mert éppen ott termett a lohinai mézárós, aki nagy ellensége Kustárnak, segíteni; leteperték volna játszva — ha hirtelen oda nem ér az öreg alszolgabíró.

— Az isten szerelméért, öcsém, ne csinálj konfúziókat. Hiszen én fedeztem fel a paszkvill íróját de bárcsak elszökne azalatt.

— Hallgass! — hörgé a főbíró egy vadász szenvedélyével, akitől el akarják venni az elejtett nyulat — nézz ide: nem-e szakasztott a gyűjtogató írása?

— Bámulatos, mert az enyim meg szakasztott az, ami a te emberedé.

— Add csak ide — kiálta mohón és figyelmesen meg nézte. — No, ez bolond dolog, Marci bátyám! Ketten utóvégre is nem írhatták a paszkvillt . . .

— Hárman, tekintetes uram, hárman — vágott közbe az odaérkezett írnok —, mert én is találtam egy éppen olyan írást.

— Fogjon aztán az ember gyíkot, ha tud! — dühösködék Sótöny.

Mind a hárman ámulva néztek egymásra, csak Szekula uram, a falusi bíró, nevetett az urakon.

— Hát hogy gondolhatták azt a tekintetes urak? Hiszen tiszta dolog, kérem, hogy az egész falu csak kétféleképpen írhat. Az öregebbek úgy, mint a megboldogult kántortanító, a fiatalabbak pedig, mint a mostani kántortanító.

Igazat mondott. A lakosság betűi nem vettek fel önálló karaktert. A régi kántor, néhai Hlavács Dániel betűformái éltek a halála után is. Denikve, a kántorokban is van valami halhatatlan rész. Annyit azonban konstatáltak, hogy a paszkvillok kézíratai a mostani kántortanító, Blózik Mátyás úrnak a metódusa.

Legott megidéztek (könnyű volt előkurjantani, mert ott pipázott hanyattfekve a Biskup Jánosék pincéje előtt), hátha ráösmerne a tanítványaira?

— Mind egyforma ezeknek az írása — jegyzé meg, büszkén mellét verve —, mert én olyan ember vagyok, egyformán szeretem, egyformán tanítom őket. Egyik se tudjon többet a másiknál.

(A jámbor Blózik Mátyás így értelmezte az egyenlőséget.)

— Az asztal alá vágtuk az alispáni süveget — sopánkodott Sótóny —, ha ezt a lohinai bonyodalmat napfényre nem hozom, pedig már vége van.

— Nincs vége! Ez az irány, amelyben eddig vittük a vizsgálatot, megbukott, az igaz. Hanem én többfelé szalasztottam az eszemet. Azért hát ne ess kétségbe, s hagyj engem cselekedni. Mindenekelőtt azonban tegyük át az irodát másüvé, mert a szél a rögtönzött konyháról mind ide hajtja a füstöt a szemünkbe!

Nagy máglyarakás lobogott, bodrosan hullámzó kékes vásznakat eregetve a magasba, de alul élénken duhogott a láng. Délceg fiatal nő sürgött-forgott a tűznél, krumplit aprított, hagymát metélt, húst megpaskolt, a fazekakat, tepsiket majd kijebb húzta, majd beljebb tolt. A füsttel együtt jött az ételszag és a málnaillat a cserjés felől.

— Ez a Mikulik Apollónia! — figyelmeztette a jegyző az urakat. — Ritka szépség és fölségesen főz.

— Tehát szép asszony főztje lesz délre.

— Még csak leány — szólta közbe Blózik kántor, aki szintén ott ácsorgott a vármegye körül.

— Jól fest messziről — vélte az öreg Tereskey —, nem nézzük meg, öcsém?

— Ha az apjához hasonlít, nem sokat érhet — viszonzá Sótóny közömbösen. — Az apja, nemde, a kurátor, aki ide kísért bennünket?

EGYETEMES REGÉNYTÁR.

I. ÉVFOLYAM.

III. KÖTET.

A

LOHINAI FÜ

ELBESZÉLÉS

IRTA

MIKSZÁTH KÁLMÁN

EGY ÉJSZAKÁRA BEZÁRVA

VIG BESZÉLY

WELTEN OSZKÁR UTÁN

NEMETBŐL FORDITVA

BUDAPEST, 1885.

KIADJA SINGER ES WOLFNER KÖNYVKERESKEDESE.

ANDRÁSSY UT 16

Az *Egyetemes Regénytár* c. sorozat belső címlapja
(*A lohinaí fü első kiadása*)

— Igen, a »lovak reparálója«.

— Miféle mesterség az?

— Biz az nem jó mesterség — mondá a jegyző —, de most már nem fízi az öreg, becsületes ember lett, vagyont szerzett, és kurátori tisztet visel.

— Aztán hogy reparálta a lovakat? — érdeklődött a főbíró, míg Tereskey odasettenkedett a tűzhöz, pipára gyújtani.

— Az erkölcsüket javította meg. Eljárt a lóvásárokra mindenüvé.

— Tehát olyan lócsiszárféle volt?

— Nem vett az soha egy lovat sem — kezdé mesélni a bíró —, hanem a vásár után összeszedte azokról a lovakról a passzusokat, amelyekre nem akadt vevő. Felütötte passzus-beváltó intézetét valamelyik Laci-konyhán, és a népek úgy özönlöttek hozzá, mint a zápor. Négy-öt krajcárt fizetett egyért-egyért. Mert a vásár után már nincs szüksége senkinek a passzusra.

— Bolond ember az! Hát neki mire kellett?

— A környék tele van lóköttőkkel, kérem alásan, akik szebbnél-szebb csikókat szereznek. Erre a szenvedélyre alapította Mikulik uram a keresetét, mert úgy tessék venni, hogy a passzus nélküli lovat jóra való ember meg nem veszi, és ha megveszi is, potom árt dob érte a tolvajoknak, de ha bizonyosság van hozzá, akkor a ló hitele meg van reparálva, s hat-szorosan nyer árban.

— Ahá! Kezdem érteni egy kicsit — kiáltott fel Sótony kerekre nyitott szemekkel.

— A tolvajok tehát eljártak Mikulikhoz, s ő megnézőn a lovat, kikereste nagy vasas ládjából a hozzá illő passzust, amint vagy pej volt vagy szürke. Talált annyi ezer közül mindenikre. A lóköttő kifizette az öt forintot, s legott becsületes szerzeményévé lett a lopott ló. Azokért az okmányokért pedig, melyek »különös ismertető jelek«-re is ráillettek, elkért tíz-húsz forintot is. De aztán feladta valaki a bíróságnak . . . éppen a provizórium volt akkor.

— Természetesen börtönbe került?

— Nem biz az! Kivágta magát valahogy.

— Hogyan? A törvény nem büntette meg?

— Az akkor maga is lopott lovon ült!
— No, ez érdekes — kiáltott fel Sótóny ámulva.
— De mi lett a sok összegyűjtött passzussal?
— Azokat később a bíróság mégis lefoglalta. Azóta pedig egészen megjavult Mikulik uram. Most legalább semmi sem hallatszik ellene.

Míg Sótóny közigazgatási ismereteit így gyarapította, azalatt visszacammogott az öreg úr a tűztől.

— Nos, milyennek találta a tekintetes úr? Ugye szép lány?

— Becses kis kutya — mondá kedélyesen, és a nyelvével csettentett. — Hja, ha fiatalabb volnék!

— Hány éves vagy, öreg? — faggatta a főbíró.

— Makacs negyvenes.

— No, az még nem kor! — szólt közbe a jegyző, gyanúsán nézegetve az öreget.

— Ej, úgy értem, hogy már tizenhat esztendő óta valлом magamat ennyinek! Tempi passati. Engem már nem hajtanak a gerjedelmek. Én, fájdalom, már csak azért mentem a tűzhöz, hogy hivatalosan beszéljek a leánnyal.

— Hivatalosan? — nevettek emezek. — Jó köpönyeg az a »hivatalosság«!

— Tréfán kívül. De nem szólhattam vele, mert sok ott a szemfüles kukta.

— Hát mit akartál vele beszélni? — kérdé a főbíró kíváncsian.

— Meg akartam tőle kérdezni: tud-e kötni?

Erre aztán még jobban mosolygott mindenki. Úgy ilhik az, ha a szolgabíró úr humorizál.

— Viszonyt kötni bizonyosan tud, ha azt akarsz — jegyzé meg Sótóny.

— Nem, nem, nekem komolyan szükségem van valakire, aki jól tud banni a kötőtűkkel.

— Apolka tud — mond a jegyző, még mindig habozva, ha nem-e tréfál a szolgabíró.

— Hívassa, kérem, ide egy percre.

Maga a jegyző ment el érte, mert, azt mondja, fél az ilyen leány nagy urak elé jönni, annak sok bátorítás kell.

— Olyan ártatlan báránynka — gúnyolódék Sótóny.

De csakhamar jött, bizonytalanul lépkedve, nagy fekete szemeit, melyekben démoni tűz villogott, lesütve ; a hímzett fehér szakácskáját lekapcsolta útközben és a gömbölyű karjára csapta hanyagul, mint ahogy az úri dámák viszik a nagykendőjüket.

Hosszú szoknyát viselt, nem térdig érőt, mint a parasztok ; a haja sem volt varkocsra leeresztve, hanem mesteremberesen koszorúnak fonva a feje körül. Délceg, vékony termete imbolygott járás közben, kényes magatartása illetéki, pávának se jobban.

— Valóságos fiók-zerge! — suttozták a népek, amerre átment.

Barnás arcborán keresztülverte magát a vér sötét-piros színe, s homloka márványán a szemöldök fölött egy parancsoló ránc ült, ami férfias jelleget adott ez érdekes ovál arcnak, de mutatta azt is, hogy már túlhaladta az »ezer hetet«. (Ezer hét kell ahhoz, míg a lohina hideg éghajlat alatt fölserdül a leány menyecskének valóra.)

Sótony élénken emelte rá fáradt tekintetét. — Ah! Elég csinos!

— Azért hívtam, fiacskám — mondá Tereskey gyöngéden —, hogy ki akarom a segítségét kérni valamiben: No, ne ijedjen meg tőlünk. Nem vagyunk mi rossz emberek: Azt mondja a jegyző úr, hogy jól tud kötni.

— Tudok — felelte keccses mozdulattal.

— Akkor hát hozza el, gyermekem, a kötőtűit. Itt vannak?

— Nem, otthon vannak.

— Majd elmegy értük a hajdú. Magának dolga van a főzés körül.

— Nem, nem — szólt egy elhárító mozdulattal —, magam szaladok el. A tűket nem találja meg más. Aztán nincs messze. A falu szélén lakunk.

— Maguk nem hurcolkodtak ki?

— Nekünk kőházunk van, abba nem ég be ; cserepes.

Tereskey oda intette a hajdút :

— Maga elkíséri a leányasszonyt. — Aztán a fülébe súgta : »Útközben ne engedje beszélni senkivel a kötőtűk felől, titoknak kell maradnia.«

Hanem ezzel aztán a jelenlevő hivatalos perszónák kíváncsiságát csigázta fel oly magasra, hogy alig bírta kiállani az ostromot.

— Föl nem foghatom — dörmögte a bíró. »Eláll az eszem, hogy mit akar«, töprenkedék Hamar Gyuri. »Ugyan mondja meg nekünk is a tekintetes úr« — okvetlenkedik a jegyző — »több szem többet lát, hátha mi is hozzászólhatnánk?«

— Tudnak az urak várni? — kérdé mosolyogva Tereskey.

— Nem tudunk — toppantott Sótöny türelmetlenül, ki szinte égett a kíváncsiságtól.

— No, én meg tudok, azért hát bevárom előbb a kötőtűket!

S mindezt olyan titokzatos, fontoskodó arccal tette, hogy még annál inkább fokozta bennök a tudnivágyat. De harapófogóval sem tudták volna kivenni a titkot, pedig ugyancsak felhasználták minden eszközt. Sótöny utoljára gúnyolódásra fogta:

— Hát azért vagy te olyan nagy rendőri talentum, mert fedezet mellett hozatod el a kötőtűket? Kacaghatnám, ha meggondolom. Valaki meg ne hallja útközben? Ha-ha-ha! Mit ne halljon meg? Azt a nagy titkot, hogy a Mikulik-leány a kötőtűt hozza. Délután mindjárt köttetek neked vele egy hálósapkát. Jó lesz?

— Az lesz jó, ha nem bolondozol. Hanem látom már, hogy nem nyughatom miattad, hát elmegyek, addig egy kis sétát teszek a sátorfaluban.

— Veled megyek biz én oda is.

— Jól van, de látok itt egy túlköt, parancsoljuk meg, hogy fújjanak bele, ha a leány jön.

Pernye borította az egész mezőt, ott feketéllett a fűvek között; ha a szél megrázta a fákat, azokról is pernye szállott fel; a sátorok lepedői szintén kormosak valának. A veres kakas mindenüvé beírta a nevét, hogy itt járt, s ha valaki, ő ír még csak igazán fekete betűkkel...

A kunyhók előtt pajkos tót gyermeköök játszadoztak. Ezeknek a kedélyén nem rontott semmit az, hogy a veres kakas ide tolta át a falut. Cinbabákat gyúrtak pépes sárból,

s meglyukasztva odavagdosták a deszkákhoz, hozzákialtván a varázsigt: »Nagyot szóljon, mint a besztercei harang, vagy még annál is nagyobbat.« A krumpliszárak zöld gombjait fölszúrták vesszőikre: »Szállj sebesen gombooska, mint az ólomgolyóoska!« És az szállt is nekik sebesen: Jól tudtak vele bánni a betyárok!

A szilvásokban, hol fa fához közel esik, apró fehér csónakok himbálózna a levegőben; nagyon messziről olyanok, mint röpülő fehér ludak. Ez még csak igazi tündérfalu! Két fának az izmos gallyaihoz egy-egy fehér abroszt kötöznek s abba rakják a csecsemőket. Míg az anyjuk kapál, a kis jószágok nagyon jól megvannak ott az árnyékban. A falevelek altató dalt susognak nekik, a szél pedig, mely a gallyakat megrázza, jó pesztonka, azokkal egyszerre az ő csepp fészküket is szelíden mozgatja.

... Ha úgy egyszer idelopózkodnék valaki s összevisszacserélgetné a picinyeket, akikre senki sem vigyáz, istenem, be nagy galyibát csinálhatna!

A kunyhók többnyire üresen állottak, csak egy-egy gyerek vigyázott a holmira.

— Hol vannak az emberek? — kérdé egy ilyen házórző suhanótól Tereskey nagy bizalmasan. Ilyenekben volt ő mester.

— Bizony szétoszlottak. Az anyám a réteken gyűjt, az ánygom a malomban őrlötet, az apám pedig a törvény elé ment, ahol a gyűjtogatót keresik — felelte a fiú értelmesen:

— No, és mit hallottál, megtalálják?

— Dehogyan találják. Hogy, azt mondják, nem tudnak azok az urak semmit. Addig nem is mennek semmire, míg az öreg Hrobáktól nem kérnek tanácsot.

— Ez aztán gyönyörű bók nekünk, kedves bátyám-uram.

— Hüm! Nem tesz semmit! :: Hát megállj csak, fickó, mondd meg nekem, ki az a Hrobák?

— Nem tudom én — mondá durcásan és elfutott előlük, egyet csettentve szájával a vesszőnek, amelyen ült:

A megye urai pedig folytatták a sétát, míg újra találtak valakit, akivel szóba vegyülhettek.

Egy kövér paraszt feküdt bundában a kunyhója előtt:

— Mi baja van, földi?

— A harmadnapos hideg ráz, nagyságos urak — felelte fogvacogva.

— Biz az nem jó dolog! Mért nem vesz be valamit?

— Már rég elmúlt volna, kérem alásan, ha odabent laknánk a faluban, mert nincs annak biztosabb orvossága, mint ha kilenc síron kilencszer meghempereg az ember. De itt még sír sincs ezen a kutya vidéken.

— Mit gondol, meddig laknak még itt?

A beteg paraszt fölsóhajtott.

— Hiszen csak égne, ha akar. Mert eluntuk, kérem, a helyzetet. Alig várjuk már, hogy leégjünk, hogy addig kezdhetnénk az építkezésekhez, míg a meleg idők engedik.

Szó, ami szó, sok egészséges kedély lehetett a beteg atyafiban.

De az eléjük táruló tarka képek közül a legeredetibb volt egy nagy, kiszáradt cseresznyefa a szőlőaljban, melynek derekáról száraz borókaköteg lógott le egy zsinegen, ágain pedig gyaluforgács-máslik csörögtek eszeveszetten.

»Nini, ez meg itt alkalmasint a korcsma!«

Persze az volt. Az élelmes Kohn Mór ide is elhozta az üzletét. Az igaz, hogy nem kellett hozzá nagy apparátus. Egy pálinkás hordó meg a kréta.

Kohn Mór a hordó mellett állt, s mert valami nagy alkudozásba volt bonyolódva valakivel, akit teljesen elfedett egy mogyorófabokor, nem vette észre a közeledő urakat.

— Adja, vagy nem adja két forintért? — hangzott a Kohn Mór eltéveszthetlen hangja.

— Szemtelenség! — méltatlankodik a másik — hogy mer oly passzusért két forintot ígéрни?

— Hogy merek? — rikácsolt a zsidó. — Mert kalkulust csináltam. Nyolc forintért hagyja, biztos hát, hogy hatért odaadja; ebből gondolom, hogy megér négy forintot, és azért ígérek érte kettőt.

(— Egészen zsidó logika! — mosolygott Tereskey, meglökve a főbíró. — Pszt! Csendesesen legyünk.)

— Isten neki — szól most újra a másik —, ám legyen hat, ha már azt gondolja, hogy hatért adom.

— Nem ettem belindeket — vágott közbe Mór úr —, de tudja mit, megadom érte a négyet, ha már kicsúszott a szájamon, hogy annyit ér.

— Egy fillért se engedek. Olcsóbban meg nem reparálhatom azt a lovat!

E pillanatban fölhangzott messziről a tülök hívó hangja.

— Ez nekünk szól, menjünk — mondá Sótöny izgatottan.

— Nem, nem, engem kíváncsivá tesz ez a párbeszéd! Nem adnám sokért, ha a fenekére láthatnék. De hopp, észrevetted a zsidó... Ni, milyen ijedten hadonász kezeivel! A másik atyafi pedig fölszedte az irháját! Látod, hogy szalad az imposztor! Ejnye, ejnye!

— Sose törődj vele, Marci bátyám — szólt fennhéjázó gúnnyal Sótöny. — Nem kell neked mindent tudnod. Elég, ha én tudom.

— Mit tudsz te?

— Tudom, ki az a futó ember, s mi körül forgott a beszéd:

— Lehetetlen az, Miska fiam. Hát ki?

— Mikulik János.

— És a passzus és a lóreparálás?

— Azzal is tisztában vagyok — lihegte diadalmasan —, s mondhatom, nagy dolgot sütöttem ki. Meg lesz az egész vármegye lepetve!

— Ne tréfálj, Miskám! — szólt Tereskey egy fürkésző tekintettel, melyben volt valami az irigység- és kételkedésből.

— Majd meglátod annak idején.

— Most nem mondhatod meg?

— Nincs összefüggésben a gyűjtogatással. Menjünk!

— Látom, bosszút akarsz rajtam állni, amiért ki nem fecsegtem a tervemet. Kell a csere?

— Nem kell már. Hisz úgylis látni fogom mindjárt.

— Mondhatom neked, gyönyörű dolog lesz. Oly egyszerű és mégis oly szubtilis.

— Mi baja van, földi?
— A harmadnapos hideg ráz, nagyságos urak — felelte fogvaogva.

— Biz az nem jó dolog! Mért nem veaz be valamit?

— Már rég elmúlt volna, kérem alásan, ha odabent laknánk a faluban, mert nincs annak biztosabb orvossága, mint ha kilenc síron kilenceszer meghempereg az ember. De itt még sír sincs ezen a kutya vidéken.

— Mit gondol, meddig laknak még itt?

A beteg paraszt fölsóhajtott.

— Hiszen csak égne, ha akar. Mert eluntuk, kérem, a helyzetet. Alig várjuk már, hogy leégjünk, hogy addig kezdhethénk az építkezésekhez, míg a meleg idők engedik.

Szó, ami szó, sok egészséges kedély lehetett a beteg atyafiban.

De az eléjük táruló tarka képek közül a legeredetibb volt egy nagy, kiszáradt cseresznyefa a szőlőaljban, melynek derekáról száraz borókaköteg lógott le egy zsinegen, ágain pedig gyaluforgács-máslík csöörögtek csezeveszetten.

»Nini, ez meg itt alkalmasint a korosma!»

Persze az volt. Az élelmes Kohn Mór ide is elhozta az üzletét. Az igaz, hogy nem kellett hozzá nagy apparátus. Egy pálinkás hordó meg a kréta.

Kohn Mór a hordó mellett állt, s mert valami nagy alkudozásba volt bonyolódva valakivel, akit teljesen elfedett egy mogyorófabokor, nem vette észre a közcledő urakat.

— Adja, vagy nem adja két forintért? — hangzott a Kohn Mór eltéveszthetlen hangja.

— Szemtelenség! — méltatlankodik a másik — hogy mer oly passzusért két forintot ígérni?

— Hogy merek? — rikácsolt a zsidó. — Mert kalkulust csináltam. Nyolc forintért hagyja, biztos hát, hogy hatért odaadja; ebből gondolom, hogy megér négy forintot, és azért ígérek érte kettőt.

(— Egészen zsidó logika! — mosolygott Tereskey, meglökve a főbirót. — Pszt! Csendesesen legyünk.)

— Isten neki — szólt most újra a másik —, ám legyen hat, ha már azt gondolja, hogy hatért adom.

— Nem ettem belindeket — vágott közbe Mór úr —, de tudja mit, megadom érte a négyet, ha már kicsúszott a szájamon, hogy annyit ér.

— Egy fillért se engedek. Olcsóbban meg nem reparálhatom azt a lovat!

E pillanatban fölhangzott messziről a tülök hívó hangja.

— Ez nekünk szól, menjünk — mondá Sótory izgattottan.

— Nem, nem, engem kíváncsivá tesz ez a párbeszéd! Nem adnám sokért, ha a fenekére láthatnák. De hopp, észrevetted a zsidó... Ni, milyen ijedten hadonász kezeivel! A másik atyafi pedig fölszedte az irháját! Látod, hogy szalad az imposztor! Ejnye, ejnye!

— Sose törődj vele, Marci bátyám — szólt fennhéjázó gúnyval Sótory. — Nem kell neked mindent tudnod. Elég, ha én tudom.

— Mít tudsz te?

— Tudom, ki az a futó ember, s mi körül forgott a beszéd!

— Lehetetlen az, Miska fiam. Hát ki?

— Mikulik János.

— És a passzus és a lőreparálás?

— Azzal is tisztában vagyok — lihegte diadalmasan —, s mondhatom, nagy dolgot sütöttem ki. Meg lesz az egész vármegye lepetve!

— Ne tréfálj, Miskám! — szólt Tereskey egy fűrkésző tekintettel, melyben volt valami az irigység- és kételkedésből.

— Majd meglátod annak idején.

— Most nem mondhatod meg?

— Nincs összefüggésben a gyűjtogatással. Menjünk!

— Látom, bosszút akarsz rajtam állni, amiért ki nem fecsegtem a tervemet. Kell a csere?

— Nem kell már. Hisz úgyis látni fogom mindjárt.

— Mondhatom neked, gyönyörű dolog lesz. Oly egyszerű és mégis oly szubtilis.

ÁRULKODÓ FONALAK

A Mikulik-leány ott volt már a tűkkel!

— Küldje el a népet — rendelé Tereskey a bírónak —, nincs többé szükségünk rájuk, sőt éppen ellenkezőleg.

— Senkit sem kell már kihallgatni?

— De igen, majd elvégzi délután az írnok úr. Kihallgatók még azok, akik legelőbb voltak jelen a tüzeseteknél, továbbá a Belinka Sámuel volt cselédei, föl is jegyeztem a nevüket, Kiczka Magdaléna és Sztrelnyik Anna.

— Azok mind a ketten a hegyek között, a Bakula falujában vannak.

— Majd utánuk megyünk, ha szükség lesz rá. Most pedig lássunk a dologhoz. Távolítson el mindenkit a hivatalos helyiségtől.

A bíró egyetlen parancsszava elsöpörte onnan a szájatató tömeget, nem maradt az asztalnál csak a három megyei személy a hajdúval, továbbá a bíró, jegyző és Blózik Mátyás, akit a konyha- és pincemesteri hivattal bíztak meg. Az volt itt most a legszebb állás!

— Jöjjön közelebb, Apolka — enyelgett Tereskey ünnepélyes arccal. — Mit húzódozik? Maga a legfontosabb személy, üljön ide az asztalhoz.

Ezzel a kabátja belső zsebébe nyúlt. Minden szem rajta csüggött, még a lélegzetük is elállott a nézőknek. Kihúzta a paszkvillokat és gondosan kezdé legombolyítani róluk a cérnákat, melyekkel az egyes papírdarabkák csomókba voltak kötve.

— Ez pamut — szóló tompa, fojtott hangon —, megnéztem otthon nagyító üvegen, biztos vagyok benne, hogy pamut.

A csalódás érzete látszott az arcokon. Valami különösebbet vártak tőle.

— És az a gyanúm van — folytatá —, hogy e szálak valamely harisnyából vannak kifejtve.

— Az csakugyan meglehet — dünnyögte a nótárius.

— Mindjárt meglátjuk. Íme fogja, Apolka és kösse ismét vissza harisnyaalakba. Így aztán megkapjuk a harisnya színét és kinézését. Erre nem számított a gyűjtogató, hehehe.

— Teringette! — kiáltott fel a jegyző. — Milyen ész milyen fej!

Mikulik Apollónia kezébe vette a pamutszálakat, szép fehér ujjai közt sebesen kezdtek villogni a kötőtűk, de bizony váltig elejtette egyik szemet másik után. Talán a keze reszketett.

— Ne olyan selesen, Apolka — figyelmeztette a jegyző.

— Szerelmes a leányasszonyka — incselkedett vele Szekula —, mert ahány szemet elejt, annyi szívet feltűz.

Apolka elpirult, és még jobban reszketett a keze. No, most meg már éppen elszakította a fonalat.

— Ne nézzünk oda, ne zavarjuk — avatkozott közbe Sótóny —, lehet is úgy kötni, ha a nézésükkel majd fölfalják?

De azért ő maga nem volt képes levenni szemeit a gyönyörű leányról.

Nagy nehezen elkészült a hivatalos kötés. (De olyan is volt az, mint a hivatalos munka szokott lenni.) Mindössze néhány szem, hét vagy nyolc sorban, s az is gyatrán, kezdetlegesen. Mindegy, elég volt. Amint megnézték, előttük állott világosan a fonál hajdani kinézése: *sárgakék harisnyából* egy féltényérnyi darabka.

— Nyomon vagyunk! — rikkantott fel a bíró — szörnyen ismerős nekem az a harisnya.

— Elég nagy baj az, hogy ismerős. Minden kapualjban ilyeket árulnak a városban a zsidó asszonyok. Csekély véleményem szerint nagyon is halvány nyom, de sokkal több a semminél. Különösen Lohinán, ahol alkalmasint kevesen viselnek harisnyát.

A bíró mindjárt számítgatni kezdte az ujjain:

— Visel a papné, az egy, a szűcsné, az kettő, a molnárné meg a leánya, három, a zsidó árendásné és az anyja, négy, no, meg az Apolka leányasszony is azt visel . . .

Apolka olyan lett erre, mint a fáklyaláng:

— Apolka, maga már elmehet a fazekaihoz — vágott közbe Tereskey —, köszönjük szépen a fáradságát. No, folytassa most, bíró uram. Hát még ki visel harisnyát?

— Más már nincs a faluban, kivéven az én feleségemet.

— Kegyelmed, úgy látszik, alaposan ösmeri a falut tetőtől-talpig.

— Úgy illik a bírónak:

— Igen, de a lábszárak már nem tartoznak a bírói hatáskör alá. Majd megkérdézem különben a bíróné asszonyomat. No, de elég az ingerkedésből. Siessenek melegiben a hajdúval, s tartsák meg a házmotozást a mondott helyeken.

— És mit csináljunk, ha megtaláljuk?

— Ha ilyen színű, foglalják le, ha pedig már ki is volna fejtve, fogják el a tulajdonosát.

— No, ez szép história — dörmögte a bíró indulóban —, hogy a saját feleségemet kell megmotoznom.

Tereskey kevélyen nézett utánuk.

— Most aztán kilöttem a legutolsó puskaporomat is. Nyugodt vagyok már.

S hogy bebizonyítsa, milyen nyugodt, megtönte a nagy tajtékipáját s fidibusznak valót keresett a külső zsebben, az írások közt.

— Kár lesz rágyújtani, Marci bácsi. A szép Apolka, úgy nézem, terít már. Mindjárt eszünk.

— Drága az idő, Miska öcsém, addig is kiszíhatok egy fél pipával.

De amint kotorászni kezdett az elővett papírok között, melyik a haszontalan, elégetni való, egyszerre elhalványodék és fölördített:

— Meg vagyok bectelenítve! Szörnyűség!

Az erek kidagadtak nyakán, halántékai lüktettek, szemei vérbe borultak.

— Mi baj, az istenért?

— Olvasd — hörgé, átnyújtván egy a kezében összegyömösölt papírdarabot.

Sótony kiegyengette egyenesre. A paszkvillok démoni betűi táncoltak előtte a fehér papíron, mint apró nevető ördögök. Ez állt ott szóról-szóra:

Te rótszakállú nyalánk kecskebak! (Hüm, ez egészen csinos kis titulus!) Ha nem hagyod abba a vizsgálatot rögtön, és az orrodat beleütöd a dolgainkba, a te épületeidet és kazalaidat is felpörköljük. És a feleséged is meg fogja tudni, milyen madár vagy, mert ösmerjük, vén bűnös, a csínyjeidet, tudjuk, miért járnak annyit törvénybe a zelenői menyecskek.

— Magas fokú szemtelenség! — vélte Sótöny. — Hol találtad ezt?

— A saját zsebemben.

— Hallatlan eset!

— Hány nyaka lehet a gazembernek — rikácsolt Tereskey —, hogy így a pallos alá meri hozni szándékosan?

— Nevetségessé tettek, kedves öregem!

— Nem engem — prüszkölt az öreg —, de a törvényt, a vármegyét, sőt magát öfelségét a királyt.

— Ebből az tűnik ki, hogy a gyújtogató, vagy cinkosai, közvetlen környezetünkben vannak. De kik? Ez a kérdések kérdése.

— A XIX-ik század nem mutat ilyet. A Pitavalban sincs párja. Én azt mondom, kedves öcsém, hogy maga az ördög gyújtogatja ezt a falut.

— Azzal pedig nem bír a vármegye — hebegte Hamar Gyuri.

— Csak vagy az ördög lehet ilyen ügyes, vagy :::

— Vagy egy asszony.

— No, azzal meg nem hogy a vármegye, de még az ördög sem bír.

Az Apolka lágyan csengő hangja hallatszott messziről.

— Tálalva van az étel, jegyző úr.

S maga a konyhamester is jött lustán, topogva, nagy reverenciával hajtogatván magát.

— Puha már a leves, instálom alásan.

Hát bizony itt az ideje. A juhász jó régen léphette már át az árnyékát, ami delet jelent Lohinán. Elkéstek egy kicsit. De úgy van az, ha a szakácsnét holmi haszontalanságokkal hátráltatják.

Különben kárpótolva lesznek a tekintetes urak, mert minden jól sikerült, csak a hal lett valamivel paprikásabb, mint kellene, de a juhprökölt igazi remek. Hát még a csörege-

fánk? Valamivel több címet ebbe sem ártott volna, de így is fölséges.

Az asztalnál rang szerint foglaltak helyet az urak. Blózik jutott a legalulra, »kunkapitánynak«. Ő már előre megkóstolt mindent, ő már tudta, mi jön, s ez bizonyos felsőbbbségi érzetet kölcsönzött neki, ami szerfölött bőbeszédűvé tette.

Noha szíve mélyén átérezte talán a hiányokat, mégis mindent magasztalt teljes retorikai erővel, hogy ezáltal az étvágyat élesztgesse. Egyszer-kétszer megcsipkedte az Apolka arcát: »meg kellene azt a kis kezedet aranyoztatni«. A juh-pörköltre lelkes verset komponált és nagy derűtség közt elszavalta. Az italoznál könnybe lábadt a szeme az élvezet-től: »Placeat domine spectabilis. Istud vinum habet colorem, odorem et saporem.« Pedig savanykás volt a bor egy kicsit és nagyon emlékeztetett a hordóra. Csak a halpaprikásknál jegyzé meg malíciával, mikor a paprika a nyelvét megcsipte. »Kutya teringette! Ilyen lehetett az a hal, amivel Krisztus urunk azt a sok embert megvendégelte.« (Hogy ugyanis a paprika miatt nem bírta megenni a bibliai Teregkoszorú.)

Ízlett az ebéd mindnyájuknak, csak Tereskey nézte idegesen a dülöutat, jön-e már a hajdú a bíróval. Ez volt az utolsó reménye. Ha ez cserben hagyja, akkor igazán nem tud mozdulni, s megcsúfolva megy haza estére. Brr! Mennyi rossz életet faragnak majd rá a kaszinóban a zsebébe lopott paszkvillusért. Összeszorította a fogait dühösen: »Oh, ha kezembe kerülhetne az alávaló!«

Maga Sótony Miska közömbösen várta, mit hoz a jövő, és inkább Apolka körül legyeskedett. (— Ej, ej, Miska öcsém, hát már megint? — pirongatta Tereskey.)

Oh, be soká tartott, oh, be nehéz volt kivárni, míg végre feltűntek túl a lóherés földön bíró uraimék. Nem jöttek sebesen, hanem csak tempós lépésben. Ez már maga is rossz jel.

— Találtak valamit? — kérdé tőlük tompán, majdnem félénken, mihelyt odaértek.

— Semmit! Nem vallott a harisnya, tekintetes uram.

— Akkor egye meg a kutya az egész ügyet — kiáltá, dühösen a földhöz paskolva az aktákat. Aztán Sótony felé

fordult. — Csináld öcsém, ha tudod, nekem már nincs semmi eszmém!

— Az bizony nekem sincs — felelte ez szörnyű flegmával.

Mire vérszemet kapott Blózik azt indítványozni, hogy tekintve a viszonyokat, talán legjobb lenne rostát forgatni.

— Mond valamit, kántor úr — humorizált Sótony —, mert annyit csakugyan a rosta is tudhat, mint mi.

A bírónak is volt egy indítványa.

— Az öreg bölcstől kellene tanácsot kérni.

Tereskey olyan volt már, mint a fulladozó, utána kapott a szalmaszálnak is. — Ki az az öreg bölc? — tudakolá szóra-koztottan.

— Egy aggastyán lakik a »lazokban«, egy valóságos próféta. Nehéz kérdésekben tanácsért járnak hozzá a falusiak. Hrobáknak hívják. Gyermekkoromban láttam egyszer.

Hrobáknak hívják? Eszébe jutott a fiú, aki szintén Hrobákot említette a séta alkalmával. Ez hát a néphit! Hrobák mutatja meg az igaz nyomot! Ki tudja? Hátha a nép szava mégis isten szava. A babona hazája ez. A fenséges bércék, melyek körülülük a tájéket, mintha valami mesélő óriások volnának. A hatalmas szürke köd, mely fölöttük gömörög, ránehezedik az észre. Az erdők zúgása titkos szavakat hoz.

— Hogy lehet odajutni? — kérdé Tereskey.

— Kocsin nem, legfeljebb lóháton, mert néhol meredek az út.

— Menjünk, bíró uram, nyergeltessen.

— Ez annál is jobb lesz, mert visszajövet útba ejtethjük a »Bakula faluját«, ahol még dolga van a tekintetes uraknak.

— Miért hívják a Bakula falujának?

— A népnek az a része, mely a hegyek között a Skrinya nevű völgykatlanba hurcolkodott ki, az eddigi községi pénztárnokot, Bakula Istvánt választotta meg bírónak arra az időre, míg künn lagnak. Így lett aztán az én falum a Szekula, az övé pedig a Bakula faluja megkülönböztetés okáért.

— Ahá! Hallottam már valamit erről. Maguk ugye ellenkezésben élnek?

Szekula uram elmosolyodott.

— Hóbortos ember egy kicsit ókelme. Hát már a tekintetes úr is hallotta azt az ostobaságot?

— Mi volt az? — kíváncsiskodék Sótony.

— Az volt, nagyságos uram, hogy mi mind a ketten katolikusok lévén, a zelenói filiáléba járunk misét hallgatni. Bakula uramat, aki gazdag, gőgös ember, váltig bosszantotta, hogy a tisztelendő úr mindig az én nevemet hozza be az isteni tiszteletbe, elment egyszer hozzá és tíz anyabirkát ígért neki, ha ezentúl »Szekula-szekulorum« helyett »Bakula-bakulorumot« énekel.

— Siessünk, siessünk — sürgeté Tereskey a bírót —, mert még a Bakula falujában két nőtanút kell kihallgatni. Jó volna, ha oda előremenne bíró uram, hogy ne az utolsó pillanatban kelljen őket előkeresgélni.

— Hány lovat rendeljek? — kérdé Szekula.

— Lássuk csak! Az írnök úr itthon marad és kihallgatja azokat, akik a tűznél először jelentek meg. Mert ha már nem sütünk is ki semmit, legalább meglegyen az akta a megyei levéltár számára, hogy a vizsgálat ki lett teljesen meritve. A jegyző úr velünk jön, továbbá a főbíró úr . . .

— Én bizony egy tapodtat sem mozdulok — jelenté ki Sótony. — Én itt várlak be.

S lefeküdt a szénából csinált nyugágyra, szivarozva nézegetvén majd a futó felhőket, majd az Apolka igéző arcát, szép természetét.

— Hát velem mi lesz? — kérdé Blózik úr előlépve.

— Önt ellenőrnek hagyjuk itt; ha valaki netalán csintalankodni akarna Apolkával, legyen, aki rendre inti.

— De hátha én magam kapnék kedvet?

— Maga egyházi személy, nem szabad föltenni sem.

— Oh, kérem — vigyorgott Blózik Mátyás. — Cantores amant humores. Én is csak közönséges ember vagyok. Sőt mint egyházi személy, kétszerte jobban vonzódok az angyalokhoz.

— Ugyan menjen! — ellenkezék vele Apolka — kinek kellene maga a csúf orrával?

(Veres volt egy kicsit a mester úr orra. Dehát mióta osúf a veres szín?)

— Ej, ej, Polka húgom — sóhajtott fel sértődve —, nem mindég voltál te olyan szigorú az egyházhoz!

Apolka zavarában egy porcelán tányért ejtett ki a kezéből, mely szerencsésen össze is tört, sötét szeme pedig haragos tűzben csillant meg. Bizonyosan valami csipős célzás volt a tudós Blózik szavaiban.

— Nem az, nem — szólt most a bíró —, nagyobb dolog az most, hogy ki tudja az utat a Hrobák tanyájához, mert én ugyan nem.

— Én se tudom — mondá a jegyző. — No, ez szép dolog! Elindultunk volna bolondjába.

— Tudom én — vágott közbe Mikulik Apolka. — Bolyongtam én arra elégszer.

— Elvezeti a szolgabíró urat? — kérde Szekula. — Csak nem tán?

— Miért ne? Rendeljen nekem is egy lovat, bíró uram:

— És rá mer ülni?

— No bizony! — kacagott fel üdén, bubogva, mint a gerle.

— Nyereg nélkül?

— Természetesen.

Sótony Mihály élénken ugrott fel.

— **Akkor nekem is egy lovat!**

A MINDENTUDÓ HROBÁK

Öt mokány hegyi lovacskát vezettek elő nemsokára. Apolka könnyedén termett a magáén, amelyiken nyereg nem volt, s úgy megülte, mintha oda lett volna nőve. Vékony fűzfavesszőt vágott, azzal csapdosta meg: »Gyi te Csinos!« Amire a Csinos megindult sebes trappban, s vitte az ő szép lovasnőjét, kinek a gyönyörű termete vállától a csípőjéig kecses hullámszásban kígyózott.

Az urak alig bírták utólélni. Nagy selyma az a Szekula! Csupa kedvezésből Apolkának szánta a legjobb lovat.

No, de nem mindenütt került szaladásra való út a lazokban.

A »laz« (legalább tudjuk meg már, hol vagyunk) az a felvidéki tótnak, ami a tanya az alföldi embernek. A hegyes-köves határokból olyan nagy, mértföldekre terjedő darab jut egy-egy községnek, hogy azt lehetetlen egy helyről megművelni. Egész napi járó föld lenne a falutól, míg a gazda a vetéséhez jutna, meg ismét haza. A faluban csak a gazdag ember lakhatik, akinek sok a földje, mások megművelik, s ha lopnak belőle, marad még neki is — vagy a szegény ember, akinek kevés keresni valója van a mezőn. No, meg azok, akiknek a falu körül van a jószáguk. A határ távoleső részeiben ellenben, kopár dombokon, magas szürke sziklák közül kibukkan egy fehér viskó. Az a laz. A laz körül aztán engedelmességre van kényszerítve a sovány föld. Egész nemzedékek műve lehetett, míg egy jókora területről kiszedték a köveket.

De ami a kövek alatt megmaradt, az a sárgás agyag még azután is dacol a tótokkal, örökös szemrehányással van tele: »minek vettétek el a köveimet, azért sem növesztek nektek semmit.« Próbálgatják rozssal, lednekkol, kuko-

riával — de a föld nem akarja, s amit visszaad helyette kedvetlenül, az csak a paródiája ezeknek a becsületes növényeknek.

De még ez a föld is tesz kivételt két növény és két állat iránt. Azokat szereti: A krumpli és a zab nagyobbra, szebbre nő itt, s a kecskének és birkának édesebb füvet hoz e zordon vidék, mint a síkság. De magát a tótot bizony sokszor még jobban is megbosszantja a szántóföldje. Azzal, hogy elszalad előle. Felhőszakadás jön, záporosó támad, nekigyürkőzik, lemossa az irtványt, az agyagot felülről, tönkreteszi sok évek keserves munkáját, s újra ki van kövezve, mint azelőtt, mert újra kövek vannak alul egészen a pokolig. A jámbor »hornyák« megint hozzáfoghat kiirtani egy új réteget.

A széles árkon túl csak lassan, lépésben mehettek a lovasok a meredek gyalogutakon, melyek, mint a ködmönujja, körül vannak prémezve kecskerágó- és mogyorófabokrokkal. Szelíd nyirek és kevély bükkfák fölváltva maradoztak el mögöttük; itt-ott árvaleányhaj fehérlik . . . mintha szemölcs lenne a föld csupasz testén. Főntebb hegyi patak csörgött lefelé, csörp-csörp, apró színes kavicsokat gurítva.

Az út oly keskeny volt néhol, hogy csak egymás után mehettek, mint a ludak. Apolka poroszkált hátul, míg a bírő ment elől, de a zelenói szűz Mária-képnél, ahol a keresztutak vannak (itt szaladgálnak Luca éjjelén a boszorkányok, óriási hordókat gurítva szélesebesen, amiken vigyorgó ördögfiak ülnek), Szekula elhagyta a társaságot, elhajolván a Bakula faluja felé, intézkedéseket tenni a nevezetes uraságok elfogadására; minélfogva Apolka került előre, s azontúl ő vezette az urakat. Szép haja beakadt egy kiálló ágba, ki-rántódott a hajtű, a tömött fonatok leestek és ott ugrándoztak ingerlően, a hófehér vállát csapdosva.

Sótony odaugratott melléje, de valóban csoda, hogy deres lova félre nem lépett vagy egyszer, valami omlatag szakadéknál.

— Hej, Apolka — sóhajtotta, amint a szűz Mária-képet elhagyták —, kár neked elfonnyadni itt a farkasok és medvék között.

De Apolkával nehéz volt szóba keveredni, nagyon kurtán felelgetett, s olyan hideg, szintelen és éles volt néha a

hangja, mint az olló éle, elvágta vele a beszéd fonalát. De bezzeg tudott aztán behízeglő, nyájas is lenni, ha akart.

— Többet érnek a farkasok és medvék az embereknél — felelte. — Engem ők még sohasem bántottak!

— Ha teneked eszed lenne, Apolka, selyemruhában járhatnál, négylovas hintóban, inas nyitná, csukná előtted mögötted az ajtókat.

A leány felsóhajtott, aztán nyersen mondá:

— Nem kell már énnekem semmi.

— Ejha! Talán bizony apácának készülsz?

Lehajtotta fejét a lova nyakához, s úgy a félszemével nézett fel a saját könyöke alól Sótönyra. Jaj, be szép volt így.

— Talán még rosszabbnak — felelte halkán, szomorúan.

— Neked titkos bánatod van, Apolka. Téged emészt valami, leolvasom a homlokodról.

Álmodozón nézte az elmaradó fákat és füveket, de nem felelt. Meglassította válaszul a lova lépését, úgyhogy legott utolérték őket a többiek. Sótöny bosszankodva harapdosta a szöszke bajuszát. Hisz ez annyit tesz, hogy »nincs vásár«. Nem volt hozzászokva, hogy így bánjanak vele a leányok!

Sokáig haladtak fölfelé a Hrebenkának, mindig egyforma úton. Mély csend honolt körös-körül, még beszélgetni sem igen lehetett, mert folyton vigyázni kellett a ló kantárjára; biz ez unalmas volt. Megörültek nagyon, amint váratlanul egy melankólikus tót dal hangzott fel balfelől:

Kevély az én szeretőm, de mire?

Se majorja, se akla, semmije;

Szíját rézesatokkal öt lyukra gombolja,

De nincs benne egyéb, csak egy rongyos kova.

— Emberszagot érzek! — jegyzé meg Tereskey, a dúdolást hallgatva.

— Közél vagyunk, uram, a Hrobák viskójához — szólt Apolka. — Most már csak a hang után menjünk.

A dal megszűnt egy pillanat múlva, s ahelyett ugyanonnan hangos sírás verte föl a hegyhát csendjét. És a kakuk számolgatta ezalatt is a túlsó hegyről a lohinaiak életéveit. Jó bőven olvasta ki nekik . . .

A kővé vált oldalszalonna nevű sziklánál amint bekanyarodának, egyszerre előttük állott ennek a háta mögött egy tisztáson a Hrobák alacsony kunyhója, egyetlen piciny ablakkal és nádfedéllel, mely ezer helyen szelelt. Jó dolga volt itt a konyhafüstnek. Arra mehetett ki, amerre akart.

A kunyhó oldalánál, egy fatönkön, öreg, ráncosképű nő guggolt, keservesen zokogva.

— Itt vagyunk — szólott Apolka és lepattant fürgén a Csinosról. Arcát pirosra csípte a lovaglás s a hegyi levegő. Ellenállhatatlan volt. A jegyző és szolgabíró összenéztek: majd elnyelte Sótorny a szemeivel.

Aztán a siránkozó nő felé fordult Tereskey:

— Miért sír, anyóka, olyan nagyon?

— Hogyne sírnék — tagoló ziháló mellett —, mikor az apám megvert!

— Kendnek még él az apja? — csodálkozott Tereskey. — Az lehetetlen!

— No, no, nyanyuska — csitítgatá nyájasan Apolka, mellé térdelve —, nem illik a mécesest mindjárt földhöz vágni. Ösmer-e, nyanyuska?

— Hogyne ösmernélek! Te vagy a lovak reparálójának a lánya!

A kunyhóból eközben egy hófehér hajú paraszt gurult ki, kíváncsian a külső zajra. Olyan egészséges, piros képe volt, mint a kapos. Egy ócska bocskort és árat tartott a kezében. Hihetőleg nem az árnak volt baja, de a bocskornak, azt foltozta.

— No, mi az, mi? — dörmögé mély hangon. — Mit kívánnak az urak?

Tereskey egyik ámulásból a másikba esett.

— Kend ennek a nőnek az apja?

— Én vagyok, fájdalom. Hogy inkább szült volna egy darab követ a megboldogult feleségem.

— Hát igaz, hogy megverte?

— Hogyne vertem volna meg — szólott félvállról —, mikor szófogatatlan.

Aztán megfenyegette dühösen a kezével, bornyúszájú inge lecsúszott, s láttatni hagyta karján az izmokat.

— Csitt, te fattyú! — mordult fel. — Nem szégyenled magad idegenek előtt bógni? Majd kapsz még, ha nem volt elég!

— De hát mit vétett szegényke?

— Mit vétett? — tört ki nyersen. — Szerelmes nótákat dúdol és a macskákkal pajkoskodik, ahelyett, hogy az öreg-apját ringatná.

De már erre kiesett a tajtékpipa a Tereskey szájából.

— Mit! Magának apja van? — kiáltá kételkedően.

— Már mért ne volna? Mindenki ösmeri az idősebb Hrobákot.

— Ne tréfáljon velem, csakugyan van apja?

— Ej no! Mi abban a megcsodálni való, hogy valakinek apja van!

Azután nagy mogorván hozzátette:

— Ha nem hiszi az úr, nézze meg, ott fekszik a színke alatt!

— Hány esztendő lehet?

— A magamét sem olvasom, hanem hát úgy a kenyere javát bizony már megette az én öregem.

— És a leánya?

Fitymálkodva felelte:

— Az Ancsurka? Hogy is csak? Biz az már hatvan lesz idestova. Eljár az idő, uram, a gyerekek fölött is.

— Beszélhetnénk az öreggel?

— Miért ne, ha nem alszik? De most egy idő óta sokat szundikál. Olyankor nehéz fölrázni. Nézzük meg, mit csinál?

— Te nem jössz, Miska? — kérdé Tereskey a főbírótól.

— Nem — felelte kurtán és leült Apolka mellé egy gerendára. — Én már úgyis rájöttem, ki a gyújtogató — suttogetta.

— Ki? — kérdé Apolka fojtott hangon.

A főbíró közelebb csúszott hozzá:

— Te!

Apolka összerezzent és elhalványodott.

— Te gyújtottad meg a szívemet, pedig az olyan volt már, mint a nedves tapló. Szeretlek, Apolka!

A leány úgy tett, mint a fojtogatott madár, aki levegőt kap, összerázkódott, aztán lesütötte a fejét . . . azt a gyönyörű, formás fejkéjét.

— Gyere velem, elviszlek magammal — folytatta hével, kigyúlt arccal —, neked élek, még a helyedet is megfúvom, úgy megbecsüllek.

— Nem, nem — sziszegte. — Hagyjon engem!

Fölugrott és a színke felé szaladt, mint a megriadt öznóstény.

Már akkor azok javában beszélgettek a mindentudó Hrobákkal. Mert éppen ébren találták. Egy nagy teknőben feküdt, alatta puha alom kenderszöszből. Koponyáján egyetlen hajszál sem volt már, a fejbőr összetepedt és úgy nézett ki, mint valami pamutsapka. Vastag, dagadt szemöldökei és fehér szempillái, melyekkel olyan szaporán pislogott, mint a nyúl, kísérteties hatást tettek. Arcszíne: akárcsak a sárga viaszok. Hogy ehhez a földi világhoz tartozik, csak a pipa mutatta, melyet a szájában tartott, és úgy szopta csamcsogva, mint a csecsemő az anyjai emlőt.

— Hát abban a gyújtogatási dologban jöttetek? — szólt rekedtes vékony hangon, mintha a föld alól jött volna.

— Abban jöttünk a tanácsodat kérni — mondá Tereskey. — Tapasztalt ember vagy, sokat éltél, sokat láttál.

— Azért láttam sokat, mert mindig behunyva tartottam a szemeimet, de a fülemet nyitva hagytam. No, de mondd el hát, mit csináltak eddig.

(A mindentudó Hrobák csak tenek szólította a szolgabíró urat is.)

Tereskey elmondta, hogy az írások összehasonlításától vártak eleinte eredményt.

Az öreg a jegyzőnek csipogta: »Ringass, fiam, ringass, jobban esik akkor beszélnem.«

— Az írással? — hápogott idétlenül, egy legyet akarva elfogni a száraz, sovány kezével, amely a teknő fölött dörgött. — Ostobaság! Ha száz fejletlen csecsemőgyereket idehoztok, mind egyforma lesz, de ha bevárjátok, míg meg nő, mind másforma lesz. A parasztok betűi ilyen fejletlen csecsemők. Hát még mit csináltak, édes fiam?

Most már a harisnya-dolgot beszélte el a vizsgálóbíró. Ez aztán olyan finom griff volt, hogy bizonyosan meg fogja lepni a hegyek bölcsét. Végig is hallgatta nagy figyelmesen.

— Vakard meg, fiam, egy kicsit a talpamat!

A jegyző még azt is megcselekedte. (Ha az egy éven alóli gyerek olyan nagy úr, mint egy király, akkor a száz éven felüli aggastyán csak olyan szent lehet, mint egy pápa.)

Az apó arcán sajátságos kékérzet tükröződött a vakargatás alatt: az ajkszélei olyanformán mozogtak, mintha mosolyogna, megszűnt pislogni, és az egyik kezét olyan édesdeden rázogatta, mint a bárány a lábát, mikor sót nyal.

— No, az szép dolog volt... azzal a harisnyával, no... Hanem tudd meg, fiam, hogy a cérnának nincsen szája. A tűnek nincsen szeme. A harisnya pedig hamis jószág, no... Mert a harisnyának van kezdete, de nincsen vége!

— Igaz, apó! A végét nem lehet látni, mert visszaszaladnak a recéi kezdetnek.

— Hát még mit csináltatok, édes fiam?

— A papot hallgattuk ki.

— No, az okosan van. A pap tudhatja a legjobban. Mert akit meghajítanak, az tudhatja a legjobban, honnan esett a kő. Az már úgy van, no.

A nagy rendőri lumen, a hatalmas eszű Tereskey Márton, úgy állott az öreg fejénél összezsugorodva, mint egy tejfölös-szájú diák. Érezte, hogy ez nevetséges, indokolatlan, de nem bírt kibontakozni alóla. Sajátságos tréma vett rajta erőt, mintha a leckéjét mondaná fel, mikor elősorolta az elővett jegyzőkönyvből apróra, mit kérdeztek, s megintelen mit felelt erre Belinka Sámuel uram.

— Bohó, tapasztalatlan gyermekek vagytok, no — duhogott a tót Matuzsálem —, semmit sem tudtok, he. Azt kérdezitek a paptól: nincs-e valakije, aki hevesen gyűlöli, vagy aki gyűlölte. Huh, huh! Mire való ez, no?

— Hát mit tegyünk, apó? — kérde Tereskey szelíden megjuhászodva —, hogy kinyomozzuk a bűnöst?

— Menjetek haza, fiam — szólt prófétai hangon az öreg Hrobák —, és mondjátok meg a vármegyének, hogy...:

— Mit mondjunk meg, atyus? — vágott közbe áhíttatjeljes hangon.

— Hogy küldjön ide helyettetek okosabb embereket!

A kevély Tereskey még csak az arcát sem fintorította el erre a gorombaságra.

— Miért mondd ezt, apóka? Miben hibáztuk el a vizsgálatot?

Hrobák behunyta a szemeit, aztán úgy szótagonként lökdöste ki a mondatokat, sziszegve, mert egy foga se volt, s a hang még a szájában folyt szét. Nehéz volt megérteni.

— Miben hibáztatok el? Ej, no! Azt kellett volna megkérdezni a paptól, éppen megfordítva: nem szereti-e valaki hevesen, vagy nem szerette-e valamikor?...: Hagyjatok, no, most már aludni.

— Isten áldjon meg hát, apó! Friss jó egészséget kívánunk — köszönté a jegyző.

— Az csak megvan — motyogta. — Az egészség megvan, hanem egy kis dohányka nem ártana.

Tereskey az ölébe hajította neki a teli dohányzacskóját, s lehorgasztott fővel, gondolatokba mélyedve támolygott ki a színekéből.

»A vén Hrobáknak igaza van! Úgy van, úgy. Ott kell keresni a bonyodalmat.«

A hegyi próféta véleménye új látkört, új mezőt nyitott fel előtte. Újra érezte ereiben a vért pezsegni, tettvágya, szimatolási kedve föléledt, úgy, hogy a kunyhó elé érve, élénken kiáltott fel:

— Nosza, fel a lóra! Menjünk a Bakula falujába, a leányokat kihallgatni!

A TUDÁS FÜVE

A Bakula faluja majd mindenben hasonlított a Szekula falujához. Csakhogy Bakula uram nagyobb talentum volt, ki ideiglenes uralkodása alatt meg akarta mutatni tevékenységét s rátermettséget a bírói mogyorófabothoz, ennél fogva mihelyt a megyei urak közeledését Szekula uram elmondta, összecsódité az egész falut, egy instánzia aláírása végett, melyben vízipuskát kérnek a megyétől a szerencsétlen helységnek.

Azaz mégis Szekula uram volt a nagyobb talentum, mert ő tudta, hogy nem kapnak.

A napközben történt események, melyeket Szekula uram jóízűen beszélt el, hirtelen szétterjedtek a nép között. Mindenki kapott azokon. Különösen a harisnyadolog volt tetszetős. Az asszonyok mosolyogtak rajta. A vén Koskár Andrásné fölkiáltott: »Mégiscsak a jó puha kapca az első dolog a világon!«

Szekula uramat majd szétszaggatták a hírekért. Hogy ment végbe az íráspróba? Sejtenek-e valamit az urak, vagy még mindig abban állunk, hogy kinek van tarka harisnyája?

Egyes-egyedül Bakula uram maradt közömbös, mert őt mélyen bosszantotta az, hogy mindez a Szekula falujában történt.

No, de ami ezután következik, az már mind itt fog megadni.

Érezte ő, mi dukál neki, s általa a falunak, de azt is tudta, mi illik.

Mikor az urakat megpillantotta az ereszkedőnél, ott várta már a felnyergelt ló, eleibök lovagolt, úgy tért aztán vissza velök, kevély, tekintélyes magatartással.

Ki volt előre készítve minden: a hivatalos asztal és a deres is. Meg a borosüvegek a dézsavízben, hogy hűljenek. A tapintatos Bakula tudja az ilyeneket: mi kell a nemes vármegyének. Kár, hogy a kalodát idő rövidsége miatt már el nem hozathatta Lohináról.

A népek úgy álltak két sorban kandi szemmel, ágaskodva, mintha egy fejedelem tartaná a bevonulását kíséretével. Bizony még a vivátot is elkiáltották néhányan. Bolond egy szó az is! Ki tudja, mit jelent? Úgy a revolúcióból maradt az meg itt Lohinán valahogy.

Hát nem elég mindez meghizlalni a falusi szemeket! Egy öreg úr lóháton, de milyen egyenesen üli meg; hanem még sokkal szebben a fiatal szőke úr, akinek az a háromszáz ablakos kastélya van, ott, ahová nyáron aratni járnak. Soká fognak ők erről beszélni. Eleven nagy urak a Hrebenka alján. Ilyet se látott még itt a zöld palástú mező!

De nini, az bizony se nem íródíák amott hátul, se nem esküdt, hanem a Mikulik Apolka.

Általánosság vált a csodálkozás. Többen meg is szólították csúfolódó ízzel. Kivált asszonyfélék:

— Ej, ej, hát már te is megyei hivatalba jutottál, Apolka?

— No, ez aztán derék, hogy hol virít ki ez a leány.

— Bizonyosan libapásztorné lett — elméskedék Opicza Gregor (aki nagy imposztor) — azoknál a ludaknál, amiket a szolgabírónénak hordunk be, ha pörünk van.

Az urak talán nem is hallották, Apolka meg úgy tett, mintha nem is hallaná.

— Két leányt akarok itt kihallgatni — mondá Tereskey Bakulának. — Bizonyos Sztrelnyik Annát és Kiczka Magdalénát. Hol vannak a leányok?

— Mind a kettő be van rendelve, kérem alásan, az egyik azonban még a mezőn van, fűért ment a tehénnek. Utána küldtem. A másik itt van, kérem alásan. Jöjj elő, Sztrelnyik Anna!

Sápadt, nyurga női alak közeledett az asztalhoz, mely cövekekre kötött istrángokkal volt elkerítve, nehogy a tola-kodó közönség megzavarja a hivatalos eljárást.

Sztrelnyik Anna semmit sem tudott, mindenre fejrázással vagy alig hallhatóan kiejtett »nem«-mel felelt.

— Valóságos »nemtudomka« vagy, édes fiam — dorogálta a bíró némi bosszankodással —, hanem még egyet kérdezek tőled, egyre felelj. Nem tudnád megmondani, hogy a tiszteletes úrnak volt-e tudtodra valami viszonya?

— Nem tudom.

— Nem incselkedett néha valamelyitekkel? Nem vetted-e észre, hogy valamelyik vászonszemélyre talán szebben nézett, mint a többire?

— Nem lehet azt mondani, kérem alásan. . .

— Csak bátran, ne félj semmitől. A vármegye parancsolja, hát mért ne mondhatnád meg, édes fiam?

— Azért — dadogta Sztrelnyik Anna —, mert mindig pápaszem volt a szemén, hát nem láthattam a nézését.

— Bolond vagy, lányocskám. Hiszen az ilyet egyébről is tudhatja az ember. Ha megcsipkedi az arcot, ha átkarolja a derekat, s több efféle.

— No, azt én sohasem láttam a mi tiszteletes urunknál, hanem megcsókolni sokszor megcsókolta a Magdalénkát.

— Úgy? És a Magdalénka hagyta magát?

— Hiszen ő is visszacsókolta a tiszteletes urat akár hányszor.

Tereskey meglegedetten dörzsölte a kezeit.

— Elég, fiam. Most már hadd lássuk azt a Magdalénkát.

Kevélyen tekintett hátra Sótönyra. »Egy kis nyom már megint van« — szólt; Sótöny helyeslést bólintott a fejével, de szeme Apolkát kereste, ki reszketve, halaványan támaszkodott egy akácfához.

— Mi bajod van, Apolka? Rosszul vagy?

— Semmi, semmi. . . egy kis szívgörcsöm van, de már múlik.

— Mégse jön az a Kiczka Magdaléna? — kiáltá türelmetlenül Tereskey a tizedeseknek.

— Itt vagyok már — hangzott messziről bátran, erőteljesen.

Izmos, hatalmas testalkatú leány verte magát keresztül a tömegben. Utat nyitottak neki egészen a bírói asztalig: Sarló volt a kezében, s a hátán kosár, megrakva fűvel, vállán

és a hóna alatt négy kóc-szalaggal áthúzva és megkötve elől fityegőre. Széles, piros-pozsgás arca akár egy rózsa, mely frissen és tündöklőn kandikál ki a sok közönséges füvek közül; mert a zsálya, farkastej, a muhar (de volt ott tán ezerféle fű is) egészen körülvezte a fejét a kosár tetejéről.

— Itt vagyok — szólt, majd hirtelen körülnézett kék tiszta szemével, s amint Apolkát megpillantá a közelben, gyűlöletteljesen fordítá félre fejét.

— Itt vagyok — ismétlé —, tán csak nem akarnak felakasztani!

— Ne nyelvelj, fiam. Arra fogsz felelni, amit kérdezni fogok.

— Úgy? — kiáltá, kezét katonásan a csípőjére vágva. — Csúffá akarnak tenni? Vallatni a falu szemeláttára. Oh, nem! Én rajtam ne keressék a tarka harisnyát. Nem vagyok én gyújtogató. Az apám is becsületes ember volt. Ide merek én állani a törvény elé. No bizony, hogy a pap szeretője voltam, azért én becsületes leány vagyok.

Hangja folyton szenvedélyesebbé, rikácsolóbbá vált.

— Hanem ha éppen meg akarják tudni, megmondom én, hol van a tarka harisnya — kiáltá féktelen indulattal — ... ott van, ott. . . Nézzék meg a Mikulik Apolka lábán! Sótóny idegesen ugrott fel.

— Hogy mersz ilyen vádat tenni?

— Mert ott van. . . látom — s megüvegesedett szemeit áthatóan mereszté Apolkára, ki mozdulatlanul állt az akác-fánál, mint egy szobor. Ajkai össze voltak szorítva, szeme villámlott, mint a sasé.

— A ruhán által látod? — rivallt rá Sótóny.

— A ruhán által.

A nép izgatott szitkok és zajos kiáltások közt kezdett tolongni a kötélkorlát felé.

»A fűben van az erő!« — kiálták. — »Igazságot kívánunk!« — visszhangoztatták más oldalról. Orkánszerű viharra nőtt a zsvaj. Tereskey és Sótóny nem bírtak többé uralkodni fölötte. Egy hang, élesebb a többinél, végigsüvített:

»A tudás füve van a kosárban!«

Többen Apolka felé csörtettek, hogy megfogják és megkötözzék. »Oda kell adni a hóhérnak!« — mennydörgé

egy tagbaszakadt, félszemű ember, aki csigákat viselt a kalapja körül.

Apolka, mint a tigris, kit golyó ér, egy pillanatra elszédült, összeesett, de rögtön rá még ruganyosabb lett. Ott termett Magdalénka mellett, bősziúten, pihegve. Nem volt már sápadt, hanem vérpiros. Neki esett acél kezével és egy rántással leszakította a kosarat hátáról. Az lefordult, a földre csapódott, és a füvek mind kiszóródtak belőle. . .

A féket vesztett tömeg odarohant, s egymáson keresztül bukdácsolva, egymást eltaszigálva kapkodták, egymás kezéből kitépték a fonnyadt, legázolt növényeket, melyek között ott kell, hogy legyen a tudás füve. Csakhogy melyik az a sok száz közül?

— Eresszetek! — rivallt rájuk Apolka, és ellökött útjából vagy hét férfit, aztán a korlátnál teremve, egy párdüchöz méltó ugrással a bírósági asztalra pattant.

— Hazudott az a személy — kiáltá csengő hangján, mely keresztülhatolt a sokaságon, mint az üvegharang. — Lohinaiak! Nézzetek ide. . .

Olyan csönd lett nyomban, hogy egy holló szállt a levegőben az Apolka feje fölött, s hallani lehetett szárnya suhogását.

— Nézzetek ide! — ismétlé; keble sebesen hullámozott, lebomlott szénhaja leért egész az asztal aláig, amint lehajolt, és a kékpettyes kartonszoknyácskáját fölemelte a bokáig. . . vagy hogy még bokán túl.

Ő maga behunyta a szemeit, legalább ő ne lássa, hogy nézik — de a többiek bizony kinyitották.

— Ártatlan a leány! — kiálták a népek lehangoltan, elhajigálva a növényeket.

. . . Fehér harisnya volt az Apolka lábán, fehér és vakító, mint a hó.

*

Izgató jelenet volt ez . . . a lohinai férfiak sohasem fogják elfelejteni azt a szemkápráztató formás bokát, se Bakula uram azt, hogy ez az ő falujában történt.

Apolka diadalmasan menekült meg, de a rágalmazó Magdalénkát legott utolérte a bűnhődés (mégis van isten,

atyafiak!), elájult, összeesett és beteg lett az izgalmaktól. Amit bizony senki sem sajnált (mert úgy kell a gonosznak), hacsak a szolgabíró urak nem, amiért most nem lehetett a vallomását kivenni.

— Pedig ez tud valamit — mormogta Tereskey —, ez jó anyag. Ehhez még visszatérünk.

Meghagyta a bírónak: tartsa addig is szemmel, míg rendelet jön, s ezzel ahogy jöttek, azon módon elindultak, mert már napszálla lett. A naptányér még bukdácsolt egy darabig a vörnyeges égbolton, de aztán szép csendesen leguggolt a Hrebenka mögé.

A szél fázósan suhogtatta a falombokat, a békák elkezdték az esti konferenciáikat megtartani a rekettyés mocsarakban, s cuppogva ugráltak be a lovasok elől. Az erdő szárnyasai lázas sietséggel röpdöstek, a kicsinyek raja fent a fészkekben nyugtalanul csipogott. Minden mutatta, hogy a természet öltözködni készül: fölveszi a barna pihenő ruháját.

Tereskey, a jegyző és a bíró előlmentek, Sótóny visszamaradott Apolkánál, aki halavány volt kissé, s kék patkók látszottak a szeme alatt, de neki még a patkó is jól illett. Nagy szemei bágyadtan világítottak üregeikben, mint két szentjánosbogár.

— Lásd — mondá Sótóny —, milyen nagy bajban voltál. Szegény leány!

Nem felelt egy szót sem, csak vállat vont.

— Neked el kell innen menned. Nem maradhatsz itt tovább. Nincs semmi becsületed itt!

— Miért ne volna? — sziszegte. — Mi rosszat tudnak felőlem?

— Az apád miatt.

— Mit tudnak az én apámról? — kérde kevélyen.

— Én mindent tudok. Tudom, hogy az apád hamis passzusokkal kereskedik.

Görcsösen megrándult arca az orrcimpák mellett.

— Az csak pletyka — hadarta rekedten.

— Én magam hallottam ma, mikor a zsidó árendással alkudozott. Vagy te jössz hát velem Apolka, vagy az apád.

— Verje meg az isten azt a zsidót! — tört ki szívszaggató hangon. — Elárulta!

Elsötétült előtte a világ, inogni kezdett, a kantárt elereszté, halántékához kapott, aztán lerogyott a lóról aléltnan.

— Jaj, mi bajod történt! — ijedten ugrott le Sótony. (A lova elszaladt, nem bánta.) — Apolka, térj magadhoz, lelkem!

De az ott feküdt mozdulatlanul, behunyt szemmel, halvány arcával a harmatos gyepon, mint egy halott. Egy kiszáradt vadrózsabokor búsult az út mellett, szúrós tüskéivel, kiálló, hegyes gallyacskáival. Abba zuhant bele az egyik lábával. Oh, be jó szerencse, hogy nem fejjel esett erre! Piros vér bugyogott lábából, szétfrecsegett, megfesté a füvet és a törpe fácska ágait. . . Hihette volna-e valaki, hogy ez a nyomorult bokor még rózsákat hozzon a halála után!

Sótony kétségbeesetten kurjantott a bíróékra, de ki tudja, hol jártak azok már! A tömérdek béka agyonkurrutyolta, milliárd cirpelő prücsök, sziszegő lósáska, dünyögő darázs elfojtotta az ő kiáltását.

Nagy ijedelmében, roppant zavarában nem tudta, mit kezdjen? Vízért szaladjon-e a patakra, hogy fellocsolja? Vagy a mellénykéjét kapcsolja ki előbb, hogy lélegzethez jusson?

De bizony a mellényke volt az elsőbb. Oh, milyen érzés az! . . . Bizsergett a vére, egy lánglavina önté el testét.

— Apolka! Gyönyörűségem! Nyisd ki azt az okos, barna szemedet . . . hiszen élsz.

Letérdelt mellé, úgy esengett neki ;

— Nézz rám csak még egyszer! Hisz piheg a kebled!

Mint az órült futott vizet keresni. Ott csacsogott a patak ezüst vizével, a fűzfák alatt lent : által is ugrotta, de észre mégsem vette. Utoljára is a kenderáztatóból merített a kalapjába.

Jó volt az most, futott vele, mint fősvény a kincseivel ; megfrecsmentette arcát, végigsimítá vizes kezét tiszta ragyogó homlokán, s im, a leány kebléből egy sóhaj tört fel, hörgés-szerű, gyenge — de az már mégis ébredés.

A vér még mindig szivárgott. Hátha valami nagy seb az? Maradt még egy kis fölösleges víz, ami a kalap posz-

tóján át nem csurgott, hátha kimosná vele azt a sebet : Pajkos démon itegetett neki és hunyorgatott rá : : hátulról meg talán Ámor is lökdöste a kezét és szurkálta hátgerincét a nyilával. Pedig illetlen dolog lesz! Mindegy ; meg kell nézni. Hátha doktor volna az ember. Oh, szegény kis lábacs-kám! Juj, az egész harisnya csupa vér! Hadd húzzam le róla sebesen

Megfogta az Apolka lábát és lefelé kezdte rángatni a harisnyát. Látta a gyönyörű lábidomot, orrcimpái kidagadtak, vére szilajon nyargalt ereiben . . : még egy rántás — s egyszerre zsibbadás fogta el minden tagját, megdermedt, mintha szélhűdés érte volna. A rémület felkiáltását hallatta.

A fehér harisnya alatt ott volt, amit a vizsgálat keregett, ott volt a lábán a sárgakék harisnya.

E pillanatban föleszmélt a leány, kinyitotta szemeit : »Hol vagyok?« — sóhajtá.

Sótony ott ült mellette a pázsiton, de nem felelt, elfordította arcát és a homályosodó égre bámult. Talán azt kérdezte a kigyúló csillagoktól : lehetséges-e az, hogy ez a szép angyal egy címeres ördög? . . : Isten! Hát miért csalod a szegény együgyű embereket az arcokkal?

Azok a csillagok semmit sem feleltek.

Hanem amint Apolka körülnézett, egyszerre megértett mindent, összeszedte erejét, közelebb kúszott Sótonyhoz és szomorúan kérdezé :

— Látta?

— Láttam — felelte az sötéten.

Mély csend következett, egyik sem törte meg. Végre Sótony hörgé :

— Igaz?

Csak ezt az egyetlen szót kérdezte.

— Igaz.

Ez is csak azt az egyetlen szót felelte. Majd kisvártatva hozzátoldá :

— Fogjon el, itt vagyok. Pallos illet engem.

Sótony ránézett hosszan, álmodozón, véghetetlen bánattal, azután odament a lovacskához. (Apolkát megvárta a lóva, a Sótony ellenben tovament az üres nyergével.)

— Gyere fel, Apolka — szólt szelíden, méla rezgéssel hangján —, elférünk ezen a lovon.

Magához emelte, az ölébe vette, úgy mentek a sötét erdőben, a főbíró és a gonosztevő.

— Miért tetted azt, mondd meg nekem?

— Mert nagyon szerettem azt a papot, bosszút akartam állni rajta — lihegte fájón, szenvedéllyel —, megcsalt, elámitott, megesküdt, hogy nőül vesz.

Megint szótlanul haladtak sokáig. Sótóny érezte a leány forró, lázas leheletét az arcán, hallotta a pihegését. Elég mulatság volt az neki.

Az urasági fűrészmalom tájékán megint csak támadt valami tudakolni valója :

— Mondd meg nekem, Apolka, honnan tudta az a leány, hogy a harisnya rajtad van? Mert ez csodálatos, megfoghatatlan. Igazán a tudás füve volt a kosarában?

Kimondhatatlan gyűlölet reszketett az Apolka hangján :

— Igen, a tudás füve, ha-ha-ha! Ő megkóstolta azt a fület! Szerette a papot Magdalénka is ; az értem elhagyta. Mindig féltékeny volt rám, üldözött. Most is azt hiszi még, hogy a pap titokban hozzám jár. Nyilván ma reggel is ott leselkedett az ablakon, mikor a szolgabíró hazaküldött a kötőtűkért, amikor sejtettem már a dolgot, és csak éppen annyi időm volt, a szemfüles hajdú miatt, hogy hirtelen fehér harisnyát rántsak a tarka fölé.

Többet azután nem kérdezett a főbíró, csak még azt :

— Hová vigyelek?

— Ahová akar — felelte a leány, szemérmesen le-sütve a fejét.

— Hát tudod, hová viszlek, Apolka? — suttogta fokozódó szenvedéllyel. — Elviszlek az én kastélyomba. Ott boldog leszel, selyempárnákon hálsz, rózsavízzel mosakodol. Eljössz-e?

— Elmegyek, igen ; igen Selyempárnákon fogok ott aludni?

— Mért mondod ezt olyan hidegen, Apolka?

— Oh — szólt az arcát Sótóny felé fordítva —, hiszen látja, már mosolygok is.

— Ott élünk ketten, mert sokat járok majd hozzád.
Erről a csúf dologról soha senki sem fog megtudni semmit.
Majd meglátod, milyen jó lesz. . . Csókolj meg, Apolka!

Elhárítólag emelte kezeit az arca fölé.

— Majd akkor . . . majd otthon!

És újra átfutott ajka körül az az előbbi bágyadt mosolygás. A sötétben is meglátta azt Sótony. Az egész erdő nevetett tőle.

Most értek a zelenői hegyszakadékhöz.

— Vigyázzon itt nagyon — figyelmezteté Apolka halkán, suttogva, mint a szerelmesek, és közelebb simult hozzá —, mert ez veszedelmes hely.

Sótony két kézre fogta a kantárt, kurtára, és fürkészőn nézett körül a keskeny uton, mely mellett óriási mélység sötétlett.

Apolka e pillanatban kisiklott hóna alól, mint a fürge gyík egyet rántott ruganyos karcsú testén, s odahajította magát a sötét üreg fölé . . . szállt, szállt, lefelé a mélységbe.

Mintha egy denevér ereszkedne a poklokra.

A mélység elnyelte hallgatagon, mintha már várta volna.

*

Üres nyereggel érkezett haza az egyik ló.

Volt nagy ijedelem, Istenem, mi történt a főbíróval?

Azután visszajött a másik ló szomorú lovasával. Még bonyodalmasabb az egész dolog! A főbíró az Apolka lován ült. Hogyan került erre a magáé helyett? S mi történt vajon Apolkával?

Mind elbeszélte azt Sótony, a könnye is kicsordult vagy kétszer; elmondta, miképp esett le Apolka a lóról és elájult, s hogy fedezte fel aztán a fehér harisnya alatt a tarkát — és a többi, meg a többi.

— Igaza volt a vén Hrobáknak! — kiáltott fel Tereskey megrendülve.

Sótony kezébe temette az arcát:

— Soha én többé asszonyra rá nem nézek. A közügynek élek ezentúl.

Gyorsan terjedt el az eset híre Lohina mindkét falvában, s másnap már hurcolkodni kezdtek az emberek hazafelé. »Nem lesz már tűz ezentúl!«

... Noha vagy húsz éve múlt ennek, de még mindig keresik a lányok és menyecskék azt a csodafüvet a határban, ami azon a délután a Magdalénka kosarában lehetett, s amittől mindent lát, mindent tud, aki megtalálja.

Ha a lányok keresik, még értem — de mit akarnak a menyecskék?

A KÉT KOLDUSDIÁK
MESÉS TÖRTÉNET AZ IFJÚSÁG SZÁMÁRA
1885

I. FEJEZET

DOBOS NÉNI ÉS DIÁKJAI

Ezelőtt valami kétszáz vagy háromszáz esztendővel — mert ha nagyon messze hagyjuk az időt magunk mögött, ide-oda benne száz esztendő — a debreceni tornyos kollégiumban éppen olyan zajos volt az élet, mint most.

Hiszen a diákélet nem változik, magok a diákok sem. Jól mondta a hajdúszoboszlói ember, aki az anyjukkal berándult Debrecenbe tizenöt esztendő után másodszor, hogy: »Ejnye, nézze csak kend, ezek a diákok egy csöppet sem nőttek azóta«.

Nem ám, mindig egyformák, mindig ugyanolyanok, habár mások is. A professor urak is majdnem ezek voltak, csakhogy háromszögletű kalapot s másféle szabású ruhát és alakút viseltek (a híres Hatvani professor csak később jött).

A kosztadó asszonyok és gazdák szinte ugyanolyan potrohos, jókedvű alakok, mint mostanában. Csakhogy most Nagy János úrnak, Kispéter Istvánné asszonyomnak nevezik, akkoriban pedig Bujdosó Jánosnak, Dobosné asszonyomnak hitták a legjobb kosztoló helyeket.

Dobosné asszonyom a Csapó utcán lakott, egy alacsony földszintes házban, nem messze a híres iskolától. Elöl bolt volt egy szépen festett néhai sertéssel, melynek belső részei messzire piroslottak (egy hajdani diák festette, azóta híres piktor lett belőle valahol külső országokban), bent az udvarban a Dobos néni lakása, s távolabb a diákszobák. Ágy hátán ágy a szobákban, az ágyakban kettesével háltak a »nebulók«. A bagoly-diákból kettő számít egy »filozófust« vagy »poétát«. Mert a rétorból kezdve fölfelé már külön ágy dukált Dobos néninél, s »Domine« titulus a porfessor uraknál.

A »Dobos néni férje«, mert bizony csak (s amint ki tudódik alább, teljes joggal) a felesége után nevezték őke-

gyelmét, polgári foglalatosságára nézve hentes volt. Nem értett ugyan sokat a mesterséghez, de mivelhogy apjától, aki szintén kosztos diákokat tartott, azt a festett sertést örökölte, a boltcégér kedvéért meg kellett maradnia hentesnek, pedig már Debrecenben akkoriban is annyi volt a hentes, mint amennyi Bécsben most a doktor.

Aztán azért is jó volt, mert Dobos néninek nagy örömet okozott a hizlalás. Minden szenvedélye az volt, hogy ami a keze alá jut, legyen akár malac, akár diák, az ott színt és húst kapjon.

Negyven, ötven sertést hizlalt, s tíz fizetéses kosztos diákot tartott, azonfelül kettőt, akiket ő maga szemelt ki ingyen.

A fizetésesek nyolc pengőt fizettek havonként, s ezért mindent kaptak tőle, még anyai tanácsokat és hátbaütéseket is.

Elhíresült hely volt a városban, s igen gyakran lehetett hallani:

»Dobosné bolond, Dobosné még ráfizet a diákjaira!«
Néha szemébe is megmondták, különösen a szomszédból a rosszlelkű Percz István.

— Ej, ej komámasszony, nem jó rendszer ez, nem jó! Adjon a diákoknak kevesebb húst és több hátbaütést! Majd meglássa, hogy jobban kijön velök.

De szerencsére Percz uramnak nem sok befolyása volt az asszonynénire, s a diákoknak bőven kijárt a kolláció, de a pirongatás is. Mert ha a szíve jó volt is, a nyelve keresztülkasul járt minden halandó lelken, aki a tekintete elé került. Azt lehetett volna hinni felőle, aki felületesen ösmerte, hogy egy kiállhatatlan sárkány.

Már korán reggel elkezdődött a háznál a rettenetes patália, legelsőbb Dobos bácsit szidta össze, kivel szörnyen rosszul bánt, sokszor megfogta és kigurította az ajtón, egyszer ott esett össze a küszöb előtt, de ő ezt mind eltűrte, felkelt nagy nyugalommal, leverte a port ruháiról, s besompolygott a boltba nagy dörmögéssel.

— No, megállj, asszony! . . . mert végre is én vagyok a te urad; kezemben vagy, megállj. Ezer szerencséd, hogy bennmaradtál!

Úgy tett Dobos bácsi, mint Scipio, ki midőn átevezett a tengeren Afrikába, s a parton megbotolván elesett, mégis úgy kiáltott fel kevélyen: »Afrika földje, erősen tartalak!«

Mikor a férjével végzett, a szolgálókkal kezdett zenebonát csinálni, valamennyit megverte, vagy legalább sírásra fakasztotta. Azután nagyharagosan berúgta lábával a diákcéllákat és besüvített: »Válóra, gyerekek!«

Jó szíve volt, de már a stílusából nem engedett; Ezt a mai debreceni kosztoló asszonyok már így fejezik ki: »Tessék reggelizni jönni«. (A szép szó olcsóbb lett azóta, de a hús drágább.)

Hanem ha a nap fele részében azzal foglalkozott a nemzetes asszony, hogy mindenkinek keserűséget okozzon, a nap másik részét meg éppen abban töltötte, hogy mindenkint kiengeszteljen. Így volt neki egész napra való dolga, hogy soha el ne unhassa magát. Jó falatokkal állította meg a szolgálók könnyeit, megsimogatta a diákok fejét, megbecézgette azokat, akik aznap jól viselték magokat, kikérdezte a leckéjüket a gyengébbeknek, mert tudott ám diáku is csak úgy, mint maguk a nagytiszteletű professzor urak, s amelyiknek nagyon nehéz feje volt a tanulásra, még azt is meg tudta vigasztalni jóságos szavaival. »Ne félj, édes fiam, hiszen a bátyád is nálam volt kosztban, az is nagy számár volt, mégis királybíró lett belőle Erdélyországban.«

De minek számoljuk elő minden diákját, különösen a fizető úrfiakról kevés a mondanivalónk. Hisz mi történetük van azoknak! Többnyire gazdag, befolyásos uraknak a fiai (mert nehezebb volt akkoriban bejutni Dobos nénihez kosztosnak, mint mostanában a minisztériumhoz fogalmazónak), tehát rendre gazdag, befolyásos urakká lesznek, és mégis azt hiszik, hogy semmi különös sem történt velök, hanem a két ingyenes diák sorsát fogjuk kísérni.

II. FEJEZET

HOL VETTE NÉNI A KÉT KOLDUSDIÁKOT ?

Azt senki tudja még, kicsodák, pedig ezt kell legelőbb elmondani.

A néninek magának is két fia volt valamikor, Pista volt az egyik, s Lacinak hítták a fiatalabbikat. Az úristen azonban megszerette, magához szólította egymásután mind a kettőt. Pedig iszen eleget szerette azokat Dobosné asszony is, s amint kivitték a másiknak a koporsóját is az udvarból, a derék asszony maga is beteg lett, hagymázba esett, s ha nincs ott kéznél a felcser, tudós Sopronius Gábor uram, bizony-bizony utánament volna azoknak a szegény fiúknak.

De így is, mikor felgyógyult, szörnyen fájt a szíve miattok ; mikor a sok idegen diákon végigtekintett, mindig kiestek a könnyűk szúrós hamuszín szemeiből ; »Istenem, istenem, egyik sem az enyim«. Annyian valának, és mégis üres volt az udvar, hiába szaporította meg a számukat hétről tízre, mégiscsak ki volt halva az udvar, és megdöbbenette a csendje, elszorította a szívét, mégiscsak hiányzott mindenünnen az a kettő.

Hej, mikor még a »Pista«, »Laci« nevek hangzottak az udvaron! . . .

Egy jó gondolata támadt erre a néninek, hogy hátha két olyan szegény diákot vennének magokhoz, akiért nem fizetnek koszdíjt, aztán ő azt hihetné róluk, egy kis fantáziával, hogy ezek az ő fiai, »mert látod fiam — mondta Dobos bácsinak —, az a fizetés rontja a dolgot«. Legalább az illúziót bizonyosan az tette tönkre.

Lakott ebben az időben a Nyírben egy Krucsay nevű hatalmas, gazdag úr, akinek pallosjoga is volt, s arról lett nevezetes, hogy a tulajdon feleségét lenyakasztatta, mert kegyetlen szívű, gonosz indulatú ember vala.

Dobos néni Krucsaytól szokta vásárolni a portékát. Annak nagy erdei voltak Ungban, Beregben, ezerszámra makkolt ott a sertés.

Egyszer éppen abban az időben, mikor Dobosné is nála volt, úgy megverte egyik jobbágját, hogy másnap belehalt a kegyetlen botütésekbe.

Nem valami nagy és szokatlan dolog volt az akkor! A vármegye nem hogy szemet hunyt rá, de ki sem merte soha nyitni, s újságlapok ki nem kürtölték világgá, mert nem is voltak. Kár is lenne piszkálni, hiszen hálistennek ingyen terem a paraszt Magyarországon, épp úgy, mint a mogyorófafapálca. — Egészen rendén van, hogy egyik a másikat pusztítja, a paraszt lenyesi a mogyorófafapalcát, a mogyorófafapálca lenyesi a parasztot.

Említeni méltó is csak azért, mert a halálra botozott jobbágnak, névszerint Veres Jánosnak, két suhanc fia volt, akik a halottat nagyon megsiratták, s a temetés után bekéredzkedtek a kastélyba.

Dobos néni bent alkudozott a sertésekre Krucsayval, mikor a huszár jelenteni jött, hogy két parasztfiú, amolyan tizenkét-tizenhárom éves forma, kíván bejönni az úr elé minden áron.

— Akkora tacskók? Nincsen most karácsony, hogy a Betlehemet hoznák. No, mindegy, ereszd be.

Két hirtelenszöke fiúcska lépett be, az egyiknek, a nagyobbiknak, veres volt a szeme a sírástól, a másiké tisztán nyugodtan kéklott.

— Kik vagytok, kis emberkék? — kérde Krucsay.

— Mi a Veres-fiúk vagyunk — felelte a nagyobbik.

— Látom a hajatokról. No, mit akartok?

Ekkor a kisebbik fiú egészen közel lépett a rettenetes, zord külsejű Krucsayhoz és azt mondta:

— Eljöttünk hozzád, nagy úr, mert te botoztattad halálra az apánkat.

— Nos? — szólt Krucsay félvállról, nevetve. — Azt akarjátok, hogy feltámasszam?

Most a nagyobbik fiú szólalt fel:

— Azt akarjuk neked mondani, hogy vigyázz magadra! Vigyázz magadra!

A gyermek fölemelte a mutató ujját és megfenyegette a »Nyírség királyát«.

A gyermek hangja úgy csilingelt, mint a temetésen a csengettyű, s fenyegető ujjának árnyéka egy reszkető késpengét ábrázolt a falon.

A kegyetlen Krucsay, aki nem félt ujját húzni a vármegyével, aki szemébe nézett nem egyszer a halálnak (ösmerte jól, maga is hitta sokszor), aki a palatinussal is akárhányszor kikötött, az a hatalmas Krucsay összerendezte a gyermek fenyegető ujjától.

— Ejnye, akasztófára való kölykei. Átkozott medvebocok — kiáltá s megdidergett tagjaiban —, még ti fenyegetni mertek, nézze meg az ember. Ím lássa kegyelmed, Dobosné asszonyom, milyenek a parasztnak a palántái is! Hej, Mátyás, Mátyás — rivallt rá a huszár —, kergesse ki ezt a két porontyot innen. Ki a faluból, a határból, az összes területemről, pusztuljon a magja is az ilyenek. Most pedig mondja meg kegyelmed a legutolsó árát, amit az ártányokért adhat, mert nagyon fel vagyok indulva.

Dobos néni maga is meg volt indulva, bizisten még könnyek is fénylettek a szemeiben, nem sokat alkudozott hát a nagy úrral, megadta a kívánt árt, s még aznap hazautazott a debreceni fuvarossal, Bujdosó Dániellel, aki Nyíregyházán innen minden egyes kastélyról és kúriáról, minden egyes majorságról tudta, hogy kié, milyen a gazdája, s milyen a gazdának a felesége; hány gyerek van a háznál, s kinek mennyi jussa lesz a jövendőben.

De akárhogy szórakoztatta is útközben, a derék asszony-ság fejéből ki nem ment a két parasztfiúcska sorsa. Mi lesz azokból? Kikergették őket a rideg világba. Most valahol az országúton bolyongnak sírva. Ki bont nekik ágyat éjszakára?

Amerre ment a falvakban, mindenütt füstölögtek a házak. Az emberek sütnek, főznek ott bent. De vajon főznek-e valahol annak a két szegény gyereknek?

S addig-addig rajzolta őket maga elé a képzelete, amint fáradtan, tikkadtan, lecsüggesztett fejjel az országúton mendegélnek, hogy egyszer csak, midőn Hadházzal kigurult a nehéz furmányos szekér, ott látta őket a valóságban egy garád szélén ülve.

A nagyobbik testvér ölébe vette a kisebbik szösze fejét, s szeretettel simogatta :

— No, ne okoskodj. Kelj fel, és gyerünk még egy darabot. Ejnye, hogy tudtál te szaladozni odahaza! Hopsza, ugorj fel, kis öcséském. Játsszunk lovasdit! Én leszek a nyerges, te leszel a rudas!

A kis fiú azonban bágyadtan eresztette le a fejét :

— Éhes vagyok, nem bírok — nyöszörgé. — Adj ennem!

— Itt nem lehet az útszélén. Hanem tápáskodj fel, menjünk odább, majd megsegít az istenke.

A kis fiú tágra nyitotta szürke szemeit.

— Messze lakik innen az istenke?

— Az isten mindenütt lakik.

— Hát akkor hova menjünk hozzá? Miért nem ad nekünk enni itt mindjárt?

— Oh, te kis osacsi . . . nem úgy van az!

E pillanatban zördültek meg a furmányos szekér kerekei mögöttük. Dobosné kihajlott a gyékényernyő alól, és megösmerte a Veres-gyerekeket.

— Hoppó! Álljon meg kend! Nini ni, a jobbágy gyerekek! Hát csakugyan kikergettek benneteket? Égre kiáltó istentelenség! Nem tudom, elnézi-e az isten, mert őneki sok a gondja, de én ugyan el nem nézem. Nosza, ugorjatok fel szaporán a szekérre!

Maga mellé szedte a szegény árvákat, enni adott nekik a szeredásból (hideg fokhagymás borjúpecsenye volt benne és pogácsa), a két gyerek jóllakott a szuszogásig, s azon módon elaludtak a rázós járművön, kezeiket egymás nyaka körül fűzve.

A derék asszonyság pedig, akinek a szíve megesett rajtuk, a plánumokat szőtte magában, mialatt a szekér csendesen beérte Debrecen ismerős házait, hogy ő bizony fölneveli ezeket isten nevében. A saját fiait elvette tőle az isten, s ezeket adta helyettök. Legyen meg az Úrnak az ő szent akarata.

Az öreg toronyban megkondult a szépen szóló debreceni harang, mintha »áment« mondana rá, a szekér pedig begurult a Dobos-portára:

— Itthon vagyunk — szólta az asszonynéni, s felrázta a fiúkat. — Hogy hínak téged, fiacskám? — kérde a kisebbiktől.

— Palinak.

— A te neved ezentúl László, el ne felejtse. És a tied?

— Én Feri vagyok — válaszolta a nagyobbik.

— Ezentúl István leszel. Hej, Dobos! Hol vagy, Dobos? Micsoda rendetlenség az, hogy ki sem jössz elémbre.

A szegény Dobos bácsi előcsoszogott nagy lustán, mint a medve.

— No, mit bámulsz ide? Hát nem látja kegyelmed, hogy gyerekeket hoztam?

— Miféle gyerekeket? — kockáztatá félénken. — Ingyenes diákokat?

— Még annál is többet. Se apjuk, se anyjuk! Lacinak fogjuk hívni az egyiket, Pistának a másikat.

— No, már az valami! — kiáltá hivatalos örvendezéssel Dobos bácsi, s odalépvén, a két báméskodó fiú mindenikének egy-egy barackot nyomott a fejére. — Jó kemény koponyájuk van, okos emberek lesznek!

Így jutott a két koldusdiák Dobos nénihez, s így lett, hogy a Dobos-portán újra az a két felejthetetlen kedves név hangzott: »Hej Laci, Pista, hol vagytok? Laci, Pista, idejertek!«

A két gyereket a nemzetes asszony ruházta, vasárnaponként ő maga fésülte, a fizetéses diákoktól a jobb falatokat titkon nekik adogatta, és mindezt csak azért, hogy mikor a napi dolga mellett a nagy bánata elalszik, azt a dévajkodó gyerekek lármája, meg a Laci, Pista név még jobban elringassa.

III. FEJEZET

CSATA A NAGYERDŐN

A két fiú is nagy vonzalmat tanúsított Dobos néni iránt. Jók, szófogadók, nyájasak voltak, de valami méla bánat mindig ott ült az arcukon, a szemeikben, amit nem lehetett elosztatni semmivel. Kivált az idősebbik, a Pista volt szomorú fiú. Ha elvonulhatott valami félreeső szögletbe, mindjárt eltört a méceses, sírni kezdett.

Az iskolában is ilyennek ismerték, azzal a különbséggel, hogy Pista legalább jól tanult a szomorúsága mellett, de a Laci fejébe a nagy búbanatnak miatta bele nem fért a tudomány. Ott kuporgott rendszeren az utolsó padban. De bezzeg első volt, ahol a kampát verték, meg ahol verekedésre került a sor a csizmadialegényekkel.

A debreceni kollégiumban a gerundium akkor volt a legnagyobb divatban. Többet ért verekedni tudni, mintha valaki fel tudta mondani az egész Ovidiust könyv nélkül.

A verekedő diák nagy tekintélyben állott a cívis előtt is. Sőt a nagytiszteletű professzor uraknál is tekintet volt a jó izmos ököltre. Mert a török ugyan el nem szalad innen, akármilyen szépen szavalják el neki a Horatius ódáit, de ha jól hátbaütögetik a buzogánnyal, tudom, felszedi az irháját.

Még nagytiszteletű Piskárkosi Szilágyi Márton uram, a híres matematikai professzor, aki azt szokta mondogatni: »minden tudomány csak a sírig tart, domini, de a mathézis azontúl is, mert ha van túlvilági élet, akkor a kétszer kettő ott is négy«, mondom, maga Szilágyi uram is minden esztendőben prémiumot hímeztetett a serdülő hajadon leányaival, hol Magduskával, hol Esztikével avégből, hogy mikor a nagyerdőn pünkösöd másodnapján engedélyezett verekedés vagyon a diákok közt, azt a legvitézebb kapja jutalmul.

Félig sem tréfadolog az! Ott van akkor Debrecen aprajagyja. Maga a főbíró, Domokos Gergely uram sem áttal kijönni ez alkalomra a város híres négylovas kocsiján; a szürke gyeplős ló kantárján fekete, zöld, fehér szalagok röpködnek. (Ezek a kollégiumi színek.) A szenátorok számára emelvényt tákolnak össze előttevaló nap az ácsok, balról a nagytiszteletű urak gyönyörködnek, mellettük, még mindig a porhanyós körön belül, a város előkelő hölgyei és hajadonai foglalnak helyet.

A diákok közül persze csak az marad el, aki halálra készülő beteg. Nagy széken itt az »absentia«.

Hanem igazán szépen is veszik ki magukat ezek a genosz nebulók abban az egyforma ruhában.

Annyiban egyforma ugyanis, hogy 1624 óta egy taláros fekete dolmányból áll, mely fehér ércből vert kapcsokkal s egy széles övvel van a testhez szorítva, a zöld posztó palást és az alacsony prémes főveg még fantasztikusabbá teszi — hanem annyiban mégsem egyforma, mert a ruhát úgyszólván a posztója meg a »kecskéje« tesz ki. Már csak másképp áll az a ruha, amit a híres Kartos Gáspár varr, mint amit Kozsehuba János uram csirizel össze gyatrán.

Ez a két »kecske« ruházta akkor egész Debrecen városát, ami nyilvánvaló tanúság, hogy a ruha is erősebb volt a régi jó világban.

Egy kis asztalkán, mely a nagytiszteletű urak előtt áll, van a jutalomdíj: az Esztike vagy a Magduska kézimunkája. Többnyire valami csekélység, horgolt selyemerszény apró acélkarikákkal vagy olvasójegy színes gyöngyökkel, aranyzállal kivarrva, de a nagy becsét az adja meg, hogy éppen a leghíresebb professzor leánykája adja. A fiúk legragyogóbb álomlátása sem tudott messzebbre nyújtózkodni ennél. Nagyobb dicsőség eleven diákot nem érhet.

Nagy pezsgés, zsbongás eleveníti meg a roppant tért. A kosztoló asszonyok szintén kijönnek ilyenkor, s földbe vajt tűzhelyen, üstökben főzik a csata utáni áldomás-lakomát. A rotyogás fülbemászó zenévé izmosodik a hevenyészett kemencék tájékán. A szél széles kék szalagokra szaggatva hurcolja a füstöt, áthúzatva azt dévajul a fák lombos koronái közt, s a füsttel együtt viszi az ételszagot is, hogy

összekeverje az erdei virágok illatával. Nagy konfúzió lehet ez az erre csavargó méheknek.

Az edények között apró hordókban ott a vidámító kerti karcos is, mert a bortól válik az ember talpa csiklandóssá, márpedig a nagyerdei csatáknak mindig tánc a vége.

Maga a viadal akképp történik, hogy a két legöregebb diák tábort választ az összes diákok közül. Az egyik tábor a »magyar«, a másik a »török«. (Van olyan esztendő is, mégpedig gyakorta, hogy a törököt németnek hívják.) Fölvetnek egy ércpénzt a levegőbe, s ha a Szűz-Máriás oldala fordul alulra, akkor a török választ legelőbb egy legényt, s csak azután a magyar, megint fölvetik a pénzt, s a kocka fordulása szerinti elsőséggel asszentálják össze a két tábort, mindaddig, míg a diákokból telik; természetesen a legkapósabbak az erősek, a híres verekedők, és csak legvégén kerül sor a nyápic, vézna bagoly-diákokra. Hiszen ezek is jók legalább arra, hogy ott ténferegven a verekedők lába alatt, a hősök néha megbotlanak bennök és elesnek.

Mikor a két tábor már készen áll türelmetlenül, harci hevülettől szilajan, a főbíró uram, aki nagy kedvelője e nemes dulakodásnak, háromszor int a csontgombos pálcajával — s erre nosza hajrá — éktelen lármával és szörnyű csörtetés-sel egymásnak rohan a két tábor (a gerundiumoknak persze békesség adassék, itt csak pusztá ököltre megy a multság).

Gyönyörűség elnézni, hogy gabalyodik össze a két tábor, mihelyt összezsap birokra szállva, összeölelkezve, egymást föltaszítva, vagy földre gyúrve, hogy hömpölyögnek, száz meg száz tarka képét nyújtva egy őskori csatának — míg végre az öregek nagy hahotája között megfutamodik vagy a magyar, vagy a török, s most már a győztes fél emberei között kezdődik a vitézi torna, mely minden évben olyanformán ment eddig is, mint történetünk idejében.

A főbíró uram az összesereglett győzőknek azt mondta: — Derék gyerekek vagytok, jól viseltétek magatokat, de most már lássuk, ki köztetek a legerősebb? Lépjen elő:

Ha a győzők között van a tavalyi »fortissimus«, akkor az lép ki a porondra, ha nincs köztük, akkor az, aki legerősebbnek érzi magát:

De az idén köztük volt a fortissimus, a Beke Miklós, és előállott.

Nagy hórihorgas fickó volt, felgyúrt öklein pipaszárnyí vastagságban tündököltek az erek. Az inge szét volt szakítva a mellén a mai viaskodás folytán, s olyan nyakat láttatott, mint a bikáé, olyant, ami még Debrecenben is túlságig vastag.

— Hová való, amice? — kérde őkegyelme, a főbíró uram.

— Kabára.

(Hüm — súgta a főbíró Lázár Kristóf tanácsbelinek —, alighanem az a bizonyos kabai asszony az anyja.)

Ez célzás volt a Beke Miklós veres orrára.

Azután hangosan mondá az előkelő úr :

— Sok eső eshetett arrafelé, ahol ilyen kemény fiúk teremnek, de lássuk, nem nőtt-e egy esztendő óta még különb egyebütt?

— Állok elébe — jegyzé meg Beke hetykén, s azután kihívó arccal nézett szét táborán. — Nos, van-e valamelyiteknek kedve megverekedni velem?

Mély csönd támadt. A sok dicsszomjas diák mind egymásra nézett, de bizony minden arcra az volt odaírva : »Non sum paratus«. Ki akarna az óriással kikötni!

— Hát senki sincs? — kérde a főbíró biztató tekintettel.

Erre, mintha valami sün gurulna elő egyszerre, kivált a többiek közül egy köpcös fiú.

— Én megpróbálom.

A meglepetés fölszisszenése hangzott, melyet nyomban gúnyos vihogás követett.

Domine Beke megvetőleg hunyta be az egyik szemét, és kitátotta a száját.

— Hm . . . megeszlek, te vakarcs!

— A Dobosék diákja! A Doboséké! — hirdették az előlállók a távolabbiaknak, akik a nagy jelenetet nem láthatták.

— A koldusdiák! . . . : Az öregebbik! — ismétlék mások és hozzátették : — No, ez hallatlan dolog!

— Nézze meg az ember, hogy fölvette magát a jó koszton — kiabálta Garas András uram, a gombkötő, aki nagy ellensége volt Bujdosó János uramnak.

IV. FEJEZET

SOHASEM KÖTHETSZ KARDOT!

A Bujdosó-família tagjai egyszerre összeröföntek mindenünnen, és elkezdtek háborogni és méltatlankodni:

— A szemtelen prücsök! El kellene onnan seprözni. Ez akarja a mi diákunkat legyőzni?

Maga Piskárkosi Szilágyi Márton uram is így szólt:

— Nini, a »rana rupta« a Phaedrus meséből!

Még akkor közönségesen »ránának« neveztek diákosan a békát, és azt akkor mindenki megértette; most már magyarul nevezik az egyes állatokat, de valljuk meg, senki sem érti. Mert vajon ki tudhatná, hogy a »sárhencser« = vadkan, a »nyakorján« = zsiráf, a »berki futár« = szarvas, és hogy a béka »másznok«?

A birkózó valóban a Dobosék ingyenes diákja, Veres Pista volt, aki csak a nyakáig ért az óriás Bekének. Hogy mi lesz már a világból, ha a veréb támadja meg a sólymot?

A »cantus praeses«, aki különben torokbeli kincsekkel lévén megáldva, lenézte a testi erőt, egy sípot vett most elő és belefújta . . . Ez volt a jel az összecsapásra. Épp úgy, mint hajdanta Budán a tornákon, mikor még idehaza laktak a magyar királyok.

Beke a csípőjére vágta az egyik kezét, mintha az fölösleges lenne, s csak úgy félkézzel kapta vállán Veres Pistát, hogy megropogtatván a vállperecét, a levegőbe emelje, s onnan a magasból egy ügyes csavarintással földhöz csapja. Kulimásszá válik a szegény gyerek úgy foly szét a földön. Bizisten, kanállal szedi majd fel Dobos néni!

De a Pista gyerek sem rest . . . hopp, nekiugrott Bekének, s kápráztató gyorsasággal körültekergőzött annak a hosszú testén, mint egy kígyó, lábával átfonta lábát, két kezével a nyakát, míg Beke egy rettenetes csapást mért öklével

felhő futkározott — teljes pompájában nevetni látszott rá, és a Nagyerdő minden lombja neki integetett mosolyogva. A dicsőségből is legédesebb az első csöpp. A koldusdiák lelke csordultig megtelt azzal az egy csöppel.

Dobos bácsi olyan vidám lett, hogy a süvegét hajigálta fel a levegőbe, nyakába borult az ismerőseinek, s váltig bizonykodott, noha senki sem cáfolgatta :

— Akárki mit mondjon, a testi táplálék a fődolog! A táplálék csinálja a legnagyobb csodákat. Mit nem tesz a jó koszt ! Hej no, hova lettek egyszerre azok a Bujdosóék ?

Hát biz azok szép csendesen elpárologtak onnan.

A nagytiszteletű urak ellenben mind odajárultak Veres Pistához (de milyen szép fiú lett abból egy fél óra alatt !), és kezet szoritottak vele, kinek még mindig reszketett a másik keze, amelyben a hímes kardkötőt tartotta.

A nagytiszteletű urak sorba nézegették a szép emlékelt, s ott szemtől-szembe megdicsérték Szilágyi Márton uramat, hogy olyan kedves hajadonleánya van, aki a varrásban annyira tökéletes.

— Ez bizony gyönyörű egy munka. Még öreg korában is örömmel fogja nézegethetni a domine.

— Nagy kár — jegyzé meg nagytiszteletű Boglányi József uram (s nagy kár, hogy megjegyzé) —, valóban nagy kár, hogy sohasem viselheti.

— Nem viselheti? — kérdé csodálkozva a főbíró.
— Miért ne viselhetné?

— Mert a nem nemesember nem köthet kardot. Tehát a kardkötőre sincs szüksége.

A Pista fiú elhalványodott. Mintha egy hideg lehelettel egyszerre elfűjták volna a tündérvárat, amit az ő lelke csak az imént épített.

Abba az első édes csöppbe mindjárt beleesett az első méregmorzsa. Együtt jár az azzal!

Úgy érezte, mintha e percben órá, az irigyelt diadalmasra, szájalommal vagy gúnnyal nézne mindenki.

Hiszen nem is nemesember fia, hiszen csak a koldusdiák !

Maga a szép Szilágyi Magda is olyan szelid részvétellel függeszté rá szeméit, mintha a nagytiszteletű Boglányi

professzor uram szavai volnának azokba a sötét szemekbe befestve: »Be kár, hogy sohasem viselheti a kardkötőt!«

A zene felharsant (a híres Csomornyó banda húzta szíve fenekéről), a nagy tér kitisztult a verekedőktől, átvették az ölelkezők; ifjak, leányok deli táncra perdültek, előkullogván apródonkint a megvert tábor legénysége is.

Mindenki örült, vigadott, csak a győző nem. Olyan nagyon megszurta az a tövis...

Elvonult búsan az erdő olyan részébe, ahol senki sem látta, ahol csak a természet volt, ahol a madarak vígan ugráltak ágról-ágra, és csicseregtek kedvök szerint.

Volt azok közt mindenféle madár, szarka, rigó, karvaly és pintyőke. Szébb tollban járt az egyik, mint a másik — de azért nem lehetett észrevenni, hogy egyik lenézné a másikat.

»Nem vagyok nemesember« — sóhajtá megsemmisülten. — »De hát mért nem vagyok az?« — kérdé töprengve.

A füvek, fák komoran bámultak rá — de meg nem magyarázták neki.

felhő futkározott — teljes pompájában nevetni látszott rá, és a Nagyerdő minden lombja neki integetett mosolyogva. A dicsőségből is legédesebb az első csöpp. A koldusdiák lelke csordultig megtelt azzal az egy csöppel.

Dobos bácsi olyan vidám lett, hogy a süvegét hajigálta fel a levegőbe, nyakába borult az ismerőseinek, s váltig bizonykodott, noha senki sem cáfolgatta:

— Akárki mit mondjon, a testi táplálék a fődolog! A táplálék csinálja a legnagyobb csodákat. Mit nem tesz a jó koszt! Hej no, hova lettek egyszerre azok a Bujdosóék?

Hát biz azok szép csendesen elpárologtak onnan.

A nagytiszteletű urak ellenben mind odajárultak Vercs Pistához (de milyen szép fiú lett abból egy fél óra alatt!), és kezet szorítottak vele, kinek még mindig reszketett a másik keze, amelyben a hímes kardkötőt tartotta.

A nagytiszteletű urak sorba nézegettek a szép emlékjelt, s ott szemről-szembe megdicsérték Szilágyi Márton uramat, hogy olyan kedves hajadonleánya van, aki a varrásban annyira tökéletes.

— Ez bizony gyönyörű munka. Még öreg korában is örömmel fogja nézegethetni a domine.

— Nagy kár — jegyzé meg nagytiszteletű Boglányi József uram (s nagy kár, hogy megjegyzé) —, valóban nagy kár, hogy sohasem viselheti.

— Nem viselheti? — kérdé csodálkozva a főbíró.
— Miért ne viselhetné?

— Mert a nem nemesember nem köthet kardot. Tehát a kardkötőre sincs szüksége.

A Pista fiú elhalványodott. Mintha egy hideg lehelettel egyszerre elfűjták volna a tündérvárat, amit az ő lelke csak az imént épített.

Abba az első édes csöppbe mindjárt beleesett az első méregmorzsa. Együtt jár az azzal!

Úgy érezte, mintha e percben órá, az irigvelt diadalmasra, szánalommal vagy gúnnyal nézne mindenki.

Hiszen nem is nemesember fia, hiszen csak a koldusdiák!

Maga a szép Szilágyi Magda is olyan szelid részvétellel függeszté rá szeméit, mintha a nagytiszteletű Boglányi

professzor uram szavai volnának azokba a sötét szemekbe befestve: »Be kár, hogy sohasem viselheti a kardkötőt!»

A zene felharsant (a híres Csomornyó banda húzta szíve fenekéről), a nagy tér kitisztult a verkedőktől, átvették az ölelkezők; ifjak, leányok doli tánora perdültek, előkullogván apródonkint a megvert tábor legénysége is.

Mindenki örült, vigadott, csak a győző nem. Olyan nagyon megszurta az a tövis...

Elvonult búsan az erdő olyan részébe, ahol senki sem látta, ahol csak a természet volt, ahol a madarak vígan ugráltak ágról-ágra, és csicseregtek kedvük szerint.

Volt azok közt mindenféle madár, szarka, rigó, karvaly és pintyőke. Szébb tollban járt az egyik, mint a másik — de azért nem lehetett észrevenni, hogy egyik lenézne a másikat.

»Nem vagyok nemesember» — sóhajtá megsemmisülten. — »De hát mért nem vagyok az?» — kérdé töprengve.

A fűvek, fák komoran bámultak rá — de meg nem magyarázták neki.

V. FEJEZET

KIRE MARAD A BOLT?

Pistát nem hagyta többé nyugodni a gondolat, hogy ő nemesemberré lehessen. Erről elmélkedett nappal, erről álmodozott éjszaka. Mióta úgy rápörkölte a nagy erdőn, valami felsőbb lénynek látszott előtte az, aki nemes.

Minden gyermeknek és ifjúnak megvannak a maga ragyogó vágyai, de azok rendesen vagy alantabb járnak, vagy magasabban; vagy király akarna lenni valami tündérországban, ahol az erdő aranyból van és muzsikál, ahol a patakban olvasztott ezüst csergedezik víz helyett, vagy ha nem ilyesforma királyság jár az eszében, akkor bizonyosan kielégítené egy új sarkantyú, vagy egy puzdra.

De ki gondolna nemességre ilyen korban? Hisz az csak a meggazdagodott bőrkereskedőnek és tábori liferánsoknak furdalja begyét, hogy »ni, hiszen én úr is lehetnék, ha a király akarná«. Más emberfia ellenben abban az istenes békés tudatban nő fel, hogy minden úgy van jól, amint van, a hatalom és rang istentől való.

A nagyobbik testvértől a kisebbikre is ráragadt az a mérhetetlen nagyravágyás, az a szörnyű szomjúság a rang után.

— Látod, az apánkat sem verették volna halálra, ha nemesember lett volna. Nekünk is másképp menne a sorunk. Nézd csak a Gencsy Miskát, vagy a Szentpályi Gabit, az iskolatársainkat, mennyivel különb öklöket adott nekem meg neked az isten, de azért mégis ők a hatalmasabbak.

Az elnyert kardkötő mindig ott függött a Pista ágya fölött. Veszedelmes diadaljel volt. Az súgta neki ezeket a hóbortokat, melyek lassankint a Laci fejét is megcsavargatták.

— Íme itt van, és nem viselhetem sohasem. Más oda nem adná a világ minden kincséért, nekem nem ér semmit. A könyvekhez nyúljak vigasztalásul, azokban búvárkodjam? Minek? A tudomány is csak a nemesembernek dísz, nekünk csupán kenyér.

A derék Dobos bácsinak abban kellett hagynia az eddigi esteli mesélgetéseit.

Nem elég érdekes téma volt már a fiúknak, miképpen sétált a pataki diák a szűk cellájában (fogadni mernék, hogy Patakon meg debreceni diákok mondanak), mi módon szólnak a különböző felekezeti harangok? A lutheránus harang nyelve ezt ketyegi: »se ide, se oda«, a pápista harangé: »Jézus Mária — Jézus Mária«, míg a kálvinista ekképp mordul közbe: »Forgós adta teremtette«.

Felséges zamattal tudta ezt produkálni Dobos bácsi, hát még a »fogy a diák«-féle históriát, a pukkadásig nevetett volna annak még a holt ember is, csak ezek a holdkörös fiúk nem. Úgy hallgatták, mintha az orruk vére folyna.

Hanem bezzeg csillogott a szemük, mikor a molnárlegényből vezérré lett Kinizsi Palkó történetét beszélte, vagy a kályhafűtőből királyfi tőrtorává emelkedett Gyurka barátét. Egyikhez sem hazudott hozzá Dobos bácsi valami nagyon sokat.

Laci könnyűvérű fickó lévén, ha a bátyját nem látta, szívesen engedett a nagy dicsszombjából. Némelykor átadta magát a játéknak, mulatságnak, s tudott lenni boldog is. Igaz, hogy a szíve olyan lágy volt, mint a viasz, menten összeszorult, ha a bátyját látta búslakodni, s ha az megsarkantyúzta a saját fantáziáját, versenyt szalajtott vele ez a magáét, mint a lustább lovat a szilaj csikó mellett.

Az évek jöttek-mentek, s a két árva fiú ajka fölött pelyhesedni kezdett immár a bajusz. — Maholnap ember-számba léptek, gyerekek — hajtotta Dobos néni, kinek nagy kedve telt a fiaiban.

S a jó asszony komolyan gondolkozni kezdett sorsukról, kivált a Pistáéról. Egy év még, s mind a fejében lesz, amit Debrecenben bele lehet tölteni. Hát mármost csinálni kell a fejével valamit. Okos, tanult fiú, a professzorok nem győzik dicsérettel, s olyan írása van, hogy a szép gömbölyű

a Tisza vizén, egyike volt a legmódosabb fakeskedőknek ; az megígérte, hogy alkalmazni fogja Dobost, a néni meg majd csak eltengődik a Márta mellett kegyelemkenyéren. Bizony, keserű annak az íze — de ha az isten így rendelte, legyen meg az ő szent akarata !

Volt nagy könnyhullatás, mikor válniok kellett !

— Magammal vinnélek — zokogta Dobosné, a karjaiba szorítván a két fiút görcsösen —, de magam is idegenbe megyek. Én sem tudom, mi lesz a sorsom !

A szekér már ott állott a kapunál. Dobos bácsi maga vitte ki a könnyű málhát és a saraglyába tette. Elfért oda könnyen, pedig benne volt abban a batyúban mindenök. Azután visszament, s ő is rendre ölelgette a fiúkat, mialatt deres szakálla átnedvesedett.

— Jó az isten, jót ad — mondá elérzékenyülve. — Még megengedheti, hogy találkozunk is valamikor. Legyetek jók és becsületesek. Voltam az igazgató professzornál, s az kieszközölte, hogy ételt kaptok a szegények konyhájáról, s lakástok léssen a kollégiumban.

— Nekem pedig azt is megígérte — vágott közbe Dobosné —, hogy a nyáron legációba küldi Pistát, s ez ott pénzt szerezhet magának. No, gyertek ide, hadd csókoljalak össze még egyszer.

És még azután is egyszer. Megsimogatta a hajukat, letörülgette a keszkenőjével a zápor módra ömlő könnyeiket.

— Oh, de jó az isten — kiáltá fájdalmasan —, hogy a magam gyermekeit elvette.

A fiúk egy szót sem voltak képesek kiejteni a nagy szívfájdalomtól. Némán, lesújtva hagytak tenni magukkal mindent, amint hol a bácsi, hol a néni kapta őket kézre, s beszélt hozzájuk majd szomorítón, majd vigasztalón. Nem hallottak ők abból semmit. Egy nagy káoszszá olvadt össze nekik az egész világ.

VI. FEJEZET

A FEHÉR ÉS A FEKETE KUTYA

Egy vézna, himlőhelyes alak dugta be fejét a szobába — Gyerünk, ifiasszonyka, mert nagy út áll előttünk — Mindjárt, mindjárt, Pizsera uram.

Ez volt a híres »szegények fuvarosa«, Pizsera apó aki bizonyos fogadás folytán jótékonyságból, ingyen fuvaroztatta az embereket — amikor kedve volt hozzá.

Két rossz macska lova volt, Beta és Fecske, a gubó diákok és a »botos diákok« rendesen ezen a két gebén tették az első kirándulást a Helikon felé, azzal t. i., hogy rég idők-től fogva szokásban volt a versfaragási mesterségben a két jámbor állaton kezdeni az elmeköszörülést.

Egy pár ilyen versezet mai napig is fennmaradt:

Pizsera bácsi
Büszke Betája
S a deli Fecske
Harminc szem zabot
Evett egy este.

Pizsera apó magánkívül lett dühében, ha egy ilyen verset elkiáltottak a háza előtt a »tizenhárom városban« »Ejnye, mordizom adta — kiabálta a »clamantesek« után — no, hogy kilenc kopókölyök marja a torkotokat«.

Pizsera apó szállította Dobosékat Szegedre, s most is arra játszotta magát, hogy a lovak türelmetlenkednek odakünn. Pedig azoknak eszökbe sem jött a türelmetlenség, nem ösmerték azok ezt az érzést, örültek szegények, hogy élnek. De Pizsera apó mindenféle nemes gerjedelmet látott szerető szemeivel a lovaiban, amelyekre büszke volt, mert mint dicsekedni szokott — több jót tettek már ezek, mint egy püspök.

A Pizsera sürgetésére csakugyan kifejtőzött a fiúk karjaiból Dobosné.

— El ne felejtetek. Gondoljatok rám — mondá tudokló hangon, s keresztülszaladt az udvaron a kocsihoz.

A fiúk utána futottak.

— Oh, anyánk ! — kiáltá Pista szívfacsaró hangon.
— Ne hagyj el minket !

— No, no, no — csillapítá őket színlelt vidám hangon Dobos. — Teringette, gondoljátok meg, hogy maholnap férfiak leszünk . . . mind a hárman. (Magát is a gyerekek közé vette a szegény bácsi — pedig már öbelőle nehezen lesz férfi valamikor.)

A kocsinál már mind ott voltak összegyülekezve a Dobosék jó emberei, akik még egy istenhozzádót akartak nekik mondani.

Pereczék a szomszédból, Majorosék, Birliné asszonyom a Csapó utcából, a sok diák, akik valamikor náluk kosztoltak, sőt még az ellenségek : Bujdosóék is eljöttek, s maga Bujdosóné asszonyom pityeregre ösmerte be a búcsúzásnál : »Kegyelmed volt köztünk a királyné, kegyelmed mindnyájunkat fölülmult a főzőkanalával.«

Mit nem adott volna azelőtt Dobosné ezért a meghódolásért — de most csak sírni tudott.

— Isten áldja meg, néni ! Isten áldja meg, kom'asszony ! — köszöntötték minden oldalról. — Legyen szerencsés, legyen boldog.

Pizsera apó maga is ellágyult, s szemére húzván a kalapját, kibontá az ostort, s meglegyintette a deli Fecskét és a büszke Betát, mire a két jámbor ló nagy immel-ámmal megmozdult.

Dobosné még egy pillantást vetett a körülállókra és a házra, mely az övé volt. Az eperfa lombja búsan integetett az udvaron, s annak a pirosbélű sertésnek a boltajtón mintha könnyek szivárognának a behunyt szeméből. A becsukott zsaluk, a fehér kémény a tetőn még egyszer elfutottak a szeme előtt, s aztán nem látott többé semmit, odaroskadt a Dobos bácsi nyakára aléltnan.

Csak mikor elhagyták a várost, a szabad mezőn, a hűs szellő amint megcsapta arcát, pillantott még egyszer szülővárosára.

S íme látja, hogy az úton ott szalad utánuk a két Veres-fiú.

— Megálljon, Pizsera uram, megálljon. Azaz, hová beszélek... Jaj, már az eszemet sem tudom. Menjünk, menjünk sebesebben, mert ha utólérnek a gyermekeim, mindjárt megszakad a szívem.

— Csak ne sajnálja kegyelmed azt az ostort, ha istent ösmer — rimánkodék Dobosné.

— Ostort? ezeknek? — duzzogott sértődve. — Csak senki sem bikkmag, hogy a sárkányra hólyagot kössön.

Hanem azért mégis közibe vágott a két griffnek, úgyhogy azok igazán neki lódultak, a felporzott debreceni homok csakhamar a folyton távolodó diákokat is eltakarta előlük, s a diákok elől is a szekeret.

Laci fáradt el előbb.

— Hová loholjunk tovább? Már úgysem érjük utól a szekeret. Forduljunk vissza.

Pista megállott erre gondolkozva, miután előbb kifújta magát:

— Visszaforduljunk? Minek? Menjünk inkább, amerre a két szemünk visz. Valami titkos érzés azt súgja nekem, hogy megtaláljuk a szerencsét.

— Amit úgy értesz, hogy mint nemesemberek térünk majd egykor vissza Debrecenbe?

— Nem ide, Szegedre kell előbb mennünk — sóhajtott fel Pista. — Ha valami lenne belőlem, nénit felkeresni volna a legsürgősebb dolgom, hogy az ő sorsán segítsek, azután Krucsayt venném számolóra, és csak akkor jönnék végre ide.

Mialatt a nénit említette, bánatos gyöngédség tükröződött arcán, majd a bosszúéret csillant meg szemeiben Krucsay nevénel, s végre pir önté el arcát, amint arra gondolt, hogy akkor aztán ide jönne Debrecenbe.

Az aranyos kardkötő ott volt most is szépen becsomagolva a tógája zsebében, azt magával viszi, s jövet a derekára köti majd, hogy meglássa az, aki adta, csakhogy már kard fog azon akkor lógni

— Hát nem bánom — felelte az öcs —, menjünk a szerencse után.

Elindultak csak úgy vaktában, az első cél az első torony volt. Sokáig mentek egymás mellett hallgatag, míg megszólalt Pista :

— Nagy dolog az, öcsém, bolondságnak, amibe mi fogtunk. Két koldus útra kél gyámol nélkül és mégis remény-nyel. Fájdalom ! csakis ezzel van tele útításkánk.

— De még ez is elfogyhat.

— Az enyém nem, de miattad aggódom. Félek, nem lesz elég kitartásod. És mégis megeshetik, te érsz előbb célt. Én elveszhetek, te megmaradsz. Ígérd meg erre az esetre, hogy megsegíted nevelő szüleidet, és bosszút állasz apánkért.

— Ígérem — mondá ünnepélyesen a kisebbik diák.

— Hallja a nyílt ég fölöttünk !

Éppen kezdett az esti szürkület leszállni a harmattól nedves füvekre, s két apró csillag gyulladozott a mennybolton.

A két testvér oda nézett fel, s az apró csillagok nyájasan pislogtak le, mintha mondanák : »Hallottuk bizony, hogyne hallottuk volna«.

Éjfélre értek falut, s csak egy ablakban égett mécsvilág. Fáradtan, tikkadtan kopogtattak be.

Nemsokára megnyílt a kis ablak, széthúzódott a tarka függöny.

— Ki az ? — kérde egy nyers hang belülről.

— Szegény, éhes diákok vagyunk. Éji szállást és egy falat kenyeret kérünk a jó emberektől. Itt világosság derengett az ablakban, hát ide fordultunk kegyelmetekhez.

— Ez nem jó hely az utasoknak. Ide a halált várjuk vendégnek — felelt az előbbi hang.

— Úgy? Haldokló van a háznál? Engedelmet kérünk, de mi nem a halál vagyunk !

— Akkor hát vigyen el benneteket az ördög.

Mérgesen becsapta az ablakot, de alig voltak tíz lépésnyire, amint nagy csattanással kinyitotta újra.

— Hej, diákok, diákok ! Jertek csak vissza, tudtok-e írni ?

— Azért vagyunk diákok, hogy tudjunk — felelte Laci.

— No, akkor forduljatok be. Éppen jó órában talál-
tatok ide.

A házajtó retesze nem sok vártatvást megcsikordult, s a diákokat beeresztették a szűk pitvaron át a szobába, hol egy tarka ágyon összetöpörödött anyóka haldokolt.

Osz volt a haja és szemöldöke, melle kínosan hörgött, míg a kezében megszentelt barkát tartott. A rokonok minden felindulás nélkül állották körül. — Anyó — mondá most egy magas, szálas férfi, megrántván a haldokló kendőjét, mely a nyakán volt —, diákok vannak itt, akik meg tudják írni a testamentumot : mondja nekik kegyelmed, mit írjanak.

Az öregasszony fuldokló köhögésbe tört ki, mialatt halántékai megkékültek.

— Jaj, jaj, ti a garabonciás diákok vagytok !

— Nem vagyunk garabonciás diákok. A debreceni kollégiumból valók vagyunk.

— Jó, jó — nyögte a beteg, miközben összevágott a fekete kiálló foga —, mutassátok a talpatokat, hadd lássam. Ágnes, hozd ide közelebb a mécseset. No, nem bánom, írjátok, amit kívánok. Azt hittem lólábatok van, és a pokolba akartok vinni.

Egy öregember, aki testvére lehetett a haldoklónak, valami attramentum-félét hozott elő és gyűrött papiroost, melynek az egyik oldala már tele volt írva.

Pista vette kezébe a tollat, és írni kezdte, amit az öreg diktált :

— A lelkemet hagyom a mennybeli istennek.

A szálas férfi helyeslőleg bólintott rá.

— Írjad tovább, diák. A testemet hagyom az anyaföldnek.

Ezt is nyugodtan vették a jelenlevők. Ez még mind csak az értéktelen holmi.

— A földjeimet hagyom a Kertész János unokámnak.

Most mindnyájan dühösen néztek egy fiatal legényre, aki az asztalon keresztbe tett lábakkal ült, és késsel faragsált valamit.

— A lábas jószágot testálom testvérem fiának. Rácz Istóknak.

A szálas férfiú elégületlenül pislogott.

— Írjad diák, írjad — nyöszörögte a haldokló, minden erejét összeszedve.

— A ház és a benne levő holmi legyen az Ágnes unoka-
háromé.

Mialatt a diák ezt is papírra tette, megindult a szóvita egy szögletben Ágnes és Rácz Istók közt. Istók úgy értette, hogy most minden lábas jószág neki van testálva, az asztal, a székek, az üst, a lócák, egyszóval minden az övé a bútorokból is, aminek lába van. Ágnes ellenben csak a házi állatokat értette a »lábas jószág« alatt: »Nem én, Istók bácsi, még egy lábas serpenyőt sem engedek innen elvinni kegyelmednek«.

A beteget éppen nem confundálta ez a vita, talán nem is hallotta, s imígyen intézkedett a továbbiakra nézve:

— Összes készpénzemet, ezer talléromat pedig hagyom a legfiatalabb unokámnak, Mohorai Ferencnek, de csak huszonnégy éves korában vehesse fel.

Abban a pillanatban leugrott a kemence tetejéről a nevezett Mohorai Ferenc, tizenhárom éves fiú.

— Hol az az ezer tallér, nagyanyó? Add ide hamar és halj meg.

— Csitt, te prücsök! Hogy mersz ilyeneket beszélni a nagyanyádnak, te hálátlan?

A haldokló sárga arcán bágyadt mosoly jelent meg, jeléül annak, hogy a szeretet nem engedi magát kapacitálni, megfogta a fiú kezét gyöngéden.

— Jaj, de hideg a kezed, nagyanyó. Éreszd el az enyimet!

— Jó, jó, eredj hát lefeküdni. De fordulj ide még egyszer a lámpa felé, hadd lássalak miképpen nézel ki.

— Várj hát, hadd fésülködjem meg előbb.

A beteg anyóka arca úgyszólván derült lett, míg kedves unokájával enyelgett.

Ezalatt Ágnes egy köcsög aludttejet hozott be Laci számára és egy nagy karaj kenyeret: Pista türelmetlenül szólt a beteghez:

— Következik még valami?

— Lássuk csak... a földek, a pénz, holmi, a lábas jószág... nincs egyéb! De igen, igen... a két kedves kutyám. Nos, kinek hagyjam a kutyáimat?

Töprengve hunyta be szemeit egy percre, aztán nyöszörgő hangon mormogta:

— A kutyákat? Igaz, a kutyákat! Uccu diákok — kiáltott fel majdnem vígan — : : a kutyákat nektek hagyom, diákok.

Rémletes volt, amint e szavaknál a fogait kivicsorította. A virrasztó rokonok összemosolyogtak, Pista ellenben tisztességtudón felelte:

— Köszönjük alásan a jóakarátját, de mire valók nektünk a kutyák, mikor magunknak sincs mit enni.

— Hát miféle szerzet vagytok? Hol kóborogtok itt, hová és miért mentek?

— Árvák vagyunk, nincs hova mennünk, nincs kihez fordulunk, hát a szerencsét keressük.

— A szerencsét? — szisszent fel, s kezeivel izgatottan kezdett dobolni a tarka dunyha kockáin. — Hátha én vagyok az a szerencse? Haldokló vénasszony képében is járhat az. Mit tudjátok ti azt, tacsók! No, no, csak vigyétek magatokkal azt a két kutyácskámat; bizony hasznát vehetitek még, fiacskáim. Ki tudja, mire lesznek jók? Aztán, hogy nem tudjátok mivel tartani? Ej, ej, Bodri! Dráva!

Erre a hívásra két apró közönséges juhászkutya mászott elő az ágy alól; hosszú-szőrű, lompos farkú mindkettő, az egyik tiszta fehér volt, a másik tiszta fekete.

— No, ugye szép állatok az én kutyáim? Gyere te fekete, te Bodri, úgy-úgy, nyald meg a csontos kezemet, milyen jó meleg nyelved van. hagyok neked három kemény tallért, ne mondd, hogy rossz gazdád volt, teneked pedig Dráva, elég lesz egy tallér is, ösmerlek, azért hát neked csak egy tallért hagyok.

Benyúlt a vánkosa alá, s kihúzott onnan egy zacskót, kiolvasta az előtte álló asztalka egyik szögletére a három tallért, a másik szögletre pedig egy tallért tett le.

— No diákok, válasszatok most már a kutyák közül hi, hi, hi. Te válassz először, aki a testamentumot írtad!

— Én az öcsémre bízom — mondá Pista —, ő válasszon.

— Én az egytalléros kutyát választom, a fehéret! — felelt Laci habozás nélkül.

Az öregasszony úgy vigyorgott, mint egy sátán.

— Derék gyerekek vagytok, derék gyerekek! . . . Ti bizonyosan megtaláljátok a szerencsét. No lám, no lám, mindenik a másiknak akarta a pénzesebb kutyát.

A beteg fejét csóválta efölötti bámulásában, s ebben a fejcsoválásban aludt el olyan csendesesen, mint akármilyen más egészséges halandó.

— Nem is fog az meghalni — sugdosták a rokonok —, csak komédiát csinál, hogy minket összehívatott.

Reggelre azonban már halott volt, mire a diákok, akik kialudták magukat az éjjel a szénapadláson, elindultak a két kutyával.

A kutyák, mintha tudnák, melyik kié: a fehér kutya a Laci mellett, a fekete kutya a Pista mellett poroszkált engedelmesen.

Úttalan utakon estig bandukoltak, de a két kutya és a végtelen alföldi sík csak nem akart tőlük elmaradni. Pedig az akkor még nem volt a mostani aranykalászu tenger, ahelyett förtelmes mocsarak lövellték messze bűzüket; nádasok, ingoványok lepték el az óriási pusztát, úgyhogy néha egy félmérföldnyire kellett visszafordulni, hogy a süppedékes helyeket elkerülhessék. Hívogató tanyák nem fehérlettek sehol az út mentén, még a bolondos szélmalomok sem forgatták a karjaikat integetve, hogy: »erre, erre«.

Végre későn este egy erdőt értek.

A fehér kutya hajtani kezdett az erdőben, és csakhamar egy jókora nyulat hozott a fogai közt.

— No, ez derék kutya — mondá Pista —, most már nem halunk meg éhen. Megsütjük a nyulat és megesszük.

Letelepedtek egy fa alatt, tüzet raktak, nyársat csináltak, és a lenyúzott tapsifüles piros húsa kis vártatvást vígan sercegett a nyárson.

Szemök mohó epedéssel kísérte a sütés processzusát, míg a kezök össze volt kulcsolva, mintha rimánkodnának: »Tüzezske, tüzezske, süsd hamar a nyulacskát!« — amint hátulról rájuk köszönt egy erős bariton hang:

— Adjon isten jó estét, legényké! —

A diákok hátranéztek; egy pórruhába öltözött deb férfi állott előttük.

— Fogadj isten — felelte nyájasan Pista.

- Mit kerestek itt, gyerekek?
- A vacsoránkat sütjük.
- Aha, nyúlpecsenye! Hol vettétek?
- A kutya fogta.
- De csak remélem, nem magatok akarjátok megenni. Laci elmosolyodott.
- Bizony, az volt a mi szándékunk, mert ma egész nap nem ettünk.
- Eszerint még egy napotok van hátra, mert én meg már két egész napja nem ettem.
- Isten neki, akkor hát a harmadrész a kegyelmedé.
- Nem úgy, fiaim, nem úgy! Hány évesek vagytok együttvéve?
- A bátyám másfél évvel idősebb nálamnál, én pedig a tizenkilencedikbe járok.
- Gyerekség! Én éppen kétszer annyi idős vagyok, tehát éppen kétszer annyi húst kellene kapnom, mint nektek.
- Igen, csak hogy a kutyák is itt vannak. Azoknak is enni kell.
- Kutyanak jó a csont is — ha az igazat vesszük.
- Ha az igazat vesszük — jegyzé meg Pista —, akkor a kutyaé az egész nyúl, mert ő fogta.
- Akkor ne vegyük az igazat — felelte emez incselkedve —, hanem alkudjunk meg barátságosan. Nekem nem kell a nyútból osztályrész, hanem mindenitek ideadja a maga részének a felét.
- À fiúk beleegyeztek. Az idegen letelepedett velök a tűzhöz, s jóízűen falatozták fel a nyúl földi maradványait. Miközben kérdezte: mi járatban vannak?
- Mi bizony a szerencsét keressük.
- Hja, azt mindenki keresi, de kevesen találják meg. A szerencse mindenütt ott van, tehát sehol sincs állandóan. Az egy gazfickó, gyermekeim, nem érdemes utána mászkálni, mert helyetekbe is eljön, ha neki úgy tetszik, s ha utána mentek sem találjátok meg, ha neki úgy tetszik. Hanem azt látom, hogy jószívűek vagytok, azért hát engedjétek meg, hogy én is veletek utazzam. Az én nevem Rozsomák János. Majd meglássátok, hogy még nagy segítségtekre lehetek:
- Hová igyekszik, bátya?

— Bécsbe.

— Csak nem a királyhoz? — szólt közbe Pista.

— Hm! Meglehet, hogy éppen a királyhoz.

— Mi hát akkor kegyelmeddel megyünk nagy örömmel.

Mert mi is a király közelébe iparkodnánk isten segítségével.

— Kerüljétek a királyokat, gyerekek — és a szemölteit összeráncolta. — Mit akartok ti a királytól? A királyok többet vesznek el az emberektől, mint amennyit adnak nekik.

— Nemesemberek akarunk lenni. Úgy hallottuk, hogy azzá csak a király tehet meg bennünket.

Rozsomák János fölnevetett:

— Hát azt hiszitek ti, hogy azt csak úgy osztogatják ott, mint Debrecenben a hurkát. Nagy dolgokat kell azért véghezvinni.

— Hát iszen mi véghez is visszük — kiáltá Pista lelkesedéssel.

Az öreg úgy hahotázott, hogy a hasát is fognia kellett.

— Bolond vagy, kis öcsém. Hiszen mind jó volna az, ha a szegény embert odaeresztenék, ahol a nagy dolgokat csinálják.

Ilyen beszélgetés közt telepedtek le egy fa tövében, s aludtak hajnalig. Reggelre útra indulának mind a hárman.

Útközben azt mondja Rozsomák János:

— Adok én nektek egy jó tanácsot. Osszátok fel magatok között kétfelé a világot.

— Hogy érti ezt, bátya?

— Az első keresztútnál váljatok kétfelé: az egyik menjen balra, a másik jobbra. Két tarlón több böngészni való kalász van, mint egy tarlón. Itt egy kalászra vagytok ketten. két úton mindenik megtalálhatja a maga külön kalászát.

Gondolkoztak ezen és helyben hagyták. Okos szavú ember ez a Rozsomák, hátha érdemes rá hallgatni.

Mikor a legelső keresztúthoz értek, a két testvér megölelte, megcsókolta egymást, azután kockát vetettek: ki megy Rozsomákkal Bécs felé? és ki megy balra Erdély felé? A fölvetett tallérnak ha a Máriás fele van kívül, akkor Laci választ, ha az kerül belülré, Pistáé az elhatározás joga.

Jó volt a Máriához szegődni, Mária lett felül.

Laci gondolkozott kissé, hogy talán mégis jobb volna a vidám Rozsomákkal utazni, mint egyedül, de a kutya,

az ő fehér kutyája, előrefutott az erdélyi úton, s mikor már messze volt, a hátulsó két lábára állott, és a két felemelt első lábával mintha integetne a gazdájának, hogy jöjjön utána.

— No hát isten neki. Megyek a kutyám után. Isten veled, kedves testvérem.

— Áldás legyen rajtad.

— Akit az isten előbb megsegít, fölkeresi a másikat.

— A többi fogadalmaink is szentek legyenek mindenkor.

Sűrű könnyhullatással még egyszer összecsókolódtak, Rozsomák megsajnálta őket, s maga is elkezdett könnyezni.

— Ugyan ne okoskodjatok, ne érzékenyítsetek el. Menjünk együtt inkább mind a hárman. Hátha tudni fogok dolgot adni mind a kettőtöknek.

— Nem, nem — végzé Pista. — Teljesen igaza volt kegyelmednek. Külön kell a szerencsét keresni.

— Jól van, fiú — mondá Rozsomák, melegen megrázva a Pista kezét —, benned sok szív van: megosztottad velem a nyulat s azt mondád, nagy dolgokat szeretnél elkövetni. Jól jártál, öcsém, hogy itt maradtál, mert ha az isten is úgy akarja, olyan helyre viszlek, ahol nagy dolgokat csinálnak.

Melyik volt az a hely, majd meglátjuk.

VII. FEJEZET

A FEJEDELEM DÉLUTÁN

Erdély trónusán Apafi Mihály uram őnagysága ült, aki igen jámbor fejedelem vala, de mégis sok rosszat cselekedett. kivált *délutánoként*.

Ezeket a »délutánjait« az erdélyi rendek is észrevették, és azt a törvényt hozták érett ésszel, hogy amit pedig őnagysága délután rendel vagy ír alá, az semmisnek vétessék, amiből ismét új bonyodalom keletkezett, mert őnagysága olyan hosszára nyújtá ki a délutánokat (persze ahonnan telt : az éjszakákból), hogy a délelőttöket rendesen átaludta. Mármost hát mikor uralkodjék, ha délután nem szabad, délelőtt pedig nem lehet ?

Hanem iszen nem hiába hevert a fejedelmi jogar uratlanul a sutban, sokszor vette azt kezébe, akit nem is illetett, mint például Teleki Mihály uram, vagy őnagysága a katonás természetű fejedelemasszony : Bornemisza Anna. Sőt valljuk meg az igazat, némelykor még a szerény Naláczai uram is majdnem fejedelemnek játszott magát.

Maga a fejedelem mulatozásban tölté idejét víg és könnyelmű főurak társaságában. A komoly tanácsuraktól irtózott, mint a tömjénfüsttől az ördög. Az összes udvari méltóságok közül a legtöbb dolga a *főinnyaadónak* volt. Valóban, a főpohárnok-mester híven eljárta a maga tisztében, a fejedelmi pince Gyulafehérvárott el volt látva a legjobb magyar és külföldi borokkal. Igazi gyönyörűség volt megnézni.

Apafi a mostanság szokásos hadiszemlék helyett gyakran tartott a pincében hordó-szemléket, s az egyes hordókat sajátkezűleg ékesítette fel nevekkal és elmés feliratokkal. Tizenkét egyforma nagy hordó, mely tele volt vörös borokkal, a tizenkét apostol nevét viselte : »Judas Iskariotes de Eger«, »Simeon Zélotes de Neszmély« stb. Két tokaji aszúval meg-

töltött hordócska Macedoniai Fülöp és Julius Caesar neveivel büszkélkedett.

Így tudta őnagysága összekötni a hasznos tudnivalót a mulatsággal.

Egy délután, de még a délutánok elleni törvény előtt, rózsás kedélyhangulatba jutván az urak, asztalbontás előtt nagy disputába keveredék Apor István Boér Kristóffal atökött, hogy milyen a túlvilág? Divatos témája volt ez őseinknek. Mindig elől kezdték, soha be nem végezték.

Az egyre hevesebbnek növekedő vita, gondolom, onnan támadt, hogy Salitius Márton, a fejedelemasszony orvosa, figyelmeztette a fejedelem őnagyságát, hogy immár elég volt, többé ne nyúljon a kupához, mert árt neki az ital. A bor, úgymond, sok embert visz a másvilágra.

— Aki úr, az a másvilágon is úr — jegyzé meg Bánffy Lénés.

— Meglehet — mondá Salitius —, csakhogy a másvilágon nincs egy másik Erdély.

— Nem hiszem, doktor — szólalt fel a tréfás kedélyű Toroczka Mózes —, hogy a borital is szaporítaná a halandóságot. Kegyelmed mondta nemrégiben, hogy a legnagyobb halandóság van a gyermekek közt, az egy napostól kezdve a négyévesekig, egyszóval éppen azok között, akik nem élnek borral.

Erre aztán kitört a hahota, és újra összecseengtek a poharak, de mint mondtuk, Apor és Boér uraimék fölkapták a témát, hevesen összeszólalkozván a másvilág titkai fölött. Mindenik jobban akarta tudni, mi lesz ott? Az egyik tagadta az alágyújtott katlanokat a pokolban és a lelkeket, amik bent főnek, ellenben a Mahomed paradicsomából ismert el némelyeket, alkalmasint a tubafa-árnyékot, mert a nagyrikácsolásoktól tulajdonképpen nem is lehetett hallani, ki mit állít?

A vita nem maradhatott sokáig szűk medrében, többen hozzászóltak, lassankint általános lett, sőt még a fejedelem is részt vett benne, körülnézvéen félénken, hogy nincs-e itt valahol Teleki Mihály uram, aki vagy rosszálló, vagy helyeslő szemöldrángatásaival szokta kísérni mindannyiszor, ha a száját kinyitja, ami utoljára is nagyon kellemetlen állapot.

De szerencsére Teleki Mihály uram nem volt ott, úgyhogy őnagysága egész bátran odaállhatott egyszerű ember-

nek az eszével mérkőzni, mert a bibliában és a teológiai dolgokban nem volt híjával az ismereteknek.

De két bősziült bikát könnyebb megállítani, mint két szenvedélyes vitatkozót. Apafinak nem volt ahhoz elegendő hangja sem, s az, hogy a szava fejedelmi szó, ez egyszer nem jött számításba.

— Lassabban, urak — szólt a fejedelem, és odacsapott tenyerével az asztalra. — El fogjuk dönteni, kinek van igaza kegyelmelek közt. Éppen ma érkezett hozzám Thököly Imre uram képében egy híres tudós Eperjesről. A neve Schmidt István, bejárta a külsőországi univerzitásokat, a világ legnagyobb tudósaival áll levelezésben. Ha engem nem akarnak hallgatni kegyelmelek, hát jól van, azért mi mégis mindjárt módját ejtjük eldönthetni, melyik a különb teológus, Boér-e vagy Apor? Eredj, fiam, Kornis Pál, szólítsd ide a Thököly Imre követét.

A kupákat töltögető apródok közül egy eleven, csinos fiú, aki kék dalmányt viselt ezüst csatokkal, futott el a parancsot teljesíteni, s nemsokára visszajött jelteni:

— Schmidt uram rögtön itt lesz a nagyságod színe előtt.

— No, most hát megtudjuk végre, miképp állnak a dolgok a másvilágon. Hadd lássuk addig is, szedjük kévékbe, mit állított Apor, és mit állított Boér. Akinek igaza lesz, annak ajándékozom a legszebb kardomat, az opáلكöveset. Úgy kössék egy rakásba az eszüket kegyelmelek.

E pillanatban lépett be Schmidt István, magas, nagy szakállú úri ember, egyszerű fekete magyar ruhába öltözve. Nyugodt, halvány arcán élénken rajzolódott a megütközés miéért hívathatta a fejedelem a folyó ügyek ilyen előhaladott stádiumában? Mert biz ott az arcok mind ki voltak már derekasan pirosodva a borbéli nedvektől, s a szemek lázas fényben égtek.

— Kérettük kegyelmedet — kezdé a fejedelem kegyes fejbólintással —, minekutána néminemű disputa keletkezék két hívünk, Boér és Apor uraimék között a túlvilág felől. Hallottuk kegyelmed ritka jártasságát a világi és egyházi tudományokban, ismeretes előttünk bölcs judiciuma; Imre öcsénk leveléből is sok szépeket olvastunk kegyelmed felől.

A szépassági úr meghajtotta magát:

— Parancsoljon velem Nagyságod.

— Kegyelmednek kell eldönteni, kinek van kettőjük közül igaza. Adják elő az urak véleményeiket, de — tette hozzá Apafi nevetve — egymásután, ne egyszerre.

Hanem ez a figyelmeztetés sem használt, mert a két úr nagy szenvedélyességgel egymás szavába belekotyogva, rikácsoló, türelmetlen hangon adta elő az álláspontját. Az opálkőves kard volt-e az oka, vagy hitük szilárdsága, nem tudni.

— Nos, mit mond hozzá kegyelmed? — kérde a fejedelem Schmidttől, miután az figyelmesen meghallgatta a vitázókat. — Melyiknek a részén van az igazság?

— Igen, halljuk végre, milyen valójában a másvilág? — kiálták a főurak.

Csak Béldi György kurjantott fel vidáman: — Ugyan, mire való az? Hiszen sohasem halunk meg! Bort töltsetek, fiúk, a poharakba!

— Pszt! Csend! Beszéljen kegyelmed — intett Apafi a kezével. — Apród, hozd ide a fegyvertárból a prémiumot, az opálos kardomat.

— Nagyságos uram! — kezdé Schmidt, s ünnepélyes csend állt be a teremben. — Meghallgattam az érdeemes főurak őkegyelmeiknek opinióját a túlvilágról figyelmesen. Egyik is, másik is szépen kiszínezte a saját hite szerint: Én erre csak azt mondom . . .

— Halljuk, halljuk! — hangzott fel minden oldalról.

— Azt mondom, hogy az isten a mindenség titkai közül sokat árult el az embereknek.

— Igaz, igaz!

— A többi teremtményei sokkal kevesebbet tudnak, mint mi, meg lehetünk tehát elégedve, de az isten, mikor a mindenség titkait közprédának bocsátotta, nem adott oda mindent; némelyeket megtartott magának.

— A dologra, tudós uram, a dologra — szólt bele Bánffy türelmetlenül.

— Hiszen a dolognál vagyok, uraim. Mert amiről a két főúr vitázott, az éppen a mindenség ama titkai közé tartozik, amiket az isten magánál tartott. Dixi.

Bölcs volt a Schmidt uram válasza, de az urak elégedetlenül morogtak, csak egyetlen hang kiáltá valahonnan a

terem szögletéből : »Úgy van«. Megbotránkozva néztek oda, hát az udvari bolond volt.

Maga a fejedelem bosszankodva szólt oda az apródoknak, de úgy, hogy mindenki hallja :

— Ha a tudós nem bírta eldönteni, szaladjatok le a palota elé, s hozzátok fel az első arramenő embert. Amit a tudós el nem döntött, döntse el az első tudatlan.

Nosza, az apródok engedelmesen iramodtak le tudatlan embert fogni az utcáról. No, az bizony nem lesz nehéz! Nemcsak Gyulafehérvár utcáin akad az, de a fejedelmi tanácsban is.

Kicsinyég vártatva nagy dulakodás zaja hallatszott be az előcsarnokból.

— Eredj csak megnézni, Baló Mihály, mi az?

Az udvari hadnagy elment meg visszajött :

— Egy fiatal csavargót tuszkolnak be az apródok, nagyságos fejedelem, de sehogy sem akar bejönni a kutyája nélkül, rúg, kapál, küszködik.

— Hát jöjjön be kutyástól.

Baló Mihály újra kifordult, eligazítani a lármás csatázót. Az apródok nemsokára betaszítottak egy vedlett ruhájú fiatalembert az ajtón. Szakadozott diáktóga volt rajta, s a poros saruiból kilátszott itt-ott a lábhús, pedig az egyik talp madzaggal volt a fejhez kötve. Hiába no, a csizmadiák sem tudnak maradandót alkotni.

— Hol vettétek a fickót? — kérdé Lázár Gábor uram vörösén, mint a rák, mert körülbelül ő volt a legjobban becsípve.

— Éppen ő ment el a kapu előtt, amikor leértünk, s a parancs úgy szólott, hogy az »első arra menő«.

Apafi helyeslőleg bólintott nehezedő fejével, mialatt apró szemei álmosan pislogtak.

— Hogy hívnak? — kérdé és nagyot fűjt.

— Veres Lászlónak.

— Mi vagy?

— Vándor vagyok.

— Sovány mesterség — vélte Béldi.

— Mit akarnak velem az urak? Én semmit sem vétetem. Én bepanaszolom az urakat. Eresszenek el.

S felemelte ökleit, dühösen jártatva végig szemét a három apródon, akik felkényszerítették.

— Szerencsétlen — súgta neki az egyik apród, a kis Kornis Pál —, nem tudod, ki előtt állasz?

— Hát aztán, mit bánom én, ha Pontius Pilátus előtt állok is?

— Hiszen ha csak ott állnál, de ez önagysága Apafi Mihály, Erdély fejedelme.

A koldusdiák elsápadt, és lassú reszketegség fogta el a lábait. Egy fejedelem előtt áll! Szétnézett a nagy boltíves teremben, szeme átfutotta az ezüst billikombokat az asztalon, az aranyzinóros bársonyruhás apródokat, majd a falra tévedt, hol az asztalfőn ülő sovány embernek az ábrázata volt lefestve . . . szakasztott az az arc, csakhogy zöld bársony mente van rajta, s aranyos drágaköves jogar a kezében.

A koldusdiák térdre roskadt.

— Kelj fel, fiam — szólta a fejedelem. — Ne félj semmit, egy hajad szála sem fog meggörbülni. Adjatok neki egy pohár bort, hadd térjen magához.

A nyájas szó és a bor csakugyan visszadta bátorságát.

— Nincs itt ellened semmi kifogás — kezdé azután Salitius, a doktor. — Sőt ellenkezőleg, a fejedelem bírónak hozatott fel, édes fiam. Te fogod eldönteni, két úr közül kinek van igaza.

— Én? — hebegé zavartan. — Hogyan merészném?

— Ha a fejedelem parancsol valamit, annak engedelmeskedni kell.

Veres László meghajtott a fejét. A fehér kutya nyugodtan lefeküdt eleibe a négy lábára, és biztatón pislogott rá a sárgakarikás okos szemeivel.

— Adják elő neki kegyelmetek — vette fel a fonalat Apafi — a disputa tárgyát.

Ezuttal Salitius magyarázta meg szögrül-végről a két főúr vélekedését, miközben Béldi uram gúnyosan súgta a mellette ülő Inczédeknek:

— Bizony, valami okosabbal tölthetnék az időt, mint az efféle hóbortokkal.

— Nem adom száz forintért — viszonzá mosolyogva Inczédi —, hogy nem vagyunk nagyobb státusz; mert ha

nagyobb státus volnánk, most itt ebédelnének a külföldiek követői is és kinevetnének bennünket.

— Igaza lehet kegyelmednek — vélte a tudós Bethlen —, de én nem találok a dolgot nevetségesnek. Ónagysága inkább felette finom elmeelt tanusít, midőn egy tudós után egy tudatlantól kérdezősködik. Higgyék meg, uraim, ebben van filozófia és inger.

Béldi gúnyosan húzta szét az ajkszögleit: — Nem annyira filozófia, mint bolondéria, nászuram.

— Márpedig én mégis azt mondom. Ha ösmernék az igazságos Harún ar-Rasíd történetét és kalandjait, azok közt sok ilyforma van, pedig az nagy uralkodó volt.

— Régen volt az, sógor — jegyzé meg Béldi —, ha ugyan valamikor igaz volt.

— Csendesség, uraim — hangzott most az Apafi szava —, halljuk hát a fiatalember nézetét: hogy van a másvilágon?

VIII. FEJEZET

HÍRNÖK A MASVILÁGRÓL

A diák habozva állt a sok fényes nagyúr előtt.

— Talán nem értetted meg? — kérde Apafi.

— Megértettem, kegyelmes fejedelem.

— Nos, akkor bátran, rajta. Kornis, adj még neki egy kis elmeerősítőt.

Bársonyruhás apród töltött a rongyos koldusnak. Csak egy percig habozott, a másik percben eszébe jutott, hogy mesélt őnekik valamikor a másvilágról Dobos bácsi. Mese, mese, mess kenyeret, hátha ez a mese még kenyérré válnék.

— Felséges fejedelem — így szólt felbátorodva, miközben a kutyája vígan veregette a farkával —, élt egyszer két szomszéd magyarországi faluban két pap, az egyik katolikus, a másik protestáns, mégis mind a ketten igen jó barátok voltak, mert mind a ketten szerettek vadászni, s ha elválasztotta a külön dogma, összehozta őket a közös vadászterület.

Az ő barátságuk különben nem állott egyébből, mint veszekedésből, s nekik is éppen az volt a kedves témájuk, amiről az urak vitatkoztak a felséged mai ebédjénél. Örökkön-örökké azt feszegették, mi van a másvilágon? A kálvinista pap is mást állított, a katolikus is. Mind a kettőnek nagy fantáziája volt, s a saját hite szerint bútorozta be a túlvilágot. A kálvinista pap majdnem ugyanazt állította, amit az öregebbik uraság (Boér uram az öregebbik), a plébános körülbelül úgy beszélt, mint itt a fiatalabbik főúr.

Néha egészen belemérgecsültek, s a két szent ember öklével verdeste az asztalt, hogy meggyőzze egyik a másikat az ő hitének a valóságáról.

Tizenöt évig folyt nagy hévvel, tűzzel ez a szellemi erőlködés, de természetesen nem lett semmi eredménye.

Egyszer a plébánosnál disznótor volt, a vendégek közt ott volt a kálvinista pap, s mint egyébkor ma is a másvilágról disputáltak, de a vendégek, kik már könyv nélkül tudták a két pap minden körömnvi állítását, argumentumát, meg-
lehetősen unták a dolgot, mit észre vett a házigazda :

— Canis mater, hagyjuk el most az egészet, majd megtudom, ha magam is ott leszek a másvilágon.

— Esküdj meg — kiáltá izgatottan a kálvinista pap —, hogy ha hamarabb találsz meghalni, eljössz nekem megmondani, melyikünknek volt igaza.

— Ha te is megígéred, Miska. (Mert Miskának hívták a kálvinista lelkészt.)

— Esküszöm, hogy eljövök hozzád a halálom után. Papi hitemre fogadom.

— Én is esküszöm. Itt a kezem rá. Elmegyek hozzád és megmondom az igazat.

A vendégek mosolyogtak, hogy milyen ünnepélyesen fogadkozik a két disputáns. Ej, tiszteletes uraim, a halál még messze van — vegyük még előbb hasznát ennek a világnak is, koccintsunk, mulassunk.

Mulattak, vígan voltak egész tíz óráig éjjel, akkor is vidám zsbajjal, pajkos nevetéssel oszlottak szét, ki gyalog ki kocsin, ki szánon, aszerint, ahol lakott.

A kálvinista tiszteletes utolsóinak ült fel a szánjára s még lekiáltott onnan tréfásan :

— Áll hát a fogadás?

— Áll.

A plébános az utolsó vendéget is látván kihajtani a kapuból, befordult az ámbitusról, elimádkozta ott bent az esti imáját és lefeküdt.

Alig aludott egy órát, midőn egyszerre arra riad fel álmából, hogy valaki megzöröggteti a külső ablakot.

Hideg borzongás futotta át tagjait, pedig hozzá volt szokva az éjjeli felköltésekhez.

Az ajtó fölött egy szegen lógtak a temetőkert kulcsai. A szög e pillanatban magától esett ki a falból, s a kulcsok kísértetiesen csörömpölve gurultak az ablak-közbe.

— Ki az? — kérdé a plébános felugorva és papucsai bújva.

— Én vagyok, Miska — felelte odakünn az ismert hang.
A plébános az ablakhoz lépett és félrevonta a függönyt.
A kálvinista pap állt odakünn.

— Visszajöttél? Mi bajod történt?

— Meghaltam — felelte a kálvinista pap tompa, nyöszörgő hangon — és eljöttem neked megmondani, *hogy a másvilágon se úgy nincs, ahogy én mondtam, se úgy nincs, ahogy te mondtad. Amen!*

A plébános ajkain ott lebegett a felelet: »Ugyan ne beszélj bolondokat, Miska« — de a szót megfagyasztotta az a körülmény, hogy az alak egyszerre eltűnt az ablak alól, mint a szellem, sem a hó nem ropogott a lába alatt, sem a lábnyomai nem látszottak benne, pedig a holdvilág szépen odasütött.

A kakasok éjfél kukorékoltak.

A plébános vacogó fogakkal bújt a dunyha alá, s reggelig kitorste a forróház.

De még jobban reggel, mikor a gazdasszonya jelenti:

— Főtisztelendő uram, nagy szerencsétlenség esett.

— Mi történt?

— A kálvinista tiszteletes úr szánja, amint az este innen elment, olyan szerencsétlenül borult fel a hegyszakadéknál, hogy úr is, kocsis is lezuhantak a mélybe és szörnyet haltak.

— Hát én azt gondolom, fölséges fejedelem — végzé a koldusdiák meséjét —, hogy ha igaz az, amit a másvilágról jött hírnök mondott, a két vitatkozó főúr közül egyiknek sincsen igaza.

— Igavad van — kiáltá Apafi. — A történet igen szép és tanulságos. Meg vagyok vele elégedve.

A főuraknak is tetszett.

— Okos fiú — jegyzé meg Boér Kristóf nevetve. — Legyőzött bennünket. Én megadom magamat.

— Egyszóval, nem kapnak kegyelmetek kardot.

— Igaz, ki kapja most már a kardot, a fejedelem ajándékát?

— Istenemre, ki más, mint e fiú — mondá a fejedelem.

— Úgy látszik, nem a mese tetszett meg Apafinak —
gúnyolódott halkan Béli —, hanem a »fölséges« cím, amivel
a fiú csiklándozta.

— De iszen szép volt és találó a mese is — felelte a
szomszédja, Inczedy.

— Ugyan, ugyan! — vágott közbe az udvari bolond —
hiszen éppen azt mondta, amit a tudós. A tudóst kinevették
velé, a tudatlantól akceptálják. Ilyen a világ!

— Tanúk, uraim — szólalt fel Apafi —, a kardot
annak ígértem, akinek igaza lesz a két úr közül. Egyiknek
sincs igaza; úgy dönté el e fiú. Legyen hát övé a kard, mert
neki van igaza. Íme, vedd a kardot.

— Felséges uram, hogy kössem én azt — mondá a
koldusdiák szerényen — e rongyokhoz?

Apafi elnevette magát, valóban szánalomraméltó volt
a fickó kinézése; nyomban intett a szekretáriusának.

— Vigye ki és öltöztesse fel előbb csinosan.

Alig lehetett ráösmerni, midőn visszatért ismét; takaros
szürke dolmány, zöld nadrág volt rajta, a lábán szattyán-
csizma, kezében szürke bárányszőr kalpag kék nyelvvel.
A hajdani és a mostani csatlósok viseletéből válogatta össze
ott künn a várnagy. Igazán jól festett a legényke.

— No, most már nesze a kardod — mondá neki Kornis apród.

— Még most sem köthetem fel, felséges fejedelem.

— És miért nem? — kérdé Apafi majdnem bosszankodva.

— Mert kardot csak nemesember viselhet, én pedig
nem vagyok az.

Általános hahota támadt, maga a fejedelem úgy neve-
tett, hogy könnyei is potyogtak.

— Istenemre, ily agyafúrt fickóval még nem volt dol-
gom. Ugye, örmény vagy, he-he-he? Ne is mondd, hogy nem
örmény vagy, ha nem az vagy, mert abban a hitben akarok
meghalni, hogy az voltál. No, ez jól adja, urak. Hol van
Nalácsi uram? Menjen be kegyelmed a kancelláriába, és
isten neki, állítson ki egy nemeslevelet. A piktör odaát van a
másik szárnyban, a fejedelemasszonynak fest valami almáriu-
mot. Elő kell hívatni, hadd diktáljak neki egy nemesi címet.

A piktort csakugyan legott előkerítették. Gabcsa
Gábornak hívták, hosszú, nyurga legény, olyan sunyi arccal.

hogy bizonyosan bankócsináló lett volna, ha lett volna már akkor bankó.

— Hívatni kegyeskedett, nagyságos uram.

— Mit dolgozol?

— Amaranthus-virágokat festek a nagyságos fejedelemasszonynak.

— Hagyd abba most azt . . .

— De nem merem ám, instálom, mert a fejedelemasszony . . .

— Asszony, nem asszony Az ország dolga előbbre való. Egy címert festesz rögtön.

— Mit fessek belé?

— Egy nagyon fáradt utast, egy fickót zöld mezőben.

— Nagyságos uram, nem lehet a fáradságot lefesteni.

— Nem lehet lefesteni? Hüm! Persze, hogy nem lehet.

Persze, persze — mondá elszomorodva —, embert lehet, de hogy el legyen fáradvá, az a nehéz, az a lehetetlen . . . Akkor hát hagyjuk ezt prédikátumnak, hogy is hívnak csak, fiú?

— Veres László.

— Tehát legyen Fáradi Veres László, s eredj, ferd le ahelyett a fehér kutyáját, zöld mezőben.

Egy jó óra múlva behozták készen a nemeslevelet is, a címert is.

A fejedelem alákanyarintotta nevét az egyiknek s figyelmesen megnézte a másikat.

— Ez a kutya, szavamra mondom, úgy néz ki, mintha kecske lenne. Az embernek szinte kedve támad megfejni. Miféle kutyát festettél ide, te bolond? De már mindegy, a kecske is jó állat; adjátok oda a suhancnak, aztán ki kell kergetni a palotából, mert még saját fejemet is elkéri.

— Hisz nem bolond — tört ki önkénytelenül Béli Györgyből.

— Hogy érti ezt kegyelmed? — fordult hátra a híres árulkodó Kendefi János.

— Úgy, hogy egy ilyen ügyefogyott utasnak — felelte Béli bátran — nehéz lenne cipelni útközben.

Azután hozzátevé Inczédihez hajolva:

— Hogyne, mikor egész Erdélyországnak is túlságos teher.

IX. FEJEZET

A KINCS

Most már úr lett volna Veres László, csinos ruháját utcahosszat megbámulták a gyulafehérvári leányok, hát még a kardja, hogy csörömpölt; hanem mit ért mindez, ha a zsebben nem csörgött semmi. A kutya örökségéből már a legutolsó dénár is elfogyott. Hát bizony csak megint le kell szállani az uraságból, a jó emberektől kéregetni. S az ebben a ruhában százsorta nehezebb, mint előbb volt! Aztán végre is, nemesember inkább meghal, de nem koldulhat.

Meg-megállt az utcákon és a homlokát törülgette; tünődött, ne forduljon-e vissza a fejedelmi várba, hogy ott Apafi elé jutva, térdre vesse magát: vegye be valami udvari szolgálatba. Hiszen olyan jó szívvel volt iránta.

Csakugyan visszament a fejedelmi lakhoz, de az örök nem akarták beereszteni a kapun.

— Mit akar?

— Bemenni a fejedelemhez.

— Megbolondult? Hogy jut ilyesmi eszébe?

— Hiszen ott voltam ezelőtt egy félórával.

Egy ragyás arcú őr csúfondárosan megpirongatta:

— Még hagyján, hogy nem azt kívánja: hívjuk le a fejedelmet ide a kapu alá, mert beszélni akar vele. Hátrább az agarakkal, nagy jó uram. A fejedelem nem a bécsi császár ám, akinek a háza keresztüljáró az egyik utcáról a másikra. Tanulja meg, kiről beszél.

Egy fiatal fickó, aki a kapu előtti gömbölyű kövön ült, kíváncsian fordult a beszélő felé:

— Aztán volt kend Bécsben, Istók bácsi?

— Már hogyne lettem volna, ha voltam.

— Hogy, azt mondják, ott vannak még csak nagy házak.

— A házak nagyobbak, de már a kertek kisebbek. Egyszóval, a többi aztán minden kisebb.

— Az emberek is?

— Azok is.

— De a veréb csak nem kisebb?

— Az is kisebb.

— Hát a méh, Istók bácsi?

Az öreg katona (a vén katonák már két század előtt is hazudtak) dühösen rivallt rá:

— Kisebb, ha mondom. Azonfelül ott a méheket pányván legeltetik. Olyan kicsinyek a kertek, mint a kalickák, s hogy a méhek át ne menjenek a szomszéd kertbe. vékony cérnákra vannak a köpűhöz kötve.

— Ej no — csodálkozott a suhanc elgondolkozva, hogy milyen ostoba a világ Gyulafehérváron túl.

Veres László még mindig ott állott a kapunál:

— Mit vár még?

— Várom, míg nyájásabb lesz.

Erre aztán egyszerre csupa nyájasság lett Istók bácsi.

— Mi a kívánsága, édes fiam?

— Hogy legalább azt mondja meg kegyelmed, mi módon lehetne a fejedelemhez jutni?

— Csak egy módja van. Teleki Mihály uramnál kell feliratkozni audienciára.

— Merre lakik Teleki uram?

— Az is itt a palotában.

— Akkor hát eresszenek Teleki uramhoz:

— Az lehetetlen, mert Teleki uramhoz meg sehogys sem lehet bejutni.

Elszomorodva fordult meg, s milyen feszesen, kevélyen lépkedett innen jövet egy óra előtt, épp oly csüggedten, lehorgasztott fejjel bandukolt most. A nap már lement volt, szürke szoknyát váltott a világ, hogy csakhamar feketét öltön fölébe. Vándorlegények bús figyelmeztető jele: »Hol alszol az éjjel?«

A piacon a kofák kezdték összeszedni a sátorfájukat, s az el nem fogyott tordai pecsenyét és a gyümölcsöt nagy kosarakba gyömöszölték.

Az illat megcsiklandozta csábitón az új nemes orrát, kedve lett volna odamarkolni és elfutni. De hogyan tehesse azt ezzel a karddal.

Erőt vett magán és tovább vánszorgott. A traktérről kacéran integetett feléje a himbálózó borókacsomó. Két cigánygyerek elibe szaladt a hegedűjét cincogtatva.

— Parancsoljon valami szép nótácskát, nemzetes vitézs lovag úr.

— Szaladjatok el innen, purdék, mert ha kihúzom a kardomat, a fejetek szalad el a nyakatokról.

Sietve lépdelt odább egy szűk sikátoron át a város alsó részébe fordulva, hol nagy tűz lehetett nemrég, mert kormosan, csonkán meredeztek hosszú darabon a házfalak. Egy fekete mező volt ez, szénné vált gerendák és szarufák heverték szanaszét, imitt-amott egy-egy üszöghalom, melyet az eső megcsapdosott és összevert, rongyot, üvegdarabot, hamut, földet, cserepet, megolvadt vasat együvé. A szél megszedte magát pernyével s röpködött vele a város fölött...

A fehér kutyának, mely Laci mellett poroszkált, a leeresztett lompos farka olyan fekete lett, mintha befestették volna. Néhol odadörzsölődött a gerendákhoz, s tarka foltokat kapott. Az bizony komolyan kecskének készül, hogy a címerbeli portréjához hasonlítson.

Nincs szomorúbb, mint az ilyen elpusztult utca. Száz jel mutatja még, hogy itt kevéssel azelőtt nyájas otthonok voltak. Itt egy szakajtó, amott megégett bölcsőnek darabja. A kis kertben, melynek a füve leperzselődött, öreg fák között áll egy puha gyeppadka. Be kedves kis fészek lehetett! A fekete mező egyik falánál törpe szilvafa maradt meg épnek, még a gyümölcs is ott van rajta megpörkölve, összezsugorodva.

Laci legott észrevette a szilvafát. Hiszen ez valóságos kincs, gondolá, s mohón hozzálátott a szilvaevéshez. Biz az nem igen lehetett izletes, mert hol van még a szilvaérés ideje, de az éhes gyomor nem okosodik, Laci annyiba vette, mintha aszalt szilvával csillapítaná éhségét.

A kutya ezalatt úgy tett, mintha csontokat keresne, szaglált, turkált és kapart. Egyszerre fölnyihogott, majd üvöltöni kezdett, Lacihoz szaladt meg vissza, ugyanarra a helyre.

— Hívsz, kedves kutyácskám? Ugye, oda hívsz? Mit találtál? Csontot találtál? No, majd mindjárt odamegyek, hanem még hadd egyem előbb. Megyek, megyek, no, ne voníts hát. Majd ketten keresünk aztán itt magunknak éji szállást!

Hát amint odament, káprázat-e, álom-e, az ott ült a két hátulsó lábán, mint egy guggoló ember, s az első két lábával egy, a pernyés földből előkapart üstöt fogott át, mintha féltékenyen őrizné.

Az Ezeregyéjszaka minden regéje igaz már, ha az igaz, amit a két szeme látott, pedig kétszer is megtörülgette.

Az üst telided-tele volt aranypénzekkel, drágaságokkal; csattok, gyűrűk, násfák, gyémántok, gyöngyök és smaragdok csillogtak bent vakító pompában. Soha ennyi kincset egy rakáson.

Fölsikoltott örömeiben, azután remegve nézett körül, ha nem látja-e valaki.

Egyetlen lélek sem járt a leégett városrészben a romok között. Az est leszállt, minden egyforma színű lett, házak, fák összeolvadtak, csak a réten fehérlett egy ezüst csík, a Maros vize folyt ott csendesesen. Fent pedig az égbolton kibújt a felhóröngyök közül a fényes lámpa, most az egyszer olyan, mint az Aladdin lámpája.

Laci lehajolt az üsthöz, fel akarta szedni tartalmát, de nem lehetett, mert mozdulni sem bírt a teher alatt, és helye sem volt, ahova elrakhassa; amint ott turkált közte, halálos verejték csurgott a képéről, jobban szerette volna, ha nem annyi. Megrettent a saját szerencsésjétől. Mit csináljon ő most, mihez kezdjen? Hideg borzongás futott keresztül tagjain, s úgy érezte, nem fog tudni megmozdulni helyéről, itt roskad össze, itt hal meg.

A felét visszaöntötte a kincseknek, de megint visszavett abból egy marékkal, no, még egy marékkal és még eggyel. Nem, ezt a nagy arany kösöntyűt itt nem hagyhatom, de ezt a topázt sem.

Ismét azon vette magát észre, hogy a katlan kiürült. Újra vissza kellett raknia a fölösleget. Nehezen vált meg tőle. Még csak néhány perc óta lett nábob és máris kapzsi. A pénzzel együtt kapja az ember a pénznek betegségeit.

Milyen könnyedén osztotta meg eddig útszéli koldusokkal filléreit, s most milyen nehezen válik meg egy nagy vagyonnal annak másik felétől.

De mégis engednie kellett az ésszerűségnek, mert kalapjában csak nem vihette a kincseket, hiszen azok végre is nem az övéi, ő csak egyszerűen a megtaláló.

Meglehet, nem él már, elpusztult az, aki azokat ide elásta, aki igényt tarthatna rájuk, de az ellenkező sem lehetetlen. Laci megnézte holdfénynél az aranyakat, mind Lipót idejebeli verés, még nem is lehetnek régen a föld alatt!

Azért hát ott maradt a kincs fele az üstben, visszatette helyére, úgy, ahogy volt, aztán behányta földdel, megta-posta és pernyét szórt rá, melléje pedig karót szúrt, hogy visszajöhessen érte.

Izgatottan fordult vissza, azt hitte, lázas nyugtalansága rögtön elmúlik, mihelyt a romokat elhagyja, de a nyugtalanság vele ment azontúl is. Ott ült a penészes aranyokon.

Az izgatottság annyira kimerítette, hogy alig bírt vánszorogni a fáradságtól. Leült egy kőre egy alacsony ház előtt, s bágyadt fejét a kutyája hátára támasztotta.

— Kedves kutyácskám, te most úrrá tettél! Te vagy az én gondviselésem!

Simogatta, veregette szeretettel, s az olyan okosan, szomorúan nézett rá, mintha sajnálná.

— Fogjátok el, fogjátok! — hangzott föl e pillanatban a csendes utcán, s szaladó emberek robaja hallatszott közelében.

A Laci szíve megdobbant, felugrott ijedten, azt gondolta, őt kergetik, s lélekszakadva kezdett futni a város felé.

Hanem egyszerre csak megállította a leghatalmasabb ösztön, az utca olyan részébe jutott, ahol a levegőnek pecsenyeillata volt. A kocsmá mellett volt ez, melynek nyitott ajtaján át illant ki a konyha csábító gőze.

Oda rontott be Laci pihegve.

Ijedtében észre sem vette, hogy az utcai fenyegető zaj vidám kurjongatásokba csap át. Nem akartak senkit elfogni, csak a fejedelem pajkos apródjai kergetőztek.

Az »Arany medvében«, mert így hítták a híres gyulafehérvári kocsmát, lévén a kocsmárosok ősapjainak nagy

szimpátiája a ragadozó állatokhoz, többnyire ezek nevére keresztelték vendéglőiket; később azután a kocsmárosok is megszelídültek, de roppant lassan: a »medve« vagy »tigris«-ből századok folyása után »farkas« lett, még később megelégedtek a »bikával« is, ma már a »griff« és a »sas« is jó nekik (ámbár iszen nálunk tulajdonképpen a sas az igazi ragadozó állat), hát, mondom, az »Arany medvében« nagy feltűnést keltett az új vendég, aki úgy rontott be, mintha kergetnék.

A vendégek, néhány nemesúr, akik egy asztal körül ültek és vacsoráztak vidám beszélgetésbe eredve, abba hagyták a diskurzust, a kocsmáros, Nagy Gergely uram pedig hirtelen föl vágta a báránybórsipkát a fejére, ami azt jelentette nála, hogy ő most úr akar lenni.

— No, mi az? — szólta oda mogorván:

— Enni akarok — lihegte a vendég.

— Azt hittem, neki akar az úr szaladni a falnak. Aztán a jó járásban levő ember, hallja kegyelmed, meg szokta billenteni a süvegét, ha valahova belép.

Az egyik a játékosok közül közömbösen jegyzé meg:

— Kilyukadt a zsebe, nagy jó uram, ha jól nézem. valami csecsebecséket hullajtgat el.

Laci ijedt mozdulattal hajolt le a földre, amint látta, hogy a smaragdok és gyémántok kipotyognak s végiggurulnak a földön.

Nyilván úgy kellett történnie, hogy a futásban kilyukadt a mentezse a nagy tehertől.

Bátran felszedhette különben, mert senki sem ügyelt rá, még Nagy Gergely sem, kitől négyszer is meg kellett kérdeznie félenken: lesz-e valami ennivaló?

— Az, amit magával hozott — viszonzá végre Nagy Gergely kegyetlen flegmával.

— Hiszen ha hoztam volna, hát nem kérnék:

— No, már én pedig nem adhatok semmit:

— Pedig édes örömet fizetném.

Kihúzott a zsebéből egy aranyat s főlhajigálta a tenyerén.

— Hiába ingerkedik ked azzal a sárga csikóval — mordult fel Gergely gazda. — Étetl a Herkópáter sem kap

ma, mert itt csak a vadász uraknak főztünk, azt, amit ők lőttek. Különben miféle szerzet, hékám?

— Nemes Fáradi Veres László vagyok.

— Aha! — rikkantott fel Gergely, — ked hát az atyámfia, akit ma tett meg a fejedelem koldusból nemesnek. Látom, aranyat is adott ónagysága. Persze, van neki bőven — tette hozzá keserű gúnnyal —, ha elfogy, ad az ország.

A vadász urak is mind hallották már, ami a várpalotában történt; minden pletyka gyors lábon jár, de hát még az udvari pletyka! Nosza, egy pár perc műve volt fölugrálni s parolát váltani a jövevényvel.

— Hát mért nem szólasz, komám, hogy te is vérbeli vagy? Mert az nem tesz semmit, hogy még nagyon is nedves a kutyabőröd.

— És borszagú — vágott közbe a másik úr.

— Az csak annyit jelent, hogy te ős vagy, mi pedig pusztán ivadékok. Azért ha úgy tetszik, ülj le az asztalunkhoz, cimbora, egyél, igyál velünk.

Azzal leültették az asztalfőre, elébe tolták az ételtitelt, vetélkedve, mint ahogy szokás, mikor valakinek a jelenléte által nagyon meg vannak tisztelve.

— Én Naláczai Farkas vagyok — mutatta be magát egy barna, pörge bajuszú —, ez itt Veér István, amaz Petki Gábor, Kovaóczy Miklós. Most már ösmersz bennünket. Egytől-egyig víg fickók vagyunk. Vadásztunk egy kicsit, és az elejtett zsákmányt megfőztük, megsüttettük Gergely gazdánál. Az hát ingyen megy, a bort azonban az fizeti, akinek valamennyink között a legkevesebb pénze van, mert már mi ezt így szoktuk. Remélem, nincs semmi kifogásod ellene?

Laci mosolyogva rázta meg fejét, hogy nincs semmi ellenvetése.

— Szemtelen a fickó — mondá halkan Petki Kovaóczy-nak —, mert ha nem az lenne, nem fogadta volna el.

— No, én még teszek vele egy próbát — súgta vissza Kovaóczy.

Míg ő mohón evett-ivott, ezalatt a fiatal urak ott folytatták, ahol elhagyták; vadászkalandokat mondtak el, tücsköt, bogarat összehordva, hazudtak rettenetéseket. Sze-

rencséje báró De Manxnak, hogy még akkor nem exisztált, mert elbújhatott volna előttük. Veér Istvánnal az történt, hogy egyszer a Retyezáton egy veszekedett nagy sasmadár ráült a puskacsővére, le kellett rázni előbb, hogy aztán kényelmesen leőhessen. Még csodálatosabb eset a Kavasóczi Miklóse, aki elé egy nyúl csörtetett a minap Rózsamál felül, aztán mikor éppen rácélt, nemhogy elszaladt volna a bolond, hanem megállt vakmerően a két hátulsó lábára, fölemelte karcsú testét egyenesre, mint a majom, és a ballábal megfenyegette. Mire megborzongott Kavasóczi s ijedten ejté ki kezéből a gyilkos fegyvert.

Laci elnevette magát a fenyegető nyúl históriáján.

— Kikérem magamnak a gúnyos nevetgélést — kiáltá Kavasóczi dühösen, s úgy vágott a falhoz egy cserépkancsót, hogy annak ezerfelé fecségték szét a porcikái. — Nekem elégtétel kell.

A cimborák mind felugráltak, csillapítani a dühöngőt.

— Ugyan, ugyan! egészen kidagadt a nyakad, vörös vagy. Hiszen nem sértett meg senki.

— Dehogy nem! Látom az arcán, a szemein Veres uramnak, hogy nem hiszi, amit mondtam. Aki pedig nekem nem hisz, az, követelem, mérje össze velem a kardját.

Laci csodálkozva dadogta :

— Énrólam van szó?

— Igenis, rólad — felelte Naláczi —, hát mármost neked kell nyilatkoznod, de nemesi szavadra, hiszed-e a nyúl históriáját vagy sem, mert ezen fordul meg a kérdés.

Most már észrevette, hogy ugratni akarják, bolonddá teszik, azért kitérőleg válaszolt :

— Ha ti hiszitek, hát mért ne hinném én is?

— Gyáva is — súgta most Petkinek Kavasóczi, ki alkalmasint csak azért kísérelte meg az összezörrenési játékot, hogy új oldalról ösmerje ki az új nemest.

— Alkalmasint még ostoba is — jegyzé meg Petki Gábor —, majd erre nézve én próbálok ki.

Aztán fennhangon így szólt :

— No hát akkor szent a béke, azt mondja Veres László, hogy hiszi a nyúl-dolgót, adjatok kezét egymásnak. Hanem most aztán te is mondj el egy vadászkalandot, új cimborá.

— Úgy van! Halljuk! Mi már mindnyájan elbeszélünk egyet-egyet.

— Nem vadásztam én sohasem.

— Tesz is az valamit olyan embernél, mint te. Hisz a másvilágon sem voltál, mégis el tudtad mondani a fejedelemnek, hogy ott mi lesz, mi nem lesz.

— Aztán, ha vadászkalandod nem esett még, tudom, esett egyéb. Valami csak történik mindenkivel.

— Isten neki — mondá Veres László —, akkor hát elbeszélem a dolgomat a medvével.

— Halljuk, halljuk, de igyunk előbb!

Koccintottak, s Laci elkezdte nagy figyelem közt :

— Mikor Erdélybe átjöttem a Királyhágónál, majdnem egy évig tartózkodtam ott az erdőben a szénégetők közt. Egyszer bolyongva csörtetést hallok, s a bokrok sűrű gallyain át két fényes villogó szemet pillantok meg. Összeborzadtam, medve volt. A halálos rettegés fogott el, mert nemhogy fegyver lett volna nálam, de csak egy bicska sem. Egy tisztás közepén állottam, s a mackó, mihelyt kilépett a bozót közül, megpillantott és felém lépdelt. Első dermedtségemben semmi sem jutott eszembe, önkénytelenül futni kezdék. Szerencsére széles szakadék szelte keresztül a tisztást, s egy a vihar által valamikor kitépott fa keresztül volt dőlve az óriási mélység fölött. — Meg vagyok mentve! — kiálték fel. Hiszen csak a túlsó partra kellett átfutni s alátaszítani a fát, a medve nem jöhet oda. Így is lett, a mackó utánam rohant, fogvicsorgatva bár, tehetetlenül kellett megállania a parton. Én a recsegő fadereken lépkedve, már mentve hittem hittem magamat, midőn borzadva látom, hogy a túlsó parton is egy medve vár. Képzelmék, uraim, a helyzetet! . . .

— No, és mi történt aztán? — kérdék és lélegzetelfojtva hallgatták.

— Istennek ajánlottam a lelkemet :::

— De hát a medvék mit csináltak?

— Hát mit csináltak volna? Megfogtak és megettek! Ah? Oh! Ilyen feleletre nem számítottak.

Petki Gábor volt az első, aki kirúgta maga alól a székét:

— Ejnye — kiáltá Laci nyakába esve —, hiszen te pompás fiú vagy, aki hatalmasan kigúnyoltál minket. Úgy

kelltt nekünk, minek kötekedtünk veled! Lefőztél, cimbora, beismerjük. Kovasóczi a bátorságodat akarta próbára tenni, én meg az eszedet. No, tehát te bebizonyítottad *egy füstre* mind a kettőt. Volt bátorságod nevetségessé tenni bennünket és az eszedet is megcsillogtatni ugyanekkor.

Sorban kezett fogtak Lacival, s ezentúl egészen más hangon ment a társalgás. Laci érezte, hogy respektusa lett, s hogy ennek a nagy barátságának most már csak a fele tréfa:

Késő éjjelutánig mulattak együtt, míg végre azt indítványozta Veér István: »Megöregedett az idő; fizessünk és igyunk meg a Szent János áldását«.

Kovasóczi Petkivel éppen sugdosni kezdett, hogy nem lenne-e méltányos nem hozni többé zavarba a szegény Verest, hanem abbahagyni a tréfát és kifizetni a multság költségeit, midőn maga Veres hozta elő:

— Bizony már magam is elálmosodtam, alig várom, hogy lefekhessem. Hadd lássuk, ki fizet, aztán oszoljunk.

Hadd lássuk, ki fizet? . . . Megszúrta ez a megjegyzés Kovasóczit. Hát ő még nem is bizonyos abban, hogy kinek kell itt fizetni? No hát próbáljuk meg.

— Nagy Gergely uram, fizetünk! Hej, fiúk, mennyi pénz van nálatok? Kié a legkevesebb?

Ő maga kivett negédesen a zsebéből egy zacskót s odatartotta csörgetve:

— Ebben százhusz arany van;

— Nálam is van vagy száz — mondá Petki és kiszúrta az asztalra a zsebei tartalmát.

Veres Laci mosolyogva jegyzé meg:

— No, már akkor látom, hogy nem én fizetek;

— Hogy-hogy? — kiálták csodálkozva. — Miből látod?

— Miből? Hát, mert nálam sokkal több pénz van!

S kiönté a dolmánya egyik zsebéből az aranyakat és drágaságokat, úgyhogy mindnyájoknak a szemei kápráztak ennyi kincs láttára.

— Hiszen ez rengeteg pénz—szörnyülködék Veér István.

— Van annak, aki meg nem issza — felelte Laci tréfálózva.

Majd sóbálvánnyá váltak a cimborák, míg végre így szólt Nalácz Farkas:

— Valld be, hogy bolonddá tetted ma a fejedelmet.

— Mivel?

— Azzal a kopott ruhával.

Laci nevetett, de nem felelt semmit.

Mikor kimentek a kocsmajtón, odafordult a fiúkhoz :

— Ki ad nekem közületek éji szállást?

Mindnyájan készen voltak rá, de Laci a Petki ajánlatát fogadta el.

— Hány órákor kelsz? — kérdé Petki.

— Korán, mert tovább megyek innen.

— Hova mégy?

— A testvérbátyámat keresni.

— Hol van a testvérbátyád?

— Nem tudom, de fel kell őt találnom.

Reggel érdekes mendemondákra ébredtek a gyulafehérváriak, amiknek a fele igaz volt.

Az a fele tudniillik, hogy többen, akik korán keltek, egy-egy aranyat lettek az utcán, amerre Veres László a múlt este futott a kilyukadt zsebbel. A gyerekek apró tündöklő kövecskéket találtak, amikről egyszerre elterjedt a hír, hogy azok keleti gyöngyök és drágakövek volnának. Egész a fejedelelnő füléig jutott a híresztelés, úgyhogy őnagysága maga is kíváncsi lón, s felkérte a várba néhány ilyen talált kövecskét : a legszebb smaragdok és gyöngyök voltak. Aranyokat is kértetett fel a fejedelelnő, de azoknak igazán csak a híre volt meg már, mert aki talált, eltitkolta. Szana Albert uram, a gyulafehérvári ötvös beszaladgálta az utcákat, mint az őrült, felhajszolta az egész város gyerekeit : hol találtak, merre találtak a kincseket? Fent az udvarnál és Teleki Mihály uramnál egész nap nem beszéltek egyébről, mint a csodálatos esetről, amelynek nyitját senki nem bírta kiszimatolni, míg végre déltájban, amint az »Arany medve« ivószobáját söpörték, megcsillant a seprő alatt egy szem igazgyöngy, amivel Nagy Gergelyné asszonyom nyomban a fejedelmi palotába futott, hogy ő azt is tudja, kinek a zsebéből esett ki. Egy fiatalember mulatott náluk a többi urakkal, egy fehér kutyával jött, a zsebe kilyukadt, s abból ilyenek hulltak a földre. De biz az nem nagyon törődött velök, csak úgy immel-ámmal szedegette fel.

Na, most már csak azt kellene kitudni: ki volt az a fiatalember?

Olyan kis városban, mint Gyulafehérvár, nem maradhatott sokáig titokban. Az éji cimborák telebeszélték az egész várost a tegnapi idegen esetével, aki Petkinél hált, korán reggel egy paripát vett tőle, s azon elvágtatott valahova Kolozsvár felé. Rémitő kincs volt nála. Csak úgy dültek zsebéből az *ökölnyi nagyságú* gyémántok. Ez pedig nem volt más, mint Veres László, az a kóbor, piszkos diák, akit a fejedelem tegnap délután tett meg nemesembernek.

Hát ebből aztán nem volt nehéz megszóni a többbit. Nem lehetett az kóbor diák. Képtelenség! Hol venne a diák annyi kincset? Lopta tán valahol? De ugyan kitől lopta volna? Hát kinek hiányzanak tegnap óta a kincsei? Aztán volt is itt annyi valakinek! A fél zsebéből kifizethette volna a leggazdagabb erdélyi urat!

Mind jobban-jobban nagyítva szállongott a hír, míg végre abba lyukadtak ki, hogy az nem lehetett más, mint egy átöltöztetett királyfi.

De akkor mit keresett itt?

Ej, hát mit szoktak keresni az átöltöztetett királyfiak? Feleséget.

S ha már feleséget keresett, kire vethette volna vajon a szemét másra, ha nem a hatalmas Teleki Mihály uram szép hajadon leányára?

Telekiék valóságos nyomozást indítottak meg, amelyből ki is sült, hogy a fenséges királyfi csakugyan be akart tegnap jutni Telekihez, de az örök nem eresztették.

Bezzeg meggyűlt a baja Istók bácsinak, nyomban vasra verték, s kémek indultak mindenfelé, a királyfi holletét kipuhatolni.

X. FEJEZET

NESSELROTH ÁGNES

Laci Bécsnek vette útját, ott fogja ő Pistát föllelni valahol a császári udvarban. Mert ha őt a szerencse kísérte, egész természetesnek találta, hogy Pista is elérte, amit akart.

Könnyen utazhatott, sok pénze volt, jutott váltott lovakra, szekerekre. Mindenütt főúrnak gondolhatták útközben.

Kolozsvárra jutva, arról értesült, hogy Leopold császár most nemsokára Budára jön. Már el is indult Bécsből. No, az nagy ritkaság Magyarországnak. Amióta a szegény II. Lajosnak a Csele patakban vetett fekvő ágyat a halál, azóta üres lett a budai vár, s élettelen, csöndes a két város a Duna jobb és balpartján. A nemzet is elárvult. Azaz, hogy még rosszabb történt vele : mindig volt egy mostohaapja Bécsben.

Laci tehát egyenesen Pestnek tartott. Éppen akkor várták a császári udvart, s mindenféle pompával készültek azt fogadni. Diadalkapuk voltak felállítva szerte, s lobogók lengtek a házakról és kolostorokról.

Ami magát Pestet, a mi mostani gyönyörű fővárosunkat illeti, melynek láttára ma sebesen dobog minden magyar szív, biz azon nem sok néznivaló volt.

Leopold uralkodása idejében az egész akkori város nem állt egyébből, mint a belvárosból. Falak és bástyákka övezve csak három kapuja volt : a váci kapu, a mai Vác utca végén, a hatvani kapu, a mai Hatvani utca végén, s a kecskeméti kapu, a mai Kálvin tér táján.

Az emeletes ház ritkaság : a piaristák épülete volt a legszebb, legnagyobb háza Pestnek ; a többi számos kolostor alig jöhetett figyelembe. A mai megyeháznak még semm nyoma, a Károly-kaszárnya helyén üres tér volt, ahol tavasz-

kor pocsolya állott, melyben kedvükre kuruttyolhattak a békák. A plébánia-templom már akkor is megvolt és a fennhéjázó »Kathedrále« nevet viselte. A jámbor nyárs-polgárok abban a hitben éltek, hogy ez a legszebb épület a világon.

Lipótot nem szerették a magyarok, s ha Pest mégis ilyen nagy pompával fogadta, annak bizony nem volt más oka, mint a polgármester, Nesselroth Tamás uram, aki minden áron ki akart magáért tenni.

Dicsvágyó, gonosz ember, akit gyűlöltek a polgárok, s mikor a tanácskozások folytak a városházán (mely éppen azon helyen állt, ahol a mostani városház), hogy miként kellene fogadni a császárt, úgy, hogy meg legyen lepetve, a népnek is öröme legyen, és sok pénzbe se kerüljön (mert bizony a város egész jövedelme nem volt több ezen időben, mint 13 430 rhénusi forint), fölszólt az egyik bátor magyar polgár :

— Ezen plánumhoz képest, uraim, a legcélravezetőbb lenne, ha polgármester uram őkegyelmét fölakasztanák a váci kapura, ahonnan őfelsége jönni fog ; elérnénk mindent, mert őfelsége nagyon meg lenne lepetve, a nép roppant örülne neki, és nem is kerülne sok pénzbe.

Nagy hahota támadt. Nesselroth uram elvörösödött, s dühösen kirohant a tanácsteremből. De mi annak a polgártársak gúnyja és megvetése, aki szemét a hatalom felé vetette? Az nem érez mást, nem hall mást, annak örökké az a képzeletbeli napfény csiklandozza az idegeit, s így aztán Nesselroth uram olyan fogadtatást csinált őfelségének, hogy Mátyás király budai bevonulása óta nem látott olyat a két város: Ha ebből sem háramlik majd kitüntetés, rendjel, akkor nem érdemes élni a világon.

Bizony háromlott volna, őfelsége már bizonyosan bele is jegyezte a Nesselroth nevét a kis jegyzőkönyvébe, mert mindennel kegyesen meg volt elégedve — de az ádáz végzet, (az is a forradalom javára dolgozott már) nem engedte, hogy a Nesselroth hó óhaja teljesedjék, a legszebb lojalitást átváltoztatta a legnagyobb gorombasággá.

Lehetséges-e ez? Igen, mégpedig maga Nesselroth uram volt a sors kezében az eszköz. Ővele esett meg, hogy

amint a fölségnek átnyújtandó instanciák beszédésével volt megbízva (özönnel nyújtogatták az érkező király felé), ugyanakkor a díszítő mester is átnyújtotta a számláját a diadalkapukért és mindennemű dekorációkért (kétezer rhénusi forint), őkegyelme azt sem tudván, hol áll a feje, ezt a szerencsétlen iratot is az instanciák közé vágta. Természetesen tudtán kívül, mert ő maga csak akkor jött rá e szörnyű dologra, amint néhány hét múlva (mikor már éppen a rendjelt várta) kétezer forint érkezett az udvarmesteri hivataltól azzal a megjegyzéssel, hogy ezuttal hajlandó volt őfelsége a benyújtott kontót kegyesen kifizetni, de figyelmezteti a hatóságot, hogy ha jövőre Pestre jön, ne legyen semmi ceremónia.

De ez mind mellékes dolog a mi történetünkben, hanem van egy, ami előtt sehogy sem hunyhatunk szemet, s ez Nesselroth-kisasszony, a polgármester leánya, aki többet ért minden rendjelnél a világon.

Nesselroth Ágnes a legkülönb hajadona volt akkor Pestnek; természetben, arcban és erkölcsökben. Kék szemeiben a szelidség tükröződött, minden mozdulatán báj és kellem ömlött el. De ha még tízszer szebb és jobb lett volna, ez a krónika most hallgatna felőle, ha a császár bejövetele napján nem véletlenül arra a tribünre ül a fényes menetet nézni, amely a nagy tömeg alatt leszakadt, s a rajta ülők ki fejfel, ki háttal a hegyes kövezetre zuhantak.

Ágneset szintén ez a sors éri, ha nincs ott kapóra egy szép, fiatal nemes úrfi, aki a végzetes pillanatban, úgyszólván esés közben, derékon kapta a halálra ijedt leányt. Ágnes még hallotta a deszkák recsegését, látta dűlni, összeomlani az egész hitvány alkotmányt, sikoltott és eszméletét veszté. Nem tudta többé, mi történt vele.

Aléltan maradt karjai közt, és fel nem nyitotta szép szemeit, hiába hömpölygött végig a tömegben, mint az áradat, a kiáltás: »Jön, jön!« Majd amerre jött, felzúgott a földrengető »vivát«. Négyszáz banderista lovának patkói dübörögtek a kövezeten, de a leányka szeme csukva maradt.

A lovag lekapsolta fekete mentéjét és a földre terítette, hogy reá fektesse. A zúrzarvarban és tolongásban azonban majd agyontaposták a szép beteget, úgyhogy ismét karjára

Mikszáth Kálmán 1884-ben
(*Jankó János árnyképe*)

kellott vennie s elvinni a szomszéd házig, hol egy szegény szabó lakott a négy lányával.

Babó János uram mint nagy népszónok volt ismeretes, torzsalkodó ellensége mindannak, ami hatalom. Beillett volna biz az ezzel a lelkülettel a nemes csizmadia céhbe is. Szerencsére verseket komponált otthon, ahelyett, hogy a császár-bevonulást ment volna nézni. Látott már ő annál különb urat is: Thököly Imre uram ónagyságát. Még a leányait sem eresztette ki.

Jó is volt, legalább rögtön ápolásba vették Ágnest, felocsolták, melegített zabzacskókkal életre kényszerítették, kinyitotta a szép beszédes szemeit.

— Hol vagyok? — kérde báyadtan.

— Itt van, jó emberek közt — felelte az ifjú ki elfáradva, izgatottan várta eszmélését —, ne ijedjen meg, nincs semmi baja.

— Hogy jutok én ide? — hebegte zavartan, nyugtalanul körülhordozván tekintetét az idegen helyen.

— Leszakadt az ülőke, kisasszony, én éppen ott álltam s fölfogtam a kezembe. Ennyi az egész.

— Jaj istenem, a néném! — kiáltott fel ijedten. — A Francka néni! Jaj istenem, emlékszem már. Mi lett a nénikéből?

— Nem tudom — felelte a lovag kedélyesen —, csak gondolom, hogy ha a bordáit nem is, de legalább az orrát mindenesetre betörte, mert nagyon magasan ültek.

A gyermekleányka (mert valóságos fésző bimbó volt még) zokogásra fakadt s keservesen siratta: »Jaj, édes, kedves Francka néni!«

— Örüljön, kisasszony — mondá az egyik szabóleány, aki Ágnes körül sürgött —, hogy maga megmenekült.

Mire Ágnes, mintha akár éppen Francka néni figyelemtetné valamely elkövetett helytelenségre, egyszerre összedet magát s kellemmel nyújtott kezét a megmentőjének.

— Bocsássa meg, hogy aggodalmaim közt, melyeket jó néném bizonytalan sorsa okoz, feledékeny vagyok. Köszönöm kegyelmednek, amit értem tett, sohasem fogom elfelejteni, valamint atyám sem, ki hálásan lesz lekötelezve ezért. Oh, bárcsak a nénémet is megmentette volna!

— Én csak önt láttam, kisasszony!

— Pedig mellettem ült szegényke — felelte Ágnes naívvul.

— Hiszen ültek ott elegen, de megvallom, úgy jártam, mint utas a mezőn, ki millió fő között ha egy tulipánt lát, csupán a tulipán után nyúl.

Ágnes csak most nézett először végig a beszélőn s elpirult egész fülig, szemeit szendén lesütve. Csalhatatlan jel ez, hogy túlcsinosnak találta az ifjút ehhez a mondáshoz. Öregebb embertől lovagi bókszámba siklik el az ilyen, fiatal úrtól, csínostól, csintalan udvarlás. Egy Nesselroth Ágnesnek nem szabad ilyen vakmerőségeket mondani — így egyszerrel!

Rideg pillantást vetett lovagunk felé.

— Rosszabbul van? — kérde az természetes aggodalommal.

— Köszönöm, sőt inkább magamhoz jöttem egészen, úgyhogy képes vagyok hazamenni.

— Elkísérem, kisasszony.

— Nem szükséges — szólt hidegen, elutasítón, de csak hamar megbánta, mert rögtön hozzátette szelíden: — megszólánának, uram.

Azzal fölkelt, s megköszönve nyájasan a háziak szívesességét, könnyedén, fűgén távozott az ifjúval együtt, ki egy aranyat tett le ajándékba az ápolásért a szabó asztalára:

— Istenem! Ezt értem teszi! — sópánkodott a leány.

— Mármost hogy adom én azt meg kegyelmednek? Nekem nincs pénzem, uram.

— No bizony! — nevetett fel a kedélyes úrfi. — Hát egy kontraktust ad róla. Jó lesz?

— Igen, igen, atyám vissza fogja fizetni, de ő most nincs otthon, s én nagy zavarban vagyok... Megálljunk csak!...

Mosolyogva futott vissza a küszöbről a szabóék szobájába.

— Valamit ott felejtett talán? — kérde az ifjú, aki az udvaron várta meg, hogy ott búcsút vegyen tőle.

— Én Nesselroth Ágnes vagyok, a polgármester leánya; följegyeztem kegyelmednek a nevemet erre a fehér lapra. Ha úgy tetszik, írja fölé azt is, amivel tartozom, és

küldje el hozzánk, hogy beválthassam. Kontraktus lesz az reám nézve!

— Jól van kisasszony. Elfogadom ezt a papirost emlékül. Ámbár úgymint emlékezném én erre a félórára örökké.

— Nem, nem, vissza kell azt küldenie. Hát kegyelmednek mi a neve, hogy én is megőrizsem? — kérde aztán kissé szégyenlősen.

— Fáradi Veres László.

A kapunál elváltak, balra ment Ágnes a Dunaparton hazafelé, mert Nesselrothék ott laktak valahol a török császár leányának a háza mellett, Laci pedig a hullámzó néptömeg közé keveredett, hisz itt van most boldog-boldogtalan, az egész ország, hátha megtudhatna valamit a testvéréről, vagy ha talán össze is jöhetne vele.

Oh, be ragyogóra színezte ki lelke ezt a találkozást. Gyulafehérvártól egész idáig ez volt egyedüli álma ébren, alva, azaz, hogy alva minden éjjel összetalálkozott Pistával, mindenféle tarka viszonyok közt. Egyszer mint koldust találta útfélen fekve, liceum-kerítés alatt, máskor ragyogó ruhában, fényes hintón ülve robogott el mellette, utána kiáltott: »Pista, Pista!« — s felébredt. Láttá sebektől vérelesen a csatatéren, haldokolva, egy éjjel temetőben sétált, s egy nagy márványkövön ez volt felírva: »Itt nyugszik Veres István«, máskor a debreceni katedrán ült és Cicerót magyarázta. Egyszer, annyit gondolkozott róla nappal, hogy aztán az éji tündérek rendesen eleibe hozták vagy szomorú, vagy jó helyzetben, a saját szeszélyeik szerint.

De a nappali tündérek lassú népség. Nehéz csizmában járnak! Nemcsak elő nem hozták, de csak meg sem súgták a Pista hollétét. Pedig mennyire vágyott már utána: milyen boldogság lesz mikor azt mondhatja neki: »Nemesember vagyok, s azonfelül gazdag, úrrá teszek téged is. Van pénzünk, hála istennek, busásan, ha nem lenne elég, majd visszamegyek a másik feléért. Megveszünk egy kastélyt, szép birtokot hozzá, erdőt, szántóföldet, gazdag réteket, négy prűszkölő lovat szerzünk a debreceni vásáron, befogjuk őket festett hintóba, úgy megyünk el Szegedre, s hintón hozzuk el a kastélyba Dobos nénit a férjével. Ez lesz az első utunk.

Oh, be szép lesz, be gyönyörűség lesz, mikor az öregek ott fognak tipegni a márványos ambitusokon, s el fogják mondani egymásnak: »Bizony derék fiúk ezek a mi diákjaink!« Hanem a második utunk se lesz ám unalmasabb. Találd ki no, Pista, hova megyünk a hintón aztán? Oh, be nehéz fejed van! Hát hova mennénk egyebüvé, te golyhó, mint hogy beállítunk csengősen, bongósan Debrecenbe, a Szilágyi professzor uram udvarára... ha még ott virít az a kedves jószág, aki valamikor a kardkötőt adta. De hát azután, azután? — fogja kérdezni a Pista. No hát azután is lesz még valami, a harmadik elmenetel, de ezt már te ki nem találhatod, mert ezt már csak én tudom, merre lesz.

S utána nézett a távozó Ágnesnek merengő arccal. Biz az már eltűnt a tömegben, még csak a szoknyája csücskét sem láthatta.

Lassan hatolt a csoportok közt, mert a kutyájára is folyton vigyáznia kellett, nehogy elmaradjon, miközben részint tovább szötte a rózsaszínű mesét a jövőből, részint pedig igazítgatott rajta. Mert az is nagy mulatság.

Hogy mégis jobb lenne talán, ha már Dobos néniéket a kastély udvarán fogadná a szép Szilágyi Magdaléna, mint háziasszony. Persze, mert a konyháról sem szabad megfélekezni, a szép asszony főztje gazdagon terített asztalon várná már őket. Ez volna az igazi! Úgy bizony, a Magdáért megyünk el legelőbb. Rideg a ház, még ha kastély is, asszonyi mosoly nélkül. Az adja meg a fényét. De hátha még Ágnes is ott lenne! A szép Nesselroth Ágnes! Ha ő mondaná üde, nyájas hangjával: »Isten hozta Dobos néni«, s megölelné, megcsókolná a jó öregeket, kiknek erre könny peregne végig a ráncos arcukon. Úgy, úgy, az Ágnes lesz a legelső dolgunk!

Annyit gondolkozott Ágnesről, hogy lassanként nemcsak elsőnek jött a kastélyba, hanem majdnem kiszorította a többit...

... Az udvar bevonulásának már ekkor vége volt. Az emberek csak azért hullámozgottak, hogy még egyszer elfecseggék, amit láttak, a pompát, a császár kinézését (bizony nem volt elől, mikor az ábrázatokat osztogatták), a Nádasdy lovának csörgős pokrócát, az Esterházy mentéjét, a sok mulatságos epizódot, amely előadta magát. Néha

jött egy-egy udvari furír, vagy gazdagon öltözött főúr, s az is jó látványnak, ha nagyobb nincs.

Laci remélte, hogy találkozni fog a sok nép közt valamely debreceni ismerőssel, aki tán hírt mond Pista felől, de az óriás emberseregben egyetlen ismerős arcot sem látott. Végre egészen lemondott a reményről, midőn a hajóhídnál egyszerre örömkialtásban tört ki. Megpillantotta Rozsomák Jánost, egy pár gazdagon öltözött úrral beszélgetve. Ő maga egyszerűen volt öltözve, hétköznapias feketében.

Szíve nagyott dobbant, keresztültörte magát, egy pár asszonyt fellökött, néhány embernek a tyúkszemére hágott:

— Rozsomák uram, Rozsomák uram! — kiáltá és hozzáfutva, bizalmasan a vállára ütött a derék férfiúnak.

Az visszafordult mogorván és végignézte:

— Miféle magaviselet ez? Mit akar?

— Hát nem ösmer már, Rozsomák úr.

— Elment az esze? — mordult rá amaz bosszúsan. —

Én nem vagyok Rozsomák!

— Nem Rozsomák? — szólt ez kétkedő ámulattal. — De hát ki akkor?

— Én gróf Bercsényi Miklós vagyok.

Nem volt ez még akkor híres név, sziveket gyújtogató. Sőt inkább úgy hatott Lacira a fölesillant remény után, mintha egy dézsa vízzel öntötték volna nyakán. Búsan sompolygott el, s egész estig céltalanul ődöngött az utcákön:

Éjjel be nem hunyta szemeit. Álmatlanul hanykolódott puha ágýában, a budai »Griff«-ben, ahol szállva volt.

Ágnesről ábrándozott. Előállította a kalandját a legkisebb részletekig, s átélte még vagy kilencszer. Miképp vitte be alétan a szabóhoz, hallotta csengni minden szavát, melyet hozzá intézett. Ott volt a fehér lap is, amit adott. Ezzel akarta megjutalmazni, s milyen finom, nemes modorban. Azt gondolta magában: »Ha szegény ember, írjon fel oda nevem fölé néhány aranyat, ha pedig gazdag ember, hát akkor tegye el emlékül«.

Hanem Laci egyiket sem cselekedte. Alig várta, hogy reggel legyen, türelmetlenül kért tintát a vendéglóstål, s kitöltötte a fehér lapot. Ezt írta a »Nesselroth Ágnes« név fölé:

»Én alulírott kötelezem magam, Veres Lászlót holtomiglan híven szeretni«.

Akkor azután borítékba zárta, piros pecsétet ütött rá, s elküldte a vendéglő szolgájával Nesselrothékhoz.

Izgatottan várta a választ, feje égett, szíve félelmesen dobogott, levegőre volt szüksége a tüdejének. Kiment sétálni a vár felé, s nézte a sok sürgő-forgó udvari népséget. Hát amint ott bámul a rácsnál, látja az udvaron gróf Bercsényit, akinek most már nem olyan mogorva, rideg az arca, mint tegnap volt. Feléje jön s nyájasan kérdi:

— Nem lát Óbuda felől egy lovas embert? Az én szemeim gyöngék kissé.

— Senkit se látok. Egy csepp perffelleg sinos az úton, gróf úr.

— Miért szólít grófnak?

— Hát nem mondta, nagyságos uram, tegnap, hogy gróf Bercsényi? — kérdé megütődve Laci.

— Én? — felelt az szemmeresztve. — Én Rozsomák János vagyok, az udvari intendáns.

— No, hála istennek! — rikkantott fel Laci. — Csak-hogy megtaláltam végre, kedves Rozsomák bácsi. Mit, hát nem ösmer?

— Nem én, uram. Kicsoda ön?

— Hát én vagyok abból a két fiúból a másik, akikkel az erdőben találkozott ezelőtt egy esztendővel... Tudja, mikor a nyulat megettük.

— Nem voltam én ott soha — felelte Rozsomák idegenül, de a félreismerhetetlen őszinteség hangján.

— A bátyámat, a Pistát, magával vitte Bécsbe — folytatá Laci habozva.

— Nem vittem én senkit. Itt valami tévedés van. Azt már én is hallottam, hogy nagyon hasonlítok egy Bercsényi nevű grófhoz — tette hozzá némi kevélységgel —, de nem is ösmerem azt a grófot.

— Az, aki a bátyámat elvitte, szakasztott mása volt kegyelmednek, s Rozsomák Jánosnak mondotta magát.

— Teringette, nem értem, ha csak az ördög nem vette fel az alakomat és nevemet. Vagy pedig ön van megbolondulva, fiatalember! Nézze csak meg, kérem, jön-e már az a lovas?

A lovas most sem jött, minélfogva nagy dünnögéssel távozott a vár felé, ott hagyva Lacit, kinek feje zibongott a hullámzó benyomásoktól.

— De hát ki volt akkor az a Rozsomák? Két ember-e, vagy egy ember? Ha ez az, miért tagadta el a bátyámat, ha pedig a másik, miért tagadta el, hogy Rozsomáknak hívják.

Megfoghatatlan rejtélynek látszott előtte, melyből nincs semmi kivezető fonal.

E pillanatban érkezett meg a várpalota elé a lovas, akit Rozsomák várt, tajtékzó lovának patkói szikrázva csattogtak a köveken.

Rögtön körülállták udvari szolgák a lova kantárját fogva.

— Szálljon le sebesen és ne is öltözködjék át. Ófelsége már türelmetlenül várja.

*

Egy fél óra múlva csomagolni kezdett az udvar, a déli órákban már kiszivárgott a hír, hogy az elfogott II. Rákóczi Ferenc megszökött a bécsújhelyi börtönből, s Lengyelországba menekült.

Mindennap egy futár jött a császár után Bécsből. Az öreg császár, mintha sejtette volna a bajt, mindennap türelmetlenül, izgatottan várta a futárokat.

A mai rossz hírt hozott. Az utolsó Rákóczi szabadon van.

Sápadtan jártak-keltek a miniszterek és udvari tisztek. A kocsisok a lovakat szerszámozták, a lakájok a málhákat rakták a társzekerekre.

A polgárság közt mindenféle cicomákkal megnövekedve hömpölygött a sokat jelentő hír.

S ettől a naptól kezdve óriási tömegek jártak ki esténként nézegetni a Dunapartra, ha nem piroslík-e még az ég Lengyelország felől. . .

Mindenki hitte, hogy piroslani fog.

De Lacira elveszett e hír bűbája, mert mikor a vendég-lőbe ért, már otthon volt a szolga a Nesselroth Ágnes válasszával.

A forradalom levegője minden réteget áthatott, s Rákóczi zászlai diadalmasan nyomultak előre mindenfelé.

Hiába rakott a lócsei kalendárium bölcse összecsinálója éppen annyit S. S.-t, mint V. C. betűt a napok mellé (mert a kurucok azt tartották, hogy a két s-sel jelzett napok a labanc fegyvereknek kedvezők »*Superat Soldat*«, míg ellenben kuruc győz a V. C. jel alatt, mely azt jelenti, hogy »*Curutz Vincit*«), a kurucok győzelme gyakoribb volt, s Rákóczi csakhamar ura lett egész Felső-Magyarországnak.

Ott volt már majd minden fiatal dalia vagy a Rákóczi zászlói alatt, vagy a labancok közt, csak még a mi hősrünk, Veres László nem.

Mert végre százszor mulatságosabb a hadi tárogatónál az a gitár, melyből a kedves leányka parányi ujjai csalják ki az édes hangokat. Ugyan dobolhatott Veres Lászlónak a Rákóczi rézdobosa, hogy »rajta, rajta, rajta«, ha a szép Nesselroth Ágnes verte ki folytonosan : »Ne menj el, maradj itt«.

Egyébként is nehéz helyzete lett volna, mert szándéka lévén minden áron megnyerni az Ágnes kezét, nem akart semmi olyat tenni, ami az öreg Nesselroth előtt bevághatta volna az útját.

Nesselroth uram pedig ravasz ember volt, aki a viláért sem árulta volna el, miféle párton van ; azaz hogy el sem árulhatta, mert nem volt ő egy párton sem, gondolta magában, ki tudja, mi lesz, hogy lesz, majd a végén tudódik ki : mi az én meggyőződésem !

És hogy ne kelljen sem a magaviseletével, sem a szavával elárulni, a császáriakhoz szít-e, vagy Rákóczihoz, süketnek tette magát, és a legöregebb szenátort bízta meg, hogy helyettesítse az ügyek vezetésében. Ő maga csak hümmögött és a kezeit dörzsölte, ha kérdeztek tőle valamit.

De azért Veres László mégis megkérdezte egyszer, mikor már nagyon bántani kezdte a lelkiismeret, amiért tunyán lebzsel ebben a nagy munkaidőben : »Adja a leányt, vagy nem ?«

Az öreg ötölt-hatolt, míg végre ő is egy kérdéssel állott elő : »Mi lenne, ha nem adnám ?«

— Hát az lenne — felelte Veres László —, hogy elvenném a kegyelmed akarata nélkül is.

— Akkor inkább od'adom — szólt gúnyosan —, hanem előbb szerezzon a lányomhoz méltón vagy megfelelő rangot, vagy megfelelő vagyont. Nekem egyre megy, akár az egyik, akár a másik.

— Nekem megvan az egyik ; a vagyon. Tehát szavánál fogom.

— Vagyon ! Mit ért kegyelmed az alatt, Veres öcsém-uram ? Mert a szegény ember a száz forintot is gazdagságnak nézi. S én nem azért gyűjtöttem az egyetlen leányom számára, hogy azt akárki fölmarkolja. Azért hát jöjjünk tisztába, mi az a vagyon ?

— Majd meglátja — mondá Laci hencegő hangon, s miután már meglehetősen leolvadtak azok az ékszerek, melyeket magával hozott (nem tudott bánni a pénzzel), elhatározta, hogy visszamegy Gyulafehérvárra, s elhozza onnan a kincs másik felét. Hadd vakuljon meg tőle az öreg Nesselroth.

Pedig Nesselrothnak talán untig elég lett volna az is, ami most van Lacinál.

Csak hogy Lacit fölháborította a polgármester modora, s úgy akart neki visszavágni, hogy az igazán csattanjon. Hadd lássa a kapzsi nyárspolgár, hogy mit nevez Veres László vagyonnak, s akkor álljon el szeme-szája.

Legott útra kelt Gyulafehérvárra, magához véve a hű Dráva kutyát, melyet soha el nem hagyott ; éjjel-nappal vele aludt egy szobában, s annyira megbecsülte, hogy mikor egyszer a szép Ágnes valami főbenjáró oknál fogva megrúgta a derék állatot, emiatt képes volt rá megneheztelni, napokig kerülni a házukat.

A kutyán kívül csak még a legényét, Boncz Mártont vitte magával, akit Pesten fogadott. Marci víg fickó volt, mindenféle zsírral megkenekedett, roppant svádával és furfanggal megáldva, s amellet olyan ostoba arca volt, mint egy birkának.

Amint Gyulafehérvárra értek egy nap délben, alig várta Laci, míg beesteledik kissé, hogy a járókelők meggyérüljenek, a legényt beküldte az »Arany medvéhez«, s ő maga a kutyával dobogó szívvel ment a leégett városrész felé. Az volna a cifra, gondolta magában, s a hidég verejték kezdte

kiverni arra a gondolatra, ha már azóta házat építettek volna arra a helyre.

Azt ugyan nem tették ; nem arra való világ van most, házakat építeni, mikor egyebet se csinálnak, mint örökké pusztítják a házakat. A labanc felgyűjtja őket a kurucok elé, s a kuruc a labanc elé.

Azon módon állt a fekete mező, mint mikor utoljára volt itt. Bizonyosan ott van még a jel is, amit az üst mellé szúrt. Szívdobogva nézett szét. A jel nem volt ott. Ej, hiszen megösmerni anélkül is. De mégis elfogta az aggodalom, s mintha tanácsot akarna tőle kérni, önkénytelenül a Drávát nézte.

A hű eb haragosan morgott valamit, de meg se mozgott. Pedig valamikor ő maga szaladt oda, ahol a katlan volt.

De minek toldjam-foldjam, röviden is el lehet mondani a tényt, hogy Laci nem bír ráakadni a kincs helyére. Pedig ott van a kis kiszáradt szilvafa is, ettől jobbra tíz-tizenöt lépésnyire lehetett az üst. De hátha amaz a másik szilvafa volt az. Egyszóval, elvesztette az irányt s azzal a fejét is. Úgy turkált ott, majd ide rohant, majd amarra rohant, mint egy őrült, de az üstnek se híre, se hamva, s a kutya se segít, hanem érzéketlenül nézi.

No, majd megtalálom holnap, hebegte, mikor már majdnem rogyásig elfáradt, s elment aludni az »Arany medvéhez«.

— Ösmer-e még kegyelmed? — kérde az ivóban pipázgató Nagy Gergelytől, ki fontos beszélgetésbe volt már akkor eredve Boncz Marcival.

A goromba kocsmáros megismerte a hangjáról, s ijedten kapta le szokása ellenére fejről a süveget.

— Oh, fenséges uram, ismerem bizony.

No, erre meg aztán nemcsak Veres Laci, de Boncz Márton is nagy szemeket meresztett. (Hát ki az ördögnél szolgálók én?)

— Be tréfás kedvében van kegyelmed — vágott közbe Laci fanyar mosollyal, mert ő ugyan nem volt tréfának hangolva —, hogy megfenségezi a szegény embert.

Amire Nagy Gergely elkezdett a mély alázat dacára, melyet egész arca visszatükrözött, a szemével hunyorgatni.

— Tudjuk, amit tudunk, kérem alásan.
— Lesz-e itt éjszakára szállás, Nagy Gergely uram,
mert pogányul el vagyok fáradva.

— Hátha csak az az egy ágy lenne Erdélyországban,
nem-e keríteném meg azt is?

Másnap, amint felkelt, újult erővel indult az elhagyatott
telkek felé a kincset keresni.

Egy lovag jött rá szemben almás-szürke paripán.

Laci összereszt, mikor megszólította.

— Te vagy, cimbora? — szólt a lova léptét meg-
lassítva.

Laci fölnézett, ismerősnek látszott az arca, de nem
bírtá eltalálni, honnan.

— Hát nem ösmersz? Én Petki vagyok. Ejnye, hát
nem emlékszel a víg mulatságra az »Arany medvénél?«
Mikor aztán nálam háltál, s lovat vettél tőlem reggel.

— Emlékszem.

— Megvan-e még a Muci-ló?

— Hol van az már azóta! Honnan jössz? — kérdé
Laci.

— Messziről. Bercsényi uramtól hozok levelet a feje-
delemnek. Igaz, megtaláltad-e akkor a testvéredet?

— Nem biz én — felelte Laci röstelkedve, s átnyilallott
szívén a szemrehányás, hogy nem is igen kereste.

— No, én pedig aligha rá nem találtam, ha Istvánnak
hívják.

— Hol van? — kiáltá Laci mohón. — István a neve:

— Mindjárt gondoltam, mert hasonlít rád.

— Hol van? merre van? — sürgeté reszketeg hangon:

— Sárospatakon van — felelte kissé húzódozva Petki:

— Mit csinál ott?

— Biz az nem sok okosat csinál: ül:

— Ül? Hogy érted azt?

— Be van csukva.

— A börtönben? Szent istenem!

— Ott biz az.

— Mit csinált?

— Azt már nem tudom. Hanem az bizonyos, hogy nem
szeretném, ha az én fejem olyan gyengén állana a nyakamon.

Isten veled, cimbora, mert sietős a levél, amit a fejedelemhez viszek.

Sarkantyúba kapta lovát, ott hagyván Lacit az út közepén forró fejével, tépő gondolataival.

Mit tegyek? Rögtön indulok. Ez volt az első gondolata. S néhány lépést tett visszafelé. A Dráva kutya vígan ugrádozva szaladt előtte a kocsmá felé.

— Ki kell mentenem. Meg fogom szabadítani életem árán is. Odaborulok a fejedelem lábaihoz, s ha nem adja, kiveszem a börtönből erővel is. Sereget gyűjtök, s megostromlom, ha kell, a sárospataki börtönöket. De hátha még a kincs is meglenne, mert az aranykulcs legkönnyebben nyitja meg a börtönöket. Oh kedves testvérem, csakhogy végre megtalálalak! Ha vasban ülsz is, nem tesz semmit. Őcséd elég erős, elég gazdag... Kivált, ha még a többi kincset is magammal vihetném. Ej, egy fél nap nem a világ! Forduljunk vissza. Dráva! Pszt! Hé, Dráva!

Megfordult Laci, de az eb nem hajtott rá. Utána iramodott, s úgy akarta erővel visszaterelni a nyakszíjánál fogva, melyre madzagot kötött, de a kutya rámordult, s beleharapott a csizmaszárába, mire Laci dühös lett és meg-rúgta.

A Dráva elkezdett keservesen vonítani, s kiszabadítván magát, rohant a kocsmá irányába.

— Stüllyedj el a pokolba — dünnyögte hősünk bosszankodva, s egyedül indult az elhagyott telkek felé.

Hasztalan volt minden fáradsága, a kincs helyére rá nem tudott többé akadni, s minél izgatottabb lett, annál kevésbé. Vége van! Itt nem segítene más, csak az ásatás. De ásatni már nem lehet titokban, nyíltan pedig meg sem engednék a telektulajdonosok, vagy ha megengednék, a legjobb esetben osztályt kérnének a kincsekből. Legvalószínűbb azonban, hogy magok ásatnák fel a telkeket.

Egyetlen mód van még csak: megvenni a telköket örök áron a tulajdonosoktól, aztán felásatni. Úgy van, ezt fogom tenni. Mindjárt megbízom vele Nagy Gergely uramat.

Visszament a kocsmába, melynek ajtajában vígan szalonnázott Boncz Márton.

— Hol hagyta, uram, a Drávát? — kérdé egykedvűen.

— Hát nincs itt? — szólt ijedten Laci. — Hisz visszafutott:

— Nem jött az vissza, uram.

Laci elsápadott.

— Az nagy baj lenne — hebegte. — Isten ments! Inkább vágatnám le a jobb kezemet, mintsem azt a kutyát elveszítsem.

— No bizony. Hiszen száz különb kutya van, csak füttyenteni kell.

— Hallgass! Te azt nem érted. Nézz körül, nincs-e itt valahol?

Beszaladgálták a kertet, az udvart, bekukucskáltak az ólak mögé, a kocsiszínbe, a szalmakazlak zig-zugába, nem-e oda húzódott meg a szegény Dráva, aki oly zokon vette, aki annyira elérzékenyült, amiért a gazdája meg-rúgta.

Laci hova-tovább jobban a szívére vette, szemei meg-üvegesedtek, homlokán hideg verejték gyöngyözött a meg-döbbenéstől, hangját lassú reszketegség fogta el. Kiállott az »Arany medve« elé a kőre, s onnan kezdte kétségbeesett hangon hívni.

— Dráva! Dráva! Gyere elő, kedves kutyácskám! Ne haragudj meg rám! Bocsásd meg, hogy megsértettelek, nem bírtam a haragommal. Táto ne! Dráva ne!

De a Dráva csak nem akart előjönni.

— Most hagysz el, a legnagyobb dolgomban magamra maradok. Nem szép tőled, Dráva! Gyere vissza, édes kutyám.

Nosza, utána szalasztotta az »Arany medve« összes cselédségét.

Négy arany a díja, aki visszahozza a Dráva kutyát. Amire aztán még Nagy Gergely uram is kutyakeresőbe indult, de üres kézzel szállingóztak vissza harangszókor. Se híre, se hamva a Dráva kutyának.

Sajátságos nyomasztó érzés szorította össze a Laci szívét. A júliusi ég derülten ragyogott, az ódon házfedelek nyájasan mosolyogtak a napfénytől, de őneki ridegnek látszott az egész világ, sohasem volt ő még ilyen egyedül.

— El kell szaladni a városi főbíróhoz, hadd doboltassa ki mindenfelé a Drávát. Száz arany a díja, aki visszahozza.

Egy óra múlva már pergett a dob, hogy »tudtára adatik mindenkinek, miszerint . . .« Egész Gyulafehérvár nem csinált egyebet, mint a kutyát kereste. Jöttek is becsületes megtalálók bőven az »Arany medvéhez«, fehér ebeket vezetve kötélen, de egyik se volt a Dráva. Az örökre odalett.

Laci eközben behitta Nagy Gergelyt a legbelsőbb kamrába, s így szólt hozzá :

— Mit gondol, kegyelmed, meg lehetne-e venni az összes fundusokat az elégett városrészben?

— Pénzért mindent lehet, kérem alásan.

— Kinek a telkei azok?

— Többnyire jámbor örmény kereskedőké, azok pedig a lelkük üdvösségét is eladják, ha nyerni lehet rajta.

— Akkor hát vegye meg nekem azokat a telkeket.

— De mire valók azok a fens. . . akarom mondani a nemzeti úrnak?

— Házat és kertet akarok ott csináltatni.

Nagy Gergely uram ravaszkásan mosolygott.

— Hát mégis igaz lesz, hüm . . .

És megcsavarintotta a deres bajuszát.

— Mi?

— Derék leány ez, instálom, akár egy mesebeli tündér-kisasszony, magas, vékony, nagy szemű, az bizony megérdemli, hogy új házat építsen neki fenséges uram.

— Ugyan hagyja el már azt a bolondozást azzal a fenséges címmel. Miféle leányról beszél keed?

— Hát a Teleki-kisasszonyról. Tudjuk mi már azt, instálom. A verebek is csiripelik Gyulafehérvárt. Hogy nem tetszik róla semmit tudni? Jó, jó. Legyen titok, ha titok. Még estig minden fundus a mienk lesz. Hanem egyet előre is megmondok, hogy a »pro libertate« pénzeket ezek a gazemberek el nem fogadják.

— Aranyban fizetek.

— Az már szó! Az arany olyan a pénzek közt, mint a tudós, minden nyelven beszél, s mindenkinek a szívéhez szól; a réz csak olyan, mint a szajkó, egyetlen szót makog, amit belevernek.

Amit ígért, Nagy Gergely megtartotta, a fundusokat összevásárolta még aznap, megkötve a Veres László nevére

az örök adásvételi kontraktusokat, amelyben lemondanak a földről, s még arról is, ami fölötte vagy alatta van. Bánták is azt az örmények.

A városban most már kész bizonyossággal terjedt el a hír, hogy egy királyfi van itt, aki a Teleki Mihály uram leányát veszi el, s palotát építtet Gyulafehérvárott, sokkal fényesebbet, különbet a fejedelmi laknál.

Az együgyűbbek megijedtek: Micsoda, itt fog lakni? Hát ezután már két király lesz Erdélyben? Nem jó dolog ez, atyafiak! Apafi Mihály uramat még csak megbírtuk valahogy — de ha még egy másik fejedelem is lesz, biz isten, ki kell vándorolni innen!

Másnap, harmadnap hozzáfogtak az ásatásokhoz, s lázasan folyt a munka. Laci felásatta az egész területet, futkosott egész nap az egyik ásótól a másikhoz, s kínos volt nézni, amint egyre borultabb lett a homloka, s egyre zavartabb a tekintete. Az emberek azt suttogták: »meg van örülve«.

— Csak ássatok, ássatok — sürgette őket — megfizetem a munkátokat; s az aranyait csörgette.

Még éjjel is ástak, de az nem volt sem fundamentum-ásás, sem ültetmény alá való, csak éppen hogy föltúrták a kemény, engedetlen földet. Tisztára megbolondult a szegény királyfi.

Már arra is gondoltak, hogy megjelentik a szomorú esetet Gernyeszegre, ahol a hatalmas tanácsúr és családja tartózkodott ez időtájt.

Egy hétig folyt a munka; sok rozsdás vas, öreg cserép fordult ki a kapa alatt, de az üstnek semmi nyoma sem volt.

Azt hitte volna, hogy álmodta ő az üstöt, ha nem emlékeztetné rá minden: a nagy gyűrű az ujján, a címeres vésésű zöld kövek, az aranyak zsebeiben és a kis vasládában, melyet Boncz Marci őrzött, mint a két szeme világát.

Hanem hiszen nem sok van már azokból az aranyakból. Nincs annyi kincs, hogy el ne fogyjon. A telkek roppant pénzt emésztettek fel. A Drávát még most is keresik kiküldött emberek az egész környéken. Mindennap merül fel valamely nyom, itt látták, ott látták a fehér kutyát — de nem egy fehér kutya van a világon.

A munkások méregdrágák, Nagy Gergely uram pedig valóságos nadály, ért a szipolyozáshoz. Ha a kincset meg nem

találják, hát az elemelt fele éppen rámegy a megtalálhatatlan felére. Ott lesz Veres László, ahol volt, mikor idejött. Akár visszamehet megint koldusdiáknak.

A keresés szenvedélyévé lett; mint a kártyásnál, a csillogó remény folyton ösztökélte. Mindig azzal feküdt le reggel hogy »majd holnap« — míg egyszer csak üres lett a zseb is, meg a vasláda is. Az utolsó arany is elgurult, és mégsem volt meg sem a kutya, sem a kincs.

— Hej, ha én akkor meg nem rúgtam volna azt a kutyát! — sóhajtott fel, majd leborult sírva az asztalra az »Arany medvében« — ha én akkor egyenesen Sárospatak felé indultam volna. Megvolna most a pénz is, kutya is, és tán bátyámat is kiszabadíthattam volna.

— Egy szóm volna kegyelmedhez, Nagy Gergely uram.

— Mit parancsol?

— Menjen el az örmény kereskedőkhöz és adja el nekik a fundusokat, ahogy veszik.

— Hát nem építkezünk már?

— Nem kérek belőle.

Nagy Gergely uram azt se bánta, elsinkófálta a fundusokat potom áron, s másnap útra kelt Laci azzal a pénzzel szomorúan, lehangoltan.

— Hova megyünk, uram? — kérdé Boncz Marci.

— Nem vagyok én többé urad, hanem ha beveszel beállok cimborádnak.

— Hogyhogy? — szólt ez nagy szemeket meresztve — hát nem királyfi az úr?

— Szegény fickó vagyok.

— Én pedig azt hittem, gazdag bolond.

— Hja, volt, nincs. Elfogyott a pénz, szolgálám. Majd máskor beszélem én azt el neked.

Vigan kurjantott erre Marci.

— Annál jobb, ha így van.

— Velem jössz-e, Marci?

— Akár a világ végére.

— Sárospatakra megyünk.

— No, azt éppen szeretem.

— Ott van a testvérbátyám elfogva, azon szeretnék segíteni.

— Teremtette, ha ezt tudtam volna. De csak nem a kurucok foglya?

— Úgy hallom, azoké.

— No, ez furcsa dolog — mormogta fejcsóválva.

— Ejnye, ejnye! Hát *mibe* keveredhetett a kurucok ellen?

— Éppen ezt nem tudom, De majd meglássuk.

Így indult meg nehéz szívvel Veres László, szegényesen. A nagy kincsből nem volt már semmi, csak az eladott fundusok csekély ára, és a címeres gyűrű az ujján, meg egy fényes álom emléke.

Nem tudta, kit sajnáljon jobban, a pénzét-e, Ágnest-e vagy a Drávát?

XII. FEJEZET

A RAB

Nagyot sóhajtott Laci, mikor végre hosszú, fáradságos út után ott álltak a sárospataki várnál. Zászló nem lengett a homlokzaton. A fejedelem nincs most itt.

— Itt vagyunk, Marci bácsi; most már a legelső dolgunk utánajárni a bátyám ügyének, aztán valami alkalmazást keresünk magunknak.

Megtudták nagynehezen, hogy csakugyan ott ül Veres István az egyik várbeli tömlőben; egy jóakarató lándzsás őr meg is mutatta nekik az ólmos ablakot, ahol ül.

— Mit vétett?

Az őrök vállat vontak:

»Ki tudná azt? sokat nem kötnek a mi orrunkra.«

— Nem hallották, kegyelmetek, mi fog vele történni?

— Fölakasztják! — felelte kurtán a porkoláb.

Laci szemeiből kicsordultak a könnyek.

— Úgy tetszik, nagyon sajnálja az úrfi, talán valami atyafia?

— Testvérem.

— Én bizony azt hittem, senkije sincs. Csak egy nagy fekete kutya jár ide vonítani. Azt mondják, övé.

— Igen, kellett lennie egy kuttyájának. Megismerném én, ha itt van.

Az őr szénézett az udvaron és füttyentett, mire a kerek bástya mögül előugrott egy lompos fekete kuvasz, mogorván vicsorgatva a fogait. Laci megismerte: ugyanaz volt, melyet a haldokló boszorkány testált rájok.

— Ragaszkodó állat, itt van szüntelen és őrzi a gazdáját. Pedig iszen eleget őrizzük azt mi is.

— Ragaszkodóbb, mint a mi fehér kuttyánk volt — jegyzé meg Boncz Márton.

— Én csak azon tűnődöm — folytatá a porkoláb —, hogy mit eszik? Itt még csont sincs.

Laci megtört, tompa hangon kérdé: lehetne-e beszélni a fogollyal?

— Nincs rá eset. Amiatt kár is volna a várnagyhoz fáradni.

— Ki a várnagy?

— Krucsay.

Laci megrázkódott erre a névre, s dacosan hebegte:

— Hol tudhatnám én azt meg, mit vétett a szegény testvérem?

— Azt Bercsényi uram ónagysága mondhatná meg, mert az ő emberei hozták ide vasban Sátoraljaújhelyről.

Bercsényi éppen Sárospatakon időzött, de Lacit elutasították, nem kapott kihallgatást. Azt mondták, köszvényben szenved a gróf, és nem ereszt be magához csak javasasszonyokat és jósokat. Amazokkal gyógyíttatta magát, ezeket pedig szerette, mert a jóslataik, ha jók, kiszivárognak a nép közé, s emelők a hangulatot.* Ugyanazt teszik, amit a dupla lénung.

— Mármost mit csináljunk? — tördelte kétségbeesetten a kezeit Laci.

— Én még tudok egy módot.

— Mi lenne az?

— Be kell menni hozzá vagy jósnak vagy javasasszonynak a képiben, de minthogy az utóbbi nehezen menne . . .

— Igaz, kiadom magamat jósnak.

— Az nagy bolondság lenne tőled, mert ahogy én sejtem azon dolgokból, melyeket útközben elmondtál életed tarkaságai közül, ama Rozsomák János nem lehetett más, mint gróf Bercsényi.

— Azt gondolod?

— Meg vagyok róla győződve. Hiszen a fölkelés sikere mutatja, hogy neki előzetesen be kellett járnia és kapacitálnia az urakat. Ezt pedig csak álruhában és álnév alatt tehette.

— Mondasz valamit.

— Azért hát engedd, hadd környékezzem meg én a gróft. Majd jóslok én neki olyanokat, hogy mindjárt kiszalad az ókelme lábaiból a köszvény.

* Thaly, Irodalom- és műveltségtörténelmi tanulmányok a Rákóczi-korból

Boncz Márton regényes hajlamú fickó volt, ki két év előtt még ott molnárkodott a tallósi malomban, melyet a Dudvág vize hajt; ábrándos lelke fölkergette Budára szerencsét keresni, s itt találkozott Lacival elzüllötten; az szolgálatába vette az öreget. Nagy színészi tehetség volt benne, bámulatosan tudott utánozni másokat s tettetni magát.

Ott kullogott vagy két napig a Bercsényi cselédjei közt, bibliás jóslatokat mondván Rákóczi királyi székéről, Bécs falainak leomlásáról. Bercsényinek elújságolták szolgálai, kíváncsivá tették, maga elé hívatta, s Marci fanatikus arccal, ég felé fordított szemekkel jósolt rémítő vérfürdőket a labancoknak, olyan furfangos jósdabeli nyelven, hogy az a köszvényes grófot (ki félig-meddig hitt is az ilyeneknek), részint mulattatá, részint lelkesítette.

Egy hét alatt Marci, vagy amint Bercsényi nevezte el, »Habakuk próféta«, bennfentes lett. Bercsényi sokszor hívatta maga elé, hogy mulattassa, s ilyenkor lehetséges volt előhozni a szegény rabot.

Egy vasárnap délután éppen ő maga kérdezte:

— Nos, mit álmodtál, Habakuk?

— Kegyelmes jó uram, egy rabról álmodtam az éjjel.

— És mit álmodtál felőle, derék Habakuk?

— Egy fehér galamb jelent meg álomban, aki azt súgta fülembe: »Ül itt a sárospataki várban, nehéz vasban egy legény, akinek Veres a neve, s aki, ha kiszabadul, hét mezőt tesz veressé az ellenség véréből.«

— Valóban ül itt ilyen nevű rab, de amiatt ugyan nyugodtan alhatnak a labancok. Nem öl az már meg egy patkányt sem.

— Talán meghalt?

— Nem, de meg fog halni. Éppen a ma reggeli stafétával küldte a fejedelem aláírva a halálítéletét.

— Úgy? — kérde Marci megrendülve. — Mit vétett a szerencsétlen?

— Lopott, sikkasztott, elárulta a fejedelmet. Ne is emlegesd, Habakuk, mert csak rossz vért csinálsz. Egy fél esztendeje vallatjuk, torturázzuk, de olyan konok, hogy nem vall. Majd talán az akasztófa alatt magához tér. Pedig úgy bíztam benne, mint a saját fiamban.

Szomorú arccal kereste fel ezzel a hírrel Lacit. Az magánkívül lett, mikor hallotta.

— Lehetséges-e, hogy lopott volna? — kiáltá szívzaggató hangon. — Az én testvérem! Nem, én nem hiszem. Én azt gondoltam, a labancoktól fogták el, hadifogoly, de nem tolvaj. És mit lopott? Kitől lopott? Borzasztó! Azt mondd, alá van írva a halálos szentenciája. Istenem, istenem, mit csináljunk?

Boncz Marci vállat vont: »Nem segít már itt semmi. Szinte hallom már a varjúkárogást. Valamelyik reggel kivégzik, észre sem vesszük.«

— Ha tán a fejedelem elé mennék és lábaihoz borulnék, kegyelmet kérné?

— Későn érkeznel, a fejedelem Munkácson van, maga Bercsényi is reggel indul Szenicére. Engemet magával viszi: Jobb bizony, ha te is beállasz a hadak közé és együtt megyünk.

— Nem, én itt maradok, bevárom szegény testvérem sorsát: Nem tudom én, mit csinállok, de valamit csinállok.

— Hát akkor isten áldjon meg, mert én addig boldogtamtam a jóslásokkal, hogy most már visznek — prófétának.

Laci egyedül maradt, s az egész éjszakát álmatlanul töltötte. Töprengett, vajon mi történhetett a bátyjával? Ha legalább a bűnt tudhatná, amivel vádolják. Mindjárt könnyebb lenne valamit kifőzni. Ha legalább egy félóra láthatná és beszélhetne vele. Hátha mégis elmenne a várnagyhoz és megostromolná a szívét. Hiszen az is ember!

Reggel csakugyan azt tette, hogy megjelent a várnagy lakásán.

Egy fiatal hadnagy ült a szobában, mikor benyitott.

— Mit akar? — kérdé.

— A tekintetes várnagy úrral szeretnék beszélni — felelte Laci félénken.

— Milyen járatban van?

— A szegény elítélt Veres István miatt.

— Nem lehet — viszonzá emez nyersen. — Kruosay uram nem ér rá most.

Laci könyörögve tette össze a kezeit, mire a hadnagy, amint oda tekintett, tiszteletteljesen hajtotta meg magát.

— Bocsánatot kérek kegyelmedtől. Azt hittem, *csak kér, nem tudtam, hogy parancsolhat.*

Mire fűrgén futott a belső szoba felé, a küszöbről hátra-szólva :

— Menten szolgálatjára lesz a várnagy.

Laci azt hitte, álmodik. Mi eshetett ebbe az emberbe, hogy úgy egyszerre megváltozott?

A következő percben lihegve gurult be a pocakos Krucsay, piros-pozsgás arcával, kanáriszín hajzatával, melyet hátul fésű fogott össze kurucosan.

Laci elhalványodott. Előtte állt ez az arc sokszor azóta! E gonosz ráncok a homlokon, e ravasz, kegyetlen tekintet a szemekben. Atyjának gyilkosa.

Az öreg Krucsay meghajtotta magát az ifjú előtt.

— Mit parancsol a fejedelem? — kérde ünnepélyesen.

— A fejedelem? — hebegte Laci, de csakhamar összeszedte magát — nem értem kegyelmedet, várnagy uram. Én . . .

— Látom a »secretum sigillum«-ot, uram. Kész vagyok engedelmeskedni.

— Ah! — kiáltott fel Laci önkéntelenül, s rendkívüli zavar festékezett arcán.

— Ismerem a fejedelem ónagysága titkos mandátumát. Itt van az oldalzsebemben. Vagy úgy? Igaz, hagyjon kegyelmed magunkra, Gencsy uram.

A fiatal hadnagy eltávozott, mialatt Laci némileg észhez jött, hogy valami rendkívüli tévedés foroghat itt fenn, amit ki kell zsákmányolnia.

— Tehát magunkra maradtunk, most bizvást szólhat kegyelmed a fejedelem parancsáról.

— Én ama bizonyos Veres István ügyében vagyok itt.

Krucsay meghajtotta magát.

— Mi történjék vele?

— Szabadon eresztendő — hörögte Laci és e vakmerő mondatra minden arcizma megrándult.

De Krucsay éppen nem csodálkozott rajta, hanem egyszerűen kinyitotta az ajtót s kiszólt a huszárnak :

— Küldje fel kend a porkolábot — miközben Laci felé fordult s közönyös arccal mondá : — Pedig éppen ma

kaptam az elutazott Bercsényi gróftól kezembe a halálos ítéletet, holnap kivégeztettem volna. Jó, hogy sietett kegyelmed a parancsral.

A Laci szíve lázasan dobogott, egy szót sem bírt volna kiejteni. Szerencsére jött a porkoláb.

— Eressze legott szabadon Veres Istvánt — rendelé Krucsay, majd újra az ifjútól kérdé: — Nincs erre nézve valami külön intézkedés?

— Én viszem magammal.

— Amint tetszik — mondá a várnagy udvariasan. — Porkoláb, kend átadja a rabot e nemes úrnak.

Laci sietett künn lenni, mohón igyekezett a porkoláb után, de Krucsay gyöngéden visszatartotta.

— Oh, nagy jó uram; nem oda Buda. Nini, engem ugyan szépen megtett volna. Ha a rabot elviszi kegyelmed, hát akkor hagyja itt a gyűrűt. Az ördögbe, ha én is olyan feledékeny volnék.

Laci csak most nézett le az ujjára remegve, csak most tudta meg, mi az a csodatalizmán: a zöld köves, címeres gyűrű, melyet az ujján viselt. Lehúzta és egy tettetett mosollyal átnyújtá Krucsaynak, ki egy hódoló csókot cuppantott rá.

— Most már rendben vagyunk — mondá, s Laci megkönnyebbült szívvel rohant le a garádicsokon: abban a hitben, abban az ámulatban, hogy ez mind csak álom.

A fejedelem titkos gyűrűje az ő kezén! Hát miként lehetséges az? Egy gondolat cikázott át elméjén. Hátha azok a fejedelem kincsei voltak, amiket Gyulaféhérvárott talált!

De nem volt ideje gondolkozni. Három garádicsot is ugrott egyszerre, hogy utolérje a porkolábot, ki elöl ment rozsdás kulcsaival a börtönök felé.

Ott voltak végre a vaspántos nehéz ajtónál.

Egyet csikordult a kulcs a zárban, s a következő percben egymás keblén pihent a két elszakadt testvér szóvalanul.

A fekete kutya viháncolva ugrándozott mellettük.

*

— Menjünk innen — sürgeté Laci, mihelyt szóhoz jutott —, menjünk, menjünk!

— De miként szabadítottál ki?

— Majd elmondom, ha egyszer távol leszünk innen.
Menjünk.

— De merre menjünk?

— Akármerre, csak itt ne maradjunk.

Elindultak ismét, mint ezelőtt régen, céltalanul a kietlen mezőkön, s csak mikor messze hagyták el magok mögött Sárospatakat, indult meg a beszélgetés.

— No, most már hadd hallom, miképp szabadítottál ki?

— Mondd el előbb magad, miként jutottál be.

— Nagyon rövid az én történetem — kezdé — és nagyon szomorú. Rozsomák, akivel Bécs felé indultam, senki más, mint Bercsényi gróf.

— Mindjárt gondoltam.

— Ő csakugyan Bécsbe vitt engem, s csakhamar megszeretett. A legbizalmasabb dolgaiba beavatott. A fölkeléshez tett előkészületeket, s erre nézve egyik legfontosabb dologban mentünk akkor Bécsbe, hogy onnan a Rákócziak kincseit elszállítsuk Magyarországra, valamely rejtett helyre, hogy ha esetleg baj támad, azokat el ne kobozhassák. Sokáig titkolózkodtunk előttem, mígnem kiismert, s együtt szállítottuk a kincseket álruhában. Egy nagy katlanban elástuk. Csak én tudtam a helyet, meg ő. Más halandó azt meg sem álmodhatta. S mégis mi történt?

— Mi? — kérdé Laci tompán.

— Mikor a hadjárat megindult, és szükség volt az ékszerekre, Bercsényi az elásott kincseknek *csak a felét találta meg*: A többit ellopták.

— Ah!

— Bozasztó dühre lobbant: Engem rögtön elfogtak, pedig isten a tanúm, olyan ártatlan vagyok benne, mint a megszületett gyermek. Oh, öcsém, mennyit szenvedtem én a börtönben! Nem az éhség, nem a tortúra, hanem a gyalázat miatt. Vallattak, kínoztak: kinek árultam el a kincs hollétét? Váltig mondtam, ártatlan vagyok, de nem hitték. S én magam sem tudom fölfogni, hogyan történhetett.

— És hová ástátok el az ékszereket? — unszoló Laci remegő hangon.

— A fejedelemnek volt egy lakatlan szerény háza Gyulafehérvárott, melyet még az apja építtetett ott egy öreg tisztartója számára, abba ástuk el a nagy rézüstöt.

— Szent isten! — kiáltá Laci és a térdei megrogytak, mialatt halántékaihoz kapott, érthetetlen szavakat motyogva.

— Akartál talán mondani valamit, kedves öcsém?

Laci rábámult megüvegesedett szemével, habozott egy pillanatig, valami láthatatlan szellem mintha azt suttogta volna neki: »Vallj be mindent« — de a fekete kutya, mely ott settenkedett a lábaik alatt, közbevakkantott, s elzavarta a jó szándékát. »Ej, mit használna, ha mindent elmondanék? Úgyis csak ott volnánk, ahol vagyunk, legfeljebb engem érne örökös szemrehányás.«

Majd reghosan mondá.

— Nem, semmit sem akartam mondani; csak azt, hogy siessünk minél jobban, mert nem vagyunk kellő biztonságban, míg labanc tábor nem érünk.

— Hogyan? Nem értelek. Hisz nem szökünk. Szabadon eresztettek.

— Az ám! Ott a halálos szentencia ellened Krucsaynál. Cselled szabadítottalak ki, mely előbb-utóbb kisül, s akkor aztán mind a ketten veszve vagyunk.

— Miféle csel lehetett az, el nem bírom gondolni.

— Ne firtasd. Majd eljön az ideje, hogy elbeszéljem.

— Ez már baj — szólta Pista elszomorodva.

— Olyan baj, amelynek jó oldala is van — hogy Krucsay uram keserüli meg.

— Hát most már mitevők legyünk?

— Mind a ketten beállunk labancoknak.

— Azt már nem teszem. Hanem a becsületedet megyek keresni.

— Az ugyan nehéz lesz.

— Már én pedig mégis utána nézek. Csak még azt nem tudom, melyik úton kezdjem.

Estére beérték Óliszkára, ahol legelőbb is a bozontos, kuszált, bőrtömben nőtt szakállát vétette le Pista.

— Egészen más ember vagy! — kiáltá Laci, végignézve a szép, sugárnövésű ifjún. — Ugyancsak kihuzakodtál két év alatt! Rád nem ismer senki.

— Éppen azt akarom én — mondá Pista halkán —, hogy rám ne ismerjenek:

XIII. FEJEZET

AKIT A GOLYÓ NEM FOG

Ama kalandor főnökök közül, kik mikor Rákóczi a lengyel határon belépett, még mindjárt Beszkeknél csatlakoztak hozzá, legtöbbre vitte Ocskay László brigadéros uram, aki az ünnepezt hősök közé küzdötte fel magát. Sok labancvérbe került. Vitézségének híre legendák alakjában járt az országban, épp úgy, mint később Vak Bottyáné, vagy a Bezeredy Imréné, akit nem fogott a kard éle, mert talizmánt viselt az övén; egy lapos, kerekded lemezt e hátulról-elülről egyforma kabalisztikus mondattal: »Sator Arepo tenet Opera Rotas«.

De mind e dicsőségkoszorúta kuruc vezéréknél népszerűbb volt Magday István: katonáknak kedvence, népdaloknak tárgya, Bottyán hadának szemefénye.

Magday Istvánról az volt a hiedelem, hogy testét a golyóbis nem fogja, s kit anyja szült, nem árthat neki, mert meg van kezekezve a Szt.-György éjszakáján pont éjfélkor találta gyilk zsírjával.

Honnan jött, hová való, senki sem tudta. Maga Bottyán is csak annyit tud mondani, hogy Érsekújvár körülzárolásánál nevezte ki közlegényből hadnagynak, s később, mert úgy harcolt a csatákban, mint egy oroszlan, egy csapat parancsnokságát bízta rá.

»Csodálatos katona« — írta Bottyán 1705-ben Tata mellől Bercsényinek, ki érdeklődni kezdett Magday iránt — »múltkor egy golyó horzsolta lábát az ostromnál, de ő nem engedte csizmáját lehúzni, mely tele volt aludt vérrel.« Vétek volna« — így szólt — »azt a hitet elmúlni hagyni, hogy a golyó engem meg nem vérez, inkább tovább szenvedek egy kicsit a sebben«, s úgy is tett, fennjárt a sebesült lábával, ráfogta, azért sántít, mert az új csizmája szorítja«. (Így keverik a szegény csizmadiákat rossz hírbe!)

Azok voltak ám a derék napok, mikor egyszerre két hadvezért szalasztottak meg Bottyánnal.

Pálffy bán Szombathely felé sietett, hogy a Szt.-Gothárd táján táborozó Heister Hannibállal csatlakozzék.

Bottyán elejébe kerülve, körültáborolta seregét Szombathelynél.

— Tudja-e kegyelmed, generális uram, mit gondoltam? — szólítá meg Magday.

— Mit?

— Heister azt hiszi, mert már megvitték neki a hírt a kémeek, hogy mi most itt farkasszemet nézünk Szombathelyvel és ássuk a viárkokat, amint igaz is. Képelem, olyan nyugodtan érzi magát, mintha az édesanyja kötényével volna letakarva. Jó tréfa lenne, ha mi most a sereg egy részével rátámadnánk.

— Nem egészen bolond gondolat! — hagyta rá a vezér. — Tegyük meg!

Szóból tett lett, felültettek lóra hat ezred lovast, és szekerekre ültették a gyalogságot (azóta se volt még olyan úri állapota a bakának), s sebes vágatva vitték Szt.-Gothárd alá, hol a semmit sem gyanító Heistert teljesen meglepték, ködös téli nap lévén, hadait összetörték, s azokat, akik életben maradtak, kikergették a határokig, sőt még azon túl is egy nagy darabon Styriába.

Magday magát Heistert vette üldözőbe, bontalábú kis pej lovával mindenütt utánajárt.

— Megállj, megállj!

Mikor egy sík mezőn messze előrelovagolt Magday az övétől, Heister hátrafordult.

— No, hát mérjük össze a kardunkat. Látom, hogy önnek különös kedve van rám!

— Az én fejszém a nagy fákat keresi.

Kihúzták a kardjukat mind a ketten, de Heister szerencsétlenül járt, lova megijedt valamitől és kissé félreugrott, miközben összereszt a vezér, s a legszerencsétlenebb pillanatban kiesett a kardpenge kezéből.

— Sacrebleu! — káromkodott a vezér, önkéntelenül hátrahajolva nagy deres lován, hogy legalább az első vágás ne érje.

De Magday, egy perc műve volt, lehajolt lováról a kardért, oly ügyességgel, mint egy erőművész és átnyújtotta Heisternek.

— Hogyan? Ön visszaadja kardomat, ahelyett, hogy lekaszaboljon? Hiszen megtehetette volna!

— Meg is tettem volna, ha üldözőben esik meg ez, de ne feledje, tábornok úr, hogy kegyelmed önként fordult vissza. Ez hát párbaj, s nem verekedhetem fegyvertelennel;

— Igaza van, uram. Ön igazi nemesember. Szeretném a kezét megszorítani, ha időnk lenne az ilyesmire. Íme, jönnek! Siessünk!

Valóban már hallani lehetett a kuruc huszárok lovainak dobogását, mert a nagy köd miatt látni éppenséggel lehetetlen volt. Összezsaptak ádáz hevességgel; villámlott a két kard és messze csengett. Egy roppant vágást mért Magday Heisterre, jó szerencse, félreugrott; nosza újra kezdik, de most meg a kurucok rontották el, mert amint közel érve, látták, hogy Magday István izzad itt erős munkában, valamelyik huszár segíteni akart rajta, rálötte a karabélyát Heisterre, de bizony csak a lovat találta, mégpedig a Magdayét, mely azonnal összerogyott.

— Isten önnel! — kiáltá elvágatva Heister. — Ha egyszer önnek is le találna esni a kardja, számíton rám, én azt akkor fölemelem.

Friss lóra ült Magday villámgyorsan s kergette tovább az ellenséget; ahol utolérte, vágta, mint a répát.

Néhányat levágott, két vasas németet el is fogott, s úgy hozta az istenadta labancait, hogy kihúzatta velök a kardjaikat, úgy mentek elől fogoly gyanánt is kivont karddal, míg ő hátul kullogva hüvelyébe dugta a magáét.

Mire visszatértek Szombathelyre, már azalatt hült helye volt ott Pálffy bánnak, magától megfutott Német-újhely felé.

Az egész Dunántúl megtisztult az ellenségtől. Magday olykor magához vett vagy ezer lovast, s egész Bécs külvárosáig száguldozott, nagy rémületet gerjesztve a birodalmi székvárosban.

Mindezen vitéz cselekedetei, de különösen Simontornyanál tanúsított hősies magatartása eljutott a fejedelem

füléhez is, ki neki a Heisterrel vívott párbaj után saját munkácsi istállójából egy gyönyörű fekete mént küldött ajándékba a lelőtt pej helyett.

Rákóczi ajándékát jóval megelőzte a híre; a fejedelem, aki Miskolcon volt téli szálláson, elragadtatva beszélt környezetének az újonnan támadt kuruc hősről, Magdayról: portyázás közt hetedmagával miként kaszabolt le egy harminc emberből álló labanc-csapatot: hírmondó sem maradt belőle; — máskor, amint a szitási völgykatlanban lovagolt társaival, a hegyről egy egész dandár labanc rájok tüzelt, a társai mind elhullottak, de a golyózápor közepett neki annyi baja sem lett, mint a kis ujjamnak. Az ilyen ritka ember megérdemli, hogy a legszebb lovat válassza ki a fejedelmi istállókból.

Hanem még többet ér, ha egyenesen maga a fejedelem választ ki neki egyet.

Palotásy Kristóf, aki leveleket hozott Bottyánhoz, beszélte el, hogy Magday István uramat nemsokára olyan lóra ültetik, amilyenén még az öregapja sem ült; aranyozott lesz a kantárja, pirinyó ezüst lemezekkel csörgősre kivarrrva a nyeregtakarója. Csakhogy azt még meg kell élni. A fejedelem is messze van Munkáctól, Munkács is messze van Szombathelytől; gebe lesz a csikóból, míg azt az utat megjárja. Aztán minden a levegőben van minálunk. Maga a felséges fejedelem mondotta nemrég egy kérelmező telhetetlen küldöttségnek: »Kedves barátim, én semmit sem ígérhetek; még talán ez a mente sem az enyim, ami rajtam van.« (Egy viseltes kamukaposztós mente volt őfelségén.)

Örült az egész sereg a hírnek, pedig irigykedni szoktak máskor, de Magdayt mindenki kedvelte, szerény volt és áldozatkész: barátaiért mindent megtett, de tőlük soha semmit sem kívánt. Az alárendeltjeivel szemben nem volt gőgös, de szolgálai sem volt a feljebbvalók iránt. Ha vitéséget követett el, arról mélyen hallgatott, ha más vitt véghez derekas dolgot, annak ellenben ő volt a legélénkebb magasztalója.

Azért énekelte meg olyan lelkesen egy akkori kuruc-lant, mely (magunk közt legyen mondva) nem sokkal szebben csengett, mint a »libertas«-garasok.

Bontalábú lovon jár Magday István,
Ragyogó név lesz ez a mennyei listán.
Amerre ő lépdel, ott jár a dicsőség,
A Halálnak István bizony nagy segítség.

Ebből világosan látszik, hogy a vereszet keltekor még a kis pej ló hordta Magdayt s nem a fejedelemé.

Bár ne is hordta volna soha.

Egy nap, amint egy közeli látogatásból hazatért (a Bottyán egyik kimustrált gebéjén), riadó éjjennel fogadta a hadiszálláson az egész sereg.

— Mi történt? — kérde félig tréfásan, félig csodálkozva. — Engem éljeneznek kegyelmeitek vagy a lovamat?

— Mind a kettőt — felelte Bónis János — megjött a fejedelem küldeménye: egy fölséges vasderes. Bottyán már kerestette is kegyelmedet. Várja a sátorban.

Magday arcán tündökölt az öröm, legott lepattant a nyeregből, odavetve a kantárt egy közlegénynek, maga szaporá léptekkel a vezér sátorába ment.

A zibongó hadból, mely a sátor előtti téren tanyázott, tüzek mellett, párolgó üstök körül, egy Fekete László nevű közlegény, aki iránt nagy gyöngédséget árult el Magday minden alkalomkor, s nem egyszer lehetett őket látni bizalmas, meghitt suttogásban, eléje futva, a kezeivel integetett, hogy ne menjen be a sátorba!

De utolérni nem bírta a közlegény, s maga Magday az örömteli izgatottságban észre sem vette a Fekete László sajtátszerű integetését. Belépett a sátorba.

Vak Bottyán eleibe ugrott vidáman, s aztán hátrafordulva mondá az ott álló alakhoz:

— Íme méltóságos nagy uram, Magday István, akit a felséges vezérlő fejedelem kegye...

A háttérben álló alak előlépett erre, s kinyújtotta a kezét, hogy megszorítsa a Magdayét, s az abban a pillanatban ismerte csak fel, hogy Bercsényi gróf áll előtte és el-sápadott.

Bercsényi visszarántotta a kezét; sötét árnyék vonta be csontos, férfias arcát.

— Ah! — kiáltá önkéntelenül. — Te vagy az? Hallatlan! Magday testét lassú reszketegség fogta el.

MAGYAR IFJUSÁG

KÉPES LAP A SERDULTEBB IFJUSÁG SZÁMÁRA.

II. ÉVFOLYAM.

3. SZÁM.

1885.

ELŐFIZETÉSI ÁRA

Nagyobbra 1 forint 30 krajczár, félre 3 forint, egész évre 6 forint.
Külső kiküldetésre 1 forint 75 krajczár, a postaköltséggel együtt.
Budapest, 11. szeptember 11.

Feladvány szerkesztő: KURTHY EMIL.

Felmutatók: GYÖRGY VILMOS és MIKSZÁTH KÁLMÁN.

A KÉT KOLDUS DIÁK.

MESÉS TÖRTÉNET AZ IFJUSÁG SZÁMÁRA.

ÍRTA

MIKSZÁTH KÁLMÁN.

(Folytatás.)

A nagyobbik testvér ölebe vette a kisebbik szőszke fejét s szeretettel simogatta:

— No ne okoskodj. Kelj fel és gyerünk meg egy darabon. Ejnye, hogy tudnál te

tápászkodj fel, menjünk odább, majd megsegít az istenke.

— Ehes vagyok, nem bírok — nyöszörgé. — Adj ennem!

— A kis fiú tágra nyitotta szurke szemeit.

Hát nem látja, kezébe, hogy gerjekket hoztam

szaladozni odahaza! Hopsza, ugorj fel kis öcsécském. Játszunk lovasdú! Én leszek a nyerges, te leszel a rudas!

A kis fiú azonban bagyadtan eresztette le a fejét:

— Itt nem lehet az utczen. Hát nem van az!

Messze lakik innen az istenke?

Az isten mindenütt lakik.

Hát akkor hova rognunk hozzá?

Mert nem ad nekünk enni itt mindjárt?

Oh te kis esacsi . . . nem úgy

A Magyar Ifjúság c. folyóirat belső címlapja
(A két koldusdiák első megjelenési helye)

Mannheimer Gusztáv rajza „A két koldusdiák” első kiadásához

— Hogyan, hát már ismerte vitéz Magdaymat méltóságos uram? — kérdé meglepetve Bottyán.

— Nagyonis ismerem — felelte Bercsényi gúnyosan: — Bizonyosan jobban, mint kegyelmed. Adja át a kardját — tette hozzá szigorú hangon.

Magday megtörtén, halotthaloványan oldotta le derekáról a kardot.

Vak Bottyán fölháborodva hebegte:

— De hát mit cselekszik kegyelmed, főgenerális uram?

— Majd mindjárt megmagyarázom. — Ismét Magday felé fordult: »Takarodj ki addig!«

Az engedelmesen, szemlesütve tántorgott ki a sátorból.

Ott künn a sátor előtt két díszhuszár állt, panyókás mentében, forgós kalpagokkal várva, míg ott benn elvégzi a fejedelmi biztos a ceremóniákat, addig is féken tartva a prüszkölő, toporzékoló ajándék-paripát, aranyos csótárral, ezüstös nyereggel, virágokkal átvert selyemtakaróval, míg annak a gazdája, az ünnepelt hős kilépne.

Végre kilépett, s egy égreszkettető éljen hangzott fel a lelkesült, feléje tolongó kuruc vitézek ajkán. Azt senki sem vette észre, hogy kardja nincs az oldalán, csak azt látták, hogy nagyon sápadt, de hát a dicsőségtől is megfehéredhet az arc.

Magdaynak egy gondolata támadt. Amint eleibe vették a huszárok a gazdagon díszített lovat, egy merész ugrással rajta termett a hátán, egyszer-kétszer megficánkoltatta, mintha próbálná, aztán gyü. : : belevágta sarkantyúját, kivált a táborból s elszáguldott, köd előtte, köd utána.

A kurucok bámulva néztek utána, hogy micsoda bolond kedvtelés az ilyen ünnepélyes pillanatban elkalandozni, itt hagyni őket a faképnél, mikor még csak most jönnek a többi ceremóniák, amint azokat Bottyán tudtul adta: gróf Bercsényi felolvassa a fejedelem Magdayt magasztaló levelét a hadsereg előtt, azután az ökörsütés jön. A csapraverendő hordókat el is felejtettem mondani.

— Majd visszatér az, csak egy kicsit kipróbálja a lovat — mondák némelyek.

— Kedve telik benne; de nem is csoda! Főlséges állat!

Mindenki azt hitte : visszajön rögtön, pedig már csak mint egy fekete pont látszott a láthatáron. Csupán egy ember tudta a seregből, hogy nem fog többé visszajönni, s nyergelt is legottan, így szólva a társakhoz :

— No, fogadjunk, hogy utolérem.

Amire azok fölkacagtak :

— Te akarnád a fejedelem lovát utolélni, ezen a gebén? Uccu kehes, változz át tátosnak!

De az nem sokat törődött a gúny nyilaival, felült és utánavágtatott a pókos fehér lován, a többiek hahotája közt.

Ugyanaz az alak volt, aki az imént integetett Magdaynak, hogy ne menjen be a sátorba.

Ott benn pedig ezalatt, amint magára maradt a két úr, mohón ragadta meg Bercsényi a Bottyán vállát :

— Tudja-e kegyelmed, ki ez a fiatalember?

— Hát ugyan ki? — kérde türelmetlenül és bosszúsan a vak vezér, miközben a látó szemét is behunyta ; abban a hitben volt, hogy Bercsényit bizonyosan ellenszenve ragadta e brutális elbánásra. Nála úgylis gyakran esett ez meg.

— Ez az ember egy Veres István nevű tolvaj, aki a rabságból megszökött.

— Nem lehet az! — szisszent fel Bottyán s hirtelen kinyitotta a szemét, ha nem tréfál-e a gróf. — Jobban szerettem a fiamnál.

— A halálos ítélet elől szökött meg Sárospatakról infámis ravaszszággal, a fejedelemtől lopott gyűrűvel szedette rá a szegény öreg Krucsayt, a csavargó öccse által. De ez egy egész hosszú történet.

S azután elbeszélte előlről az egészet.

Bottyánnak nyitva maradt a szája, és sokáig nem bírt szóhoz jutni.

— Űgy, úgy, generális uram, a fickó egy közönséges gonosztevő. Mondhatom, szép meglepetés volt rám nézve, aki magam vállalkoztam rá, hogy a fejedelmi biztos helyett elhozom neki az ajándékot, s körülnézván a kegyelmed táborában, egy jó napot csinálók a katonáinak. No, majd nagyot néz a fejedelem, ha megtudja. Még ma megírom neki.

— A legvitézebb katonám — sóhajtott fel Bottyán. — Mi fog vele történni?

— Az a fejedelemtől függ.

— Én a kegyelmezést fogom kérni. Itt mindig a legszebben, legnemesebben viselte magát. Még a kutyája is többet ér egy labancnál. Notabene, nagy fekete kutyája van, mely a sereggel jár s az ütközetben közibe megy az ellenségnek ; harap, marcingol, mint egy dühös tigriskölyök. Ugyan, főgenerális uram, puhítsa meg a szívét kegyelmed.

Addig, addig rimázkodott neki Bottyán, míg végre kiengedett a hirtelen természetű gróf :

— Isten neki, én nem bánom, terjessze fel kegyelmed a kegyelmezés iránti instanciáját »őfelségéhez«. (Ezt a címet kapta Rákóczi Erdélyben.) Én nem leszek ellene — ha megmondja, hol vannak a kincsek. Hívassa be, kérem, egy szóra.

De a sátor mellé állított díszőr azt mondta, ellovagolt.

— Miféle lovon ?

— A fejedelmi vasderesen.

— Nem is fog akkor soha többé visszatérni — mondá Vak Bottyán szomorúan.

*

És igaz is lett. Magday, vagyis Veres István, mert ő volt, s a Fekete László név alatt is Veres Laci lappangott, meg sem állott, csak a Heister táborában. »Ha itt nem kellettem — gondolta magában —, majd kellek odaát.«

Szíve keserűséggel volt tele. Érezte ártatlanságát, ki akarta bőjtölni, megpróbálta átváltoztatni a rettenetes balvégzetet, mely büntetlenül leteperete, de a fátum rátalált, s új csapást mért ellene. Mit tehetett volna egyebet : menekült, ahova tudott.

Hiszen megmondta neki Heister : »Ha az ön kardja esik le egyszer, jöjjön hozzám, én is fölemelem«.

Szavának állott. A két kuruc legényt jó szívvvel fogadta, s mindjárt egy portyázó csapatot bizott Istvánra, míg ellenben Lacit beosztá egy másik hadtesthez, mert annyira még sem bizott a két testvérben, hogy együtt hagyja őket.

De a bizalom is megjött apródonkint.

Veres István lassankint egyike lett a legjobb császári csapatvezéreknek, akit sűrűn és dicsérőleg emlegettek a Bécsbe küldözött bulletinek.

Mikor Rákóczinak megírta Bercsényi a Magday-estet, miként találta hős álarca alatt a tolvajt, s miként tűnt el az ajándék-lovon hirtelen, a fejedelem bosszúsan toppantott a lábaival :

— A tolvaj nem lehet hős. Magday pedig igazi hős. Rögtön kiadta a parancsot, hogy bárhol ériék : kegyelem Magday Istvánnak.

De mikor aztán hónapok múltán híre jött, hogy a császári seregnél szolgál s félelmetes most a kurucnak, a fejedelem ingerülten dörögé :

— A becsületes ember nem lehet soha áruló.

Aztán kiadta a parancsot, hogy bárhol ériék Magday Istvánt : halál a fejére!

XIV. FEJEZET

A VÉRPAD

Magday ezentúl is annyi kárt okozott a fejedelmi hadakban, hogy Rákóczi kétszáz aranyat tűzött ki annak, aki élve-halva elhozza.

Körülbelül egy félév múlt el.

Az iblói mezőn kemény csetepaté volt egy júliusi délután Heisternek egy cirkáló csapata és a kuruc legények között.

A kurucok alig voltak nyolcvanan, az öreg »Jóska apó« vezette őket, a legöregebb káplár a felkelő hadak közt, aki, ha munka nem volt, mesélgetett a katonáinak vígan lobogó tábortüzek mellett, ha pedig munka volt, régi fringijával úgy vagdalá a németet, mint a szabó a posztót.

A labancok lehettek vagy százan, amint az iblói erdőnél feltűntek.

— Hajrá! — kiáltá Jóska apó azokra, akik a számerőt kezdték aggódva mérlegelni. — Ne olvassuk őket most! Majd kényelmesebb lesz összeszámolni, hányan voltak, ha már meg sem moccannak.

Nekidurálták magukat a kurucok, s majdnem úgy lett egy jó óra múlva, ahogy Jóska apó mondta. Kit megöltek, kit megsebesítettek, kit elfogtak, ki meg elfutott.

Ő maga a vezénylő tisztre vetette magát, s noha az vitézül viselkedék, foglyául ejtette s vitte a többi foglyokkal; mintegy harmincat ejtettek.

A császári tiszt fürkésző tekintetet vetett Jóska apóra, mintha ismergetné, de nem szólt semmit, csak a fejét hajtotta le búsán.

Az öreg káplárnak magának is ismerősnek látszott a tiszt, de csak belenyugodott, hiszen nem egy labancot látott már, hát nincsen benne semmi különös, ha hasonlít valamelyikhez.

Különösen a tiszt hímzett kardöve tűnt fel neki.

— Ejnye, ejnye, láttam már valahol ezt a kardkötőt. (Az öreg homlokát nyomogatta.) Hol is csak? Ejnye, ejnye! (Végre egy nagyot kurjantott.) Hopp, megvan! (Vállon ragadta a fogoly tisztet.) Hol vette az úr ezt az övet?

— Mi köze hozzá? — felelte dacosan a labanc tiszt.

Éppen abban a pillanatban ért oda Hajdú János, aki ezelőtt Bottyán alatt szolgált s élénken fölkiáltott:

— Teringette, hisz ez Magday István!

A fogoly összerezsent s fülig vörösödött, Jóska apó pedig kíváncsian kérdezte:

— Miféle Magday István?

— Akinek az előkerítésére kétszáz aranyat tűzött ki Rákóczi fejedelem.

— Az ám? — hitetlenkedék az apó. — Nem lehet az!

— Hogy mi nem lehet?

— Vagy az nem lehet, hogy a fejedelem kétszáz aranyat tűzött ki Magday Istvánra, vagy ha ez úgy van, akkor az nem lehet, hogy ez Magday legyen. Nincs nekem, ecsém, akkora szerencsém.

— Márpedig az így van, Dobos uram — lelkendezék Hajdú János. — Ha százkilencvenkilenc aranyom volna, mindjárt odaadnám kegyelmednek érte, még akkor is nyernék egy aranyat, de mivelhogy nincsen több három libertásomnál . . .

— Jó lesz a kétszáz arany magamnak is — csettentett nyelvvel Jóska apó —, elviszem haza az anyjukomnak.

Aztán a fogolyhoz hajolt és bizalmasan súgta:

— Igazán kegyelmed az a Magday?

Mire visszasúgta amaz:

— Én a Pista diák vagyok, a kegyelmed egykori diákja.

Egyet hőkölt erre Dobos bácsi és fölszisszent, mintha valami kígyó marta volna.

— Lehetetlen! — hebegte, de amint jobban megnézte a hosszú hajú, szőke ifjút, fölkiáltott: — Az vagy, igenis az vagy! Teringette, hát hogy jutottál ennyire? (Elkezdte a fejét vakarni.) Ej, ej! Hát azért tápláltalak én téged?

Addig, addig nézte az öreg, míg kibuggyant a könnye :
— Szegény fiú! Hát így kell nekünk találkozni? Az öcséd hol van?

— Az is ott szolgál Heister alatt.

— Az is? No, mondhatom, szép örömet éltem meg belőletek. Adta kölyke, kétszáz aranyat húztál most ki a bátyád zsebéből, amiért te vagy és nem az, akinek gondoltunk. Hát illik ez?

— Ne búsuljon, Dobos bácsi, mert az a Magday István is én vagyok, — mondá a fogoly keserűen.

— Te vagy? Hát hogy lehet az?

— Azt a nevet vettem fel.

— Mi? Hát oly vitéz lett belőled, hogy annyit adnak a fejedért? Szegény fiam, szegény fiam!

Odahajolt hozzá, megsimogatta szeretettel, összecsókolta, miközben forró könnyei úgy hulltak, mint a zápor-eső. A császári tiszt is sírva fakadt.

— Megszakad a szívem — zokogta —, megszakad. Jaj, mit fog a nénétek mondani, hogy általam pusztultál el? Mert ne hidd azt valahogy, édes fiam, hogy én szabadon eresztelek. Becsületes ember vagyok, ha megfogtalak, elviszlek, én a fejedelmet meg nem csalom. A saját fejemet oda kínálom a tiedért, de a tiedet ki nem hagyom siklani a kezemből.

S hogy valahogy kísértetbe ne jőjjön, előkereste Hajdú János uramat, aki a szekerek körül foglalatoskodék.

— Hallja-e kegyelmed, azt mondta az imént, százkilencvenkilenc aranyat adna a foglyoméért.

— Ha volna, igenis, mert készpénz a fogoly.

— No hát odaadom én kegyelmednek ingyen.

— Csak tán nem bolondult meg?

— De meglehet, hogy megbolondultam, azonban ne törődjék keed azzal. Nekem nem kell a fogoly, mert attól félek, hogy elereszteném, sem a kétszáz arany, mert attól félek, hogy rám kiabálna. Kelmedé a fogoly, kelmed fogta, én nem tudok róla semmit.

— Hát akkor köszönöm alásan, Dobos uram. Majd elviszem én Sárospatakra olyan szépen, mintha tojás volna.

— Hanem én is utána megyek — gondolá magában Dobos bácsi.

*

A fejedelem éppen országgyűlést tartott Sárospatakon; Rosszul mentek a dolgok, csillaga hanyatlott. Felette ingerlékeny és búskomor volt.

Minden gondolkozás nélkül írta alá a Veres István halálítéletét. Hadd legyen példaadás. Kétszeresen megérdemi. Bakó üsse le a fejét.

Szerdára tűzték ki a végrehajtást. Kedden este megjött a hóhér Kassáról. Cudar mennydörgős éjszaka köszöntött be; virradóra olyan vihar támadt, hogy a házak fedeleit a földhöz paskolta s tövestől csavarta ki a fákat. A fejedelem kastélyát Borsiban felgyújtá a villám, s az ősi épület egész Sárospatakig önté rémletes világot.

A kivégzés reggelén korán kelt a fejedelem, egész éjjel nyugtalan álmai voltak, a gyermekeit látta levágott fejjel: És az nem is volt nagy lehetetlenség, hiszen Bécsben voltak, úgyszólván fogságban.

A várnagy, Krucsay uram szokott mindig legelőbb belépni a fejedelemhez. Ő informálja őfelségét reggelenként az éjjel történt dolgokról (már tudniillik, ha történi valami), ő referálja, kik vannak odakünn az előszobában, s mit akarnak, úgyhogy a fejedelem még el is gondolhatja a válaszokat. Krucsay uramnál azonfelül mindenféle udvari pletyka megakad, melyet a reggelihez tálal fel őfelségének.

— Mi újság van odakünn, Krucsay uram?

— Pest és Debrecen városok küldöttségei vannak itt:

— Mit akarnak?

— Éppen az a baj, hogy nem akarnak, felséges uram:

— Mit nem akarnak?

— Adót fizetni.

— Elég hazafiatlanság — dünnyögte a fejedelem. —

Majd megmosom a fejüket. Hadd váraкоzzanak. Hát ki van még?

— Egy öreg kuruc katona.

— Hogy hívják?

— A »József apó«.

— Mi baja lehet az öregnek? — kérde a fejedelem élénken. — Hallottam hírét, derék vitéz.

— Nem tudom, mit akarhat. De a legtürelmetlenebb egy fiatal köpenyeges ember, aki erőnek erejével be akar

jutni, s nagy rakoncátlanságokat csinál az előteremben a szolgálakkal, amiért be nem eresztik.

— Eresztesse be kegyelmed legelőször a kuruc katonát: Dobos bácsi lépett be.

— No, mi baj van, bátya? — kérde a fejedelem nyájasan.

— Egy nagy kérésem van, főséges uram.

— Helyes, öreg, helyes. Aki már annyit tett értünk, mint kegyelmed, az nem kér, az már kívánhat. Mi hát a kívánsága?

Dobos bácsi féltérdre ereszkedik.

— Kegyelem, kegyelem, felséges uram.

— Kinek a számára? — kérde Rákóczi megütődve.

— Ama fiatal Veres István számára, akit én fogtam el.

— Hogyan? Hiszen én más valakinek adattam ki a kétszáz aranyat!

— Jaj, eljárt a szájam, könnyögöm alásan, de ha már elszóltam magamat, hát bevallom az igazat, mert tudom, hogy itt, ahol állok, nem szabad hazudni. Én fogtam el Verest, de átengedtem Hajdú Jánosnak, mert attól tartottam hogy ha nálam lenne, szabadon ereszteném, mert az nekem fogadott fiam, én neveltem. Gondoltam magamban, mégiscsak legyen ő rab, ha rab lett. Szébb lesz az úgy, ha én külön megyek pardont kérni felségedtől, hiszen cudar dolog, szörnyű bűn, az igaz, hogy magyar vér létére nem átall a német mellett verekedni — de isten lát a vesékbe, miért tette. Hátha még becsületes ember lenne belőle.

— Hát egyéb bűnét nem tudja?

— Nem tudom, felséges uram — szólt érzékenyen Dobos bácsi, és könnyektől nedvesedett át az arca.

— Azt nem tudja, hogy lopott, s hogy saját gyűrűmmel rászedte nevemben a várnagyot, aki szabadon bocsátotta?

— Lopott? — motyogta az öreg és kitörülte a könnyeket a szemeiből. — Oh felséges uram, oh felséges uram! — kiáltá fájdalomosan. — *Akkor én semmit sem szóltam.*

Ezzel egyet fordult katonásan és kitámolygott a terem-ből. Most a küldöttségek következtek. Nesselroth vezette a pestit, Szilágyi professzor a debrecenit. Nagy szónoklatokban adták elő hosszú, kerülő mondatokkal, hogy nincs pén-

zük, hogy halasztást kérnek, mire egyetlenegyszer szólt közbe ingerülten Rákóczi :

— Kérdezzék meg kegyelmeitek a katonák gyomrát, ha vajon adnak-e azok nekem halasztást?

Ezen az egy megjegyzésen kívül aztán meglehetősen közömbösen hallgatta a hosszú lére eresztett perorációkat, midőn élénk zsvivaj keletkezék odakünn, s amint az ablaknál állt, önkénytelenül kihajolt : mi történik lent?

Veres Istvánt vitték a vesztőhelyre. Nagy sokaság kísérte, asszonyok, gyerekek, darabontok. Mellette lépdelt skarlátveres ruhában a hóhér.

E pillanatban lépett be ismét a várnagy:

— Felsőges úr, kegyelmet kérők esedeznek bebocsátatásért.

— Nincs kegyelem — felelte a fejedelem rekedtes hangon, hátrahajolva egy percig.

Alul is megpillantá az elítélt Veres a fejedelem arcát az ablakban s bilincseit megrázva kiáltott fel a fejedelemhez :

— Kegyelem, kegyelem!

A menet megállapodott az ablaknál, várva a fejedelem intését.

— Ha kegyelmet ad fölséged, majd megmutatom én még, mi lakik ebben a két karban.

Rákóczi fásultan intett a kezével, hogy bátran mehetnek odább, s betette az ablakot.

De e pillanatban, szétlökve az ajtónállókat, erőnek erejével berohant lihegve egy férfi, német katona ruhában. A köpenyeg, mellyel ruháját eltakarta künn, lecsúszott róla.

Rákóczi tartózkodón lépett hátra, azon hitben, hogy tán gyilkos tört rá ily vakmerően.

— Felsőges úr! — hörögte szívszaggató hangon, térdre esve — a testvéremet viszik a vesztőhelyre. Én vagyok az oka, én vagyok a bűnös.

— Hogy beszélhetsz botorságokat? Ó az áruló. Ó a tolvaj — szólt a fejedelem indulatosan. — S a tolvajlást még elengedném neki, de az árulást nem engedhetem el, példa kell. Távozz! Örök!

— Ha meghallgat felséged, sohasem fogja elfelejteni, mert esküszöm az egy élő istenre, ártatlan vért ontatna különben.

- Beszélj — mondá a fejedelem. — Mit hozhatsz fel?
- Azt felséges uram, hogy nem tolvaj.
- Ki vitte hát el akkor a kincseimet?
- Én — felelte.
- Hallgatlak — szólt Rákóczi s leült egy zsöllyébe.

*

Veres László gyorsan, lélegzetet sem véve, mondta el a legszükségesebbeket, amikből megértvén a dolgok menetét a fejedelem, élénken felkiáltott:

— Hamar, rohanjatok a fehér zászlóval! Ha még nem lesz késő!

Nosza, hirtelen kendőt kötöttek egy póznára, lovas csatlós vagy négy úgyis mindig ott ült éjjel-nappal nyeregben a fejedelem ablakai alatt, ha az netán valami parancsot adna.

Bezzeg gyorsan szedte lábát a ló, mert volt a sarkantyúnak dolga. A fejedelem kinyitotta az ablakot s utánakiáltott:

— Tíz arany a díja, ha sikeresen jársz!

S olyan izgatott lett, hogy el nem eresztette a két küldöttséget, hadd szórakoztassák, míg az eredményt meg nem tudja.

De akármilyen gyorsan ment a lovas, mégis hamarabb volt ott Veres Laci, ki kerülő utakon nyargalt ungon-berken lihegve, kiöltött nyelvvel, dobogó szívvel a vesztőhely felé.

Csak akkor lassította kissé a rohanást, mikor már meghallotta messziről a fölharsanó éljenrivalgást.

Áldott légy, isten, aki a mennyekbe vagy! Ez bizonyosan azt jelezte, hogy észrevették már a fehér zászlót — s hogy még jókor vették észre.

De Laci is csak most vette észre a nagy izgatottsága miatt, hogy nem egyedül van: hol mellette, hol előtte versenyt fut egy kutya.

Nini ni, hiszen ez az ő fehér kutyája.

Fölsikoltott örömeiben: Dráva! Dráva!

A kutya vígan ugrott hozzá és a kezeit nyalogatta. Csakugyan a Dráva volt.

— Te vagy? Igazán te vagy? Megjöttél. Oh, kedves kutyácskám, csakhogy megkerültél. Pedig mennyit kereslek, te cudar! Hát illet az, elhagyni a kedves gazdátat.

aki téged olyan nagyon szeretett? Hát megérdemeltem én azt tőled?

Megrázkódott, és egy babonás sejtelem fogta meg érzékeit.

— Megérdemeltem-e? Hátha csakugyan megérdemeltem, és a gondviselés büntetett meg, amiért nem úgy cselekedtem, amint kellett, s most, hogy végre úgy cselekedtem, ahogy illő, visszaadta a kutyámat. Hátha csakugyan igaza volt annak az öregasszonynak, aki azt mondta a halálos ágyán: »Mit tudjátok ti azt, nem-e én osztom a szerencsét«, s szegény bátyámnak adta a fekete kutyát, a balszerencsét, nekem pedig a fehér kutya jutott, a jószerencse — de nem tudtam becsülni..:

*

A fehér zászló jókor tűnt fel a láthatáron. Éppen már az ujjasát is lehúzta a hóhér a vitéz Veres Istvánnak. Felesleges mondanom, hogy nagy öröm lett, amit még kitoróbbé tett a két testvér érzékeny összeölekezése. A katonák, akik sok jeles cselekedetét hallották mesélni, diadallal, víg kurjongatásokkal kísérték be a városba. Útközben egy másik csatlósa jött a fejedelemnek, hogy föl kell hozni a két Veres-testvért az ő színe elé. Mindezekből kilátszott, hogy őfelsége nyugtalanokodik.

Rákóczi még együtt volt a pesti és a debreceni urakkal, midőn a két Verest bebocsátották.

Veres István odajárult és leborulván, kezét csókolt:

— Köszönöm, felséges uram, majd meglátja, még megiszolgálom.

— Ne nekem köszönd, hanem a testvérednek.

— Hogyan, fölséges uram?

— Ő vallotta ki nekem, hogy nem tudsz a kincsekről semmit, mert ő ásta ki azokat.

— De hát az nem igaz, felséges uram — szólt fölháborodva István.

— Igaz, bátyám, az utolsó betűig, de én elég nyomorult voltam elhallgatni előtted.

István ámulva nézte öccsét, nem tudva, mit higgyen: A fejedelem közbeszólt:

— A dolog csakugyan nem elég világos már előttem sem, mert nem volt időm körülményesebben meghallgatni. Ám most ráérünk. Beszéljétek el életfolyásotokat.

Laci volt a simább, jobb elbeszélő, ő mondta el az egész történetüket, Krucsaytól kezdve, mint karolta fel őket Dobos néni, hogy nyerte el Pista a kardkötőt a nagy erdőn, s hogy szeretett belé Szilágyi Magdába (Ejha — dűnnyögte közbe a jelenlevő Szilágyi uram) s ebből a szikrából nőtt nagyra a vágy, nemességet szerezni. Hogy indultak el a világba, miképp kapták a fekete és fehér kutyát; szerencsét hozott az egyik, szerencsétlenséget a másik: Azután találkoztak Rozsomákkal és elváltak. Itt aztán mindenik külön mondta el a maga dolgát, de csak a Lacié volt tarka, ki mikor a sok pénzfélét magához vette, a bátyját indult megkeresni, de Pesten ott ragadt, mert beleszeretett a Nesselroth uram leányába. (Ejha! — dűnnyögte Nesselroth is.)

A fejedelem érdeklődéssel figyelt a történetre, s aztán így szólt:

— Sokat szenvedtetek, s mondhatom, emberül megálltatók a sarat, te ugyan haboztál egy keveset (mond Laci felé fordulva), de helyrehoztad ma, bebizonyítva, hogy ember-szíved van, az pedig a fődolog. Igazán tanulságos történet! Hanem egy tanácsot adok mégis, noha nem vagyok babonás. Azt a fekete kutyát üssétek agyon, azt a fehéret pedig küldjétek ajándékba Bercsényinek, hadd járjon ott a sereggel és hozzon rá szerencsét.

Ez tréfás célzás volt őfelségétől a jószágban, babonákban hiszékeny Bercsényire.

— A kutyát nem adom ki a kezemből többé, felséges uram — mondá Laci —, hanem vele szívesen elmegyek a táborba, ha megengedi felséged.

— Én pedig nem üthetem agyon a magamét — felelte István —, mert a múlt éjjel vége lett. Egész éjjel nem aludtam, hallanom kellett kínos nyögéseit börtönöm előtt, hajnalban aztán, ahogy kivezettek, láttam szegény ebemet, hogy kiszenvedett.

— Veszedelmes ajándék volt! — jegyzé meg Rákóczi. — Hanem kegyelmedről, Krucsay uram, föl nem tettem volna azt a nagy gonoszságot. Hallotta, amit beszéltek a fiúk?

— Hallottam, fölséges uram.

— És igaz?

— Igaz bizony — szólt a fejét lehajtva szomorúan —, valaha én is elbizakodott ember voltam, míg az isten meg nem látogatott a súlyos balkezevel. Mind a három fiamat elvette. Egyedül állok, s higgye meg fölséged, azóta én is megtörtem és éjjelenként sokszor hallom annak a holtra vert jobbágnak a jajgatásait. Föl is tettem magamban, hogy ha valaha megtalálnám az elüldözött gyermekeit, minde-nemet nekik hagynám.

— Íme, itt vannak — vette át ismét a szót a fejedelem élénken.

— Én is itt vagyok. Amit mondtam, mondtam.

— Hatalmasan van, Krucsay — kiáltá a fejedelem egész vidáman —, most már legalább tovább szöhetjük még egy fokkal a történetet.

Mire a még mindig ott ácsorgó küldöttségekhez fordult őfelsége :

— Nos, Nesselroth és Szilágyi uraimék, most már megadom kegyelmeiteknek a halasztást, de csak egy föltétel alatt.

— A legmélyebb alázattal várjuk felséged parancsát.

— Ha a hajadon leányaikat odaadják az én két katonának, mert most már lesz mit apítani a tejbe a Krucsay-birtokokon.

— Fölséged kívánsága parancs előttem — hajlongott Nesselroth.

— Semmi kifogásom ellene! — nyilatkozék Szilágyi. A két fiatal vitéznek az arca a legverőfényesebb örömtől tündökölt.

— Oh, istenem! Sohasem leszünk képesek meghálálni felséged jóságát.

— No, no — végzé a fejedelem —, nem kell ám olyan nagyon előre örülni, mert még azokat a Krucsay-birtokokat előbb vissza kell szedegetni a labancoktól.

Aztán egy kegyteljes kézintéssel eleresztette az összes jelenlevőket.

A BESZÉLŐ KÖNTÖS

REGÉNY

1889

ott, mindenki
 pan akarta
 ni mi lesz
 Az egyik
 adta az alá-
 jtott katla-
 at a pokol-
 és a lelke-
 a mik bent
 ek, ellenben
 ahomed pa-
 licsomából
 ert el néme-
 tet, alkal-
 int a tubafa-
 rékot, mert
 így rikács-
 októl tulaj-
 képen nem
 ehett hal-
 ki mit állit?
 A vita nem
 adhatott so-
 g szük med-
 en, többen
 zá szóltak,
 ankint álta-
 s lett, sot

Mannheimer Gusztáv rajza „A két koldusdiák” első kiadásához

ELSŐ FEJEZET

GONOSZ PRAKTIKÁK. PAPOKNAK AZ Ó NAGY
KAPÓSSÁGUK

Bolondok azok a városok, melyek arról panaszkodnak :
»Sokat szenvedtünk ; nálunk száz vagy kétszáz évig lakott
a török.«

Azok a helyek szenvedtek igazán, ahol se török nem
lakott, se labanc, se kuruc, s a magok emberségéből éldegél-
tek, mint például Kecskemét, mert ahol a hadviselő felekből
ott tartózkodék az egyik, ott csak az egyik dominált, sarcolt,
s a többiek oda se mertek szagolni, de ahol az egyik sem lakott,
oda mind a három eljárt epret szedni.

Egy nap a budai pasának szottyant kedve egy kis
élesre vagy pénzre : »Nosza fiam, Dervis bég, írj a kecske-
méti bírónak!«

S ment nyomban a levél, melynek ékes stílusából nem
hiányzott a »Fejetekkel jádztok«.

De nem másként járt el a szolnoki Muszta bég, zsák-
mányolván Ceglédet, Kőröst, Kecskemétet és a környékes
falvakat. Minden áldott héten vetett ki rájuk terhelket, írván :
»Ez úri levelet szerrül-szerre minden városba, faluba lóháton
hordozzátok, különben ne cselekedjetek«.

Számot tartott a jómódú városokra vitézlő Koháry Imre
uram őkegyelme is, ki a császáriak részéről Szécsényből oszt
vala rendeleteket, sőt a gácsi szolgabíró, nemzetes Darvas
János uram őkegyelme se volt rest, rájuk üzeni, ha a kurucok-
nak kellett valami. S azoknak bizony mindég kellett.

Ehhez járultak a szerte csatangoló tatár hadak, a kalgai
szultán emberei és a különböző portyázó csapatok, melyek
a saját szakállukra dolgoztak. Tessék ezekkel valamennyiök-
kel barátságos lábon élni!

Kecskeméten már akkor is híres vásárok estek. Ami a
szemnek szép, a szájnak jó, azt mind halomra hordták ide

török, német és magyar kereskedők a félországból, s mindig szomorú vége lett a vásárnak, kivált a »kirakodónak«, mert midőn éppen javában folynék, felhő kerekedett a homokos úton, jött a kuruc, vagy a török, vagy egy labanc csapat, lecsapott, mint a villám, s megrakodva a legértékesebb holmival, köd előtte, köd utána, kámforrá vált.

A keserű kortyokat pediglen nyelhetette a nemes város, mert ha a török rabolta ki a sátrakat, akkor a labancok jöttek nagy kontóval a városra : fizesse ki a kereskedők kárát, vagy különben kő kövön nem marad belőle, ha a labanc rabolt, az is mindegy volt a szegény kecskemétieknek, mert akkor a kurucok és törökök követeltek kárpótlást az ő kereskedőik számára, s ez majd mindég ráment ezer aranyra.

Hiába sóhajtozott Szűcs János főbíró uram, kétségbeesve döfködvén botjával az anyaföldet :

— Honnan vegyünk, honnan? Hiszen nem a körmöci aranybánya ez itt alattunk, vitézlő uraim, hisz ez csak homok, le egészen a pokolig.

Végre is lehetetlen volt túrni, megtanácskozták a dolgot a nagyfejú emberek, s felcihelődtek a nádorhoz, ki is Fekete Pál uram elbeszélése szerint nagyon elkedvetlenedett, mikor előadták, hogy egy kérésök lenne :

— Csak valami nagyot ne kívánjatok, mert nem adon meg.

— Annyira nem kívánunk nagyot, kegyelmes uram hogy még azt is sokalljuk, amink van.

— Valde bene, valde bene — szólt közbe a palatinus mosolyogva.

— Azt kérjük kegyelmességedtől, vegye el a vásárainkat!

A nádor gondolkozott, köhécselt :

— Hm! Nem jó kormányzat, amici, olyasvalamit elvenni az emberektől, amiből az elvevőnek semmi haszna.

De csak mégis megjött nemsokára a rendelet I. Leopoldtól, hogy a kecskeméti vásárok ezentúl nem lesznek meg.

Dühösek lettek erre a törökök és a kurucok :

— Ezek a gaz cívissek a mellékjövedelmüktől fosztanak meg.

Hanem iszen voltak ötleteik nekik is, s husvét előtt való fekete vásárnapon betört csapatával Kecskemétre a

híres kuruc hadnagy, Csuda István uram; egyenest a Ferenci-szerzet zárdájára rohanván, ráparancsolt vitézeire:

— Semmihez se nyúljatok, gyerekek, csak a gvardiánt kell lefogni és magunkkal vinni, mert azt kiváltják.

A gvardiánt, a kövér Brunó atyát megfogták, felültették egy öszvérré, mely a zárda kertjének volt hű munkása, cipelgetvén a vizes-hordós talyigát, s hogy az átkozódó, kapálózó szent férfiú le ne maradhasson a Buri hátáról (Burinak hitták az öszvért), szíjakkal, istrángokkal kötözték oda.

Nem számítottak rosszul. Nagy riadalom lett Kecskeméten a keresztény hívek között. Özvegy Fábián Pálné, a púpos Galgóczy Juliánna és az elfonnyadt Bulki Klára, Litkei páter elnöklete alatt legott hozzáfogtak a váltságdíj gyűjtéséhez, házról-házra járván a perselyekkel.

— Váltsuk ki a szegény Brunó atyát. Gyönyörű prédikációt tanult be a húsvéti szent napra, azt nem szabad benne hagyni.

Száz arany gyűlt össze, azzal indultak el a kuruc tábor felkeresni az asszonyok választottjai, Porosznoki Gábor szenátor, Babos János kurátor és Doma Gergely uram, a kerékgyártó. Tarka kalandok és viszontagságok után végre feltalálták Csuda Istvánt, aki mogorván förmedt rájuk:

— Kendtek ugye a kecskemétiak? No, mit akarnak?

— Eljöttünk érte! — szólt az ájtatos Babos, égre emelvén apró, sűrke szeméit.

— Kiért? az öszvéért, vagy a gvardiánért? — tréfálkozék a csalafinta eszű Csuda István.

— Mind a kettőért, ha meg bírunk egyezni — vélte Porosznoki uram.

— A pap keveset ér, hanem az öszvért hasznát vesszük. A tábori dobot cipeli.

Tetszett a kecskemétiaknak a hadnagy kijelentése, mert ha nem sokat ér a pap, akkor olcsón ideadják; helyeslőn bólingattak a fejikkel.

— Hát mennyiben volnánk a főtisztelendőre nézve?

— Három aranyért elvihetik.

Három emberünk összenézett, nagy mosolyogva, mintha mondanák: »olcsó, bizisten olcsó«. Porosznoki hirtelen hátra-

hajtotta ráncos gallérú kék köpönyegének egyik szárnyát s benyúlt a dolmányzsebbe előkeresni a három aranyat.

— Ehol ni! Fogja, hadnagy uram.

De a kuruc hadnagy kordíálisan tolta el magától a szenátor tenyerét.

— A papot az öszvér hozta, most már a pap is vigye az öszvért. Ez az igazság. Az öszvér nélkül nincs alku.

— Isten neki — felelte a szenátor jókedvűen. — Mit adjunk az öszvér váltságdíjába?

— Annak a szabott ára — ropogtatta meg Csuda a szavakat — százkilencvenhét darab arany.

A cívisekben meghült a vér, a tömzsi Babos meghökkenve pislantott a hadnagyra, nem tréfál-e, de biz annak roppant komoly most a hosszúkás, napbarnított ábrázata (verje meg a ragya), sokkal derengőbb volt annak-előtte; ám azért a kecskemétiak mégis megadták a módját.

— Volna-e lelke a hadnagy úrnak annyi pénzt elvenni egy öszvéért; négy arabs lónak az árát.

— Engedje vitézlő uram külön a tisztelendőt!

— Az öszvéért inkább eljövünk máskor — toldotta ki Babos.

Majd Doma Gergely uram vette át újból a diplomáciai érintkezést, hogy, azt mondja, az öszvért nem használhatják többé a tisztelteméltó atyák, mert az öszvér immár olyan kompromittált egyéniség, aki tábori szolgálatokat végzett egy protestáns szellemű hadcsapatban.

Legtöbb esze volt Porosznoki uramnak, mert ő rögtön átlátott a szitán, hogy a hadnagy kétszáz aranyat akar a gvardiánért, és az öszvér-dolog egyszerű kedélyeskedés, minélfogva előkotorászta zsebéből a hagyományos harisnyát, megcsördítvén az aranyakat.

— Száz darab hiánytalanul; se égen, se földön több. Vagy a pénz visszük haza, vagy a gvardiánt. Kegyelmedtől függ, vitézlő uram.

— Nem lehet — rázta ez a fejét makacsul.

— Gondolja meg, kegyelmed — okvetlenkedék Babos —, hogy Krisztus Urunkat harminc ezüst pénzért adták el. Hogyne volna hát elég Brunó atyáért száz arany?

— Ne bibliáskodjanak — ripakodott rájuk a kuruc hadnagy —, mert igaz, hogy Krisztus Urunkat harminc ezüst pénzért adták el, de hogy mennyiért váltotta volna meg a kereszténység a haláltól, azt kegyelmetek nem tudják.

Ilyen kötekedések közt alkudtak meg végre száz aranyban, amelyeket egyenkint nézegetett meg Csuda uram, nincsenek-e körülráspolyozva, megpengette, nem érzik-e hangjukon egy kis *erdélyi akcentus* (ott akkoriban hamis pénzverők tanyáztak). Mikor aztán minden tisztára volt hozva, kiszolgáltatta a megcsappant tokájú Brunó atyát, kit nagy diadallal vitt most már a küldöttség hazafelé.

De nem sokáig volt örömük, mert amint a szűkebb pátriához közeledtek, alig hogy elhagyták Nagykőröst, melynek bogárhátú házai még látszottak az esti lila ködben, jobbról elővillant Kecskemét karcsú tornya s egy közeledő porfelleg.

— Mi a kő lehet az? — tanakodtak embereink.

— Nyilván processzió jön elibünk.

— Lesz dikció is reverendissime, persze lesz. Nem ártana válaszra elkészülni.

Brunó atya szemében könnyek csillogtak.

— Szegény jó híveim szeretnek, rettenetesen szeretnek. Vajon ki tartja az orációt?

— Alkalmasint a szépszavú Litkei páter. Persze, persze. Hiszen már látom is. Ő az ott elől. Kutya legyen, ha nem ő.

Nem kellett kutyává lennie Doma Gergely uramnak, mert csakugyan Litkei páter volt: nagykarimájú kalapját, óriási termetét messziről föl lehetett ismerni, csak éppen a kísérete nem volt processziós nép, hanem török katonák. — Az akasztófára való Ali Mirze aga vezette őket.

— Jó estét, jó estét — kiáltá, amint ellovagolt utasaink mellett —, vizitek haza a papot, jó emberek. Mi is a magunkét.

Nevetett az aga, Jézus nevét kiáltozó Litkei szerzetes; Brunó atya a kendőjével integetett utána:

— Téged is kiváltunk, édes fiam.

S bizony első dolga volt hazaérve megindítani a gyűjtést. Özvegy Fábián Pálné, a púpos Galgóczy Juliánna és az

elfonnyadt Bulki Klára újra bejárták a könyörületes embereket :

— Ne hagyjuk a gaz pogány kezén pusztulni a szegény szerzetest. Mit gondolna rólunk a kereszténység?

Ahol ez nem nyitotta meg az erszényt, Fábián Pálné hozzátette :

— S mit szólna hozzá Nagykőrös?

De már erre minden kecskeméti lelkű ember kiszúrta a maga húszasát, s Litkei szerzetes is hazakerült.

Hagyján, ha ezzel vége lett volna, de annyira divatba jött a papokkal való kereskedés, hogy valahányszor egy kis apró költségre szorult meg valamelyik csapatvezér, nyomban kiadta a rendeletet :

— Egy kecskeméti papra van szükségem! (Az már bizonyos summát jelentett a pénzpiacon.)

Egy darabig csak kiválogatták a jámbor cívisek, mígnem maga Szűcs János főbíró uram, restellvén a város illetén kizsákmányolását, útját vágta azzal a vallástalan kijelentéssel :

— Ha az isten engedi a maga szolgálait, miért ne engednék mi? Végre is a saját gazdájuk van első sorban hivatva.

Néhány szerzetes atya a nyakukon maradt, mire hirtelen leszállt a papok értéke a zérusra, s más portéka után néztek a hódító urak. Azokon lehetetlen volt kifogni.

Péter-Pál napján betörték a szolnoki törökök s a temp-lomból kijövő asszonyokból magukkal hurcolták a főbíró menyecske-feleségét, valamint Doma Gergelyné asszonyomat.

Az egész város lázban volt. Ez már félig se tréfa, atyafiak! Mert a papokkal még csak megjárta a manipuláció! Azokban nem történt semmi kár, míg odavoltak. De az asszonyok, az egészen más! Teringette, az asszonyokkal nehezen megy az efféle! . . .

Szűcs János annyira elkeseredett, hogy rögtön letette a főbíró tisztét s eladván egyik kőházát, Doma Gergellyel asszonyaik után indultak. Szűcs uram kétszáz arányat adott az oldalbordácskáért, Doma Gergely azonban csak huszonöt aranyat kínált, ha az övét hazaeresztik, százat, ha ott tartják, de örökre — úgy, hogy ő más asszonyt vehessen el. Zülfikar aga gondolkozott egy ideig, aztán szomorúan mondá :

— Csak vidd az asszonyi állatot, barátom!

Ezalatt páni félelem fogta el a kecskemétiakat. A kurucok is betörték és a dúsgazdag Végh Tamás Vica nevű hajadon leányát ragadták el egy lakodalomból, mikor ifjabb Nagy Mihállyal a lötyögtetőt járta; éppen javában forgatta, márto-gatta a legény, s cifrázott, aprózta, resze-riszált a leányzó, mikor felpattant az ajtó, s becsörtettek a Csuda uram huszárai. Mi lesz ebből, uram teremtöm? Az ágyasházakból húzzák ki a becses fehérnépeket maholnap! A kalgái szultán váltig üzengeté, hogy a legszebb tíz asszonyra vásík a foga. A budai törökök is minden órán jöhetnek.

Bár még akkor nem zengett a kecskeméti lányokról az a játszi nóta: »aki legény, innen hozzon menyecskét«, azért már akkor is gyönyörűek voltak. Ezt még a kőrösi legények sem tagadták.

Csöppet se csoda hát az általános kétségbeesés. Olyan volt a helyzet, mint a fekete posztóval bevont mesebeli városokban, hol a hétfejű sárkány rendre felfalja a szüzeket. Melyikre kerül a sor, ki következik most? Ez a bizonytalanság egy láthatatlan hurok volt, amelyet mindenki nyaka környékén érzett. Tízszer megrettent naponként egy-egy kerekedő porfelhőtől, s ha éjjel zúgni kezdtek a Talfája-erdő csenevész fái, abból is előrémlt a száguldó csapatok dübör-gése: »Jaj, megint jönnek a portyázók!« Estende apró kezeiket összetették a nők s ájtatosan fohászkodának a város patrónusához, Szent Miklós püspökhöz; hátha az tehetne valamit, azzal a kacskaringós bottal, melyet a város pecsétjén bamba képpel tart egy kecskefejbe szúrva.

(Gyanakszom, hogy sub clausula benne volt ezekben az imádságokban: »ha pediglen mégis az lenne az isten rendelése — add uram, hogy inkább a Csuda huszárajai jöjjenek, mint a kutyafejű tatárok és a budai törökök.«)

MÁSODIK FEJEZET

ÚJ FEŐBÍRÓ. ÚJ KÖRNYÜLÁLLÁSOK

Az elkeseredés nőttön-nőtt. A város ügyei egyre rosszabbul néztek ki. A törvénykezés szünetelt, mióta a vásárokat eltörölték, mert nem volt honnan bírákat fogni, pedig Kecskeméten a »fogott bíróság« volt úzusban. A vásárra jött idegenekből állították össze a törvényszéket.* Most pedig, hogy Szűcs János a főbírói pálcát letette, nem akadt, aki utána nyúljon. Hiszen nem evett nadragulyát senki! Négy-öt rendeletet kapni napjában, csupa lehetetlen kívánságokkal, s azzal a nyájas postscriptummal: »mert különben karóba huzatom kegyelmedet« (amilyen bolond világ van, meg is cselekszik).

Az emberek hangosan zúgolódtak.

— Vagy költözködünk ki innét, vagy haljunk meg itt, de így nem élhetünk.

— Csinálni kell valamit.

— De mit? A törököt csak nem verhetjük ki az országból mi magunk, ha a császár se bírja.

Amint ekképp tanácskoznának gondterhelten a szenátorok a városházán, egyszerre csak bekiált a nyitott ablakon egy hang:

— Már én pedig azt mondom, hallja kegyelmeitek, hogy nem elkergetni kell a törököt, hanem idehozni Kecskemétre.

A szenátorok mind fölnéztek:

— Ki az a vakmerő? Ki beszél odakint?

— A Lestyák szabó fia!

— Hogy mer az a mi beszédünkbe belekotyogni — méltatlankodék Zaládi Márton (s intett a hajdúnak): — Csukja be kend az ablakot.

A fogott bírák intézményét az érdekeltég kikerülése végett eszerették az elődök.

Porosznoki Gábor fölugrott, mintha valami villamos erő lökte volna fel.

— Én pedig azt mondom, nem kell elkergetni a fiatal-embert, hanem ide kell hozni, hogy meghallgassuk.

A komoly városi atyák a fejeiket csóválták, de a legtekintélyesebb szenátornak nem mertek ellentmondani, csak Ágoston Kristóf duzzogott:

— Az apja is bolond ember, a fiú is az. Egy diáktól kérjünk consiliumot? Persze van neki, mert ő már kapott.

— Mit? — tudakolta a kíváncsi Kriston Ferenc.

— Consilium abeundit, hahaha. — Kicsapták Nagyváradról. Hadd adjon tanácsot, igenis. Űgyse sok tekintélyünk van, hadd legyen még kevesebb.

Aztán elbeszélte, hogy az apja hóbölygös; egyik kereke hiányzik. Minap a derék Brunó atya elküldte hozzá a kabátját, hogy vegye ki belőle a zsírpecsétet. Ki is vette, de úgy, hogy a pecsétes helyeket kivágta ollóval. Szegény Brunó atyát jó hogy a guta nem ütötte meg.

Pintyó Gyuri, a hajdú, lelkendezve hozta be ezalatt a Lestyák-gyereket.

Csinos, szikár kamasz volt, olyan sertehajjal, mint egy kartácsoló kefe.

— Fiam — szólt hozzá nyájasan Porosznoki —, az imént bekiáltottál valamit, ami az én fülemet megütötte. Ne resteld bővebben kimagyarázni.

Lestyák Miska nem jött zavarba, világosan, értelmesen szötte-fonta a szavait:

— Én bizony azt gondoltam, nemzetes urak, hogy aminő viszonyok közt a mi édes szülővárosunk van, nem sokat érnek a holt fermánok, írásbeli biztosítékok, százszor többet érne egy eleven bég, vagy legalább csausz, aki köztünk lakván, igen sok apró kellemetlenséget elhárítana a fejünkről. Szabad város vagyunk, nemzetes urak, de szabadságunk láncokból van kovácsolva. Keressünk magunknak egy zsarnokot, hogy megélhessünk!

A tanácsnokok összenéztek, ámultan, megbabonázva: Ilyen szép meleg szavakat rég nem hallottak, ilyen szép érces hang még nem csengett ebben a teremben. Reggel óta

ülnek itt tanácstalanul, s íme mintha váratlanul egy fáklya gyúlna ki a sötétben.

— Vivát! — kiáltá Pusztá Máté. — Ez aztán okos beszéd.

— Igaza van! — mondá az ősz Pató György, ezüst menteláncát megrázva. — Tiszta búzaszemet kapart ki a polyvából.

Porosznoki Gábor felkelt helyéről, odajárult Lestyák Miskához és megveregette a vállait.

— Voksod van, fiú, ezentúl — szólt ünnepélyesen. — Üljön le kegyelmed, Lestyák Mihály uram közibünk. (Éppen volt a zöld asztalnál egy üres szék : a Szűcs Jánosé.)

A lelkesedés tört ki erre. A magyar emberek szeretik a meglepő fordulatokat, s ez az volt. A városatyák felugráltak, kezet szorítani a kamasszal. Még Ágoston Kristóf is békülékenyen dörmögte Kriston Ferenchez hajolvást :

— Csak az a kecske apja ne volna!

— Ugyan hagyja el kegyelmed — válaszolt Kriston uram kesernyésen. — Hisz a város címerében is kecske mekeg.

— Jó, jó, de az apja még bocskoros tótnak jött be Kecskemétre.

— Éppen nem látszik meg a gyereken.

Valóban mindenki olvashatta egy orvosi szakközlönyben nemrég, hogy ha egy fehér ember sebét (orvosi nyelven : bőrfolytonossági hiányát) egy szerecsen bőrrel toldják ki, a kis fekete bőrdarab lassanként megfehéredik a fehér emberen, és viszont a fehér bőr fekete lesz a szerecsen testén. Ez a processzus folyik századok óta a nagy magyar városokban. Egy-egy idegen család teljesen beforr a magyar testbe, sőt még a színét is fölveszi. Az öreg Lestyák szabó úgy néz ki fakó hajával, kerek fejével, mint egy ostyépka, míg Miska már tojásdad kemény arcával, melyen az agyafurtság látszik, dióbarna szemével, vékony bajszával igazi kún, aki úgy venné ki magát e teremben, ha becsületes ruhában lenne s nem ingujjban, mint a falon függő ős szenátorok valamelyikének unokája.

Nagy lendülettel indult most meg a tanácskozás. Ki-mondták egy lélekkel, hogy Kecskemét ez idő szerinti politikája oda megy ki : minden áron törököt szerezni.

Majd új tárgyra tért át az »előlülő« Porosznoki :

— Hátra van még a főbírói szék betöltése. Boldog időkben jutalma ez a polgári virtusoknak. Az egész város részt vesz a választásban. De ma, midőn a főbírák egész sora mártíromságot szenvedett, egyet karóba húzatott a budai szandzsák-basa, egy a konstantinápolyi Jedikulában szenvedt el bús rabságban, egyet a kurucok szurkáltak agyon pikáikkal, a negyediknek a hitvesét rabolták el, ma, mondom, hősieis önfeláldozás a főbírói pálcza elvállalása, s egy polgártársunkat sincs jogunk választás útján odadobni a szerencsétlenség torkába. Mert kire adnák ma szavazatukat az egyesek! Arra-e, akit sokra becsülnék? Lehetséges-e, hogy nem a közbizalom, hanem a közgyűlölet emelne a közügyek élére embereket? Én lehetségesnek tartom, nemzeti urak. (Zajos tetszés.)

— Igaz! Úgy van!

— Ily circumstantiák közt, miután a főbírónak a szenátorokból kell lennie, az az egy modus vivendi van, ha kegyelmek közül önként vállalná valaki a főbírói tisztet. . .

Nyugtalanul indítá el tekintetét köröskörül. Templomi csönd honolt a teremben. A szenátorok meg se moccantak.

— Senki? — kérdé elboruló homlokkal. — Akkor hát a legvégső eszközhöz kell nyúlnunk, melyet akkor rendelnek ős szokásaink, ha valakinek végzetes kimenetelű feladatot kell a szenátorok közül vállalnia. Hozza be Pintyő az ólomládát!

A hajdú egy kis ólomládikát hozott be a szomszéd benyilóból, melynek mind a négy oldalán egy-egy halálfej volt, keresztbe tett kaszákkal, kiverve.

— Itt van a tizenkét kocka — szólta Porosznoki tompán, s kigurította őket az asztal közepére, melynek zöld mezején pajkosan játszott, ugrált a beszűrődő őszi napsugár. — Egy fekete, tizenegy fehér! Aki a feketét húzza, az a főbíró.

A kockákat újra a ládába rakta vissza.

— De csak tizenegy szenátor van jelen — szólta közbe Kriston uram reszketeg hangon —, az egyik kocka fölösleges.

— Kivévéen, ha Lestyák uram is húz.

— Ha voksa van, húznia is kell — vélte Zaládi uram —, a jogok köpenyegé kötelességekkel van megbélelve:

— Hadd húzzon! — dönték el egyértelemmel.

A Lestyák Miska szeme megcsillant, arca kigyulladott.
— Bárcsak a feketét húznám — gondolta magában.

Ezalatt a hajdúk révén kiszivárgott a künn ácsorgó tömegbe a Miska esete: hogy ültek ott a szenátorok reggel óta megdermedt ésszel, hogy jött Miska az ablak alá, s üres tereferéjük alatt mint dobta közéjük a bölcsesség szikráját, mire fogta magát Porosznoki Gábor, behívatta az utcáról, és odaültette a zöldasztalhoz a város vénei közé. Hallott már valaha valaki ilyen dolgot? De iszen Porosznoki Gábor mégis derék ember, aki a bagoly csóréban is észreveszi a fényeset.

A nép élénken hullámozott az épület előtt. Néha egy-egy hang kivált a zsongásból: Éljen Lestyák Miska! Lássuk Lestyákot! Hallani akarjuk!

Fábiánné asszonyom egy nagy csoportnak magyarázta élénk mozdulatokkal, mintha köpülne:

— Megnyilatkozott az esze. Isten álmában adta tudtára, mit kelljen mondania, szegény városunkat hogyan kell a gonosz pogánytól megmenteni. Hogy miért szemelte ki az isten éppen őt, kérdezi kegyelmed, Létasiné asszonyom. Mert ő szent felsége mindig a mesteremberek gyermekeivel dolgoztat. Krisztus urunk ácsmester fia volt, ez meg egy szabómester fia. De ahol jön, ni!

A szomszéd házikóból szapora léptekkel csörtetett elő Lestyák Mátyás uram, dühösen lógatva egyik kezében a rőföt, a másikban egy búzavirágszín mentét, melyen még ott voltak a fércek.

— Hol az a kölyök, hadd ütöm agyon! — kiáltozott hevesen. — Ide jött, itt kell lennie.

— Bent van a szenátusban.

— Kicsoda? A Miska? Hát hogy ment az oda? Előlem bújt el? Hanem iszen bevárom én, amíg kijön. Majd adok én annak az imposztornak. Pozdorjává töröm a gézengűzt. Odaadom neki a vasat ezelőtt egy órával, hogy melegítse meg, mert még ma haza kell vinnem ezt a mentét a halasi polgármesternek, aki deputációba mégyen abban holnap Pest megyéhez *Nógrád megyébe*.* Most aztán bekiáltok a konyhá-

* Pestmegye Füleken székelt.

ba : »Miska, hozd be már azt a vasat!« Hát se vas, se Miska. Ne pukkadjon meg aztán az ember mérgében?

Pártját fogta Miskának Katona Bálint, a szűrszabó.

— Nem lehet ám már az ilyen felnőtt legényt szabóinasnak befogni, vasalómelegítéssel kínozni.

— A saját portájáról ítélkezzék kend — vágott vissza nyersen a szabó. — Hát mit tegyek veled, ha nem való másra a sehonnai? Előbb-utóbb is felakasztják. Persze, mindig városi ügyek után hajkuráz. Majd adok én neked városi ügyeket! Kékre verem a gazembert!

— Abból ugyan semmi sem lesz! — szólt bele újra Katona Bálint, a fiú mai nagy érdemére gondolva.

— Itt sülyedjek el, ha föl nem képelem.

Katona Bálint már éppen magyarázni akarta puhább anyagban dolgozó pályatársának, hogyan jutott be Miska a szenátusba, mikor nagy robajjal megnyílt a tanácsterem ablaka, s nemzeti Porosznoki Gábor uram kihajolt:

— Tiszteletreméltó népei Kecskemét városának! — szólt a tömeghez stentori hangon, mire siri csend állt be. — Jelenem kegyelmeiteknek a tanács nevében, hogy e mai naptól számítva egy évre a város főbírája törvényeink és szokásaink szerint, nemzeti, tiszteletreméltó és vitéz Lestyák Mihály uram lett.

A meglepetés fölszisszenése nyisszant végig a tömött csoportokon. Az első száj hahotára nyílt talán: »hahaha«, »Lestyák Mihály, hehehe!« Az első hang tán még így indult, de egy másik hanggal találkozott útközben, egy, meglehet szokásból, elszabadult »éljen«-nel, minélfogva részint elakadt, megtompult, részint éljenné hegyesedett ki. És utána a sok száz meg száz hang mind-mind éljennek csatlakozott a ki-domborodó, az uralmat magához ragadott első éljenhez, nagy széles és hömpölygő kiáltássá dagadva a levegőben. . . Ám ha az első »éljen« szerényebb és az első »hahaha« frissebb, akkor az éljen szakadt volna ketté, és most a fellegerő ordítás úgy hangzanék, mint a mélységes pokol kacaja: hahaha, hihihí. A »pigra massa« minél nagyobb, vaskosabb, annál könnyebb, mint egy lágy pehely, melyet az első fuvallat visz, visz a magasba, hemperget, himbál jobbra-balra.

A harsogó éljenzésekre az utcák önteni kezdték a népeket. Mindenünnen kíváncsiak rohantak elő. Némelyek csákyákkal, vizes vödörökkel : »Hol a tűz ?« vagy pedig efféle kérdésekkel : »mi az ? mi történt ?«

A városház kapuja megnyílt, s a szenátorok kettesével jöttek, közbül Lestyák Mihály.

— Jön! Jön! — Rémitő tolongás támadt. Mindenki hozzá akart férközni.

Kevélyen, méltóságteljesen lépdelt, mintha nem is a régi lenne. A fiatalság pírja égett arcán, szemeit mosolyogva hordozta meg a tömeg közt, ahogy illik a szerencse fiához. Két oldalt egy-egy hajdú aprózott mellette, magasra emelt pálcával, miként a római konzulok liktorai. Ez volt a hatalom külső jelvénye Kecskeméten.

De rá is fért nemzetes bíró uramra — mert egy kicsit furcsán festett az ezüst gombos dolmányú tekintélyes szenátorok közt egy huszonkét éves suhanc, vedlett mellényben, ingujjban. Vagy hogy ezért volt ez érdekes látnivaló, amelyre újjongásban tört ki a nép.

Az öreg Lestyák hol elhalványodott, hol bíborvörös lett.

— Istenem, istenem, álmodom-e? — és megdörzsölte apró szürke szemeit, vagy hogy talán az előszivárgó könnyecsképeket törülte el. — Fogjon meg szomszéd!

Csakugyan összeesett volna, ha Katona Bálint fel nem tartja.

— No, most náspángolja már el kegyelmed a város főbíróját, ha olyan nagy potentát!

Nem felelt semmit, kezeiből erőtlenül hullott ki a rőf, szemeit behunyta, de a sötétben megérezte a főbíró közeledését, egyszerre hozzá ugrott, mint egy hörcsög és ráterítette a vasalatlan új mentét, melyen még a fehér cérnák, meg a krétavonalak is rajta voltak.

A tömeg ezt is élénk, zszibasztó tetszésrivalgással fogadta, csak Katona Bálint kurjantott fel tréfásan :

— Hollá, Mátyás bácsi! Miben megy most már a halasi polgármester Fülekre?

Az öreg szabó dölyfösen felelte :

— Menjen ökelme szürben. Kis ember ő arra, hogy én varrjak neki mentéket.

S ezzel, mint egy öklelőző bika, utat vert magának a csoportosuláson, rohant egyenest haza, a házikója előtti kis kertbe, hol egy nagy körtefa lógatta kívánatosan rozsdapiros gyümölcseit; az alátámasztott hatalmas ágak kifelé csüngtek az útra.

Mint az evet, oly gyorsan mászott fel egész a koronáig, s eszeveszetten elkezdte rázni a felső gallyakat. A fölséges zamatú körték, az ő féltett kincsei, sűrűn potyogtak a tömeg közé, »cup, cup«. Gyerekek, asszonyok összeröföntek, és a gyümölcsre vetették magukat, mint mikor koronázáskor aranyakat hány szét a tárnokmester. Meglett férfiak is lehajoltak a guruló körték után.

— Egyetek, lakmározzatok! — rikácsolta az öreg, s rázta szilaján, egyre rázta a vén fát, míg csak egyetlen körte volt rajta.

:... Így tartotta meg a fia installációját.

HARMADIK FEJEZET

KÜLÖNÖS KÉSZÜLŐDÉSEK. ÁGOSTON KRISTÓF KÖVETSÉGE

A főbíró-választás első mámorát kialudták. Másnap, harmadnap kihűlt a közönség. »Mégiscsak bolondság volt«, mondogatták. »Valóságos farsangi tréfa!«

— Nevetségessé teszik a várost! — hánytorgatták némelyek.

— A szenátorok fifikája, hogy a saját bőrüket téli pihenésre eltehessék.

Itt-ott kipattant a bosszúság, elszólta magát az irigység, rügyet eresztett egy-egy elejtett megjegyzésben az elégedetlenség. De a külső hatalmasságok siettek elismerni az új főbíró. Zülfikar aga nyájas levelet írt neki »a jól őrzött Szolnok várából«, hogy egy nemes cselekedettel kezdetné meg hivatalát, ha kiváltaná a nála lévő két szerzetest. Csuda uram négy szekér kenyeret kért tőle elég barátságos hangon. Csak a budai kajmakám megbízott embere Halil effendi, aki oda jött Kecskemétre adóügyeket rendezni, orrolta meg a városházán, hogy egy szakálltalan ifjonccal eresztik össze tanácskozni, mire a főbíró sarkon fordult, becsapta rá az ajtót, melyen egy pár perc múlva Pintyó hajdú nyitott be, egy vén kecskebakot vezetve kötélén.

— Mit akarsz itt ezzel az oktalan állattal, te hitetlen kutya?

— A főbíró uram parancsából hoztam, hogy ezzel tanácskozzék az úr, mert ennek van szakálla.

Tetszett Kecskeméten a »tromf«, s Miska javára billent a serpenyő.

— Ember lesz belőle! Nem hagy magával packázni. Jól megleckéztette az effendit. Még ilyen főbíránk sem volt!

Nagy figyelemmel kísérték azontúl: mi lesz belőle. De jutott is minden napra egy kis csemege a közvéleménynek.

Beszélték, hogy a főbíró magához hívatta »a finom kalapácsú« Balogh Jánost és a Brassóból ide szakadt híres ötvöst, Walter Vencel urat: készítsenek egy karikás ostort, melynek színaranyból legyen a nyele, kirakva topázzal, smaragddal és más szintjatszós drágakövekkel, valamint egy filigrán fokost, ugyancsak aranyból a nyelét, ezüstből a baltáját. Éjnek a napot ne nézzék, hanem megfordítva. Egy vagyonba kerül a két ékes szerszám.

(Hát van a városnak az effélékre pénze?)

A következő vasárnap bíró és két szenátor bejárták a boltokat és mind megvették a nemzeti színű pántlikát. aztán kihajtottak a város négy lován a Szikrára.

Szikra a Kecskemét Szaharája. Egy tenger, homokból. Azóta már megfotgták a faültető unokák, akkor még szabad volt a homok, s futott, vándorolt, hömpölygött a végtelenbe megszakadozott hullámokban, tetszése szerint.

Köröskörül végtelen darabon sem víz, sem növény, a nap liliom-színeken szórja verőfényét a milliárd apró homokszemekre, melyek mozognak, hömpölyögnek szemkápráztató gyorsaságban, mintha ezer meg ezer láthatatlan seprő dolgozna szüntelen, vagy hogy csak a napsugár mozog és ugrándoz rajtuk. Állatnak, élő teremtésnek semmi nyoma. Ez a föld nem lehet szülője még egy picinyke ürgének sem. Mert ez a föld csak átutazóban van. Itt nem lehet odahaza senki, ahol maga a föld sincs odahaza. Egy ürge is szereti, ha lyukát elhagyja, hogy visszatálhasson rá... Ej, ki próbálna itt megjelölni ha csak egyetlen porhanyó dombot, amelyikre holnap rátalál? A buckák odább sietnek, mint a nyugtalan utas. Föloszlanak, futnak és alakulnak...

Mély halotti csönd van. Csak néha csattan egyet fent a légben a villás fecske, mely nem átall erre röpülni. Messze, nagyon messze egy-egy vadkacsapár hápog. Ott valahol nádas van. Majd bölömbika huhhant erős, durva hangján.

A nap ha kél, egy homokbuckából kapaszkodik fel, a lehajló égről lehunytakor megint egy homokbuckába pottyán be. Egy fénylő vándorló homokbuckának látszik a nap is, melynek arany porzója szétfrecseg a magasból a szürke-barnás, egyszínű világ fölött.

Soká, soká kell menni, míg végre feltűr az ajkon önkéntelenül az örömkialtás: »fű, fű!« Most már nem messze lehet a víz sem. Törpe füzek között kanyarog a regényes Tisza, a mi édes vizű folyamunk. Balról kis viskó fehérlik, a pusztabíró lakása. Dús legelők terülnek el mögötte, zúgó nádasokkal. Amott egy cserény, szemben vele megbarnult szárnyék, ahová a gulyák, ménesek jutnak »fedeleetlen« hajlék alá.

A főbíró érdekelte a puszták élete; sorba nézegetett mindent. Aztán meghagyta a gulyásoknak, csikósoknak, hogy mához négy hétre virradóra száz lombos szarvú fehér ökrö legyen a városháza előtt és ötven szilaj csikó, a legszebb hibátlan ötven a ménesből, nemzeti pántlikával befont sörénnyel; nemzeti szalagok csüggjenek le az ökrök szarváról is.

Ez az intézkedés sem maradt titokban, mihelyt hazakerestek a várostartó urak, s ha lettek volna már akkor újságlapok Kecskeméten, entrefiletben ritkított betűkből hozta volna a felelős szerkesztő. Így csak a boros kancsók mellett találgatták a civisek:

— Arany karikás, arany fokok, nemzeti pántlikás ökrök és csikók! Talán ide szegődik a király fia a nemes városhoz számadó-bojtárnak.

De még nagyobb lett a csodálkozás másnap, mikor Pintyő Gyurka nagy dobszó mellett kihirdette a főbb utcákon penecilus-hangján:

— Drum! Brum! Adatik tudtára azoknak, akiket illet!

Itt rendesen pauzát szokott tartani a dobverő Gyurka, s lehajtá céklaalakú fejét féloldalt, mint egy bús lúd, de olyan ügyesen, hogy a szája a dolmány belső zsebében levő lapos butykos csücséhez ért, s jót húzván belőle, átnedvesedett gégevel, mennydörögve folytatá a főbenjáró részt:

— Miszerint aki a török császár felesége akar lenni, vasárnapig a nemzeti főbíró uramnál jelentkezék.

Bezeg lett erre izgés-mozgás, nevetgélés Kecskeméten.

— Megbolondult a főbíró, vagy mi?

— Éretlen gyerek! — dohogtak sokan.

A bennfentesek, akik tudták, mi a cél, kételkedő mosollyal rázták a fejüket: »Nem léssen foganatja«.

A hívók ellenben csodálkoznak és örültek a kitüntetés fölött: mert mégiscsak szép az, hogy a török császár Kecskemétről házasodik. Jó ízlése van öfelségének. (No, most beszélj már Nagykőrös!)

Leányok és férjhezmenő özvegy menyecskék szörnyűködve beszéltek meg az érdekes újságot. Csúfolódtak, évelődtek egymással csintalan beszédekkel öt napig a kutaknál, a kender-tillónál, és ahol összejöttek.

A főbíróék terve, mint a csigabiga, egyre kijebb nyújtogatta a szarvacskáit. Híre jött, hogy a szultán, IV. Mahomet, Budára érkezik, azt is beszéltek szélében, neki viszik a száz ökröt és ötven csikót arany karikással, arany fokossal, és az ajánlkozó fehér népekből neki választják ajándéknul a szenátorok a négy legszebbet.

— Csak négyet? — vihogott fel pajkosan a lekvár-főzésnél a szép Inokai Pálné — szegény török császár!

— Hátha még azt tudnád, Borcsa húgom — magyarázta Tóth Máté —, hogy otthon háromszázhatvanhat felesége van még.

— Sok dolga lehet, lelkem bátyám — vág közbe a harmateszű, szőszke Ugi Györgyné —, amíg reggelenként elpáholja őket.

— Bolond vagy, fiacskám; nem veri az a feleségeit, mint téged Ugi uram, nem is látja őket: azért van háromszázhatvanhat, hogy minden napra jusson egy.

(S pajkosan csettentett ökelme a nyelvével.)

Éles asszonyi ész, az Ágoston Katáé, nyomban felfedezte a sok feleség közt a legszerencsétlenebbet.

— Hát annak mi jut szegénynek, aki februárius huszonkilencedikén van sorban, olyan esztendőben, mikor a februáriusnak huszonnyolc a napja?

Ezt bizony nem tudta megmondani Tóth Máté sem, dohogott valamit, hogy »másforma kalendárium van a töröknél«, de ez nem gátolta, hogy meg ne induljon a pityergésig menő szánakozás a háromszázhatvanhatodik asszony felett (oh, szegény, boldogtalan lélek). Majd a kíváncsiság kerekedett felül, kinek lesz vajon szeme ajánlkozni? Ámbár nem volna boldonság, ha kitudódnék, melyik hát az a négy legszebb rózsa a kecskeméti virágos kertben? Kiket választana a magisztrátus?

Titokban sok hiú szívet, tudom, csiklandozott ingerlő gondolat. De a szemérem azt mondta: »csitt!«

Meg is nyúlt a főbíró ábrázata mihamar. Egész vasárnapig egyetlen halacska sem akadt a horgon.

Azaz, hogy ott járt Fábiánné asszonyom, kifestett szemöldökkel, ropogós szoknyában.

— Találja el, főbíró uram, miért jöttem? — szólt hamiskásan kacsintva.

— Talán adót jött fizetni?

— Ugyan menjen.

S csipkés szélű kendőjével kacéran suhintott Lestyák felé.

— Talán panaszkodni jött valakire?

— Nem!

— Talán a papoknak gyűjtöget? — folytatá a főbíró csípősen.

Fábiánné búsan szegte le fejét és elhalóan nyögte:

— Ha ki nem találja, hiába mondanám.

Volt a hangjában valami fájdalmas lemondás, valami szívet facsaró melankólia.

— Micsoda! Csak tán nem ajánlkozni jött?

— Özvegy vagyok — mondá szemérmesen.

— Indoknak indok. Hm!

— A városért teszem — folytatá fülíg pirulva:

— De hát mit szól ehhez Brunó atya és Litkei páter — morgott a főbíró félig bosszúsán, félig nevetve —, akik kegyelmet már majdnem szentté tették?

— Misét szolgáltatok a lelkeért. Lelkem az egyháze marad tovább is, testemet föláldozom a városoméért.

— Szép, szép! Majd följegyzem a nevét.

Még egy pár pocskék pofa jelentkezett ezenkívül is. Nagy Panna a ceglédi utcáról, özvegy Kemenesné, Bán Mária. Egy párt ki is kergetett a szobájából a főbíró. »Ejnye, takarodsz innen, te deszka, ki az ördögnek kellenél te?«

Egy szeplős leánynak ezt mondta haragosan:

— Nincs neked otthon tükröd?

— Nincs, nemzetes főbíró uram.

— No hát eredj, fiam, keress valahol egy dézsa vizet, nézd meg magad benne, s gyere vissza, ha van lelked.

Mind e részletek nagy derűtséget keltettek a jól értesült körökben. Másnap, hétfőn, tanácsülés lévén, magok a szenátorok sem sajnáltak megereszteni egy kis csípősséget sikertelen vállalkozás felett.

— Nos hát, van-e már a kalitban valaki?

— Egy se alkalmas — felelte Lestyák bosszúsan.

Porosznoki Gábor uram kedélyesen köhécselt.

— Elszámítottuk magunkat. Könnyebb volna a császárnak négy anyát találni Kecskeméten, mint négy odaliszkot.

— Én megtalálom négy odaliszkot is — szolt a főbíró határozottan.

Makacs és hajthatatlan volt abban, amit egyszer eszébe vett.

— Bokréta nélkül nem mehetünk.

S ezzel odatolta a szenátoroknak a budai szandzsák-pasa bizalmas levelét, aki tudakozódására: milyen ajándék volna a fölséges szultánnak illendő, azt felelte keleti homályossággal:

»Vigyetek neki lovat, jegyvert, pecsenyét és virágot!«

Meg kell lenni a virágnak, punktum.

Hiszen persze nem ajánlkozott eddig senki, mert nem volt még kitéve semmi csalétek. A török szultán ugyan nem az!

Ki rajong a török szultánért? Ha még valami tiszta gazdag deli molnár lenne, csinos testhez álló csukaszín dolmányban, hetyke rámás csizmákban, és ha hites feleséget keresne. De a török szultán! Akiről csak annyit tud a mi felénk való fehérlép, hogy a basák basája; s a basáról csak annyit tud: »török basa, nagy a hasa«.

Hiszen a veréb se lépne be a törbe, a fehér lószőrből sodrott karikákba, ha nem volnának a szalma közt megszórvva pirosuló búzamaggal. Hiszen a kis egér se menne be a csapdába, ha nem fehérléne ott ingerlőn, csalogatón a fehér hájdarabka.

Ki kell a csalétket tenni a kecskeméti leányoknak is.

S mi lehet az a csalétek? Hát én istenem, ugyan mi más, mint a — ruha. *Gyöngyök, szalagok, csipkék.* Ez is egy szentháromság, de a pokol szentháromsága. A Belzebubtól kezdve minden ördög bennük suhog, csörög; kiáltja az egyik:

»gyere nézz meg«, biztatja a másik: »próbálj fel engem!«, susogja a harmadik: »kárhozz el értem!«

Lestyák Mihály ahhoz értő asszonyokat küldött szét, kit Szegedre, kit Budára a török kereskedőkhöz, vegyék össze a legjobb selyem-brokát szöveteket. Arany, ezüst virágokkal átvert posztókat, finom blond-csipkéket, rubintos csercséket, vakító násfákat drága fityegőkkel. De el ne felejtsek kegyelmek asszonyáném a kösöntyűket sem. Jól megválogassák, mindent szem nem látta, fül nem hallotta pompában. Úgy legyen az eszük igazítva, mintha négy herceglány bálba készülődnék, s nekik kellene a portéka.

Maga az öreg Lestyák sem pihent; szekérre ült a fia megbízásából, bejárni a szomszédos nagyúri famíliákat: a Vayakat, Fáyakat és a Báriusokat, akiknek ő dolgozott (mert messze földön híres, remeklő szabó volt), hogy kölcsön kérje tőlük városi közcélra (hisz ők is mindnyájan birtosok Kecskeméten) a ruhavarró frájjaikat.

Mindenütt kegyesek voltak az úrasszonyok, »a város patronái«. Mátyás mester egy szekér frajjlával érkezhetet haza.

Mikor nagy ládákban a portéka is megérkezett, minden bámulatra méltó volt, megindult Lestyák Mátyás felügyelete alatt a lázas tevékenység éjjel-nappal. Csattogtak, kopogtak az ollók, gyűszűk, csillogtak-villogtak a tűk, s apránként alakot kezdenek öltetni a sok szögletes bársony- és selyemdarabkák. Ez itt egy kacabáj, az ott egy rokolya. Ahol meg a pruszlik. (Oh, be feiséges kis jószág!) Amabból a fehér csipkéből ingváll formálódik; olyan lesz, mint a hab. Hát ez a tarajos bolondság ezer apró aranykarikából összetűzve? Az a főkötő. Mert a négy virágból hajadon lesz kettő, menyecske a másik kettő. Mondani sem kell tán, hogy amennyi leány és asszony van, az mind ezekről a csodaruhákról beszélt nappal s álmodott éjjel.

Ilyen szép kerékvágásban lett volna már minden, ha tisztelendő Brunó gvardián és Litkei páter bele nem okvetlenkednek.

Ezeknek sehogy sem tetszett a terv, hogy Kecskeméten török hatóság legyen, hacsak egyetlen csausz is, és azt a város maga kérje.

— Aki Jehova embere, ne kacérkodjék Allahhal. Mert a csélcsap szolgát az egyik Úr eltaszítja magától, és a másik Úr föl nem veszi magához. Legyetek résen, Kecskemét istenfélő lakosai!

Fenekedtek, átkozódtak, lázító beszédeket tartottak az új főbíró ellen, ki a törökkel trafikál, neki akarván odaját-szani szent Miklós püspök városát, aki elviszi szüzeinket. eladja lelki üdvösségünket.

Jó száraz tapló a magyar szív; minden szikra fogja. Mindig több-több ember bősüült meg. A következő vasárnap nyugtalan csoportok verődtek össze a szent prédikáció után a városháza előtt, fenyegető kézmozdulattal kiáltozva:

— Le a főbíróval! Le a szenátorokkal!

Kivált a katolikusok voltak erősen irritálva. A lutherá-nusok, kiknek magvető elei több mint száz év előtt jöttek be ide Csehországból, és a Tolnárról ideszakadt kálomisták, kik ez időben egy csomóban elkülönözve laktak a temető-utcában, még tán szerették is egy kicsit a protestáns erdélyi fejedelmekkel pájtáskodó kontyosokat. A protestánsok előtt csak olyan furcsának látszik a turbán, mint a tiara.

Porosznoki és Ágoston uraimék izgatottan rontottak be a főbíróhoz:

— Nagy baj van. A nép háborog alatt. Nem hallja kegyel-med?

— De hallom — felelte közömbösen.

— Quid tunc? Letegyünk a tervünkről?

Miska gúnyosan nézett a szemök közé.

— Az a kérdés, rosszabb lett-e, mióta a gvárdián ellenzi?

— Nem lett rosszabb — szól Porosznoki —, de az eshe-tőségekkel számolnunk kell. Két hét alatt a két páter, kiknek nagy befolyása van a népre, kaszára, baltára kapatja a népet ellenünk.

— Az a kérdés, mi intézzük-e Kecskemét sorsát, vagy az utca? Én azt gondolom, mi intézzük. Úgy lesz hát el-intézve, amint elhatároztuk.

Annyi eréllyel, olyan keményen mondta ki e szavakat a fiatal főbíró, hogy még a vasjellemű Porosznokinak is imponált, csak Ágoston Kristóf szeretett volna szurkálózni.

— A makacsság nem mindig eszélyesség, főbíró uram. A baj megvan; az ellen tenni kell valamit, míg a nyakunkra nem nő.

— Hát iszen teszünk is. Kegyelmed egy félóra múlva lóra ül.

— Én?

— Titkos követségben megy, fontos ügyben.

— Hova?

— Üljenek le, nemzetes urak, de lakat a szájukra, mert aki elárulja, amit mondok, bűnperbe vonatom.

— Úgy beszél, mint egy diktátor — morgott a beteges Zaládi.

Ezalatt ugyanis egyenkint beszállingóztak az előljárók, kikelt arcokkal, halaványan: némelyiknek a rémület rítt ki szemeiből.

— Halljuk! Halljuk!

— Ágoston uram a kuruc sereget keresi fel, nevezetesen Csuda Istvánt.

— Azt a tolvajt? No iszen, majd adok én annak, csak kerüljön a szemem elé.

— Nem igen fogja azt bántani, hanem inkább nyájas parolaszó mellett megalkuszik vele, mennyiért volna hajlandó még egyszer elrabolni a gvárdiánt és Litkei páttert — de mindjárt ám. Erre a két emberre nincs egy ideig szükségünk.

A városatyák komoly ábrázata mosolyra derült; nem volt már sápadt egyik sem. Porosznoki uram vígan csapott tenyerével homlokára.

— No, ez sem jutott volna eszembe. Helyes, okos! Kegyelmed született diplomata.

— A kényszerűség jó tanító, jobb néha a tapasztalásnál. A papok ellen nincs hatalmunk, sem el nem fogathatjuk őket, sem el nem tilthatjuk a szószéktől. Egyetlen szer van csak: Csuda István.

— Mennyit ígérhetek? — kérdé jókedvvel a kifelé induló Ágoston.

— Olcsón megcsinálhatja, mert nincs most semmi dolga, azonfelül belevág a szakmájába. Ígérje a felét annak, amit kér.

Egy félóra múlva már ott verte a port az Ágoston pej kancája a ceglédi úton, s harmadnap este a jámbor szerzeteseket megkötözve vitték Csudáék éppen arra . . . Ily fogatatos volt az Ágoston Kristóf uram titkos követsége, melyet aztán holta napjáig nem győzött emlegetni nagy előszere-ttel, mindig csillogóbban, regényesebben, aggastyán korá-ban hetyke dicsekvéssel : »Hej, mikor én még plenipotenciás követ voltam a Thököly uram őfelsége udvaránál!«

NEGYESIK FEJEZET

NÉGY REZEDASZÁLLAL ELINDULNAK VALA

A papokat elvitték — a kecskeméti népforradalom elaludt, s közeledett a nevezetes nap, mikor Budára indulnak az ajándékokkal — török császár elé.

A ruhák elkészültek, s az utolsó három napon kitették a városházán közszemlére. No, volt ott búcsújárás!

Pintyő hajdú őrizte a nagy asztalt, melyen ki voltak ingerlőn terítve. Úgy állt ott a vén Gyurka, mint egy kerub, a lángpallos helyett fölemelt mogyorófa pálcával.

Olyan szép volt az a sok »csiri-csári«, hogy még ő is elandalodott rajtuk.

— Nagy segítség az ilyen rongy asszonyábrázatnak!

A csinosabb nőszemélyeket meg biztatta némelykor; ez is a tisztéhez tartozott.

— Ugyan próbálja fel galambom, ott a másik szobában.

És ki állott volna ellent? Volt-e szív, amelyik meg nem dobbant, tekintet, amelyik ott nem vészett? Az ezeregyéj minden ragyogása semmi se.

Hány lányka topogott körül félénken, mint az őzike, elindítá szemeit szendén, de azok csakhamar kitágultak és világolni kezdtek, mint két lobogó mécs, lassú remegés fogta el tagjait, halántéka lüktetett, s ilyenkor rászólt a hajdú: »Próbáld fel, húgocskám!« Biz az felpróbálta, még ha belehalt volna is.

És jaj, aki egyszer felpróbálta! Két frájj font a hajába pompás szalagokat, derekát befűzték karcsúra, arra adták fel a gyönyörűséges ingvált, a pruszlikot, a meggyszínű selyemszoknyát, hímzett ezüst félholdakkal, hát még a piros karmazsin csizmát a lábára, hát még a násfát, a szemvakító kincseket. »Uccu lelkem, most nézd meg magad!«

Érre aztán elhozták elébe a tükröt, amire az fölsikított az örömtől; egy mesebeli tündért látva benne.

S mikor nézné magát vágytól pihegve, ziháló mellel, a hiúságnak édes éhségével, eléje áll ismét a kerub:

— No, de elég volt, vetkezz le már — vagy pedig ha tetszik, járj örökké ilyen ruhában.

Ugyan melyiknek van ereje azt mondani: »Kacaglak benneteket«, kikapcsolni az igéző mellénykét, leoldozni a bámulatos szoknyácskákat, lehúzni a hetyke karmazsin eszimat, leszedegetni a tündöklő ékszereket és belebújni ismét régi, ütött-kopott motyóiba?

Mind meg akarta próbálni — egyik sem vetette le szívesen.

Még élemedetebb nőszemélyeket is majd kilelt a hideg; szerettek volna mérkőzni — biz isten olyanok, akiket Szege-
den megégetnének.

Végre is be kellett hozni a tilalmat. Csak a szépek, árvák és szegények próbálhatták fel a ruhákat. Olyanok, akik *jöhettek*.

Pintyő bácsi nagyra vitte: ő határozta meg ki a szép. — Párisnak csak egy aranyalmája volt, neki egy kosárral! Keresték is a protekcióját igéző mosolyokkal, sonkával, kaláccsal, s egy boroskancsó is került innen-onnan. Mert nagy hivatal volt az. Ügyszólván csak később tudódott ki, mikor még tíz-húsz év múlva is rangot adott az asszonyoknak, ha elmondhatták: »Nem a gólya költött engem; rajta volt az én testemen is a *Lestyákék ruhája*«. Valóságos közmondás lett belőle.

Hát még akkor mindjárt melegében, képzelhetni, nem lehetett közömbös, kin volt, kin nem volt a ruha; ki talál-
tatott hivatalosan szépnek, s ki »alkalmatlannak«. Sok égő, keserves könny omlott ezért.

Nem akarom vádolni hivatali visszaéléssel az öreget, sem hogy megvesztegettette magát (nehéz volna azt most kétszáz év után bizonyítani), de tény, ami tény, sok tapintatlanságot csinált. Ott van például a cigányleány esete.

Bejött a kis kormos, rongyokban, mezítláb, kócosan, meglegeltette nagy szemeit a kincseken, és a szája nyitva maradt, és a nyitott szájából, mint fényes keleti gyöngyök, fehérlettek ki a fogai. (Az a vén mamlasz észre sem vette.)

Egész gyermek volt még, nyúlánk bár, de erőteljes. Sokáig settenkedett, habozott, míg végre megszólította a hajdút:

— Hát nekem szabad-e?

Gyuri bácsi nagyot fújt előbb, majd méltatlankodva mordult rá:

— Minek a béka lábára patkó? Eredj a pokolba!

Mintha mindenik szó egy felhő lett volna, s a leány arcára, homlokára ereszkednék, olyan szomorú lett. Még ezt a vadon nőtt mókust is megbabonázta a pipere. Elfordult, könnyezett, és a könnyeket a könyökével törölgette.

Szerencse — vagy tán nem szerencse — éppen bent volt a főbíró és megfigyelte bánatát. Kezével megérintette a vállát. Ijedten rezzent fel.

— Válassz a ruhák közül, öltözz fel!

Habozva nézett fel rá.

— Az nem engedi! (Pintyőre mutatott a megrándított félvállával.)

— De ha én engedem, a város főbírája.

Ránézett a könnyein keresztül nevetve.

— Te parancsolnál itt? Igazán?

— Pintyő — szólt a főbíró mosolyogva —, vigye be a kis leány után a legszebb ruhát. Lássuk, mit lehet belőle csinálni.

Meg is láthatták azt egy negyedóra múlva. Mikor kilépett az öltöző szobából kimosakodva, felöltözve, a csodálkozás moraja hangzott.

Álom játéka-e vagy élőlény? Olyan volt, mint egy vakító szépségű királyleány. A cseresznyeszín selyempruszlik tündér idomokat engedett sejtetni, a rokolya kecsesen kígyózott le a bokáig. Ajka túltett pirosságával a rubintos násfáján, kondor fekete varkocsa addig szaladt rajta lefelé, míg csak valamit talált belőle.

— Kinek a lánya vagy? — kérde a főbíró elragadtatva.

— Az öreg Bürüé, aki a »Nyalka halásznál« szokott muzsikálni. (A »Nyalka halász« hirhedett csárda volt a tiszaparti tanyák között.)

— Mi a neved?

— Cinna.

- Velünk jössz Budára!
- Várat vont egykedvűen.
- Akkor tied marad a ruha;
- Megyek.

Így került elő a bokréta legszebb virágszála. A többi is könnyen. Csak ki kellett válogatni hozzá a sokból a legillőbb hármat. A lenhajú Bari Máriát ibolya szemével, ringó derekával, a délceg, magas Katona Magdolnát és a begyes, gömbölyű Pál Ágnest, csattanós piros arcával, fésülő mályvarózsát. — Nem csókolt soha különbeket a szultán, s nem énekelt meg ezeknél szebbeket Firduzi!

Indulhattak most már.

Vasárnap beállított a gulya, száz villás ökör, mindenik csinos vaskolomppal, pántlikás szarvval, beállított a ménes, ötven nyúlánk csikó, mindenik kis ezüst csengővel. Felültek kettesével két szekérra a leányok, azaz hogy menyecske belőlük kettő; a *leghamisabb* két menyecske — mert csak annak adják ki magukat.

Majd fölkázmálódnak molnár-kék ezüstcsattos köpenyekben szenátor uraimék a fűrheces kocsikra. Az elsőbe a főbíró, Kriston Ferenczel, a kocsis-ülésen befelé fordulva Inokai József. Egyik a ménest viszi, másik a gulyát. Ágoston uram, aki a másik kocsin ül, követi voltából hirtelen virágkertésznek vedlett alá — ilyen a politika! . . . Porosznoki Gáber a fegyvert viszi gyönyörű selyemtokban. A hatodik városházbeli, a kis púpos Imecs György, rosszul fest, de jól beszél törökül, tatárul; ennél fogva őt viszik »kenő embernek«.

Az összegyűlt népek »éljen« riadása felhangzik; az itthon maradt asszonyok sietnek lekapni fejükről kendőiket, hogy lobogtathassák; a kocsisok megindítják lovaikat, a csikósok megcserdítik a karikást, s megindul a fényes menet, muzsikaszó mellett, mert a száz ökör kolompja kong-bong, az ötven csikó csengője csilingel . . .

Az út egyhangú, le sem írjuk. Az alföldön minden egyforma. A helységek, a városok, a határaik. A délibábos róna, melynek csak a mennybolt lehajlása vet véget, a tompa szürke talaj, melyből lila tónusokat csal ki a bágyadt őszi napsugár, egy mindenütt. Egyik határ úgy hasonlít a másik határhoz, mint egy rőf posztó a másikhoz, ha egy végből

vannak. Imitt-amott felbukkan egy-egy fanélküli magányos tanya, fehér házikó, kútgém. A községek végén kipeckelt szárnyaikkal a szélmalmok — úgy tűnnek fel az utasnak, mintha az előbbi faluból valók volnának.

Igazán mulatságos, hogy még a nagy alföldi városok is milyen egyformák valának. Mindeniknek volt egy olyan dolga, amivel dicsekedett. Debrecen a kollegiumával, Szeged a Mátyás-templommal, Kecskemét a Szent Miklós-toronnyal, melyen rajta volt jó pajtáságban a kálvinista kakas, a lutheránus csillag és katolikus kereszt; mindenik tudott felmutatni egy elhíresedett élelmicikket, Debrecen a kolbászt, Kecskemét az almát, Szeged a paprikát. (Egyformán fejlődtek azóta is, mindenik megmutatván, mennyi telik tőle ész dolgában: Debrecennek Csokonai Vitéz Mihályja támadt, Szegednek Dugonics Andrása, Kecskemétnek Katona Józsefe.)

Hőseink tehát mentek-mendégéltek, míg végre ott találták magukat a nagy hangyabolyban, Budavárban — hol legott dologhoz kellett látni, ahogy kinek-kinek ki volt osztva.

Az első szerep a »kenő emberé«, aki csak annyiban különbözik a kenő asszonytól, hogy nem zsírral kenegeti ki a csömört az emberekből, hanem aranyakkal. Őneki kellett lótni-futni Ponciustól Pilátusig, ügyeskedni s »érvelni«, hogy az audiencia meglegyen.

A paradisah szerdán ereszté fényes ábrázata elé Kecskemétet.

ÖTÖDIK FEJEZET

A CSÁSZÁR ELŐTT. AZ ÉGI MÉRNÖK

Nagy diszben jelentek meg ökelmeik, panyókásan, kardosan. Lestyák Mihály uram csinos, deli leventét mutatott.

Ő tartotta a szónoklatot, lefestvén Kecskemét szomorú állapotát oly híven, oly szépen, hogy a négy mögötte álló szenátor könnyekre fakadt. (Imecs uramat már tegnap küldték haza.) A beszéd sok ékes szóvirág után oda konkludált, hogy azon esedezéssel borulnak le a leghatalmasabb trón urának lábaihoz, adna Kecskemétnek egy állandóan ott lakó pasát, vagy csauszt vagy akármit, ha csak akkora lesz is, mint a kis ujjam, hogy őket a portyázóktól megmentse. Már pusztán az a tény, hogy a fölséges szultánnak egy emberét tudják ott, megmenti a város békéjét, egzisztenciáját.

Majd egy rétori fordulattal, lendületteljesen ecsetelél, milyen jó dolga lesz ott annak a csausznak; kőházat építenek neki, megbecsülik, kiszolgálják, tenyerükből édes mézzel etetik stb.

Most a budai pasa tolmácsa, Nazur bég, fordítá le az orációt a szultánnak, ki szenttelen arccal, nagy életuntsággal hallgatta ezeket. Egyébkint igen jóképű, rokonszenves alak volt, körülbelül negyvenéves. Nagy ritkán bólintott gyengén a fejével.

Ibrahim pasa, a budai vezér ott állt összefont kezekkel a szultán mellett, s feszült várakozás leskelődött vérbe borult kis szemében, mintha mondaná:

— A beszédet már hallottuk, lássuk most az érveket.

Rögtön következtek.

Porosznoki Gábor előlépett, felnyitván az almazöld-színű selyem tokot, melyet maga előtt tartott, kivette abból a remekművű arany karikást és a fokost, aztán letette a szultán előtt levő számolyra mind a kettőt.

— Lábadohoz tesszük im, fölséges császár, Kecskemét fegyvereit.

A szultán lehajolt, fölvette a karikást és nézegette egy kicsinyég. Majd Ibrahim pasával váltott halkán néhány szót.

Ezalatt éppen kiköszörülte a torkát, tiszteletteljes krákozással Inokai szenátor uram, s ekképpen darált :

— Vitéz katonáidnak egy kis pecsenyét hoztunk, nagy szultánok legnagyobbika! Legyen kegyes fölséged megtekinteni az ablaknál.

Nazur bég gépiesen tolmácsolta, és a szultán kedvetlenül kelt fel a szófáról, hogy az ablakhoz lépjen, ahonnan láthatók voltak a pompás tinók és csikók, melyekhez Kriston Ferenc uram rebegte el a prológot. Mindez nem sokat érdekelte kelet hatalmas urát, bágyadtan ereszkedett vissza szófájára.

...De most megnyílt a teremajtó, s hűs áramlat látzott beosonni. Talán a négy szoknya suhogása okozta A kecskeméti leányok léptek be üdén, kedvesen.

A szultán élénken ugrott fel.

Ágoston Kristóf kiállt a középre, mint egy iskolás fiú, s olyan gesztusokkal, mintha egy bokréta lenne a kezében melyet a papának ad át, szégyenlősen szavalta :

— Egy kis virágot hoztunk, kérem alásan.

A szultán bizonyára nem értette meg a magyar szavakat, de most a tolmács közbenjötté nélkül is mosolyogni méltóztatott. Majd vígan odakiáltott a budai vezérnek :

— Fátyolt reájok gyorsan, Ibrahim! (Ami annyit jelentett keleti nyelven : Ne fertőztessétek őket egy percig sem buja pillantásaitokkal.)

Míg a pasa kirohant intézkedéseket tenni, a szultán lassú, vontatott szavakkal közölt valamit a tolmáccsal.

— A szultán őfelsége, kinek Allah árnyékát oltalmazza, azt mondja nektek, hitetlenek, hogy kívánságaitokat fontoslára veszi. Legyetek addig veszteg és várjatok odakünn.

A tolmács intett, s ezzel a küldöttség el volt bocsájtva.

De a szultán jó kedvét látva Ágoston uram, azt hitte, ideje valami örök emlékéú dolgot cselekedni ; visszarángatta tehát gyöngéden, mente-szárnyaiknál fogva, a kifelé iparkodó előljárókat, s imígy szólt a tolmácshoz :

— Még egy alázatos kérésünket közvetítsd, hatalmas tolmács, uradnak jobb keze!

A nagyvezér, a jelenlevő pasák és ulemák megbotránkozva néztek a vakmerőre, s nem kevésbé valának meglepetve a kecskeméti urak is, de a szultán, Kecskemét virágaira gondolva, még mindig mosolygott, s ha a szultán mosolyog: a nap süt, a füvek nőnek, a kövek hárfáznak, s minden rendben van.

— No, mit akartok még, telhetetlen rozsomákok! — fortyant föl magyarul Ibrahim pasa helyettese, Hasszán, a tihaja bég. — Szaporán fecsegjeteK, mert még sok küldöttség vár odakünn.

— Éppen az — folytatá Ágoston Kristóf nekibátorodva —, láttuk odakünn a nagykőrösi deputációt, és arra kérjük mély alázattal őfelségét, bármit kérnének is őkegyelmeik, *ne adja meg nekik.*

A tihaja bég nevetett, s maga magyarázta meg a hívők urának második kérelmüket, a hívők ura is nevetett a furcsa kívánság fölött (ilyen még elő nem fordult a praxisában), és azt kérdezte élénken:

— Mi legyen ennek az indoka?

Lestyák Mihály uram adta meg a feleletet:

— Nagykörös és Kecskemét úgy van együtt, mint Mekka és Medina, mint a kutya és a macska.

A szultán pompás hangulatba pezdült, a tolmács hasonlóképpen egész homlokáig vigyorgóra vált arccal adta át az uralkodó válaszát.

— Örvendeztetek! A kegyelmes padisah fontolóra veszi az első kérésteket, a másodikat teljesíti.

Ezzel kihúzódtak a kecskemétiak az udvarra, »szerencsés jó reggelt« kívánva útközben a bemenetre váró kőrösi szomszédoknak. Nehány pere múlva kiosont hozzájuk a tihaja bég (akinél tegnapelőtt járt a kenő ember), s megveregetvén a szenátorok vállait, pártfogói arccal biztatta őket:

— Szerencsés kópék kegyelmeitek! Egészen megnyerték, felvidították a szultánt. Semmi kétség, minden meglesz.

Megelégedetten dörzsölte kezeit. Száz arany volt neki ígérve utólagosan, ha *török hatóságot* kapnak Kecskemétre.

Jó remények közt ácsorogtak künn, dicsérve a főbíró beszédét és az Ágoston föllépését. Maga Ágoston uram teljesen el volt ragadtatva.

— Ugye, hogy érek én valamit? Van ám itt ész, atyafiak.

Vagy másfél óra múlva újra visszajött a tihaja. Dühösen kalimpált kezével, nagy húsos képe vörös volt a méregtől, mint a paprika.

— No, disznók — kiáltá messziről —, agyonröfögtétek a szerencséteket!

A derék urak sóbálvánnyá dermedve néztek rá.

— Mi történt, az isten szerelmeért?

— Az történt, ti szamarak, hogy a nagykőrösi küldöttség terhesnek és elviselhetetlennek találván maga számára ügyes-bajos dolgaikban és szolgálmányaik teljesítésében úgy a budai, mint a szolnoki basaságok távolságát, a szomszédos Kecskemétet kívánta egy felállítandó török hatóság székhelyének.

— Mi pedig . . . — dadogta Inokai József.

— Ti pedig megigérttétek a szultánnal, hogy a nagykőrösiek kívánságát, bármi legyen az, nem teljesíti. Gebed-jetek meg!

Ezzel hátat fordított nekik, miután előbb törökösen köpött egyet-kettőt eleibük.

Azt a megrökönyödést kellett volna látni, Lestyák a bajuszát rágta, a becsületes Porosznoki káromkodott, Kristonnak az orra vére indult meg ijedtében, az öreg Inokainak pedig a mécsese tört el, pityeregni kezdett, míg ellenben Ágoston uram, iszkiri, szedte a sátorfáját, ment egyenesen a szekereikhez, melyek a Dunánál álltak, lefeküdt az egyikbe, betakarozott a bundájával, mert olyan hideg rázta ki, hogy egyenletesen felosztva, kített volna belőle száz borzongató nátha.

— Most már akár hazamehetnénk — törte meg a szomorú csöndet Kriston.

— Megvárjuk a szultán határozatát — vélte a főbíró.

Jó öreg uzsonna lehetett, mikor a szultán kajmakámja értük jött a tolmáccsal egyetemben, felvezette őket egy terembe, és átadott nekik egy kaftánt, mondván a tolmács szája által:

— Ezt küldi nektek a felséges padisah. Bizonyára jó hasznát veszitek!

A szenátorok búsan tekintettek a sötétzöld bársony ruhadarabra, mely aranyos zsinórokkal és paszomántokkal volt kihányva, mindenféle szeszélyes figurákban, s mintegy megdöbbenve kérdék egymástól: »Hát csak ennyi!«

Porosznoki uram szóbeli kifejezést is adott elégedetlenségének.

— Egyebet nem üzent őfelsége?

— Egyebet nem üzent — felelte a kajmakám nagy flegmával. — A szultán jó szívvel volt irántatok, de amire szavát adta, azt be kellett váltania. Hiszen magatok kívántátok.

— Nem lehetne-e még egyszer bejutni hozzá?

— Nem lehet.

— Mennydörgettét! Szépen vagyunk! Lesz öröm odahaza.

— Ha így van, így van — szolt a főbíró hideg arccal. — Fogja ked azt a kaftánt, Kriston uram!

Kriston Ferenc uram nagy mérgesen és tiszteletlenül fölkapta a medvehőrrel bélelt köntöst, úgyhogy annak az egyik csücske a földet söpörte, ahelyett, hogy csókjaival érintené szegélyét, nagy dirrel-durral vonszoló a főbíróék után, s helybe érvén a szekereikhez, behajította a saraglyába, mint egy lyukas pokrócot szokás.

Ágoston uramnak már hült helye volt; csak annyi felvilágosítást tudott róla adni az egyik kocsis, hogy a szekéren elvitette magát Vácra, ahol egy leánya nagyon férjnél; keveset beszélt, mert nagyon vacogott a foga, de annyit mégis mondott, hogy sohase látja többé Kecskemétet.

Mire megetettek, megittak és hazaindultak a mieink, leszállt az estszürkület, a kémények füstje összeszűrődött a köddel, a békák utálatosan brekegtek és kuruttyoltak a pesti mocsarakban (a mostani Lánchíd téren), a műezzinek kiállhatatlanul kiabáltak a budai mecsetekről, míg a pesti ócska várból kísértetiesen huhogtak a baglyok. Csak messzemesse valami falucskában zúgott-kongott egy siránkozó keresztény harang.

A köd vöröses fehér volt, mint a frissen fejt tej, félig átlátszó, melyből gúnyosan vigyorgó törpék, viaskodó sárkányok, pikkelyes csodaszörnyek, lepedős kísértetek foszla-

doztak ki. Az égbolton egyetlen sötétkék felhő igazkodott lomhán, szélesen . . .

Mire a pesti házakat elhagyták, kivergődtek a hatvani kapun túl levő sásos, rekettyés ingoványból, hol majd befordult a Kristonék szekere egy kenderáztatóba (ott valahol a Nemzeti Színház helyén), egyet mozdult a felhő, és hirtelen elnyelte a holdat, mint mikor egy nagy ezüst tallér egykék harisnyába pottyant.

Kissé sötétebb lett; ünnepélyes, méla csönd borult az alvó természetre. Csak a szekerek hurutyoltak a kátyúkban, egy-egy kakaskukorékolás hangzott a pesti tanyákról. A lovak kedvetlenül cammogtak, a kocsisok bóbiskoltak, a szenátorok komoly gondokba mélyedve, szótlánul ültek egymás mellett, nagy ritkán cserélvén ki eszméiket.

Pedig bizvást cserélhettek, mert mindnyájuk gondolata egyforma volt; ha az egyik azt mondta: »Hogy adjuk át otthon a nagy semmit?«, a másik hümmögött, bámult az éjszakába és azt válaszolta kis vártatva: »Inkább volnék most juhászkutya, mint kecskeméti szenátor«, a harmadik felütötte lekonyult fejét és sóhajtva tette hozzá: »Száz ökörért, ötven paripáért egy zöld köntös — jó vásár.«

Azzal újra elhallgattak, újra merőn bámultak a fehérés ködbe, melyből azok a szeszélyes alakzatok rajzottak.

Hát egyszer csak az egyik ilyen ködoszlopból egyszerre kivált egy kísértet. Szembetűnőbb, igazibb a többinél, az útra állt a lovak elé . . . s árnyéka mozgott az úton.

Az előlmenőknek lovai meghököltek. A kocsis felpislantott. Egy lány női hang megcsendült:

— Álljanak meg!

A katolikus Inokai keresztet vetett magára. »Minden jó lélek dicséri az urat!«

— Ki vagy? — kérdezé Kriston.

— Hát a Cinna vagyok, a cigányleány. Vegyenek fel hamar a kocsira.

Az imént csak Inokai ijedt meg, de most már holtra rémült Kriston és Porosznoki is. Sőt a másik kocsin jövő főbíró sem restelt leugrani.

— Hogy kerültél ide, te csóka?

— Elszöktem! — felelte Cinna kurtán;

— Éppen ez az, miért szöktél meg, te kis áspis?

— Mert eluntam magam.

— Huh kutya mája, kutya mája! — vakarta a fejét Kriston. — Tudod-e te azt, hogy minket mindnyájunkat felakasztanak miattad? Takarodsz vissza mindjárt! Mit tegyünk? Mit tegyünk?

— Vissza kell kísértetni — vélte Porosznoki is.

A hold fénylő tányérja most bukkant ki, s bevilágítá a szép leányt.

Csupa lucok, csupa csatak volt a gyönyörű ruha rajta, a csizmák sárosak, a szoknya átnedvesedett a sásokban, mocsarakban, amiken végiggázolt; bámolni lehetett gyönyörű idomait, amikhez odatapadt.

— Nem akarok visszamenni — dűnnyögte dacosan és fehér foga megvillant, mert vacogott is egy kissé. Dideregve kapcsolta össze a pruszlikját.

— Vissza kell menned — mond a főbíró —, fejünkkel játszunk.

A leány összerázkódott, szép nagy szemeit ráemelte a főbíróra, de annyi bájjal, annyi szemrehányással tele, olyan csodálatos tekintettel, hogy a főbíró felkiáltott:

— Gyere hát, ülj mellém a kocsira. Hazaviszlek.

— Főbíró uram! Főbíró uram! — inté Porosznoki mélabúsan. — Mit cselekszik?

— Az én felelősségemre!

— Juventus ventus — dörmögte Inokai.

Cinna szeme megint villant egyet; az ebhúség melege volt abban. Aztán felugrott a bíró mellé egy könnyed, formás lódulattal, mint a vadmacska.

A kocsik újra megindultak.

— Te fázol — mondta Lestyák, lélegzetét hallgatva. Aztán kivette a saraglyából az odagyömöszölt császári kaftánt; végigterítette a térdén.

Majd a homlokát tapogatta meg a tenyerével, forró volt egy kicsit, de milyen sima, milyen édes tapintású. A főbíró vére bizseregni kezdett.

— Hej, csak egy boldog ember van — sóhajtozott eközben az első kocsin Inokai —, Ágoston Kristóf uram, aki biztos helyre tette a fejét, Vácra.

— Hej, csak egy boldog ember van — sóhajtozott az utolsó kocsin a fiatal gulyás az öreg csikós előtt (kik most gulya-ménes nélkül jönnek üresen) —, a mi főbíránk, Lestyák uram, mert az a cigányleány piros ajkát kóstolgatja, szép karcsú derekát a karjával méregeti.

— Mondd meg nekem, Cinna — kérde a főbíró —, hogyan szöktél meg?

— Rávettem az öreg törököt, aki az ajtónál őrködött ránk a küszöbön guggolva, hogy aludjon el, és elaludt.

— Hogy tudtal vele törökül beszélni?

— Lekapcsoltam nyakamról a násfát, és odaadtam neki.

— Hát a többiek?

— Azokat is biztattam, de nem akartak eljönni. Itthon napszámba kellett járniok, ott pompás ebéd volt, pecsenye, háromféle ízletes gyümölcsök. Volt ott tán mamalyiga is. A vacsorát már nem vártam meg.

— Hiszen odafelé te is jó kedvvel jöttél velünk.

— Örültem a ruháknak.

— És már eluntad?

— Megutáltam, visszakívánkozom a rongyaimba.

— Ej, ej — szólt a főbíró szomorúan —, sok bajt hozhatsz te még Kecskemét városára! Keresni fognak, Cinna!

Félénken simult közelebb a főbíróhoz, s egész teste megszesztett, mint a nyárfalevél.

— Ne félj, nem hagylak el, ha egyszer kimondtam. Amit én megmondok, az meg van mondva.

A leány lehajlott a Lestyák kezéhez, megcsókolta és zokogott.

Idegesen, majdnem durván fogta meg fejét a fiatal férfi, hogy elhúzza a kezétől, bosszús mormogással: »Nem vagyok én püspök«. De amint emelné, egyszerre összefolyt előtte a világ, kavargott, forgott, a csillagok a szeme előtt ugráltak, a kocsi felborulni látszott, az útszéli kórók, kákák örült futásnak eredtek, s ő egész önfeledten odaszorította útközben a szép fejecskét melléhez.

Hirtelen megrestellte . . . elereszté.

— No, no, no . . . mi az ördögöt csinálsz te Cinna? Ne okoskodj, ne csókold a kezemet, mert mindjárt odakötöm

ezt a nagy varkocsodat a lócsához, hogy a fejed meg ne mozdíthatod errefelé. Hogy megzavarod az embert.

Megfogta a, tömött, gazdag hajfonatát ingerkedve.

— No, odakössem?

— Amint akarja kegyelmed — szólt a leány szelíden, csendesesen.

— Nem kötöm oda, ne félj. Valami másról gondolkozom.

És színlelt közömbösséggel átdobta a csiklándozó kígyót, a varkocsot, a leány túlsó vállára; csattintott, mint az ostor, és körületekerözött a szoborszerű nyakon, úgyhogy a vége a leány innenső hóna alól megint visszakerült Lestyákhoz.

Hosszú-hosszú ideig hallgattak. Lestyák gyakran dörzsölgette kezével a homlokát.

— Arról gondolkozom — szólt végre susogva —, hogy ezt a varkocsodat le kell nyírni tövéből.

Cinna csodálkozva emelte rá a szeméit; fénylettek azok a sötétben is.

— Hajolj közelebb, Cinna, hogy a kocsis meg ne hallja, amit mondok. Tedd ide a füledet az arcomhoz. Még közelebb. Ne félj, nem csókollak meg.

— Hát bánom is én, csókoljon meg.

— A hajadat le kell nyírni.

— Hát bánom is én, nyírja le.

— Aztán le kell szállanod a kocsiról . . .

A leány nyugtalanul mozdult meg.

— Mert keresni fognak, és nekem nincs elég hatalmam, hogy megvédjelek. Velem különben is ki tudja, mi történik. Rossz sorok állnak előttem. Le kell hát szállnod, az bizonyos.

— De miért?

— Azért, mert a szultán vagy a budai basa hatalmasabb, mint a kecskeméti bíró; ha én volnék a hatalmasabb náluknál, akkor te most itt maradnál mellettem, és egy hajad szála se mozdulna.

— Nem értem kegyelmedet.

— Majd megértesz mindjárt. Van itt ebben a ládában egy öltözet férfiruha, jóféle kamukából; most vettem magamnak Budán. Mikor a kocsiról leugrasz, átöltözöl valahol (teszek a zsebedbe egy pár aranyat is) legénynek. Csinos

fiú lesz belőled, mit gondolsz? Az ördög se ismer rá az egykori Cinnára.

Cinna sóhajtott és pityergett:

— Szép lassan, napok múlva hazavergődöl Kecskemétre, lehetőleg más utakon, és beállítasz az én apámhoz, mint vándorló szabólegény munkát keresni.

Cinna kitörülte könnyeit, és hangosan föl kacagott.

— Jó lesz, igazán jó lesz! Legalább kegyelmedet is láthatom mindennap.

— Fogd be a lepcsest! Ne nyihogj, mint a kis csikó. Komoly állapot ez. Ha az öreg vonakodnék bevenni, megmutatod neki ezt a gyűrűt, jeléül annak, hogy én kívánom.

— De hiszen kegyelmed otthon lesz akkor, és szóval is megmondhatja.

— Mit tudom én azt, hol leszek akkor — felelte mogorván, és egy almandinokkal díszített opáلكöves gyűrűt vont le ujjáról, átadván azt Cinnának.

Kevés vártatva hozzátette:

— De ha befogad anélkül, ne mutasd a gyűrűt, apám se sejtse, senkinek sem szabad megtudni, kit fed a legényruha. Én úgy kívánom.

— Hát akkor úgy is lesz — szólt Cinna.

— És most lássunk munkához. Addig kell leszöknöd, míg nem világosodik.

A szeredásban volt egy nagy olló, mellyel a csikók sörényét rendezgették odamenet, mikor kivette a főbíró, megszerkesztett a keze, hát még mikor a remek hajtekeresztet fogta, hogy megsemmisítse.

— Nincs bátorságom — s lankadtan leereszté az ollót.

— Mit sajnál rajta? — duzzogott a leány, utánakapva a szerszámnak.

Csett-csatt! nyiszogott az éles vas; csett-csatt! és a hajerdő el volt vágva.

Mosolygott a leány koronátlan fejjel.

Aztán babrálva fonta ki a tekercsből a nehéz brokát-szalagokat, míg Mihály a gúnyát szedegette ki a lábából egy csomóba.

— Mikor átöltöztél, de jól ide vigyázz, elmégy a Tisza-parthoz, ahol a legközelebb éred, és a levetett ruhákat oda-

rakod a fűvényre, fűzfabokor mellé, ahogy öngyilkos leányok szokták, kik a ruháikat itt hagyják, csak a bánatukat viszik...

— Minden úgy lesz . . . minden.

— Hohó! Jaj, jaj! — hangzott e percben kétségbeesetten a Kristonék kocsijáról.

— Mi történt? — kiáltott át a főbíró.

— Bemásztunk valami ingoványba.

Az ugyan nem volt csoda egy csöppet sem. Még akkor a Ts. Ns. vármegyék szüzek voltak az útcsinálástól. Az a panasz, hogy »sarat raknak a sár fölébe, nevezvén azt országútnak«, még akkor meg nem fogantatott, mert egyáltalában nem raktak semmit. Az volt a nézet, »az utat magok a szekerek csinálják; ahol keréknyom van, arra már jártak emberek, s ha már jártak, mi is járhatunk«.

Egyszer csak megszűnt a keréknyom, s a kocsi bent ült egész a tengelyig a mocsárban, mely a békanyáltól, reketytétől selyemzöld rétnek látszott a holdvilágnál.

Bolond ez az alföld, melyet nyílt könyvnek nevez Petőfi. Nappal a délibábjával a szárazföldet mutogatja víznek, éjjel a vizet mutogatja szárazföldnek. (Mikor higgyen neki az ember?)

A kocsis káromkodott, verte a lovat, majdhogy elszakadtak a hámrángok, de voltaképpen nem tudta, merre tartson, hol a kivezető út. A második szekér más irányban próbált szerencsét. Az is besüppedt.

— Mind itt veszünk! Ki tudja az utat?

Mindnyájan leugrottak a szekerekről és tanakodni kezdtek.

— Annyi bizonyos, hogy a »pokol tavaknál« vagyunk — szól Porosznoki uram. — Kell valahol gázlónak lenni; sokszor hallottam a fuvarosoktól, hogy a tavak közt jutnak át a jó útra.

— De merre? Addig keresséjük, hogy belepusztulunk.

— Fel kell költeni az öreg Marcit, az sokszor hajtott már gulyákat Pestre esős ős évadján is: hátha ösmeri az utat. Hé! kis csikós, ott a leghátulsó kocsiban, költsd fel csak Márton bátyádat!

A nyalka Palinak se kellett több szó, jól megrázta az alvó öreget.

— No, mi a baj? Mit rángatsz, te kölyök?

— Tisztelet adassék kendnek, öreg szülém, de nem másért biz én, csak avégett, hogy tudja-e kend az utat Kecskemétre?

— Gondolom — felelt a kevésszavú gulyás.

— Itt vagyunk a »pokol tavaknál«, az első két kocsi már szutyokban lubickol. Nézzen körül kend, hogy merre kellene kijutni.

Marci felpislantott az égre, nézegette nagy figyelmesen a főséges boltozatot milliárd hunyorgató, szikrázó csillagjával.

— Hát nem száll le kend, hogy a helyet lássa?

— Mit lássak rajta? — förmedt fel mogorván. — Az egyik lósóska olyan, mint a másik lósóska. Nem káptalan az én fejem, hogy kiismerje magát a füvek között.

S megint figyelmesen méricskért ott fenn szemével.

Egyszerre fölemelkedett a szekéren és átkiáltott a Kristonék kocsisához :

— Látod-e, édes fiam, a Göncöl szekerén innen azt a két kis csillagot, az egyik nagyon bágyadt, világos fehér, a másik tüzesebb, de apróbb, éppen szembe vannak egymással?

— Látom Marci bácsi.

— No, hát a két csillag közepe felé hajts, szógám! Arra vagon az út.

Azzal újra lefeküdt jó lélekkel, mint aki minden dolgot rendbe hozott. Az urak szintén föltápáskodtak a térdig érő vízből a kocsikra, de mire a főbíró visszament az övéhez — Cinna már nem volt ott.

Eltűnt a beállott zavarban észrevétlenül, csak a nagy szétbontott varkocsa sötéttelt alul a kocsikasban.

Mihály sóhajtvá markolta föl a gyönyörű hajkévét, aztán apró részekben kezdte leszórogatni a mocsárba. A fekete szálak szép csöndben hulltak alá, a szellő egy kicsit rézsunt vitte őket, mintha röpdösnének, a zöldes víz szelíden ringatta, s körülfonta velök a vízi liliomokat, a sásokat, a pillangós pártájú vadborsó-virágokat . . .

Mikor a Marci gulyás utasítása szerint csakugyan kigázoltak a biztos csapásra, már akkor nem volt a főbíró

kezében a hajból, csak egyetlen szál, melyet az egyik gyűrűje körül csavargatott.

— Hó! hó! — kiáltozék harsányan. — Hová lett az én leányzóm? Melyik szekérre ült át?

Mindenkitől megjött a felelet: Itt sincs! Itt sincs!

— Hála istennek — rebegték a szenátorok megkönnyeb-
bülten. — Csakhogy elugrott a kis fruska!

A viszontagságoknak vége volt. Most már baj nélkül értek tanya után falut, falu után tanyát.

Csak néha-néha mosódott el az út, míg a reggeli szürkület meg nem világítja a keréknyomokat, de se baj, ott van Marci bácsi, aki, ha felköltötték, mindannyiszor útba igazította őket.

— Hajtsatok most egyenesen annak a gyulladozó kis csillagnak, amelyik a fiastyúknál oldalog.

Otthon volt ő az ég fényes planétái közt. A föld egyforma, kiismerhetetlen, a menny ellenben változatlan, kitartható kékes mező.

Ott méricskélte ki az utat Pestről nemes Kecskemét városáig. Úgy eligazodott, olyan világosan látta ő azt, hogy szinte porzott.

HATODIK FEJEZET

A MEGCSÚFOLT VÁROS

Pintyő felállította a megtöltött mozsarakat a piacon; néhol nagy transparentek készültek »Isten hozta!« »Vivat!« s több effélék. Az ékes szavú Fekete Pál éppen orációt magolt a méhesében, mely így kezdődött: »Ki ne hallotta volna híret a bölcs tiszteletre méltó Senecának?« (Természetesen mindenki hallotta, mert Fekete Pál uram mindig e tiszteletre méltó és bölcs férfiú mondásain élösködött.) Bűrűk a hegedűjüket gyantázták, szóval nagy készülődések történtek, még tán a harangokat is meghúzták volna, ha a jobbik esztét elő nem veszi Porosznoki uram mindjárt Cegléd alatt, s lóra nem ülteti Palit, a nyalka csikóst, vágtsasson előre híradással, hogy otthon semmi komédiát ne csináljanak, mert ok a vígságra nincsen.

Nagy lehangoltságot keltett a fullajtár, mogorván, morcosan nézték estefelé az ablakokból és kerítések mögül az előljárók bevonulását. Nem volt egy árva »éljen« sem, csak a kutyák ugattak a szekerek után. Hanem iszen jobb is az így, minek a csúfságot hizlalni, mikor úgyis elég nagy!

Még az este szárnyat eresztettek a budai események, hogy főzték le a kőrösiek Kecskemétet, azaz, hogy Kecskemét önmagát, mint vetett nekik végre a szultán csúfságra a sok drága ajándék, kincs viszonzásául egy kaftányt (ette volna meg). Szégyen, gyalázat! De hogy volt szemük hazajönni azzal a kaftánnyal!

Másnap nagy tömegek gyűltek a városháza elé; a tekintélyesebb polgárok fölmentek a terembe, meghallgatni az út eredményét, hivatalos szájakból. Minden nagy expedíció után ez volt a patriarchális szokás. A közönségesebb nép, asszonyok, vásott suhancok künn duhajkoddtak, visitoztak,

idétlen hangokon keresve melódiát egy versezetnek, mely
e pillanatban termett gazdátlanul a csócselék száján :

Boldog lehetsz most már Kecskemét,
Megkaptad a császár ködmenyét.

Egy pár arra menő nagykőrösi fuvaros még jobban
emelte az ingerültséget. Jól közējük csapván a lovaiknak,
azt kiáltozták a tömegnek csúfondárosan :

— Meleg-e a kaftány?

Biz az elég meleg volt az előljáróknak odafönn:

Sötéten ültek a székeikben : némelyek, mint Inokai
uram, ellágyulva, csak a főbíró szép barna arcán fénylett
még bátorság és dac.

Az új eseményeit Porosznoki esetelte szépen komponált
beszédben, kezdvén az istennel (aki olyan sűrűen látogatja
Kecskemétet, hogy immár idevaló lakosnak lehetne tekinteni).
Az ő súlyos balkeze alatt fogamzott meg bennük a plánum,
mely a várost megmentette volna örök időre a sarcolásoktól.
Ők jó hiszemmel cselekvének (isten a látó benne), nem tehet-
nek arról, hogy a plánum dugába dőlt. Igaz, ami igaz, tömér-
dek volt a költség, de azt gondolták, aki mer, az nyer.

Eleinte csöndesen hallgatták, és a csinos beszéd, úgy-
lehet, megmenti vala a magisztrátust, ha a részleteknél,
midőn Porosznoki nagy pátosszal festé: »és megjelentünk
szerdán őfelsége a török császár előtt, ki fejedelmi ornátusban
ült ott«, közbe nem kiált Permete Gáspár :

— Volt-e pipa a szájában?

Nagy derűtség hasadt ki az arcokon, s innen kezdve
egyik mosdatlan közbeszólás a másikat érte.

Gyorsan fogyott a tekintély. Csak az első szikra fogja
meg a szalmát, legott pernye aztán az egész.

— Elsinkófálták a tömérdek jószágot.

— KARBUNKULUS-ruhákat varrattak azoknak a per-
szónáknak! Hivatalos kerítők! . . .

— Drágaköves karikást, arany csákányt vittek. Pocsé-
kolták a pénzt!

— Csúffá tettek! Éppen most jövök kívülről, azt
kiabálják a nagykőrösiek a piacon: »meleg-e a kaftány!«
Ilyen szégyen a városunkon . . .

— Erre feleljenek kegyelmetek!

A szálás termetű Berkesi József felugrott, s kidagadt szemekkel, bömbölő hangon, fenyegető öklökkel dörgé:

— Mondjanak le! Takarodjanak a zöld asztaltól!

Vészjóslón száz torokból süvített végig a termen a visszhang, mint a fákat szaggató orkán.

— Mondjanak le!

A felizgatott polgárok egyre szűkebb gyűrűben tódultak a zöld asztal felé.

Lestyák Mihály kivágta maga alól a széket, lekapcsolta mellényéről, hol egy lánccon függött, a város pecsétjét, és odavágta láncostul a törvényasztalhoz, hogy az onnan a terem túlsó szögletébe gurult nagy csörömpöléssel.

— Itt van. Nem kell!

S az ajtó felé sietett.

De útját állotta Putnoki Balázs.

— Nem úgy hékás! Itt maradsz. Én azzal vádolkak isten és emberek előtt, hogy a város ellenségeivel trafikáltál, hogy anyaszentegyházunk oszlopait te juttattad Csuda kezére. A város foglya vagy!

— Kinek a rendeletéből? — kérdé büszkén és hidegen Lestyák.

Meghökken Putnoki, mintha a nyelvét vágták volna ki, Lestyák pedig eltávozott, becsapva maga után a terem-ajtót.

Sorba keltek fel most a többi előjárók, meghajolva a közakarát előtt. Letették hivatalukat.

A beállott káoszban utat lökdösött magának az elnöki székig Berkesi József uram.

— Én azt indítványozom, hogy míg érett megfontolás után új tisztikart választunk, három tagból álló bizottság vigye a város ügyeit ideiglenesen. Egy katolikus, egy kálvinista és egy lutheránus polgártársunk.

— Helyes! — rivalgott a sokaság.

Nyomban kikiáltották mind a hármat, Holéczy Sámuel, Putnoki Balázs és Berkesi József uraimékat.

A triumvirátus addig is, míg a tömeg feloszlanék, a szomszéd benyílóba vonult tanácskozni, s első határozata volt a Lestyák Mihály elfogatása.

Sírt-rítt az öreg Lestyák, amikor szíve büszkeségét, az ő Miskáját elhurcolták a tömlöcbe. Először a vasalóhoz kapott, agyon akarta verni a hajdúkat, mikor azt kicsavarták a kezéből, a bibliából szedett elő a helyzethez alkalmas mondatokat, s mint valami mennyköveket vagdosta a Pintyő Gyuri meg a Muska Pista fejéhez.

— Nem kell a dolgot sokba venni, édcsapám — mondá kissé bosszúsán az exfőbíró —, ez se tart mindég.

— Megkészerűlik még ők ezt! — kiáltá ökleit fölemelve, mint egy színpadi hős. — Jaj neked Kecskemét, miképpen jaj volt Sodomának és Gomorának.

— Ránk mosolyoghat még a szerencse — vigasztalta Miska.

— Szerencse? — és az öreg megint elpityeredett, mint egy vén anyóka. — A szerencse is istennő, olyan asszony, mint a többi asszony. Mindég új emberek után fut. Akivel már egyszer szeretkezett és elhagyta, vissza nem tér ahhoz.

Majd kétségbeesetten, egy örült mozdulatával kapta fel az ollót, s egy gyönyörű új tafota dolmányt, amit éppen most varrt meg, elkezdett dirib-darabra szabdalni, rekedten hörögve:

— Romolj kutya, hasadj kutya! Hadd legyen vége a világnak.

A világnak ugyan nem lett vége, csak a dolmánynak, és szegény Miskát is bizony elhurcolták a városház dohos börtönébe.

Utána iramodott, de a kapuajtónál megrogyott vén lába, és csak a küszöbről kiabálhatta:

— Ne félj, édes fiam, kiveszlek én onnan, kijárom én a te szabadulásodat.

No bizony, nagy dolog is volt az akkoriban! Elment az ember a budai basához, kieszközölni egy kis parancsot, hogy nyomban erresszék szabadon. Ha a budai basa szíve meg nem lágyult, akkor elment az ember a szolnoki basához, annak a parancsa is érvényes. Tegyük fel, hogy a szolnoki basa is rossz kedvében találtatnék, akkor a kalgai szultánt tanácsos felkeresni, vagy átrándulni Fülekre az alispánhoz, sőt a legrosszabb esetben a Csuda uram is elrendelheti a kibocsátást, ha ugyan nem a legegyszerűbb nagyságos Koháry

mást, mint a sertéseket, amely tisztátalan állatok ellenkezésben állanak a Szent Koránnal. Ilyen ember volt Olaj bég, ezt meg kell neki adni.

Követeléseinek hírére egyenkint szállingóznak a főemberek a tanácsházba : egy kis pénzt hozott az egyik, kenyeret, fát jött felajánlani a másik, már korán reggel. A rossz hír jó ébresztő.

Sokan sopánkodtak, csörögtek-morogtak, mikor Putnoki uram kiadta a rendeletet, hogy Lestyák Mihályt vezessék elő a tömlőcből.

Egy kicsit haloványan jelent meg, de a fejét emelten hordozá.

— Lestyák Mihály! — szólt a triumvir ünnepélyesen — szabadon van eresztve!

Elégedetlen zúgás támadt a teremben.

— Nagy pátrónusa a budai vezér — jegyzé meg az előbbi gúnyosan.

Lestyák semmit sem felelt. Ideges mozdulatot tett, mintha távozni akarna.

— Nem oda, Buda. Várjon még! A budai basa nem a római pápa, ex-főbíró uram, zárat nyithat, csukhat, de bűnöket fel nem oldhat. Azokat le kell vezeklenie.

Idegbántó csönd lett ; lélegzet-elfojtva várták a következőket.

— Határainkon áll a kegyetlen Olaj bég, odaát a Csalános taván túl. Nagy sarcot vetett a városra, melyet ma délig kellene átküldeni, de lehetetlen. Hát tudja-e, Lestyák Mihály, mire ítéljük most?

— Majd megmondja, kegyelmed, ha akarja.

Putnoki Balázs gonosz nevetéssel folytatá :

— Elhozta ked a híres köntöst, hát már most lássuk, mit tud vele csinálni. Felhúzza, és a bég elé megy benne.

Miska szíve összeszorult. Ez váratlanul jött. Majdnem megingott a lábain. De hirtelen erőt vett. Mintegy magának mondá : »Nem szabad megijedni, nem szabad, nem szabad...«

Szíve erősen dobogott, hangja csuklóvá, értelenné vált ; de a közömbösség festékje rajta volt.

— És mit mondjak a bégnek?

— Mondja neki, hogy elégedjen meg a sarc felével, de azért is várjon egy-két napig, míg összeszedjük. Vagy pedig, teringette, ajánlja fel a kaftányt, mely ötven lovat, száz ökröt és mintegy négyezer aranyat képvisel. Meg lesz elégedve, he-he-he, és ami még visszajár, azt hozza el kegyelmed a város pénztárába, ha-ha-ha.

— De hisz az engem menten karóba húzat, vagy rab-szíjra fűz.

Putnoki vállat vont:

— Az már a ked baja.

— Úgy? — fakadt ki Lestyák keserűen. — Igazán erre ítélnék?

És révedező szemekkel nézett szét a triumvireken, a város fehér hajú aggastyánjain. Azok mind a fejeikkel bólintgattak, hogy igazságos az ítélet. Elrettentő példát kell mutatni a közvagyon könnyelmű fecsérőlinek.

— Vigyenek inkább vissza a börtönbe — szól önfeledten, de legott megrestellte.

— Pedig mitől fél úgy? — elméskedett csipősen a triumvir — hiszen a kaftány rajta lesz!

Nagy hahota zuhogott fel erre, és piros vér szökött a Lestyák arcába.

— Nem szoktam félni — mond kevésen. — Mikor induljak?

— Még délelőtt, mihelyt megteszem a rendeléseket. Nem akar addig kegyelmed meggyónni?

— Nem.

Az öreg szabó kétségbeesetten kiabálta be a várost, milyen hallatlan injuria, fiát a tatár had torkába küldeni. Meghallgatás s védelem nélküli haláltétele ez! »Ne engedjete, jó emberek, ilyen igazságtalanságot. Gondoljatok arra, hogy mennyire szerettedek őt ezelőtt három hónappal. Csináljatok zendülést, fogjatok fejszét, vasvillát, jertek, vezetlek benneket, lesarlózni a »háromlevelű lóherét«. (Ez volt a triumvirátus csúfneve.)

Egy ököl se mozdult; hiszen gyökerük csak az élőfáknak van... Legfeljebb a rozsmaringos, muskátlis ablakokban komorodott el egy-egy pirosuló barna vagy szőke leány-

Ímre uramhoz fordulni Szécsénybe. Ezek az érdemes úri személyek mindnyájan parancsolnak Kecskeméten.

Éppen kapóra jött ajánlkozni valami vándorló legény-cse, csinos, bizalmat keltő fickó, most már bízvást nyakába veheti Lestyák uram a tarisznyát és a fentebbi névsort (amelyiket előbb találja közülök), a fickó addig vigyáz a házra, átveszi a megrendeléseket, és szóval tartja a türelmetlen kuncsaftokat... az Erzsike szolgáló pedig főz neki és szemmel tartja, mi lakik benne. »Hanem aztán, ösém, Lackó (ugye Lacinak hívnak fiacskám?), ne csintalankodj a leánnyal, óva intlek, mert az nekem a keresztlányom.«

Így ment az öreg, és sokáig oda volt; csak a java tél vetette haza.

Az idei Márton-lúd csontja erős zimankós telet jósolt, de az is volt. A hadakozó felek sok nyomorúságot állottak ki. A Thököly uram vitézeiből száz darab fagyott el karácsonyig. A tavalyi rossz esztendő miatt az élelem is szűkecskén volt, nemcsak fáztak a katonák, hanem amellet éheztek, nem csoda, ha néhol kegyetlen volt a fellépésük.

Azon az estén is, mikor a vén Lestyák hazakerült a budai pasa fermánjával, egy időben vele jött a város alá a gonosz hírű kalgai szultán egy csapatja Olaj bég vezérlete alatt, tömérdek rabszíjra fűzött nőekkel és férfiakkal, s lovas emberektől beküldte a parancsot a triumvirátusnak:

»Hitetlen kutyák! Ha holnap délelőtt nem küldtök be nyolc szekér kenyeret, negyven ökröt, húsz szekér fát és négyezeröttszáz váltó forintokat, délután magam megyek be értük a katonáimmal és a kecskeméti bíró fejeiből levágok kettőt, mert elég a bírónak egy fej. Jól megértsetek!«

Lett nagy ijedtség a városházán. A hajdúk lóhalálban futkostak házról-házra, hogy kenyeret süssenek a hatalmas Olaj bégnek, hogy a fát összeharáscolják, de legnehezebb volt kiteremteni a pénzt, mert a város ládája üresen állt. Egy ilyen érvágást nem igen bírnak most el.

Dúlt képpel találta őket Lestyák Mátyás, midőn sunyi alázatossággal besompolygott (mert ilyen volt az öreg, mikor neki állott feljebb).

— No, mit akar? — kérdé Putnoki nyersen:

— Eljöttem azért a fiúért, nagy jó uram.

— Miféle fiúért?
— Hát a fiamért. Hazaviszem szegénykét:
— Már ha ereszjtük tudniillik.
— Már persze, persze — szolt az öreg büszkén, és kiteríté Putnoki uram elé az Ibrahim basa levelét. — Egyébiránt amint akarják kegyelmelek.

A basa levelét átfutván, megadta magát a triumvir, sőt még a tarkójához is odakapott ijedten, mert a jó budai Ibrahim soha ki nem verte irónádjából a tintát anélkül, hogy egy kis kedélyességet ne vegyítsen a komoly sorok közé. Most is volt néhány szó: »Úgy látom, nagyon viszket a nyakatok.«

— Ez már más — szolt a triumvir megjuhászodva.
— Engedelmeskedünk a parancsoknak. Most azonban késő este van már, a porkoláb sincs itt. Majd kieresztjük Mihály öcsénket reggel.

A szabó hazament, de a pirkadó hajnal már ott találta a székepület kapujában. Pedig cudar idő volt, nagy köd gomolygott, és a hó is pilinkélt esőndesen.

Elég korán jöttek be a város urai, főképpen Putnoki, kinek egy jó gondolata támadt az éjjel; sietett, hogy kitálhassa társainak.

— Nem jó dolog lesz az, ha Lestyák szabadlábba jut. Sok ésszel, sok furfanggal van a koponyája megbéelve.

— Kemény koponya, az igaz, de a szandzsák basával mégsem húzhatunk ujjat.

— Nem gondolom én se. Szabadon ereszjtük, de olyan helyre küldöm, ahonnan vissza nem jó többet. Csak bízzák kegyelmelek rám!

Az utcák szokatlanul korán népesedtek. A lakosok részint batyukban, részint talyigákon szállították féltett holmijukat a távol eső tanyákra. Olaj bég fölbukkanása a láthatáron rémületbe öltözteté az arcokat. Mert a derék Olaj bég, ami szó, nem volt afféle szatócs, mint Csuda uram, vagy a pszilócár Dervis bég, kik egy pap vagy szép leány elrablásával beérték. Az emberséges Olaj bég nagyban dolgozott. Ritkán jött, de ha jött, egy egész utcát magával hajtott rabságba, asszonyostul, gyerekestül, mindenféle pereputtyostul, a lovakkal, barmokkal egyetemben, nem hagyva hátra

arc, s röppent el talán egy bús sóhaj a viráglevelek közt :
»Szegény Lestyák Miska!«

Aztán csak tovább is ott maradtak lesben azok a szép arcok.

— Mikor jön? De szeretném látni abban a kaftányban. De sokáig nem jön.

Éppen nyergelték már lovát a városház udvarán. Könnyedén pattant fel reá, pedig egész bokájáig alkalmatlankodott a zöld selyem köntös. Még füttyörészett is, mikor a kenyelbe tette a bal lábát, hadd emlegessék sírva-ríva a nóták kétszáz esztendeig, hogy miképpen indult utolsó útjára . . .

Két drabant is lóra ült, kivont karddal poroszkálva mellette két oldalt. A hátulsó kapun mentek ki, a mellékutcákra kerülve, hogy az összeverődött kíváncsiak ne rikoltozzanak, ne nevetgéljenek. Hiszen siratni való dolog ez!

A triumvirek az ablakból nézték, ameddig láthatták a gömörödő köd miatt. Putnoki uram jókedvűen dörzsölte kezeit.

— No, ez se hallja többé a kecskeméti tülköt! (Mert hogy tülköléssel volt szokás jelezni Szent Miklós tornyáról a delet.)

Majd élénken fordult az összegyűlt polgárokhoz :

— Most pedig sicssünk szekerekre rakni a sarcot, hogy amint Olaj bég dühre gerjedve, a város ellen indul, már útban találja a szállítmányt.

A drabantok csak a város végéig kísérték Lestyákot, ahogy a száműzötteket szokás. Úgy volt utasításban. Mert egész odáig úgyse mehetnének, kár volna a drabantokért.

Meglehet, Lestyák se megy, meglehet, elkanyarodik valamerre, nagy a világ, és négy széle van — de hát úgylis jó, meneküljön, ha akar, csak itt ne legyen láb alatt.

Ugyan rosszul ösmerték. Amint ott lépkedett egyedül azon a végtelen hólepedőn a Csalános felé, gondolta magában :

»Elmegyek, el kell mennem. Ha nem megyek, örökre halott vagyok gyáva híremmel ; ha elmegyek, még vissza is jöhetnek. Olaj bég okos ember ; a holtaknak semmi hasznát se veszi, az élő ember neki portéka. Rabszolgákkal kereskedik. Legfeljebb fogságra hurcol. Mindenesetre elmegyek.«

A kaftány egyik lelógó szárnyával megcsapkodta a gebét, mitől felbuzdult egy kicsit a szegény pára. Isten szépen fölvitte a dolgát, tegnap még a városi száraz malomban keringett, ma már lovagot visz. (Elég jó az a tatárnak, gondolták a triumvirek.)

»Vesztőhelyre küldenek!« sziszegett magában az utas, s bosszútól forrt a vére.

Fölemelte öklét. »Hej, csak haza kerülhetnék még!« Aztán egy kegyetlenet rúgott a paripán, aki azt egész megadással túrta a triumvirek helyett.

Csipősebb szél kezdett fújni. Ez a Csalános tavától mérgesedik. Sőt hallani lehet már távoli zsongást-bongást; az a tatár tábor zsvajaja. Menjünk, tátos, menjünk!

Szemben, egészen közel egy *szárnyék* barnállott. Nádból font, hordozható fal, ahol a »jóság« szokott telelni, de mely inkább csak a szél ellen oltalmazza. Amolyan elhagyott szárnyék volt, csak egy szöglet állt belőle. (A nád szerencsére nem volt fölvéve a tatár értékek közé, mert különben az se állna ott.)

Éppen mellette kellett ellovagolnia Lestyáknak. Láttá lóhátról, hogy egy széles fekete kalapú, köpönyeges férfi áll a szárnyékban; talán a szitaló hó elől vonult oda.

Az ember kijebb jött, és rászólt:

— Álljon meg egy szóra, Lestyák Mihály uram!

Lestyák oda se nézett, azt felelte nagy mogorván:

— Nem tud ked nekem olyan szót, amiért megálljak!

— Én vagyok, a Cinna.

Mégis volt hát egy olyan szó, ami megállította, amire leugrott a lováról.

— Szerencsétlen leány, hogy kerülsz te ide? Ejnye, de milyen csinos fiú vagy. (És elmosolyodott bágyadtan, szomorúan.)

— Jó, hogy leszállt kegyelmed arról a lóról, mert úgyis én ülök fel rá. Jöjjön ide a szárnyék alá de íziben, hadd húzzam magamra azt a kaftányt.

— Megbolondultál?

— Mindent meggondoltam, mihelyt hallottam otthon, hova küldik. Ha kegyelmed megy el, vagy megölik, vagy rabságba viszik, igaz-e?

— Mondasz valamit, Cinna ! De milyen csodálatos az, hogy itt vagy.

Zavartan nézegette, nem tudott vele betelni.

— Ha megölik, akkor senki se támasztja fel többé.

— No, már az meg éppen igaz.

— Ne tréfáljon most, szörnyű ember ! Ha rabságra viszik, senki sem váltja ki, az elöljárók is akadályoznák.

Mihály kedvetlenül harapdálta az ajkait.

— De ha én megyek el, kiadva magamat Lestyák Mihálynak, és ha meg akarnak öletni, észreveszik, hogy nő vagyok, s a nőt nem bántják a tatárok, kiválthat kegyelmed ; ha pedig csak rabságra visznek, akkor meg éppen kiválthat Lestyák Mihály gyanánt. Ide hát szaporán azzal a köntössel !

S amíg így beszélt hízelgő édes hangon, már le is húzta róla.

Mihály ellenkezett :

— Nem, nem ! Hová gondolsz ? — De Cinna érvelése hatott rá. — Ez így van, meglehet, így van ! — Megdörzsölte a homlokát. — Kiváltlak, hogyne váltanálak ki ! Azt mondd, úgyis tartozol nekem egy élettel. Hallgass, nem úgy kell azt fölvenni. Ne okoskodj, leány. Megállj még. Magam sem tudom, mit csináljunk.

De a leány nem állt meg ; már rajta volt sugár termetén a kaftány, s a másik percben ott termett a ló hátán, mint a könnyű pehely.

A harmadik percben elnyelte a köd, Lestyák utána futott dühösen.

— Megállj ! — kiáltá, s messzire mennydörgött a hang.

— Nem eresztlek ! Parancsolom, megállj !

Hanem iszen beszélhetett már annak. Egy pernyi gyöngeség, s a hiba el volt követve. Egy pernyi gyöngeség nagy emberek bukásának a magva.

Ment a leány, s meg sem állt, csak a tatár tábornál.

— Vezessetek a vezér elé. Én Lestyák Mihály, a kecskeméti követ vagyok.

— Szállj le a lóru! jó ember, oda vezetlek — ajánkozott egy zömök tatár jó magyar kiejtéssel. — Ugyancsak rossz paripát adtak alád a kecskeméti bírák. De éppen itt jó urunk, Olaj bég, Allah soká fényesítse szakállát.

Valóban a brontes termetű Olaj bég közeledett egy szép pej lovon; éppen szemlét tartott volt a csapatai felett. — A kecskeméti követ van itt, hatalmas bég! — jelenté az előbbi zömök fickó.

A bég végigtekintett figyelmesen a követen és a köntösén, aztán szelíden mondá:

— Fordulj meg kérlek, derék fiú, ha meg nem bántanálak vele.

Cinna megfordult.

Olaj bég most már hátulról vetett a kaftányra egy pillantást. Azzal leugrott fürgén lováról, leborult Cinna előtt a földre, és megcsókolta a köntös szegélyét háromszor. Cinna csak bámult rá nagy fekete szemeivel, azt hitte, álmodik.

— Allah nagy és Mahomed az ő prófétája. Mit parancsolsz, Kecskemét város követje?

Alázatosan és meggörnyedve állt előtte.

Cinna habozott egy kissé, majd szilárd hangon mondá:

— Hagyjátok el Kecskemét határát még ez órában!

Olaj bég égre emelé aluszékony birka szemeit, majd hátra fordult a sereghez, harsányan kiáltva:

— Indulunk! Nyergeljetek!

HETEDIK FEJEZET

A DIKTÁTOR. KECSKEMÉT FÉNYKORA

Lestyák a szárnyéknal maradt, és azon töprengett, mihez fogjon, merre menjen. Nehéz fejében szétfolytak a gondolatok, mint a megolvadt ólom, tagjait zsbasztó lankadtság fogta el, lelkét az önvád diribdarabra tépdelé: »Rosszul cselekedtem, önző gyávaság volt.«

Kínos nyugtalanság tövisekkel szúrkálta. Sötéten nézett maga elé. Merre viszen most az én utam? . . .

Szétfoslott kissé a köd, s megcsillant nem messze az óriási fénylő szem, a Csalános tava. Mintha hunyorgatva hívogatná: »Gyere, Lestyák Mihály, legokosabb lesz, ha ide fekszel, ezüst takaróval takarózol, puha homokvánkoston álmodol! . . . Ez a legegyszerűbb út!«

Néhány lépést tett a tó felé, de egy pöszmétebokr volt útjában, a legmagasabb fa az egész környéken; vékony galyacskáit belepték a kicsi hópillangók: meg se látta, fölbukott benne.

És amint odaütődék füle ebben a keserű pillanatban az »édesanya« testéhez, egyszerre hallotta, érezte, hogy az messze innen megdobban, ezer lópatkónak tompa dübörgése hallik, és nagy suhogás kél a levegőben.

Összerázkódott. »Jaj, jönnek a tatárok a város ellen!«

De pszt, a dobogás mintha távolodnék, egyre halkabb-halkabb, majd elenyész bágyadó morajban. Csupán egyetlen ló közeledik erre. Kóp, top! Igen, csak egy ló ez. Teremtő istenem, a Cinna ül rajta.

Lestyák felszökött, le se törölte ruhájáról a mocskot, eleibe futott lázas lihegéssel.

— Itt vagy? Nincsen bajod? Igazán itt vagy! Mi történt?

Cinna vidáman mosolygott. Mielőtt felelne, lányos pajkossággal hősiesre fújta fel arcocskáját :

— Hát az történt, jelentem alásan, hogy elkergettem a tatár sereget. Takarodnak immár lóhalálban.

— Ne beszélj!

Ami azt jelentette : »beszélj kérlek, beszélj!«

Beszélt is, de előbb megsimogatta nyájasan, szeretettel, tekintetének fényes zománcával a behavazott zöld kaftányt.

— Megér ez a gúnyácska valamit, Lestyák Mihály uram.

— Hogy-hogy?

— Mihelyest meglátta rajtam Olaj bég, leszállt a lováról, megcsókolta a szegélyét háromszor, és azt kérdezte nagy alázattal, mit parancsolok. Én azt parancsoltam, hogy pusztuljanak el íziben. Szót fogadtak, elpusztultak.

Lestyák Mihálynak nyitva maradt a szája.

— Lehetséges-e? Olyan varázsereje volna?

— Így történt szórul-szóra. De nincs idő a sok beszédre, itt a kaftánya, vegye fel, itt a lova, üljön rá. Én majd a másik úton sietek el.

— Teringette, hisz ez igazi csoda! — ujjongott Mihály, nem bírva kibontakozni az ámulatból. — Hisz akkor ez a kaftány roppant kincs!

— Meghiszem azt. De siessen kérem, mert jönni találnak. Mintha látnék is fekete, mozgó szekereket a város felől.

Mihály homloka elborult :

— Igaz, Cinna, ne szólj ám erről senkinek! Köszönöm, amit cselekedtél. Majd beszélék veled későbbben . . . ma még. Igen, beszélék veled, Cinna.

— Jó, jó — hagyta rá a ürge legényke, csakhamar eltűnve a »Szoknyás fa« dülő felé.

Lestyák a rendes úton ment. Csakugyan szemben találta a nagy szekérsort ; hozták a kenyeret, a fát, a szikrai Marci az ökröket hajtotta nagy káromkodva. A szekerek előtt szép hóka lovon az egyik triumvir, Holéczi Sámuel uram lovagolt, az oldalán függő sárga bőrtáskában hozván a »nervus rerum«-ot. Az meg ott az egyik szekéren, a szép ropogósra pirított cipők tetejében bizisten Fábiánné asszonyom ; kíváncsiságból ült fel »kutyafejű tatárt látni,

mellette pediglen az aranyos szájú Fekete Pál kuksol, egy bolhabetűs írást habzsolva pislogó nyúlzemeivel.

— Ni, ni, Lestyák Mihály — hüledezének a kecskemétiak. — A másvilágról jön.

Holéczi Sámuel, aki nem volt haragosa Lestyáknak valami nagyon (mert a lutheránusok mind összecseengnek), de meg kíváncsi is volt, még pedig nagyon, nyájasan kérdezte :

— Ugye a lelke az, amice, nem maga?

— Magam vagyok az a lelkem nélkül — dűnnyögte kesernyésen Mihály. (Ki tudja, mire gondolt?) — Hát kegyelmeitek hová mennek?

— Vendég van a határon — kedélyeskedék a triumvir —, viszünk neki szegénynek egy kis kollációt. (A nemzetes úr nagyon jóhumorú ember volt.)

— Azt ugyan nehéz lesz utolérni.

— Ugyan?

— A harmadik határban jár azóta. Búcsú nélkül ment el a vendég.

— Csak tán nem! — selypített közbe Fábiánné.

— Kár — sopánkodott Fekete uram —, ritka szép beszédet mulasztott el a bég.

Lestyák elbeszélte a kaftány-dolgot, amltől egyszerre máj- és tüdőszínű lett a Holéczi Sámuel uram ábrázata.

— Nagy eset — dűnnyögte kelletlenül vakarva pisze orrát —, hm, ilyen tán a világ eleje óta se történt.

De csak egy percig maradt zavarban, kitanult ravasz róka volt, gyorsan tudott felugrani a helyzet magaslatára.

— Hej szekeresek, hej emberek, forduljatok, igazodjatok visszafelé. Nagy nap virradt fel Kecskemétre!

Majd leperdült a lováról, és így szólt tiszteletteljes hangon :

— Üljön fel a lovamra, Lestyák Mihály uram. Nem hagyhatom azon a gebén szégyenszemre.

— Jó ez nekem. Köszönöm. Ha három triumvir ültetett rá, egy le nem szállíthat róla.

— Akkor hát kegyelmed üljön fel, Fekete uram, hírt adni a városba a történetekről.

Kapott az alkalmon a »város Cicerója«, kipótolni dúsán az elmaradt szereplést.

— Megyek, hogyne mennék! Öröm ülni egy ilyen szép állaton. De adjanak hozzá valami ostort is, mert sarkantyúm nincsen.

Nem sok ostor kellett a tüzes »Sármány«-nak, úgy elnyargalt a nagy szónokkal, mint a mesebeli csikók, akik izzó paraszat kapnak a tarisznyába abraknak.

Tajtékozott, füstölgött, maga Fekete uram is csurom víz volt, mikor a piacra beért, hol az álldogáló és egyre gyűlő népnek nagy lelkenedezve, szónoki szíronnyal kitulipánozva hirdeté az Úr különös kegyelmét, mellyel a várost elárasztá; hogy egy lelketlen ruhadarab mintegy megszólalt, s elkergette a dülő ellenséget határainkról. Csoda történt. Kecskemét érdemes polgárai, húzzátok meg a harangokat. A kapzsi Olaj bég leborult a földre, és megcsókolta Lestyák Mihály uramon a köntöst, háromszor, alázatosan, összegörnyedve kérdvén: »Mit parancsolsz, Kecskemét város követje?« Mire Lestyák Mihály uram fölemelé fejét, s miként a bölcs és tiszteletre méltó Seneca (ki ne hallotta volna hírét?) imígyen felelt: »Ne háborítsátok köreimet — azaz takarodjatok innen!«

— Nem bizonyos ám, hogy azt Seneca mondta! — süvített közbe a református prédikátor, nagytiszteletű Mokros Ézsaiás uram.

Fekete Pál nem engedte magát megzavarni:

— De az meg bizonyos, hogy jönnek vissza a kenyeres szekerek, az ökrök, a pénzes tarisznya, a triumvir és Lestyák Mihály.

Nagy örömrivalgás viharzott fel. Mint a futó tűz terjedt a csoda híre, utcáról-utára, házról-házra hömpölygette az idegizgató álmélkodás. Az elbukott, gyűlölt szenátorok újra kijöttek a napfényre: a nép közé. Porosznokit megéljenezték, az öreg Inokainak kalapemelve nyitottak utat mindenütt. Kriston Ferenc uramat ellenben élénk zsvivajjal kívánták hallani. Nem is vonogatózott ökegyelme sokáig, felállt egy káposztás hordóra a piacon, csupán ezeket mondván:

— Igazságot kérek tőletek annak a langeszű ifjúnak, aki ezt a nagy napot kivívta.

— Igazságot! — visszhangzott ezer torokból:

Hullámozott a lakosság, mint egy folyton dagadó folyam. Zsibongás, élet lüktetett mindenfelé — férfiak, asszonyok élénk gesztusokkal adták tovább az érkezőknek Fekete Pál uram nyomán a »beszélő köntös« csodáját. Persze, hogy mindenik varrt még rá egy kis hímet.

Hatalmas lendületet, szíveket rezegtető lelkesedést szítottak be az emberek az éljenzéstől meghasadozott levegőből. Mindenki sürgött, mozgott, mindenki mást kiabált, de mindenki egyet gondolt. Szép felső bimbókat, csemete-lányokat öltöztettek talpig fehérbe az asszonyok, érdemes polgárok rohantak a város istállójába, befogni a híres négy fekete csődört. (Hamar, pántlikát a sörényeik közé.) Öreg emberek cipelték a mozsarakat a piacra, útközben előkeresvén a »Három almánál« a tűzmestert (jöjjön, kend, Hupka uram, ha istent ösmer. — »Csak még egy kortyot!« — rimánkodott Hupka.). Tiszteletes Molitorisz Péter uram, a lutheránus lelkész maga mászott fel a Szent Miklós-toronyba, hogy alkalmas percben meglódítsa a harangokat. A házfedelek lyukain kibújtak imitt-amott a zászlonyelekről azok a lelket csiklandozó, kígyózva röpkedő, hármasszínű szárnyak. Bizony fakók már egy kicsinyég; a nagyságos Bethlen idejéből valók. Azóta nem is igen virágoztak a kecskeméti házfedelek.

A tizenegy bukott szenátor is mind magára rángatta egy félóra alatt sebtiben az ezüst gombos mentét, felkötötte a csőrömpölő kardot, s immár ott állanak félkaréjban a tanácsház kapujánál. Sokkal nehezebb feladat jutott azonban Fekete Pál uramnak (amiből nyilván kitetszik, hogy nem egyenlő feladatok zúdulnak a közélet férfiainak vállaira), az egész kéziratot át kellett hirtelen idomítania; a »Hatalmas bég« megszólítást kitörülvén, odaírni »Dicső hazafi!« Az »Eljöttünk hozzád« helyett »Visszajöttél hozzánk« stb. — (Mindegy, nagyon szép lesz az mégis!)

Bár hevenyészve volt, minden pompásan ment, csak éppen a díszkoesi késett el, de a tarackok idején dördültek meg, ünnepiesen zúgtak a harangok, s amint feltűnt Lestyák alakja, tomboló rivalgás ömlött az utcákon, mint a lavina, amerre ment, egész a városház kapujáig. Ott leszállt, meghallgatta a Fekete Pál uram orációját, egy mosolygó pillan-

tást vetett a fehérruhás leánypalántákra, kezét fogott a volt szenátorokkal (Porosznoki uramat megölelte) — akkor aztán őt is fölkapták, vitték, vitték, és ahol végre letették, az az elnöki hely a tanácsterem zöld asztalánál.

Mihelyt kissé lecsillapult a zaj (mert tömve volt a nagyterem a város előkelőivel), szót emelt a hófejú Pusztá Máté, s gyöngé, darázsdongású hangon emelvén ki a Lestyák Mihály érdemeit, e felkiáltással végzé:

— Válasszuk meg Kecskemét örökös főbírájának!

Rengett a fal az éljenektől, percekig tartott, míg Permete Gáspár megértetheté magát, dacára annak, hogy erősen ütögette a mellét, és hadonászva integetett, hogy nagyon érdekeset akar mondani.

— Én, Permete Gáspár pedig, aki egy szólással buktattam meg ezt az előjáróságot ezelőtt tizenkét héttel, azt mondom, megtudván a megtudandókat, hogy neki még az örökös főbírótság is kurta idő.

— A holta után csak nem prezideálhat — kottyant bele Zeke Gerzson uram.

— De igenis, mondjuk ki és iktassuk protokollumba, hogy valamiképpen az isten kegyelméből dicsőségesen uralkodó Habsburg-familiára száll firól-fira elsőszülöttek líneáján a szentséges magyar korona, azonképpen szálljon a Lestyák uram fiivadékaira a főbírói pálca.

Zeke Gerzson: Egy kis különbség van a kettő között!

Permete Gáspár: (dühösen) Nincs!

Zeke Gerzson: A korona aranyból van, a bírói pálca somfából.

E kis összezördülést a Cegléd utoai Deák János szakítá félbe, általánosan elismert bölcs ember.

— Zeke uramnak van igaza, mert a korona a gyenge fön is erősen fénylik, de a somfabot a gyenge kézben gyengén üt. A somfabotot ennél fogva nem lehet odanyomni látatlanban az utódok kezébe. De máskülönben sem illendő e nagy napot ilyen feleselésekkel zavarni. Maradjunk a tiszteletre méltó komolyság mezsgyéjén, és sorba menjünk a dolgokon, mert senki sem köszöni meg, ha olyan székkal kínáljuk, ahol még ül valaki. Mindenekelőtt mondja ki tehát a gyűlés, hogy a triumvirátus, mely úgylis csak ideiglenes volt, megszűnik.

— Maguktól szöktek meg ! Egy sincs itt ! — hangzott jobbról-balról.

— Ennekutána válasszák meg kegyelmetek újból a régi szenátorokat, és akkor iktassuk aztán jegyzőkönyvbe a Lestyák Mihály holtiglani főbíróságát.

Mondani sem kell tán, hogy minden így történt. A főbíró, ki olyan méltóságteljesen ült ott, mint egy dinasztia, hidegen biccentett köszönetet a fejével.

Arca halovány volt, de bezzeg vörös lett, mint a skarlát-posztó, amint kiáltozni kezdék :

— Halljuk a köntös- esetet ! Halljuk tőle magától !

Kellemetlenül izgett-mozgott székén. Mintha a nyeldek-lőjét szorítaná össze láthatatlan vaskéz. Elmondani az Olaj béggel történt jelenetet, százaknak . . . Egy olyan jelenetet, amit nem élt át, amit nem látott. Hazudni a város színe előtt. Oh, de nagy hiba volt, el nem mennie a táborba. Az ördög hozta útjába azt a leányt. S ha már el nem ment, jobb lett volna bevallani. Most már lehetetlen, lehetetlen . . .

Mennél nagyobb volt a dicsősége, annál kínosabban marcangolta lelkét a tudat, hogy ezt egyszerre szétfújhatja egy váratlan szellő. Hiszen a Midász nagy fülei is kiszültek. Ugy tűnt föl előtte e dicsőség, mintha lopná, nem tudott neki örülni, pedig rászolgált, akármi történjék is, ő szerezte a kaftányt. És mégis, mégis a magas támlájú főbírói karszék mögött ott lebegett, rezgett egy alkalmatlan árnyék.

— Halljuk ! Halljuk ! — hangzott egyre élénkebben, követelőbben.

Nem volt menekülés.

Zavartan húzta le a kaftányt magáról, és leteríté a zöld asztalra. Íme, Kecskemét drága kincse !

Aztán akadozva beszélt el szegről-végről még egyszer a kaftány csodálatos szereplését.*

* A kaftány esete nem írói fantázia szüleménye. Káldi György egyházi beszédében és Kecskemét város jegyzőkönyvében nyoma van. (Kubinyi Ferenc, Magyarország és Erdély I. k. Kecskemét története, 86. l.) »Mohamed császár Magyarországra jövén, az kecskeméti bírát, nagy ajándékokkal elejben menvén, egy causzt kértek vala, ki azon által menő vitézektől megoltalmazná őket, az Császár 300 aranyat

Lázás örömkítőrések tarkították előadását, mindenki ujjongott, csak egy összeesett alak sírdogált csendesen a hátulsó padban.

A hatalmas főbíró, immár »Kecskemét diktátora«, fölkelt, odament a zokogó emberhez, kézen fogta :

— És most menjünk, édesapám. Meg akarok otthon egy kicsit pihenni.

A kopjás kis kapuban már ott leselkedett az Erzsi leány, meg a Laci legény. A forgácsfánk kisült, és a csipetkés tyúkpörkölt elérte a tökéletességet, a malac pedig már ki is hűlt; éppen jó, hogy jönnek.

— De nem is mondtam, édes fiam, persze mikor beszélhettem volna veled, hogy legénnyel dolgozom, azaz, hogy most már ketten nem dolgozunk.

A főbíró közömbös arcot vágott.

— Az a fiatal gyerek ott?

— Akkor kellett fogadnom, mikor interveniálni mentem Budára a basához. Mert én tettelek téged főbíróvá, Misi, tudd meg azt. (Az öreg szeme büszke zöldes fényt lövellt.) Az öreg Lestyák legény a talpán, hé . . . A lurkó, mondom, szükséges volt a mesterséghez, ámbár nem igen veszem észre, hogy csak egy szalmát is keresztbe tett azóta. Még nem volt időm kipróbálni, mit tud. Eddig én csináltam a politikát. Ne neved, Misi, mert megharagszom. Ezentúl majd te csinálod. Nagyszerű vér ez a Lestyák-vér. De ni, itthon vagyunk már.

A szülői hajlék de édes olyankor, ha sokáig nem látja az ember. Kedélyesen pipázik a kürtő, vígan integetnek a vén kórtefa megőszült gallyai, künn az udvaron elébe ugrik

adván nekik »és egy vont arany köntöst«, meghagyá nekik, hogy haza menjenek, és ha valaki bánthatá őket, az köntöst mutatná meg neki; ez okéért miháján valami török sereget láttak, az bíró az köntöst rávevén, elejekbe ment, kit látván a törökök, lovairól leugorván, az köntöst megcsókolták, és ha Bíró megengedte, ott háttak saját költségén, és ha pedig nem engedte, elébb állottak.»

Nemcsak, hogy meg nem toldottam tehát a pusztá tényt, de még elhallgattam belőle a háromszáz aranyakat; hogyha esetleg be nem találtak róla bíró uraimék számolni — én magam ne kompromittáljam a saját beszély-alakjaimat.

M — ih K — n.

a Bodri, bent a szobában ráugrik a Cirmos, nevetnek a mázas korsók, ismerős cseréptálak a falon, a bútorok mesélni kezdenek, ropog a tűz a nagy kályhában, s lángsávot vet a barna ajtó aljára, mintha széles aranypánt lenne rajta.

Az öreg felsóhajt :

— Szegény édesanyád, ha feltámaszthatnám erre az egy napra.

Behozzák az ételt, annak a biztató párája nyájasan kóvályog a szülői asztal felett, sűrög-forog Erzsi, meg a Laci legény ; más tányért, élesebb kést. »Szaladj, fiam, a pincébe, de itt legyen az egyik lábad!«

— Te meg ülj le, fiacskám, mert tudom, éhes vagy, lecsigázott az a rabkoszt. Ámbár iszen én sem ettem azóta. Azelőtt a nagy búbanatom, most meg a nagy öröm miatt. Úgy éltem én Budán, mint a Toldi Miklós lova. No, csakhogy kiszabadítottalak.

— Ibrahim basa derék ember — dohogta a főbíró szórakozottan (idegessé tette a sajtászerű helyzet Cinnával szemben).

— Annyiban, édes fiam, hogy dereka van, mert különben kaján kutya az öreg. Eleinte dühös volt rám, kevés híja, hogy én is nem kerültem hűvösre.

— Miért?

— A cigányleány miatt, ha emlékszel rá. De nem sós tán az a leves? Hozd be a sósbödönt, te Lackó !

Laci úgy remegett, mint egy meglóbázott fűzfavessző.

— Mi bajod, hm ! A fiamtól félsz tán, te bolond? Nem harap ám az azért, hogy nagy úr.

— Köszönöm, nem kell a só. Hát a leány végett haragudott Ibrahim?

— Hogy, azt mondja, veletek szökött el, és ameddig vissza nem adjuk, vagy ki nem vallom, hol van, engem is bebörtönöztet ; hiába esküdöztem a fészületre, hogy a színét se láttam azóta.

— Azt ugyan nem okosan tette — mormogott a főbíró.

— Hát aztán?

— Szerencsére éppen azokban a napokban jött meg a hivatalos tudósítás, hogy a ruháit megtalálták a Tisza partján, később pedig valahol lejjebb a holttestét fogták ki.

Mikszáth Kálmán 1889-ben

— Ah! — szólt közbe a főbíró vidáman. — Meghalt a leány?

— Ah! — szisszent föl a Laci legény, és leejtette a peccsenyész tálat, melyet az imént emelt le a kályháról, hogy az asztalra adja.

A mester indulatosan mordult rá:

— Szurok a markodba, te mafla! Vedd fel, aztán kotródj a szemem elől! — De csakhamar elmosolyodott: »Sok csoda esik ma, a holt malacok is elszaladnak.« (Mert a szép ropogásra sült állat egészen az ágy alá gurult.)

Laci rákvörösen somfordált az ajtó felé.

— Megállj — inté magához a főbíró, s valamit súgott a fülébe. — Most már kimehetsz.

— Kell valami? Inkább az Erzsinek szólnék. Ez ügyetlen — szólt a fiú után tekintve —, nem hiszem, hogy sokat konyítson a szabósághoz. Mert nagyszerű mesterség az, fiam, fölséges tudomány, az isten alkotásainak kikorrigálása; a rossz derekat kiigazítom, a lejtős vállakba férfiaságot öntök. Valami az, fiacskám (s a vén szabó föllelkessedve borzolta ritkás kender haját). Kár pedig a kamaszért, olyan szelíd, kedves arca van, hogy bizvást lehetne belőle leány is.

— A mai napon semmi sem lehetetlen, édesapám.

— Már az igaz, de egyél abból a peccsenyéből, ne restelld, hogy a földre esett. Van még egy kis forgácsfánk is. Nem szereted a fejét, mi?

— Eszem már, de ked még mindég nem beszélte el a budai út végét.

— Hát mondom, amint megjött a hivatalos tudósítás, jó kedvre szottyant Ibrahim uram, képzelheted, nagyon szorította a szultán; legott küldte fel a haláleset bizonyítékait a padisahhoz, engem pedig magához hívatván, megveregette a vállamat: »Látom — mondá —, hogy igazjáratú emberek vagytok.« (És mi Lestyákok azok is voltunk és vagyunk.) Íme, itt van a fiadat felszabadító parancsolat ingyen. De el ne mondd, kutya, hogy ingyen kaptad, mert megrontasz vele. Így jutottam én a fermánhoz.

— Elhamarkodta egy kicsit.

— Kicsoda? Én?

— Nem. A basa.

— Nem értelek.

— Hát nézzen oda!

A nyitott ajtón kedvesen nevetve, kacskiásan himbálózva, belebegett Cinna, a cigányleány; csinos csipkés ingváll volt rajta, piros falú, fekete pettyes karton viganó: az Erzsike ünneplő ruhája.

Az öreg Lestyák hátratántorodék.

— Brócs várunk nekünk az isten! — kiáltá rémülten, és a halántékain hideg verejték gyöngyözött. — A cigányleány! Hess, te kísértet!

— Nem kísértet az, édesapám, hanem ő maga.

— Vigyen el az ördög, ha hiszem.

Kopogás hallatszott az ajtón, mintha az ördög jönne a hívó szóra. Nem biz az. Pusztá Máté szenátor uram lépett be Fekete Pál és Permete Gáspár kíséretében.

— Isten hozta! Foglaljanak helyet minálunk. Mi járatban vannak kegyelmetek?

— Minket a gyűlés küld a nemzeti uram színe elé.

— Készséggel hallgatjuk meg kegyelmeteket — mondá a főbíró büszke plurálisban.

Röviden elmondták, a gyűlés mit végzett az ő távozása után: Ágoston uramért követség megy Vácra, ez az egyik (nagyon okosan van); a másik az, hogy a köntöst harminc álló napig közszemlére állítják ki a városházán, megnézheti ingyen boldog, boldogtalan, helybeli, idegen, csak éppen a nagykőrösi ember fizet tíz dénárt. (Ez is igen helyes.)

— De a legfontosabb határozat — folytatá Pusztá Máté —, hogy áthozattuk Szent Miklós templomából az ereklyetartó láncos vasládát, abban lesz a kaftány elcsukva éjjelre, azontúl nappal is. A kulcsot ím nemzeti uramnak küldi a gyűlés, hogy vigyázzon rá, mint a két szeme viláगरa, s olyan helyen tartsa, *hova idegen kéz el nem juthat*.

Ezzel átadta a selyem zsinóron lógó kulcsot a főbírónak.

— Engedelmeskedem a közgyűlésnek.

Átvette, felállt, odalépett Cinnához, és a nyakába akasztotta.

— Rejtsd el a kebledre, Cinna.

Cinna fülig pirult, s fejről egy önkéntelen mozdulattal csúsztatta lejjebb a piros olajos kendőt a szeméire; persze, emiatt aztán előbukkant hátul a fiús csitri haja.

Pusztá Máté uram az ablak felé fordulva ingatta nagy fejét: »Ez hát az a hely, ahová idegen kéz el nem juthat. Szép leánynak hófehér kebele.«

A szabó élénken kiáltott fel;

— Canis mater! A Laci legény. (A hajáról ösmert rá.)

A főbíró mosolygott:

— Így van ez, apám uram, ha egyszer a csodák elkezdődnek. Krónika lesz ebből is valamikor, hogy lett a szabólegényből *főbíróné*.

A leány arcán, homlokán a megdicsőülés glóriája ragyogott e szóra, de a Mihály tekintetének delejes, lágy simogatását nem bírta tovább kiállani. Azt hitte, meghal a boldogságtól, kezét szívére tapasztva rohant ki.

A szabó felugrott mérgesen, mint egy hörcsög.

— Micsoda ármányos játékot úztél velem? Ha nem volnál most Kecskemét város főbírája, mondanék valamit: Ezer szerencséd, Miska, ezer szerencséd. S mit jelentsenek furcsa szavaid? Mit akarsz elkövetni?

— Elveszem feleségül.

— Te, Kecskemét örökös főbírája?

— Miért ne?

Az öreg búsan horgasztotta le fejét.

— A budai basa mind a kettőnket megölet, ha megtudja.

— A basa ellen is véd a köntös. Különben Cinnát nem keresik többé, ha egyszer belenyugodtak, hogy a Tiszába veszett.

— Majd akad, aki besúgja. De szóljanak már kedtek is, az isten áldja meg, beszéljék le, ne álljanak itt, mint három fadarab.

Erre az ösztökélésre Permete Gáspár csakugyan megszólalt, hogy a nemzeti főbíró uram a város leggazdagabb leányaiból választhatna, minden ujjára tizenötöt, de hogy ez az alacsony származás mégse konvenál az ő nagy rangjához:

— Beszéd ez csak — szólt Mihály nevetve. — Hátha Cinna az egyiptomi királyoktól származik?

— Azt egy kicsit nehéz volna bebizonyítani főbíró uramnak;

— Éppen olyan nehéz, mint kegyelmednek az ellenkezőt, hogy nem az egyiptomi királyoktól származik.

Permete is nevetett, Pusztá Máté is ; mert Pusztá Mátének az volt a nézete : »Tudja a főbíró, mit miért tesz. Nem kell abba beleszólni.«

Fekete Pál azonban a szellemi oldalát vette a dolognak :

— Egy főbíróné nem lehet akárki, írásban, olvasásban jártas, minden dolgokban verzátus és okos perszónának kell lennie.

— Ej — felelte Lestyák Mihály bosszúsán —, azt mondja a tiszteletre méltó Seneca : az asszonynak elég, ha annyit tud, hogy : ha rácsorog az eső, be kell menni az eresz alá.

— Itt ugyan hiába beszélünk — vonogatta a vállait Permete uram, s csendes jó estvét kívánva, kihúzta a többieket is a szobából.

Ütközben a három úr három irányban szórta el a Cinna leány regényét. Mondták is mindenütt ma este a tereferelő asszonyok :

— Valami varázslatot tett vele, valamit kevert az italába, másképp megfoghatatlan. Olyan okos ember, mekkorát botlik, mégis szörnyűség !

De a szapuló asszonyoknál is jobban tetszett az »új esemény« Putnoki Balázsnak. Még azon éjjel útra kelt a budai basához, beárulni, hogy a cigányleány él, elrejtve tartotta Lestyák Mihály, és most feleségül akarja venni. De a budai basával egy kicsit furcsán járt, amint később kisült. Meghallgatta, mondják, figyelmesen, és összeráncolt homlokkal kérdé : »Tehát azt állítod, hogy él?« »Igenis, él.« Intett most a basa a közel álló csausznak : »Vidd ki ezt az embert, üttess a talpára ötven korbácsot, aztán hozd be megint.« Mikor visszahozták, felette nyájas volt Ibrahim : »Nos, még mindig él a leányzó?« »Nem él, dehogyan él, kegyelmes basa.« Ibrahim meglegedetten dörzsölte a kezeit : »Tanuld meg, te emberséges ember, akiről én egyszer azt referálok a fölséges szultánnak, hogy nem él, az hat lábnyi mélyen fekszik a föld alatt.«

Így járt az áruló Putnoki ; hanem az olyan ordas szerencse is ritkaság, mint a Lestyák Mihályé. Verőfényes

pompában sütött rá a nap. Hatalma nőttön-nőtt, tekintélye kifelé is szilárdult. Kecskemét kezdett nagy szerepet játszani.

A köntös egy hadsereggel ért fel, mely féken tartá az ellenséget. Egy hadsereg, amelynek nem kell mondur és munició, amelynek nem árthat semmi, legfeljebb a molyok.

Bezzeg nem félték már a kecskemétiak az ellenségtől, sőt inkább nagy kedvteléssel lesték-várták, hogy egy-egy portyázó török sereg beléjök kössön; nagy mulatság volt az a népnak. A főbíró kivonult olyankor pompával a város csődörein; négy hajdú lovagolt előtte, négy utána. A férfiak, nők, gyerekek, néha egész Kecskemét a sereg elé jött élvezni a mámorító jelenetet, amint lehajlanak a török vezérek a köntös-csókolásra, s amint meghajlanak a főbíró előtt: »Uram, mit parancsolsz?«

Legendák röpködtek az országban a beszélő köntösről, mindenféle zagyva toldalékkal, hogy a köntös a veszély idején megszólal és tanácsot ad a bírának, ha a beteg megérinti, meggyógyul, ha a hajadon vagy özvegy megcsókolja, férjhez megy. Az okosabbak azt állították, hogy a köntös nem valami különös isten csodája; az az egész, hogy a szultán póklábas aláírásával bele van szöve: »Engedelmeskedjetek e kaftány viselőjének.« Maga Lestyák Mátyás uram, aki műértőleg nézegette meg a világhírű ruhadarabot (mert külső országokban is híre van), nagyon kicsinylőleg nyilatkozott:

— Nincs ezen semmi különös. Ilyet én is varrok, ha neki dülök.

A kaftány csodaereje bűvös fényt vetett a Lestyák Mihály személyére is. Az ő története, hatalma hasonlóan a legendák színpompázó ruháiba öltözött. Szép csendes estéken őrála mesélgetnek a kunyhókban, száz mértföldre innen. Messze Szeged alatt, míg a halászegény sajkája lágy csobogással siklik, a szőke habokat hasogatva, ő maga azon mereng: »Vajon mit csinálhat most a kecskeméti főbíró? Arany szalonnát uszonnál, karbunkulusz késsel...«

A beszélő köntös nemcsak azt mondta az ellenségnek: »Takarodjatok el innen Kecskemétről«, hanem a jóbarátoknak és a csengő-pengő körmöci aranyoknak meg azt mondta: »Jertek ide Kecskemétre!« Gazdag emberek, nemes urak ide

jöttek lakni kincseikkel a »legbátorságosabb« városba, a szülők ide küldözték legszívesebben fiaikat; akkor jelentek meg Kecskemét utcáin először azok a különféle buksi diákfejek, melyek azóta sem fogytak el onnan; az iskola fölvirágzott, a lakosok mesés gyorsasággal gazdagodának.

Persze, minden jónak van rossz oldala is. A köntös szülte a sok pénzt, a sok pénz szülte a mindenféle pusztai betyárt és haramiát, akik be-betörtek Kecskemétre rabolni. De minden rossznak van jó oldala is, a betyárok miatt kihirdették a statáriumot, s mivelhogy a megye nem mozoghat szabadon, a vérbírói jog átruháztatott ideiglenesen a kecskeméti magisztrátusra.

Még egy hajszál, és királyi város lesz belőle!

NYOLCADIK FEJEZET

A MÁSIK KAFTÁNY

Úr volt már Lestyák Mihály élet és halál fölött, és hogy mint elnöknek még nagyobb tekintélye legyen, a király megküldte neki a nemességet a »kecskeméti« előnévvel. Kaftányos lovag áll a címerpajzson, ezüst mezőben, a kettéosztott paizs másik felében három arany pólyán egy ágaskodó róka. (Jól kikomponálta azt őfelsége.)

Még csak egy hiányzott a teljes boldogsághoz: az esküvő Cinnával.

S ennek sem állt útjában senki.

Az öreg Lestyák már rég kibékült az eszmével. A kis semmiházi ország tudott neki kedvében járni, mikor esténként megsimogatta a tüskés állát, azt hitte, a mennyországban van. De meg szépült is napról-napra, kerekobb idomokat kapott, arca olyan lett, mint a barack, aminek vérszíne átveri magát a héján. Nem volt a Kunságban párja.

Kedvence, meghitt bizalmasa lett, »menyem«-nek, »lányom«-nak szólította, és sürgette Miskát, hogy siessen — mert bizisten ő veszi el.

Miska, amikor valami akadály volt, szinte tombolt a heves türelmetlenségtől, ha nem volt akadály, mindjárt félvállról vette; mindig volt valami szeszélye.

Az első határnap akkorra volt kitűzve, ha a szandzsákbasától fermánt eszközöl ki, mert anélkül mégse lehetne. Ámbátor a madár megépíti fészket, még ha tart is tőle, hogy kegyetlen kezek összedűlják. . . .

Megjött a fermán magától; ott volt a Putnoki talpán. Biztos, hogy a leányt sohase háborgatja többé a basa.

— Most már esküdhettek, gyerekek! — biztatá őket az öreg.

— Várjunk még, míg a Cinna haja megnő — felelte Mihály. — Kurta hajon furcsán venné ki magát a koszorú.

Egy év alatt megnőtt a haja, de milyenre! Egy este bizalmas édes suttogás közt kibontotta (mert úriasan viselte most koszorúnak a feje körül), és a Mihály két kezét megköttette a két tömött varkoccsal, ahogy a rabokét szokás.

— Egy megkötözött főbíró! — enyelgett vele pajkosan: Mihály elérte a célzást.

— Bizony itt volna az esküvő ideje, már alig várom Cinna, de jól fölfogva a dolgot nem árt, ha még tanulsz egy ideig, hogy főbíróné lehess, nekem pedig szereznem kellene valamit előbb, hogy egy főbíróné eltarthassak.

Ugyanis a főbíró a nagytudományú Molitorisz uramat járatta tanítóul Cinnához, de alig egy félév múlva azt mondta a tiszteletes úr:

— Amit én tudtam, azt már ő is tudja.

Mihály is összekuporgatott egy kis pénzt addig, de éppen akkor jött a nemesi levél. A szerencse fia nagyobb lábon kezdett élni; a vidéki nemes urak cimboraságot kötöttek vele, eljártak hozzá látogatóba, ő viszont Cinnaát elhanyagolta. Egy nemesember nem turbékolhat mindig, mert nevetéssé teszi magát. A nyomorult kutyabőr mintha átalakította volna, mintha csakugyan megkékülne tőle a vére, még szeszélyesebb lett. Beszélték szertesét, hogy egy Beniczky-kisasszonyt akarnak vele elvételni, s főispán lenne belőle — Thököly Imrének valamelyik olyan megyéjében, mely a császár kezén van. : : De ez mind csak pletyka! Maguk a kecskemétiék gyártják, mióta olyan nagygyá lett a főbírájuk, hogy Kecskemét már kicsinek látszik hozzá!

Oh, hogy fáj a Cinna szíve. Azon a kis falócán a kertben a nagy körtefa alatt, ahol annyiszor suttogtak azelőtt együtt szép nyári esteken, ahol Cinna olyan boldog volt, ritkán ült már Mihály (néha hetekig odajárt az úri kastélyokban), ha eljött is, ha mondott is neki néhány meleg szót, a vége rendszeren abba csucsorodott:

— Aztán ügyelj a szavadra, Cinna, édes kis galambom, ne beszélj arról a napról . . . hiszen tudod melyikről; ne mondd soha, hogy te voltál ott . . . Olaj bég előtt — mert akkor engem elveszítesz.

Mintha kést döfnének bele ilyenkor. Az a gyanúja nő, hogy Mihály fél tőle, de nem szereti, csak azért láncolja magához a mátká-gyűrűvel, hogy a hallgatását biztosítsa.

Napról-napra szomorúbb lett, a piros rózsák hulladoztak arcáról, a szemeiből kialudt a bódító fény, szelíd borulat váltotta fel. Szép volt ő még így is.

Az öreg Lestyák megijedt, hogy beteg; kitalálta, miért beteg.

— Ne töprengj. Ne öld magad, kis rezedaszálam. Szeret az téged, ha mondom, meg is esküdne veled mindjárt holnap, ha pénze volna. De ami van is, elkockázza a Fáyakkal, Beniczkyekkel. Ősmerem én Misit, tele van hóborrtal, de a szíve becsületes. Hiszen persze hogy itt nálam is élélhetnétek, szegényesen, de tudod, milyen a bolond, ha úrhátnámja van, még a szamócát se eszi meg, bár éhes, ha nem teheti ezüstantányérra. Miska pedig éppen ebben a nyavalyában szenved most. Hagyjuk, míg jóllakik a címerbeli rókájával. Vagy őt eszi meg a róka, vagy ő a rókát. Általában ezek a különféle állatok a nemesi címerekben nagyon sokat esznek, Cinna fiam.

Cinna sóhajtott ilyenkor; nem volt az ő sebére balzsam a sok szép szó.

— Ne sóhajtozz, mosolyogj már egy kicsit, mint aze-lőtt; hiszen ha szólhatnék, tudnék én mondani olyat, hogy táncra perdülnél.

Titokzatosan hunyorgatott, dűnnyögve biztatta magát: »Psz! Mátyás, ne járjon el a szád, Mátyás!»

Mi lehetett az a titokzatos dolog, Cinna el nem bírta gondolni. Mindössze egy körülmény volt feltűnő, néhány nap óta két idegen úri ember járogatott Lestyákhöz; este későn jöttek, majdnem lopva, sokáig súgtak-búgtak a hátulsó szobában bezárkózva, és az öreg sohasem említette, kik és mit akarnak, hanem elmélyedve, begombolkozva járt-kelt az övéi közt.

Végre egy este, aznap, mikor végképp elmaradtak, vidáman vette ölébe a Cinna fejét, és a nagy fekete hajában babrált. (Kedvenc mulatsága volt ez őkegyelmének.)

— Örülj, Cinnus, örülj! Megjött már a te napod is. Most már meglesz az a lakadalom, aki lelke van; olyan ke-

lengyét csináltak neked, hogy a Fáy-kisasszonyokat kiveri tőle az irigység szeplője. Ne vess no, Cinna, mert annyi pénzed van, hogy a kis gyerekeid, ha lesznek (nem kell ám azért pirulni, mit szégyenled az unokáimat!), aranyakkal fognak gurigázni.

Az öreg egy csomó aranyat markolt ki a zsebéből, megvillogtatva Cinna előtt.

— Hol vette azt a rengeteg kincset? — hüledezék a leány.

— Mi ez még a többihez képest? Ide vigyázz, gyerekecském, mindent elmondok neked. Érted teszem egyrészt, amit teszek, mert tudom, hogy Miska pénz nélkül el nem vehet. Egyrészt mondtam, igenis, mert a magam hiúsága szintén belejátszik. Én egy alkotást akarok hagyni magam után, hogy ezer év múlva is emlegessék a szabók: »Élt valamikor egy Lestyák Mátyás nevű ember, az csinálta ezt a ruhadarabot.«

— Még csak nem is sejtem, miről van szó.

Az öreg suttogva folytatá:

— Két idegen ember jött hozzám e napokban, hiszen láthattad őket, egy kicsiny tömzsi és egy Góliát. Egy város nevében jöttek, de hogy melyik nevében, előttem is elhallgatták. Nem kérdeztem, egyre megy, akármelyik. Fölkerestek, mondom, és így szóltak: »Mester! szabók szabója, minden szabók között a legnagyobb! Azért kerestünk fel, hogy gazdaggá és halhatatlanná tegyünk.« — »Mit akartok?« — »Varrj nekünk egy a Kecskemét városához hasonló kaptányt, de hogy azzal tökéletesen egyezzék, mint két tojás vagy két búzaszem; képes vagy-e rá?« »Az én tűm mindent megvarr — feleltem —, amit az én szemem meglát.«

Cinna fázékonyan bújt az öreg szabóhoz.

— És mibe állapodtak meg?

— Megalkudtunk. Sok huzavona után megalkudtunk, ötezer aranyat fizetnek, ötszázat előre adtak. Mind a tied lesz, gyerekecském.

— De meg tudja-e úgy varrni?

— Én? (És a szemei kigyúltak.) Menj, te bohó. Hát minek tartasz engem? Egy remekmű lesz, ha mondom.

— De nem lesz-e valami baj? — kérdé a leány félénken.

Az öreg nevetett.

— Mi baj lehetne? Hát annak a bizonyos városnak is lesz egy kaftánya, ez az egész. Meg az, hogy a török, aki most talán kétszáz várost rabol, harácsol, kénytelen lesz beérni százkilencvenkilenc várossal. Éhen azért nem hal.

— Igaz, igaz — szólta Cinna szórakozottan.

— Te majd ideadod a kulcsot, kis menyem, nem kell arról soha senkinek tudni e világon, körülnézegetem, kitanulmányozom a kaftányt, megvarrom a párját gyorsan, mint a karikacsapás, s olyan lakodalmat csapunk, mint a pinty; bizony szeretném már táncban látni azokat a piskóta lábaidat.

Úgy megterveztek apróra mindent, milyen lesz a menyasszonyi ruha, milyen lesz a koszorú, a cipellő, hogy adnak oda Mihálynak az ötezer aranyból négyezret: »Itt van, ne mondd, hogy a feleséged semmit sem hozott.« Erre ő megkérdi: »Hol vettétek?« Erre mi azt mondjuk: »A lyukas hídon találtuk.« Végre kigondolnak egy örökségi mesét, s elkezdődik a soha meg nem szűnő boldogság.

Cinna víg lett, nevetett, még a kezecskéivel is tapsolt, annyira tetszett neki a jövendő képe abban a szivárványos tükörben, amit Lestyák elébe tárt.

Másnap a vén szabó hozzáférközött Cinna kulcsa révén a városházbeli vasládához, körülnézegette még egyszer a kaftányt, aztán elindult Szegedre, hol előkelő török kereskedők voltak, megvásárolta a finom sötétzöld bársonykelmét, a skófiomot, a süjtást, a paszomántot, a béléstre való medvebőrt. S mikor minden anyagot beszerzett, a teremtő elmék lázas mohóságával hozzálátott a munkához.

Nem volt az tréfadolog. Minden este elhozta titokban, köpönyege alatt a kaftányt, hajnalba visszavitte. A főbíró szobájába szabad bejárata volt; föl se tűnt senkinek; hátha a főbíró maga küldé valamiért?

Estétől hajnalig dolgozott hátulsó szobájába bezárkózva, egy művész ihletével és szenvedélyével. Néha felköltötte Cinnát, és megmutatta az egyes darabokat, amint fölvenni kezdték a fölséges minta formáit. Szeme lángolt, homloka izzó volt, orrlyukai ziháltak, a hangja a gógtól rezgett. »Nézd ezt az elejét, ez itt a gallérja, ez az ujja!«

Hát még mikor tizenöt nap múlva elkészült a másolatkaftány, az utolsó öltésig, s végigtekintvén művén, szíve

megtelt édes érzésekkel : »Lehetséges-e tökéletesebb alkotás ennél?«

Éppen éjjel volt. A kakasok kukorékkoltak. A szabó kihajolt az ablakon. Éjfélre rendelte oda embereit, kik a környéken lappangtak addig, míg ő a köntöst varrta.

A kakasoknak Bodri kezdett felelgetni a vakkantásai-
val, ami azt jelentette, hogy idegen emberszagot érez;

Csakugyan jöttek. A szabó beeresztette őket.

— Nézzetek oda !

A csodálkozás fölkiáltása hangzott ajkaikról.

Két aranyos kaftány volt kiterítve az ágyon, olyan egyforma, mint két tojás, mint két búzaszem.

— Mit szóltok ehhez? — kérde a mester.

Az egyik azt mondta : »Csakugyan te vagy a szabók szabója, a legnagyobb szabó a világon« — a másik nem szólt semmit, csak fogta a nagy tüszőjét, és egy garmada aranyat öntött ki az asztal közepére.

— Éppen négyezeröttszáz darab. Olvasd meg mester, ha nem hiszed !

— Olvassa meg a kutya ! Nem a pénzért dolgoztam, hanem a dicsőségért.

— Melyiket vigyük? — kérde a Góliát a két kaftányra mutatva. — Melyik a mienk?

Lestyák habozva állt meg a két ruhadarab mellett.

»A magam munkáját adjam oda? Ne lássam többé? Elviszik isten tudja merre, és nem tudom meg soha a szereplését. Kínos bizonytalanság emészt fel, hogy mi lett vele. Nem látom a törököt, aki leborul a szegélyét összecsókolni, és aki akkor előttem, az én művészetem előtt borul le? Nem nem ! A siker biztos. A munka tökéletes. Látni akarom, fürödni akarok a dicsőségben.

— Ej, hát mért nem mondja már, melyik az új?
— türelmetlenkedett a Góliát.

— Miért kérdi kelmed éppen az újat?

— Mert tudom, hogy azt adja ide.

Lestyák sértődve pattant fel.

— Nem . . . nem — hebegte tompa, rekedt hangon —, azért is vigyék el a régit . . . az igazit. Az új . . . az új megmarad Kecskemétnek.

A Góliát sietve gyúrta a köpönyege alá.

Egyet csikordult a retesz. A két alak eltűnt az éj-homályban, örökre.

Az öreg lefeküdt, de üdítő álom nem jött szemére. Gonosz víziók gyötörték. Az aranyak, melyeket egy szakajtóba söprött, és az ágy alá dugott, elkezdtek vékony póklábakon fölfelé mászni a falon. »Ne, te ne, másztok le, vissza mindjárt !« Az egyik közülök a mellére ugrott, ott járt örült táncot. »Ejnye, megállj, megfoglak.« Kapkodott utána, de lehetetlen volt elcsípni, pedig a hideg lábai szúrták, borzongatták, mint valami jéghegyű gombostűk, hogy megvacogott a foga tőlük. Majd úgy rémlett előtte, hogy az ördögös aranyat megfogja egy vigyorgó sátán, katlan izzó tűzén hirtelen megolvasztja, a fülébe önti, és a forró folyadék ömlik, nyargal az ereiben, feszíti a halántékait. S míg vére lázasan forr, a szobagerendák repedéseiből rémes hangok kelnek : »Lestyák Mátyás, mit cselekedtél, jaj, mit cselekedtél !«

Felugrott, felöltözött, fejét a hús ablaktáblához nyomva, várta be a reggelt. Nagy lelki nyugtalanságot érzett, de magának se merte bevallani. Ej, iszen minden rendben van. Biztos a dolog, egészen biztos.

Elvitte a kaftányt a városközi vasládába, aztán a Cinna hálókamrájába nyitott be, átadni a kulcsot, és a fülébe sügni gyöngéden :

— Minden jól van, szívecském ; ott nyerít már az ágy alatt a négyezer sárga csikó. Van már mit fogni a lakodalmas szekér elé.

De hiába erőltette a nyugodt hangot, feldúlt arca ellentmondott annak. Nem találta sehol a helyét. Mint a szédült légy ödöngött ide-oda ; míg végre hirtelen elhatározással betoppant a fiához, ahol már ott találta Pintyó hajdút egy levéllel.

A főbiró kitűnő színben volt, ragyogott arca az életkedvtől. Éppen most végezte be öltözését. Az is egészen más, mint azelőtt : nemes úrhoz illő ; dolmány helyett hasított ujjú atilla, a hasadéokban meggyszín selyembetéttel.

— Jó reggelt, apám uram ! Mi az újság ?

— Meg akarlak kérni valamire :

— A kecskeméti főbírónak csak egy ember parancsol Kecskeméten.

— Már mint én : : :

— Eltalálta ked. Nos, mit parancsol?

— Csekélység, egy kis szeszély. Ha legközelebb elleneséges csapat lesz Kecskeméten, én szeretnék elibük menni a kaftányban.

— Teringette, nem utolsó mulatság. És nekem is kapóra jó, mert ma úgyis mást kellett volna küldenem.

— Van valami ? — kérdé a szabó mohón.

— Kara Musztafa nagyvezér egyik csapatja fekszik a Talfája alatt, éjfél óta. Belgrád alól mennek Kékkő alá, és élelmiszerekért üzentek be hajnalban. Éppen az ő levelüket hozta most Pintyő. Persze nem adunk.

— Pompás ! — rikkantott fel neki vidulva. — Én megyek eleibük !

— Nagyon jól van. Pintyő, nyergeltessen apámnak egy hátság lovat !

— Melyiket ? A Büszkét ?

— Talán jobb lesz a Rárót, az jámborabb. Ma nem mehetnék magam, sok dolgom van, törvényszéket tartunk. Képzeld, apám uram, ki a panaszos. Nem kisebb személy, mint a kalgai tatár szultán. Egy farka birkáját hajtották el duhaj kecskeméti legények a félegyházi határból, és a négy tatárt, aki őrizte, agyba-főbe verték. Egy meg is holt.

— Felfordított világ !

— A legszebb benne — folytatá a főbíró széles gyönyörűséggel — a Kecskemét nimbusza, hogy immár a kalgai szultán a mi törvényeink szerint kér orvoslást, ahelyett, hogy elégtételt venne magának a saját szeszélyei szerint. Ezt se csinálta más, csak a köntös. De hohó, várjon csak Pintyő, majd elfelejtettem. Mindenekelőtt menjen kend a piacra, és fogjon négy bírónak való személyt, lehet köztük török is, ha akad.

A vásár első napja volt (mert mióta a kaftány megvan, Kecskemét is visszakerült I. Lipóttól a vásárait), az öreg Pintyő bekukkantott a sátrak alá, utánaszaladt a jó bebecsű embereknek, s ha valamely tekintélyes perszónát megcsípett

Szegedről vagy Halasról, szajkó módjára darálta el a formulárét :

— Nemes nemzetes és vitézlő Lestyák Mihály uram Kecskemét város főbírájának nevében ! Adassék tisztelet kegyelmednek nagy jó uram, s ne legyen terhére átfáradni a mi szerény székházunkba, ottan bölcsen és igazsággal, mint illendő, törvényt látni a mi népeink felett. Az engedelmetlenség nem javaltatván !

Csakhamar megfogta a szegedi Börcsök Pált, nótárius-ságot viselt embert, Szentesről a nagyeszű Balogh Ferencet ; ott találta a Laci-konyhán már a *hatodik gombnál** (de jó lesz ő még így is). Ügyszintén becitálta a ceglédi mézeskalácsost, Korda Istvánt, és mivelhogy a főbíró uram törököt is mondott, magával hozta a nagyszakállú Mollah Cselebit Budáról, aki asztrakán prémeket árult, és a poklok mélyére kívánta az olyan várost, ahol kötéllel fogják a kádit.

Ekképpen végezvén a dolgát, bement a városház istállójába, megvakarta, kifésülte a Rárót, megetette egy kis zabbal, aztán rácsatolván a nyeret, átüzent Lestyákékhoz, hogy az öreg úr jöhet már.

Lestyák Mátyás uram virgonc léptekkel sietett a városházára, hol már össze volt gyűlve a fogott bíróság, kikhez azonfelül két ítélő szenátort osztott be a főbíró, Porosznoki Gábort és Ágoston Kristóf uraimékat, ő maga elnökölvén hetediknek.

Meglátva édesapját, elküldte Pintyőt a város pecsétjével Cinnához a kulcsért, aztán kiemelvén a köntöst a vasládából sajátkezüleg, két ott álló szenátor rásegítette az öregre. Ez volt a hivatalos ceremónia.

— Menjen kend isten hírével !

Künn hetykén rakta be lábait a kengyelbe, mellét kidüllesztvén, fejét hátravetette daliásan, mint egy igazi levente.

Az idegen vásárosok kíváncsian futottak össze, látni a hatalmas főbíró apját, kinek vézna tagjain a tavaszi szélben csillogva hullámozott a világhírű köntös.

* A kecskeméti ember minden messzelynél egy gombot old ki a mellényén, hogy az összeszámításnál a korcsmáros rá ne szedje.

A kecskeméti cívisok mosolyogva emelgették előtte a kalapjaikat: a gyerekek harsányan kiáltozák:

— Vivát, vivát Lestyák bácsi!

Némelyek irigykedve suttozták:

— Boldog apa, boldog ember!

Valóban boldog volt most. Tele tüdővel szította be a balsamos levegőt. A Ráró kevélyen ficánkolt alatta. A házak előtti kis kertekből nyíló jázminok és liliomok nevettek rá, a saját ablakukból Cinna integetett neki fehér kendővel.

Minden nyugtalansága elmúlt, se bágyadt nem volt, se izgatott. A katona csataelőtti trémája megszűnik a csatában. S ő most ott volt, a tűzben volt, szinte hallani vélte a levegő halk rezgésében láthatatlan trombiták vérpezsdítő harsogását: »Előre, fel a diadalra!«

Míg az ő alakja eltűnt az út porában, a szenátorok és a főbíró ezalatt nyugodtan ültek a fogott bírák közt, hallgatván a tényálladékot, a kalgai szultán birkanyájainak elhajtásáról, a tanúk és a vádlottak nagy feneket kerítő unalmas előadását. A sok zagyva beszédbe nem ritkán vegyült egy-egy ásitás is a tekintélyes szájakból. Az ugyan egy csepőt sem infesztálta őkegyelmeiket, hogy a város előtt zsaroló éhes ellenség áll. Csigavér! Az ellenség most csak éppen olyan közönséges »folyó ügy«, mintha egy megdühödött tojásáruló kofát kell a piacon ráncbaszedni. Ehhez egy ember kell, meg egy mogyorófabot, amahoz pedig szintén egy ember, meg egy köntös.

Csak a főbíró uram feszengett a széken kényelmetlenül, mióta a teremben megjelent a kalgai szultán képviselőjében Olaj bég, s körülhordozván héjatekintetét az érdemes bírón, megütődve kérdé, melyik legyen közülök a híres főbíró: Lestyák Mihály — mire Ágoston Kristóf uram odamutatott könyökével az asztalfőre.

— Nem lehet az — mormogta Olaj bég élénk fejrázással.

— Pedig én vagyok Lestyák Mihály — bizonykodott a főbíró fojtott, ércelen hangon.

A nagytermetű bég bosszúsan mordult fel:

— Vagy az én szemem káprázott harmadfél év előtt, mikor táboromban találkoztunk, vagy a kelmed feje cserélődött ki azóta.

— Öregszik az ember, hiába:

— Egyébiránt levelet hoztam kegyelmednek:

A levelet a kalgai szultán írta, majdnem mézes náddal !
»Édes fiam, vitéz Lestyák Mihály! Büntesd meg, kérélek, e gonosz farkasokat, mert ha elrettentő példát nem szolgáltatatsz, hidd meg, embereid még a turbánomat is lelopják a fejemről. Szeretném, ha egy kosár fejet küldenél (a tolvajokból kitelik kettővel is). Régen nem gyönyörködtem már levágott kecskeméti fejekben.

Emberemet, Olaj béget, aki megadja nektek a szükséges felvilágosításokat, nagy tisztességben lássátok,

maradok a te hatalmas urad
és barátod a krimiai vice-kán
(kalgai szultán).«

Lestyák zavartan, szórakozottan futotta át a levelet, aztán odatolta sorba a bíráknak, hadd lássák, vigyék szét hírét, hogy a kecskeméti főbíróval milyen szőrmentében beszélgetnek a potentátok.

Eközben fülig vörösödve vette észre az Olaj bég vizsga, fürkésző tekintetét, mely még mindig rajta nyugszik.

Tükön ült, kellemetlen érzések közt, ehhez járult az órákig tartó vallomásözön, a terembeli gőz ; a szédület környékezte már, s éppen átadni készült az elnökletet Porosznokinak, körülbelől déltájban, midőn a rémület ordítása hangzott, hömpölygött az utcákon, mindig közelebb-közelebb, megszoktatva az ablaktáblákat.

A bírák megriadva rohantak az ablakhoz, és holtra sápadva tántorodának vissza.

A Ráró nyargalt szilaján, megvadulva a városház felé, rajta ült odakötözve az öreg Lestyák a kaftányban — de fő nélkül.

A csonka, kísérteties törzsből a vér csepegett. A paripa, a kaftány befecskendezve piroslott messziről.

KILENCEDIK FEJEZET

AZ ÍTÉLET NAPJA

Porosznoki minden hajaszála az égnek meredt:

— Irtóztató!

A főbíró leborult az asztalra és zokogott.

— Megfoghatatlan! — jegyzé meg Olaj bég, midőn megmagyarázták neki, hogy az öreg küldetésben volt a nagyvezér egy csapatjánál a kaftányban.

Ágostoni uram a főbíró bánata körül ügyeskedett.

— Jöjjön, nemzetes uram. Oszlassuk szét a törvény-széket. A kötelesség határait is túlhaladja a nagy fájdalom, mely érte:

Mihály összerázkódott, és kitörülte szemeiből a könnyeket.

— Erős vagyok. Egy tapodtat se megyek, míg boszút nem állok apámért. Ezt nem a török táborban cselekedték.

Legott megparancsolta, hogy a holttestet vigyék haza, mossák meg, s két lovas drabant rohanjon a véryomok irányában, míg ráakad a fejre és a bűn nyitjára.

— A kaftányt húzzátok le a testről — pótolá a rendeletet Porosznoki — és hozzátok fel.

Kis idő vártatvást sírva hozta Pintyó a véres öltönyt. Olaj bég és Mollah Cselebi felugrottak, hogy a szegélyét megcsokolják, de közelérve hozzá, elfintorítá rút arcát a bég:

— Allahra mondom, ez nem az igazi kaftány! Hiányzik róla a Sejk-el-iszlám jegye.

Mollah Cselebi összetette mellén kezeit, és kenetesen ismétlé:

— Ez nem a szent ruha!

A kecskeméti polgárok, akik ott ültek a hallgatóság közt, megdermedve néztek a főbíróra.

— Árulás! — kiáltá Ágoston Kristóf.
Kriston Ferenc felugrott a tanúk padjáról, és a főbíró elé állt:

— Adjon számot! A kulcs kegyelmedre volt bízva!
— Semmit se tudok — szolt a főbíró ingerülten. (Olyan volt, mint a vas; keményebb, ha verik.)
— Milyen csapás, milyen csapás szegény Kecskemétre!
— tördelte kezeit Porosznoki.

Mint elhajított parittyakő, úgy zúgtak a hangok a levegőben: »Halál a bűnösré!«

— Úgy van! Én is ki fogom azt mondani.

Rakoncátlan közbeszólások röpködtek.

— Nem az elnöki székből van a helye, de a vádlottak padján.

— Csend! — kiáltá a főbíró, indulatosan csörtetvén meg kardját, mely, mióta nemes lett, keresztbe fektetve szokott előtte állni az asztalon. — Itt ülök az elnöki székből, és itt maradok. Meglátom, ki mer püssenni, ha Kecskemét város főbírája csendet parancsol.

A temetőkön van oly borzalmas némaság, mint itt beállt.

— Ki az a félkegyelmű, aki rám öltögeti a fullánkját? Ha tudtam volna, hogy a köntös nem az igazi, nem küldtem volna benne tulajdon édesapámat. A dolog megfoghatatlan. Istennek tetszett új megpróbáltatást mérni Kecskemét városára, de ne rendüljünk meg, mert bármi történjék, a kormányzó kéz meg nem állhat. Azért is ugorjon fel Kriston szenátor uram, de rögtön, és vigye ki Talfája alá a törököknek a kívánt sarcot, hogy két bajból három ne legyen. . .

Kriston rögtön indult, de még mielőtt az ajtóhoz ért volna, kinyílt az nagy robajjal és berohant Cinna. Fehér volt, mint a lilium, járása imbolygó, tétova. . . Szép szemeiből ömlöttek a könnyek.

— Mit akarsz itt? — riadt rá a főbíró, szemöldiveit összevonva. — Menj haza sírni!

— Itt az én helyem!

És térdre roskadt. Piros, alul csipkézett szoknyája, olyan mint a mák virágharangja, felcsúszott kissé, s látni lehetett az ingerlő formás bokákat.

Olaj bég vigyorogva rúgta ki maga alól a széket.

— Ez az, ez az! Lestyák Mihály uram, nézze csak meg. Ez a leány volt nálam a táborban egyszer a kelmed képiben. Sohse lássam Mekkát, ha nem igaz.

Porosznoki és Ágoston uraimék mereven szegeztek szemeiket a főbíróra, aki látható zavarba jött, fülig vörösödött. Ez volt a gyenge oldala. Azontúl veszteni kezdé az erélyét.

Cinna búsan rázta a fejét :

— Sohase láttalak, jó ember.

A főbíró hálásan nézett rá, mintha mondaná : »Még egyszer visszaadtál magamnak«, majd a foga közt sziszegte : »Minden dől, omlik, minden el volt hibázva«.

— Mit akarsz, gyermekem? — kérdé most a szentesi Balogh Ferenc. — Mért nem kelsz fel?

A leány melléből fuldokló, görcsös zokogás tört ki.

— Én vagyok mindennek az oka. Én vagyok a vétkes:

— Ugyan miben, te szelíd bábu? — cincogta a ceglédi mézeskalácsos.

— Én adtam oda a vasláda kulcsát Lestyák Mátyásnak, kihez idegen városból emberek jövének, hogy varrjon nekik egy, a mienkhez hasonló kaftányt ötezer aranyért.

Haragos, vészjósló moraj követte e szavakat. A főbíró elfordítá sápadt arcát a fal felé. Ilyen csapásra nem volt elkészülve.

— Hogy vetemedhettél erre? — fortyant fel Porosznoki. — Légy őszintén szánó-bánó; a nyíltság enyhíti a bűnt.

Cinna a szívére szorította kezét, hosszú selyempillái lezáródtak. Azt hitte, elsüllyed szégyenletében, de csak mégis el kell azt mondani ebben a szomorú órában.

— Mert szeretek, szeretem Lestyák Mihályt, jobban, mint az életemet, jobban, mint a városomat. Az öreg nekem szánt az aranyakból négyezret, hogy fia, kivel harmadfél éve vagyok mátkaságban, nőül vegyen. Eddig is csak azért nem tette, mert mind a ketten szegények vagyunk. Hittem a szavainak, átadtam neki a kulcsot.

Halovány arca kipirult, fehér liliomból rózsza lett még egyszer, de csak egy fél percre:

— Milyen eset! milyen eset! — óbégatott Ágoston uram. — Bár csak maradtam volna holtig Vácon.

— Nos, aztán? — sürgeté Porosznoki.

A főbíró görcsösen fogta a szék támláját, a világ forgott vele, szemei előtt mint apró ördögök gúnyosan táncoltak azok a gömbölyű betűk, mik a nótárius tolla alatt nagy szaporasággal kölykeztek a protokollum papírján. Ajkait vérig harapta: »Oh csak még most, csak még most egy fél óráig ne mutassak gyengeséget«.

— Azután? — vette át a szót Cinna meggyötörve, elhaló hangon. — Igen, azután. Mi is történt csak? (Kezével megdörzsölte márványsima homlokát.) Bejárt a városi vasládába, éjszakára hazahozta a kaftányt mintának, és varrt egy másik hasonlót. Az elmúlt éjjel vitték el a megrendelők.

— Minden világos — dűnyögte Porosznoki. — Büszke, hetvenkedő mester volt, azt hitte, mutatni akarta, hogy mindig. S ma azért húzta fel magára, hogy élvezze remekművének hatását.

— És kik voltak a megrendelők? — kérde a szegedi Börcsök. (Gondolta magában: »Nem-e a mieink voltak?«)

— Nem tudom — felelte Cinna. — A megboldogult se tudta. Titokban ment az egész. »Messzeeső város«, nekem azt mondta.

— Arra a városra rá kell találunk — vélte Ágoston uram szomorúan.

— Megtaláljuk — szólt csendes, tompa hangon a főbíró: (Ez volt az első szava a vallomás alatt.)

— Az akkor lesz, ha lesz — felelt fel a hallgatók padjáról Permete uram kesernyésen —, de most legyen kegyelmed, ha tud lenni, férfi az ítéletnél.

Mintha nyargaló friss vért eresztett volna az ereibe Permete uram. Őt, Lestyák Mihályt biztatják arra, hogy férfi legyen.

Szeme villámló szikrát vetett.

— Az leszek — szólt zordonan, kihúzván a zsebéből egy pecsétetes dekrétumot.

Felkelt, ünnepélyesen kezdé olvasni:

— Mi Első Leopold, isten kegyelméből ausztriai császár. : :

Hangja elfúlt, hörgővé lett, kezeit reszketegség fogta el; levegő után kapkodva nyújtá át a dekrétumot Ágostonnak:

— Olvassa fel kegyelmed! — majd bágyadtan hozzátette: — Hiszen én is csak ember vagyok.

De mintha csakhamar megröstellné, amit mondott, odaszólt Pintyőnek:

— Ki kell az ablakokat nyitni! Rosszul lettem a fullasztó levegőtől.

Ágoston uram eközben felolvasta a király dekrétumát, mely tolvajlasi és árulási bűnökre Kecskemét területére a statáriumot hirdeti ki, Kecskemét hatóságát ruházzván fel a vérbírói joggal.

— Következik a szavazás!

Porosznokié volt az első vótum:

— E hajadon elárulta a várost. Én pallos általi halálra ítélem.

Utána Börcsök uram szavazott:

— Pallos! — mondá röviden.

Mollah Cselebi így szólt:

— Szerelemből tette. Nem bűnös!

Balogh Ferenc uram következett:

— Nem tudta, hogy halálos veszedelem származik belőle a városra. Kövessen eklézsiát!

Oly csend volt, hallani lehetett a szívek dobogását, egy ablakon beosont pillangónak a vergődő röpkedését. Két szavazat a halált kívánta, a másik kettő meghagyta az életet.

A ceglédi mézeskalácsosra került a sor; sokáig gondolkozott, üstöke csapzott az izzadságtól.

— Elég lesz egy kis börtön — nyögte ki nagy nehezen.

Szabadon lélegzettek fel, akiknek szívét a szánalom himbálta a leány mentségei felé, akik nem akarták, hogy ezt a gyönyörű fehér nyakat a hóhérbárd ketté szelje.

Ágoston uram volt még hátra.

— Halál reá! — süvíté ridegen.

Megint egyformán álltak a szavazatok. Az elnöknek kell döntenet. Milyen borzasztó jelenet.

A főbíró felállt, bámulatos lelkiérettel szedhette össze magát; ruganyosan egyenesedett ki deli termete, kezébe

vette a kardja mellett heverő palcát nyugodtan, csöndesen és megcsavarta.

A pálca egyet recsent: el volt törve.

— Halál! — ejté ki tisztán, hallhatón.

A leány rémülten tekintett rá, és egy velőthasító síkollyal összeesett.

A hallgatóság soraiból pisszegés hallatszott, éljenekkel vegyesen.

— Mégis nagy ember! — súgták egymásnak a kecskemétiak.

— Rossz ember! — morogta Mollah Cselebi.

Mindezzel nem törődött semmit, ott hagyta a bírói asztalt — most már semmi se kötelezi. Odahajolt kedveséhez, fölemelte, megcsókolta, és azt súgta a fülébe:

— Ne félj, megmentelek.

— Két szíve van — jegyzé meg halkán társainak Permete uram.

S a kétszívű ember biztos, férfias léptekkel hagyta el a termet, mintha semmi se történt volna, hazament, bezárkózott azzal a megcsonkított holttesttel egy szobába, és órákig beszélt hozzá.

— Minek tetted azt, minek tetted? Látod, milyen bajt hoztál magadra, reám és óréá. Nem voltál rossz ember, jól tudom én . . . A virtus volt a te megölő betűd. Felébrésztették benned ezt a magyar vadállatot. Virtusból csináltad meg a kaftányt, virtusból adtad oda. Belevitted ezt a szegény leányt, csak azt ne tetted volna: a szíve volt a fogantyúja. Rátaláltál. Minden szétesett. Itt állok, összetörve . . . Nem tudtam megbecsülni azt a kincset, azt a szegény leányt. Hitegettem, nagyravágyó álmok vittek . . . Íme, hova vittek.

Mikor kibeszélte magát, átment a másik szobába, kikereste a nagy szakajtó aranyat.

— Fogjad fiam, Erzsi; eredj a kis kertbe, és szórd ki a nép közé!

A siránkozó leány ámult-bámult, de csak mégis szót fogadott a város hatalmas főbírájának, tele marokkal szórta a tündöklő aranyakat az út homokjába, a garádokba, a bozótok közé.

A főbíró az ablakból nézte egy darabig, mint kapkodják, hogy marakodnak rajtuk az arra menő népek. De mire Erzsi visszament, már nem volt ott. Sehol se volt. Mikor ment el, merre ment el, senki se látta. Élő ember nem beszélt vele többé Kecskeméten.

*

Negyednapra tűzték ki a Cinna lefejeztetését: Három napig volt a siralomházban. Imádkozott a feszület előtt, melyen éjjel-nappal két viaszgyertya fénye rezgett.

Addig mindenre telt idő. Az ácsok megépítették a vérpadot, a városház zöld kapujával szemben; Fekete Pál uram, mint bizalmi férfi, elhozta Fülekről a hóhért. (A szenátoroknak más dolguk volt, szerte kerestették csákyákkal a kecskeméti tavakban az eltűnt főbíró.)

Végre a negyedik nap — amint eltűnkölték a Szent Miklós-templom tornyán a kilenc órát — nagy hullámszólam támadt az összegyűlt néptömeg közt. Megkondult a lélekharang. Most vezetik Cinnát a vesztőhelyre. Egyszerű fehér szoknya van rajta, melyet majdnem egészen betakar a kibontott hosszú haja.

Hanem iszen mindjárt segít arról Szekeres Gazsi, a borbély, ki fűgén ugrott ollójával az elítélthez, s lenyisszantotta hatósági rendeletre. Ne legyen útjában a pallosnak!

Majd felállt egy székre Kriston Ferenc, és felolvasta a halálos szentenciát.

Most Brunó atya fogta kezén, hogy fölvezesse az emelvényre, hol a hóhér várta, egyik kezében a széles pengéjű pallossal, másikban egy fehér kendővel. Azzal kötik be a szeméit.

— Iszonyat nézni — szólt Nagy Pálné, és behunyta a szeméit.

— Milyen szép, s meg kell halnia — sopánkodék Zeke Gerzson.

— Egy pillanat! — magyarázta Fábiánné asszonyom — s egy férjhezmenővel kevesebb.

— Nehéz azokat megritkítani — vélte a rossznyelvű Szomor János.

— Sohasem láttam még ilyen szomorú nyakazást — fontoskodék Tóth István —, pedig sokat láttam. Egy az, hogy egyetlen nedves szem sincs. Az öreg Bürü is odavan Szabadkán muzsikálni, már egy hete. Más az, hogy az ember ebben az esetben sehonnan se várhatja a kegyelmi kendő lobogását; harmadik az. . .

De már nem volt ideje elmondani, nagy porfelhő támadt a ceglédi utca felől, nyalka kuruc huszárok kivont karddal, nagy csatalármával száguldtak a vesztőhely felé. Elöl leeresztett sisakrostéllyal néhányan, nehéz, izmos termetű lovakon.

— Ellenség, ellenség! — sikoltzott a csőcselék, s kotródott, amerre látott.

Nagy zúrzavar támadt. Brunó atya leugrott az emelvényről, vacogó fogakkal rohant a városházára:

— Ez Csuda lesz. Értem jön. Már engem visznek!

A szenátorok is szétfutottak. A hóhér elejté pallosát, és ő is futott.

Egy szempillanat műve volt, az egyik sisakos vitéz felvágatott a vérpadra, s könnyedén mint a pelyhet, nyeregébe emelte a remegő Cinnát.

Senki sem állta útját, senki sem kérdezte tőle, mit akar? Ő se kérdezte senkitől: szabad-e?

A kis csapat úgy, amint jött, ismét elvágatott egy mellékutcán.

Nagy lassan előbujkáltak a megriadt minden rendű és rangú lakosok.

A szenátorok örültek, hogy csak Cinnát vitték el, s egyebet semmit. Nem nagy kár érte.

A hóhér savanyú arcot vágott. »Neki most már adjanak munkát, ha olyan messziről ide fáradott.«

Sokan, akik kerítések és ölfarakások mögül nézték a jelenetet, mennyre-földre esküvének, hogy a sisakrostélyos vitéz, aki a vérpadra ugratott, nem volt más, mint Lestyák Mihály uram. Megösmerték a termetéről, mozdulatairól, a villogó dióbarna szemeiről. Ne is keressék azt csendes tó vizében.

Deák Jánosné, aki szavahihető személy, a Cinna egyik mondását hallotta, amit az a vitézhez intézett útközben.

- Várod-e még egyszer, míg a hajam megnő?
A vitéz tisztán, hallhatóan felelte:
— Nem, Cinna, nem várom.

Így volt-e, nem-e, a jó isten tudja, de ettől a naptól nem keresték többé Lestyák Mihályt a halottak között, hanem hazavárták az élők közül.

Ha eltűnt, oka volt rá, a kaftányt ment keresni kuruc csapatokkal, elvitte mátkáját — mi van abban? — (okosan csinálta). Egyszer csak meglássátok, itthon toppan, vasderes paripán, arany kantárosan, s rajta lesz a kaftány.

Majd egyszer, majd egyszer, ha valami nagy veszély fenyegeti Kecskemétet. Hazajön, beül a főbírói székébe, és szétcsap, mint a villám, az ellenségeink között.

Vártak, soká vártak. Már azok is kihaltak, akik mint gyerekek futkároztak egykor a kaftány után, de az unokák azért még mindig hazavárták.

A SZERZŐ UTÓSZAVA

Azoknak az érdeklődőknek, kik e történetet oly feltűnő figyelemmel kísérték, s levelekben figyelmeztettek az egyes fordulatoknál, hogy »no, most mindjárt elromlik«, nem lesz fölösleges néhány szó, mintegy kiegészítésül, az elbeszéléshez is.

Nevezetesen sokan kifogásolták, hogy miért megy Olaj bég elé Lestyák Mihály helyett Cinna? Mire való az?

Mások türelemmel bevárták, míg a szabó oda nem adja a kaftányt, mire aztán Kecskemét veszedelme szöveget ütvén fejükbe, rám írtak bosszankodva: »Mit csinál, az isten szerelméért?«

Tény az, hogy talán kissé túlságosan ragaszkodtam azon pár sornyi krónikához, mely rendelkezésemre állt. Enélkül valóban kerekebb, egyöntetűbb, hogy úgy mondjam, esztétikaibb lehetne a mese.

De bármennyire ragaszkodtam a krónikamaradványokhoz, mégse kívánom tekintetni az elbeszélést például történelmi epizódnak Kecskemét múltjából, mert a mese benne a fő: a történelmi események csak mint színek bukkannak föl mögötte. S e színeket önkényesen hoztam össze a kaftány szereplésének *idejére*, száz év előtről, vagy száz év utánról. Néhol a színeket hoztam a kaftányhoz, másutt a kaftányt vittem a színekhez.

Csak-mint a régi városi viszontagságos élet képe bír e történet beccsel, ha eleven és találó.

De ezt már önök ítélik meg.

Hogy a kaftányról is megemlékezzünk, sokáig kutatta, kerestette Kecskemét város mindenfelé — de hasztalan.

Végre, mikor már majdnem elfeledkezett róla, váratlanul előkerült.

E század első felében élt egy Literáti Nemes Sámuel nevű peregrinus régész-tudós. Városról-városra járt, régiséget vett és eladott.

Annyiban volt szerencsésebb kezű, mint a mostani régészeink, hogy mindent megtalált, amit keresett. S mindent keresett, amiről gondolta, hogy valaki megveszi jó áron.

Ha Késmárkon felemlegették, hogy valaha megvolt náluk a II. Béla gyűrűje, a következő héten azt már Literáti Nemes Sámuel megtalálta elásva a rimaszombati határban.

Így hozhatták neki elő Kecskeméten a bűvös kaftányt. Nosza, nemsokára ráakadt a foszlányaira Egerben. Vitte is legott nagy zajjal-lármával Kecskemétre. Végre hát hazakerült két százados vándorlás után a híres beszélő köntös.

Bíró uraimék megnézegették figyelmesen szegről-végről. (Persze, nem élt már Porosznoki vagy Kriston uram, hogy ráismerhetett volna.) Megkérték az utolsó árát, aztán fejüket vakarták, ötöltek-hatoltak.

— Hadd hallom én is, mit ígérnek érte? — kérdé a tudós.

Visszavonultak tanácskozni. Végre a főbíró előadta a végzést, a foga közül eregetvén nagy apródonként a szavakat :

— Tudja mit, Literáti Sámuel uram. Hiszen szép, mind szép ez, de hát kit ijesztgetünk mi most ezzel? Török kéne ehhez, Literáti uram, török bizony.

A törököt pedig Literáti uram se tudta már kiasni. A kaftány tehát a nyakán maradt.

•

FÜGGELÉK

A LOHINAI FŰ

EGYIK RÉSZLETÉNEK VÁZLATA

1955

1955
1955

A LOVAK REPARÁLÓJA

RAJZ

1885

Ilyen hivatal is csak Magyarországon van.

Egyszer valami nagyobb kihágási ügyben mint tanú voltam beidéztve a bíróság elé. Voltunk vagy húszan tanúk, falusiak, városiak a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből.

Legjobban feltűnt nekem egy tömzsi ember simára borotvált képpel, ravasz apró szemekkel, hegyes állal, félig paraszti, félig úri viseletben. Kántoros tubákszínű gérok volt rajta, s alul szűrposztós magyar nadrág.

— Mi a neve? — kérdé tőle a bíró.

— Mikulik János.

— Hány éves?

— Ötvenegy.

— Mi a foglalkozása?

Tétovázni látszott egy darabig, majd hirtelen hadarta :

— Kereskedni szoktam.

Amire csöndes derűtség látszott a falusiak arcán.

Zordonan nézett körül, majd alázatos nyájassággal jegyzé meg :

— Csak tessék kérem odaírni, hogy »kereskedő«.

A bíró fel is írta, amit bediktált, s miután kikérdezte, elbocsátotta :

— Jöjjön a következő tanú.

Hanem engem érdekelt az originális alak, s amint kimentünk a megyeház udvarára, megszólítottam a falusiakat :

— Miféle ember ez a Mikulik János?

— Hja, nagyon furcsa mestersége van annak.

- Hát nem kereskedő?
- Azt nem mondhatnám, hogy nem . . .
- És mivel kereskedik?
- Lovak erkölceit reparálja, kérem alásan:
- No, még ilyet sem hallottam.
- Elhiszem, kérem, mert ilyen csak egy van Magyarországon.
- Aztán, hogy reparálja a lovakat?
- Eljár a lóvásárookra. Ott van ez minden lóvásáron, ami Dunán innen esik.
- Tehát amolyan lócsiszár féle?
- Dehogy az, dehogy. Sohasem vett egyetlen egy lovat sem.
- Mi az ördögöt csinál akkor ott.
- Hogy mit csinál? Lődörög a lovak közt, ismerkedik a vásárosokkal, megnézeget minden lovat, beleüti az orrát minden alkudozásba, s ha csak teheti, megrontja a felek közt az alkút, hibákat talál a lovon, vagy lebeszéli a vevőt.
- De mi haszna van ebből? — kérdeztem csodálkozva.
- Hárman is siettek felelni:
- Az, hogy minél több lópakszust szedhet össze.
- Nem értem.
- Hát az úgy van kérem — szólt most bele a galiba nótárius —, hogy minden egyes eladó, amikor a lovat a vásárra viszi, vált otthon a lovának egy bizonyítványt a jegyzői hivataltól arra nézve, hogy a ló igaz jószág, amiben aztán benne van a ló »személyleírása« is, hogy pej vagy szürke, mén vagy kanca, így néz ki, ennyi éves, ez a gazdája s a többi.
- Értem.
- Ha aztán az eladás nem sikerült, hiábavaló volna lóbizonyítvány, mikor a következő vásárra viszi a gazda a lovat, ismét új pakszust vált.
- Természetesen.
- No mármost! Ezeket az ócska pakszusokat a vásár után összeszedi a »lovak reparálója« olcsó áron. Gondolom négy krajcárt fizet egyért-egyért. Az el nem adott lovak gazdái szívesen adják oda, mert nincs többé szükségük rá. Mikulik uram felüti a pakszusbeváltó intézetét valamelyik

Laci-konyhában. A népek csak úgy özőnlenek hozzá, mint a zápor.

— Bolond ember! Minek neki az a sok ócska pakszus.

— Minek? Hiszen éppen ezen alapszik a keresete. A négy krajcáros pakszusokat eladja öt forintjával. Három-négy ládája van otthon Nyírjesen, telidesteli lóbizonyítványokkal. Nagy pénzt reprezentálnak azok!

— Pszt! erre megy.

Éppen e pillanatban ment el mellettünk Mikulik János uram félrekapott kalappal, nagy gúnyosan. Panaszkodik főnek-fának tele szájjal:

— Minden haszontalanság miatt befárasztja a becsületes embert a vármegye! Most is az egész napom itt veszett! Pedig hát munkából él a becsületes ember.

— A farizeus gazember! — sziszegte a jegyző.

— De én még mindig nem fogtam fel a munkáját — mondám halkán.

— Mindjárt megmagyarázom egészen. A környék tele van lókötőkkel, akik egész az alföldre, le Szegedig, Kikindáig elmennek, s hozzák a szebbnél-szebb csikókat. Erre a szenvedélyre alapította Mikulik János uram az 'ő üzletét, mert úgy tessék venni, hogy a lopott lovat jóra való ember nem veszi meg pakszus nélkül, de ha megveszi is valaki, csak potom árt vet érte a tolvajoknak, de ha bizonyosság van hozzá, a ló hitele meg van reparálva, s hatszorosan nyer árban. Ha meggondoljuk a dolgot, Mikulik jutányos árban dolgozik.

— Ahá, kezdem sejteni.

— No ugye? A lótolvajoknak feladata eszerint két részből áll. Nem elég megszerezni a lovat, hanem még fel is kell vele elébb keresni Mikulik János uramat a nyírjesi kőházban. Az bizonyosan otthon pipázik az ámbituson, hivatalos komolysággal fogadja a lócsiszárokat. Műértő szemmel végignézi a lopott lovat, megvizsgálja a fogait, megveregeti szeretettel a lapockáit. »Derék állatka vagy, ne kapálódz, ne félj, no, mindjárt becsületes lovat faragok belőled.«

Bemegy a kancelláriába, kiveszi a ládából az egész készletet, hol hivatalos rendben szortirozva vannak pej,

szürke, fehér, fekete, sárga lovakra okmányok ; amilyen kell, olyant keres ki, mert van ott mindenféle.

»Húsz ménesre való« — mint ahogy szokta mondani.

— S minden pakszus öt forint?

— Van azok közt értékesebb, becsesebb is. Azok, amelyek a »különös ismertető jelek«-re ráillenek. Ezekért tíz-húsz forintot is elkér Mikulik uram.

— Hallatlan dolog ez! De hát nem szól ebbe bele a vármegye?

— Bánja is az, uram. Hisz ő maga is már hamis lovon jár.

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

- MK** = Mikszáth Kálmán
MKm = Mikszáth Kálmán munkái. (Borítéklapon : Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1—33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889—1908.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk. folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MKmR-Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1—50. köt. Bp. Révai—Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929—1931].
Krk = a jelen kritikai kiadás.
K = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratjai)
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban)
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár.
MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
 [Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései.
 <Ékzárójelben> a kéziratban (K) törölt, illetőleg javított, módosított szavak és szövegrészek.
 <...> = A kéziratban (K) olvashatatlanul törölt szavak és szövegrészek.

A LOHINAI FŰ

K. Címe: *A lohinai fű. Elbeszélés.* Az OSzK kézirtattárában, jelzete: Quart. Hung. 2586. Az Egyetemes Regénytárban megjelent első kiadás nyomdai kézírata. A szerzeményi napló tanúsága szerint Ranschburg Gusztáv könyvkereskedő, antikvárius közvetítésével került az OSzK kézirtattárába. Terjedelme: Mikszáth számozásában 1—41 kéziratlap. A nyomda — hogy több szedő dolgozhassék rajta — egyes lapokat felébe vágott. A könyvtár ezeket is beszámozta. Terjedelme így: 42 folio. A Mikszáth-megszámozta kéziratlapok közül a 7. lap (»a másik része itt a szőlők alatt kezd. mellékmondattól »Természetesen — felelte Tereskey« kezd. szakaszig; 12 : 26—14 : 5.) hiányzik. Nincs meg az elbeszélés befejező része sem, »... fehér harisnyát rántsak a tarka fölé» végződésű szakasszal (48 : 25) a kézirat végétér.

A javítások, közbeszúrások nagy száma mutatja, hogy a nyomdának szánt kézirat az elbeszélés első fogalmazványa volt. Mikszáth részben írás közben törölt, javított, részben pedig, mint a sötétebb színű tintával és ceruzával eszközölt javítások tanúskodnak róla, az elbeszélés befejezte után, nyomdába adás előtt nézte át újból a kéziratot. (Egyes főleg ékezetet jelző ceruza-javítások nem a szerzőtől, hanem a nyomdától erednek.) Mikszáth munkamódszerének jellegzetessége, hogy ha fogalmazás közben egy éppen csak megkezdett lapon javítania kellett, nem törölt, hanem új tiszta lapot kezdett. A félredobott levelek közül egyesek tisztán maradt túloldalát később kéziratlapként felhasználta (vö. Szövegváltozatok : 20 : 5 ; 34 : 22).

M. Kötetkiadások :

- a) [1. kiad.] *A lohinai fű. Elbeszélés.* Bp. 1885. Singer és Wolfner. 3—91. l. (Egyetemes Regénytár I. évf. 3. köt.) — Welten Oszkár: Egy éjszakára bezárva c. »víg beszélyével« egybekötve.
- b) [2. kiad.] 1886. 91 l. Ua. — Az Egyetemes Regénytár-ban megjelent szöveg sorozaton kívüli, önálló, de egyébként változatlan lenyomata. [Címlapkiadás.]

- II. a) [3. kiad.] 2. kiad. 1893. 147—214. MKm 9. köt. — A beszélő köntös c. regénnyel.
- b) [4. kiad.] 3. kiad. 1897. Ua.
[6. kiad.] 4. kiad. 1901. Ua.
[6. kiad.] 5. kiad. 1903. Ua.
[11. kiad.] 6. kiad. 1912. Ua.
- III. [7. kiad.] [1905] Singer és Wolfner. 1—86. t. (Egyetemes Regénytár I. évf. 3. k.) — Welten Oszkár: Egy éjszakára bezárva c. svég beszélyével egybekötve. Az I/a új s más szedését kiadása.
- IV [8. kiad.] [1908.] Ua. — Az Egyetemes Regénytár c. sorozatban megjelent 1905-ös kiadás változatlan lenyomata.
- V [9. kiad.] 1908. Szabadság Naptár. Bp. Winter és Nagy. (Vö. Gulvás Pál; Magyar Írók. Mikszáth Kálmán címszó. Kézirat.)
- V. a) [10. kiad.] 1970. 1—59. t. Jk. 22. köt. (Nagyobb elbeszélések I. köt.)
- b) E kiadást a Révai Testvérek-kiadó sorozat címlap nélkül többféle kötéstartóval ismételtlen forgalomba hozta:
[12. kiad.] [1918.] Ua.
[14. kiad.] [1926.] Ua.
- c) [15. kiad.] [1930.] MKmR-Fr. 15. köt. (Nagyobb elbeszélések I. köt.)
- VI. [13. kiad.] 1920. Révai. 144 l. (Vö. Petrik: Magyar Könyvészet. 1911—1920. Bp. 1942. II. k. 122. l.)
- VII. [16. kiad.] 1952. Bp. 1952. Szépirodalmi. 10—46. t. — Kisregények, elbeszélések c. kiadványban. Válogatta: Barabás Tibor.
- VIII. [17. kiad.] 1954. (Iskolai Könyvtár) Ua. — Válogatott kisregényei és elbeszélései c. kiadványban.
- IX. [18. kiad.] 1954. Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes. Illusztrálta Györy Miklós. Szépirodalmi, 5—54. t. (MK válogatott művei. Kisregények I. köt.)
- X. [19. kiad.] 1955. [Prága.] Csehszlovákiai Magyar Kiadó. 10—43. t. — Kisregények, elbeszélések c. kiadványban.

Fordítások.

Szlovák:

Lohynská zelina. Preložil Daniel Bachat. Slovenskyoh Novin. [Bp.] 1886.

Német:

Das Zauberkraut von Lohina. Aus dem ungarischen übersetzt von Irene Cserhalmi. Stuttgart 1897. (Aus fremden Zungen 16.)
Das Wunderkraut von Lohina. Übers. von Otto Hauser. Weimar. 1919. Duncker. XII. 57 l. (Aus fremden Gärten 84/85.)

Dán:

Lohinas græes. Slovakiske Landsby-historier. Fra ungarsk ved Alex Schumacher. Kjøbenhavn. 1893. Lybecker—Meyer. 5—88. l.

Francia:

A *Hét* c. folyóirat ad hírt róla, hogy MK A lohinai fű c. elbeszélését folytatásokban hozza a *Siècle* c. lap tárcarovata. (A *Hét*, 1890. febr. 2. 5. sz. 83. l.)

A fordítások forrásai: a) Heinlein István: MK művei idegen nyelveken. Akadémiai Értesítő, 1910. b) Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven az OSzK könyvtárában. Bp., 1917. c) Az OSzK példányai. d) MK könyvtárának jegyzéke. Összeállította: Méreiné Juhász Margit. Kézirat.

Keltezése, források

A lohinai fű 1885 őszén a Singer és Wolfner kiadó *Egyetemes Regénytár* c. sorozatában jelent meg először, az induló sorozat harmadik köteteként. (Az első két kötet: Ohnet: A bánya. I—II.) Új volt a kiadó, új a sorozat is. Az 1885-ben alakult vállalat vezetői (Singer Sándor, Wolfner József és id. Wolfner József) ezzel a kezdeményezésükkel vetették meg cégük alapjait: a kezdő, ismeretlen nevű »Singer és Wolfner« nem utolsó sorban az Egyetemes Regénytár révén nőtt csakhamar az egyik legjelentékenyebb magyar szépirodalmi kiadvává.

Az Egyetemes Regénytár ötletét a hasonló jellegű külföldi, főleg német olcsó könyvsorozatok adták: a Reclams Universal-Bibliothek, Deutsche Romanbibliothek, elsősorban pedig az egy évvel korábban, 1884-ben indult nagysikerű stuttgarti vállalkozás, Engelhorn's allgemeine Romanbibliothek. Ezt az utóbbit mind külalakban (a díszes piros vászonkötés), mind pedig szerkesztési elvekben utánozta a magyar vállalat. Ennek bevált kedves szerzőit, a nyárs-polgári izlés s a félművelt nő olvasók becézett íróit (Ohnet, R. Haggard, Croker, E. Werner stb.) népszerűsítette. Hasonló jellegű olcsó könyv vállalkozások voltak már az akkori magyar könyvkiadásban (az Aigner féle »Magyar Könyvesháza, Grosz Gusztáv »Egyetemes Könyvtára«, a Franklin-féle »Olcsó Könyvtára, a Révai-cég »Regényvilág« stb. Vö. Révai Mór János: Írók, könyvek, kiadók. Bp. 1920. II. k. 309—327. l.), de egyikük sem tudott annyira népszerűvé válni, mint az Egyetemes Regénytár. Egykorú adatok szerint az első két kötet, Ohnet regénye, alig néhány hét alatt több mint 5000 példányban fogyott el, a harmadik kötet, Mikszáth elbeszélése pedig az akkori magyar könyvkiadásban szinte egyedülállóan 10 000-es példányszámban jelent meg. (Vö. Egyetemes Regénytár. I. évf. 3. k. Borító I. l.; Koszorú. 1885. 40. sz. 621. l.) Bródy Sándor joggal jegyezhetette meg a sorozat megindulásának 10. év-

fordulójára írt cikkében: «Könyv még olyan népszerű nem lett Magyarországon, mint a vörös táblás» ([Bródy Sándor]: A vörös könyv. Új Idők. 1895. nov. 3. 46. sz. 334. l.).

A siker forrása nemcsak a sorozat olcsósága volt, az 50 krajcárnyi ár egy tíz éves vászonkötetes műért. A kiadók a korabeli magyar olvasó közönség fogyatékos, ellentmondásos ízlésére alapozták vállalkozásukat. Az akkori társadalom középrétegeiből toborzódó műveltség-olvasót nem elégitették már ki a különféle füzetes ponyvák, de nem ért fel még igénye a komoly színvonalas irodalomhoz sem. Félművelt volt: kultúrálatlan és sznob egyszerre. A kultúráért nem szívesen áldozott, de jogot formált rá, hogy önmagában a művelődés pártolóját lássa. Az Egyetemes Regénytár szerkesztői az olvasó közönség elmaradottságára és sznobizmusára egyaránt építettek. Vörös kötésű sorozatuk az egykorú olvasók felemás, ellentmondásos ízlését híven tükrözte. Egyszerre volt az Egyetemes Regénytár irodalom és ponyva, olcsó, füzetes regény és díszes kiállítású könyv. A jobbára talmi műveltségigényt elégitette ki az elegáns vászonkötés. Ezt elégitették ki a sorozatba felvett hazai és külföldi, valóban irodalmi művek. De mindez inkább csak díszlet volt az olcsó ponyvaszerű lektűr álcázására. Egy-egy elvettve megjelenő Mikszáth, Jókai, Tolnai, Petelei fedezte Beniczkyne Bajza Lenke köteteit, s egy itt-ott feltűnő Turgenyev, Csehov, Zola írás szolgált menlevelel a sorozat túlnyomó részét kitevő Ohnet, Croker stb. regények számára. Az Egyetemes Regénytárt méltató Bródy Sándor is kénytelen volt megvallani: «Mi türes-tagadás, harag és fogsikorgatás, a legtöbbször azért az Ohnet kötetéből fogyott el». (Bródy Sándor i. h. 335. l.) Kultúrtörténeti dokumentum az Egyetemes Regénytár 1917-ig megjelent több mint 700 kötete, a századvégi társadalom középrétegeinek félműveltségéről hű tanú.

A sorozat végső mérlege negatív ugyan, némi erjesztő, pozitív szerepe mégiscsak volt. Ha a tulajdonképpeni üzlet takargatása céljából is, de az igazi irodalom ügyének is tett szolgálatot. Erre figyelt fel 1888-ban a Budapesti Szemlébe írt bírálatában Péterfy Jenő: «Singer és Wolfner regénytára már azért is megérdemli a megemlést, mert olyannak vehetjük, mely sikerrel megküzdhet a sok idegennyelvű regényfolyóirattal, melyeknek még aránylag mindig elég bő kelendőségük van. Ismertebb külföldi regények fordításán kívül nyújt legalább ugyanannyi eredeti regényt és beszélt is, többnyire jobb nevű íróktól.» A sorozatnak ez a vonása kelthette fel MK érdeklődését is. Ezért állt oda az induló vállalkozás mellé, s írta meg számára *A lohinai fű* c. elbeszélését.

Az Egyetemes Regénytár megindulásakor a kiadók először Jókait keresték fel, az ő művével akarták kezdeni a sorozatot (vö. Bródy Sándor i. h. 334. l.). Jókai nemleges válasza után fordultak a kor másik legnépszerűbb magyar írójához, Mikszáthhoz. (Valószínűleg a Singer és Wolfner cég egyik munkatársa, a Pesti Hírlap újságírója, Mikszáth német fordítója, Tábori Róbert volt a közvetítő közöttük.) Mikszáth fantáziáját megkapta a vállalkozás. Vonzotta

a kiadói terv merészsége. Az Egyetemes Regénytár 100. kötetről írt emlékező cikkében ő maga szól róla, mennyire újszerű, bátor gondolat volt az egykorú magyar könyvkiadásban az Egyetemes Regénytáré :

Mikor a Singer és Wolfner cég elhatározta — írja —, hogy jó és olcsó regények terjesztésére vállalkozik, hogy ami jó terem a külföldön és ami meglehetősen idchaza, azt csinosan kiállított, ötven krajcáros, vászonba kötött könyvekben viszi be az ún. nagy közönségbe, senki sem hitte volna, hogy megélik a századik kötetet.

Maga a regényírás atyja, Jókai Mór csodálkozó szemeket vetett rájuk, midőn felkérték, hogy írjon számukra egy kötetet és előadták a tervüket :

— Talán aranybányát fedeztek fel az urak, vagy petroleum forrásokat és most a haza oltárára akarják letenni könnyen szerzett kincseiket?

És mi többiek is mind csodálkoztunk . . . (MK : Néhány szó a Regénytár századik kötetéhez. L. Gyarmathy Zsigáné: A havasok alján. Bp. 1891. Egyetemes Regénytár VI. évf. 10. k. I. l. és Magyar Hirlap, 1891. máj. 10. 50. sz. 18—19. l.)

A vállalkozás merészségén, nagyvonalúságán túl vonzotta Mikszáthot a kiadóktól kifejtett elképzelés. (A szépítő, a megvalósult sorozattól nem igazolt szerkesztői tervet l. Egyetemes Regénytár. I. évf. 3. k. Borító I—II. l.) Mikszáthnak élete végéig kedves gondolata volt, hogy olcsó, izlésesen kiállított könyvsorozat révén kell közönséget teremteni a magyar és a világirodalom legjavának, így kell kiszorítani az álirodalmat és az idegen nyelvű könyveket. (Vö. MK : Arisztokrácia a könyvpalcokon. Vasárnapi Újság, 1907. 46. sz. Újból : Magyar Könyvtár, 887—888. sz. 76—82. l. ; s vö. még : Révay Mór János : Írók, könyvek, kiadók. Bp. 1920. II. k. 133. l.) Amint az Egyetemes Regénytár 100. kötetről írt méltató cikke tanúskodik róla, ezt a lehetőséget látta felcsillanni a Singer és Wolfner cég vállalkozásában is :

„ . . . a Regénytár kettős kulturális föladatot végzett.

Az egyik, hogy írókat lanszirozott, a másik az, hogy írókat leguillotinerozott.

E mosolygó, vidám piros könyvtáblákra bizvást rá lehetne nyomtatni az örvendetes gyászjelentést :

'Ponson du Terrail és Xavier de Montépin nincsenek többé!' (i. h. IV. l.).

Mikszáth elismerő szavait a teljes sorozat nem támasztotta alá. Igaz : Ponson du Terrailt és Xavier de Montépin a vállalkozás leguillotinozta, de Ohnet-t, Crockert és Beniczkyné Bajza Lenkét ültette trónra helyettük. Az igazi irodalom csak elvétve, s inkább csak kirakatszerűen kapott helyet a vörös táblás könyvek között. Ilyen kirakati tárgy volt rögtön a sorozat indulásakor *A lohivai fiú* is.

Mikszáth Kálmánné feljegyzései szerint nyaralás közben, Mohorán, sógornőjénél, Mauks Kornéliánál vendégeskedve írta Mikszáth *A lohinai fű*-vet. A zsélyi fürdőben időztek, onnan rándultak át Mohorára

»Itt csendben és kedélyesen folytak napjaink — írja Mikszáthné —, napközben az uram dolgozgatott. Itt írta *A lohinai fű*-vet, melynek témáját Zsélyen valamelyik nagytiszteletes úrtól hallotta. Este pedig a vadszöllővel befutott verendán üldögéltünk. Átjöttek nap-nap mellett a szomszédból Plachy János nagybátyámék és ekkor éjfélig ki nem fogytunk a szóból. Előkerültek a régi családi történetkéek, anekdóták, sőt igen gyakran és igen szívesen esett szó misztikus dolgokról és hazajáró lelkekről. (Mikszáth Kálmánné: Visszaemlékezései. Bp. 1922. 162. l.)

Mikszáthné ezt a mohorai látogatást az 1887-es év eseményei közt említi. Az évszám téves, az emlékezet csalt. De ha a keletkezés időpontját nem is, a megírás körülményeit és hangulatát híven őrzi az emlékezés.

A lohinai fű 1885. szeptember végén jelent meg. (Vö. Fővárosi Lapok, 1885. szept. 22. és uo. 1885. szept. 25.) A megírás időpontja 1885. augusztusa, szeptember eleje lehetett. S Mikszáth ezeket a hónapokat valóban Nógrád megyében töltötte. A Pesti Hirlapban ez idő alatt (a 213. számtól a 251-ig) nem jelennek meg cikkei. Szabad-ságon lehetett. Az újságok nem adnak ugyan hírt róla: hol pihen. Valószínűleg teljes nyugalmat kívánt, nem árulta el hollétét. Viszont a Nógrádi Lapokban — talán a hallgatás díjaként — két elbeszélése jelenik meg ez alatt az idő alatt. (A százegyedik asszony, 1885. aug. 9.; A lovak reparálója, 1885. szept. 13.) A kettő közül az utóbbi nyilvánvalóan *A lohinai fű* mellékterméke (ld. Függelék-ben). Ez is tanúsodik róla, 1885. augusztusában vagy szeptember elején Nógrád megyében született meg *A lohinai fű*.

Mikszáth az Egyetemes Regénytár benne élő elképzeléséből kiindulva a Ponson du Terrail-féle kalandor-regények kiszorítására hivatott történetet kívánt írni. Ezért választott bűnügyi témát. De a detektívtörténet csak a nyers váz: az elbeszélést élővé az emberi, néprajzi és a természeti színek gazdagsága teszi. S ezeket a színeket a megírás helye, a szülőföld adta.

Szövegváltozatok

MK közvetlenül az Egyetemes Regénytár számára írta *A lohinai fű*-vet, nem jelentette meg előzőleg folytatásokban. Egyhuzamban készült el a mű. Talán ezért is kevés a szöveg alakulása során végzett tartalmi módosítás. A szövegváltozatok között mindössze két, Mikszáth munkamódszerére jellemző fényt vető tartalmi változtatást találunk.

1. A lohinaí bírót eredetileg Havrán Mihálynak hívták, a sátorfalu bíróját pedig meg sem nevezte az író. A 30. oldalon közölt anekdota kedvéért keresztelte el őket utólag Szekulának ill. Bakulának. (Vö. Szövegváltozatok 7:13; 12:25; 24:9). Jellemzően mutatja ez az apró változtatás, mennyire központi helyet foglalt el még ekkor Mikszáth művészetében az anekdota. Nem tudott ellenállni a csábításnak, hogy egy eszébe ötlött, s tollára kívánckozó adomát, akár az előzetesen megírt szövegrész módosítása árán is, cló ne adjon. (Jó szemmel vette észre Mikszáthnak ezt a gyengéjét a Koszorú egykorú kritikusa. Vö. Koszorú, 1885. 40. sz. 626. l.)

2. Igyekezett visszamenőleg is módosítani az író Sótöny jellemét. (Vö. 28:30.) Az eredeti fogalmazásban még erősebben ugrottak szembe Sótöny egyéniségében a kiélt, életunt világi ellen-szenves vonásai, s így még nagyobb volt az ellentmondás az elbeszélés elején ábrázolt önző, léha uracs s a mű legvégén feltűnő szenvedélyes, rajongó szerelmes között. A jellemnek ezt a törését maradéktalanul eltussolni így sem sikerült; az egykorú kritika fel is figyelt rá (vö. Nemzet, 1885. okt. 22. l. i.; Koszorú, 1885. 40. sz. 627. l.) Mikszáth utólagos módosítása azonban mutatja, hogy noha a mesélő kedv háttérbe szorította még ekkor benne a jellemfestőt: a következetesen átgondolt, egységes jellemrajz realista írói igénye ott élt már benne.

A lohinaí fű fennmaradt kézírata közvetlen bepillantást enged Mikszáth műhelymunkájába. Érdekes sajátsga a kéziratnak, hogy míg a párbeszédes s elbeszélő részekben viszonylag kevés a javítás, a festő-leíró szakaszokban annál inkább megokasodnak az utólagos beszúrások, átírások: itt mintha nehezebben, akadozva mozogna az író tolla. (Vö. pl. Szövegváltozatok: 37:9—11; 45:16—17; 45:21.) MK írói egyéniségének az élőbeszédhez közelálló narratív, párbeszédes hang jobban megfeleltethető, mint a plasztikus-leíró stílus. Talán ezért is olyan kis számú műveiben a leírás.

A kézirat törlései, átírásai, a fogalmazás belső műhelytitka¹ jellemzően mutatják, milyen stílári igények éltek Mikszáthban. Erdemes közülük egy párra felhívni itt a figyelmet. Stílári törekvései közül egyik legszembetűnőbb: a tömörség önmagának állított követelménye. A felesleges, henye töltelék-szavakat és mondatokat szívoán irtja. (Vö. pl. Szövegváltozatok: 23:19; 26:13; 29:14.) Kiváltképp igyekszik kiküszöbölni az élőbeszédben annyira gyakori, de a művészi stílust könnyen ellaposító kötőszavakat, mutató névmásokat. Utólagos javításai során számos feleslegesnek érzett kötőszót, névmást töröl, lehetőleg nélkülök oldja meg a mondatot. (Vö. pl. Szövegváltozatok: 8:4; 21:1; 22:22; 23:32; 23:35; 30:24; 33:11; 42:37.) A tömörítés nem egyszer a stílus drámaibbá tételének vagy a mondatritmus biztosításának is eszköze (vö. pl. Szövegváltozatok 44:3—4.).

Rendkívül kényes a szóismétlésekre. Még egymástól meglehetősen távolesó vagy képzett szavak esetében is óvakodik tőlük. Nem egyszer egész mondatot alakít át, hogy a szóismétlést elkerülje.

(Vö. pl. Szövegváltozatok 8 : 14 ; 11 : 38 ; 19 : 21 ; 20 : 29 ; 23 : 6 ; 25 : 19 ; 33 : 28.)

Nagy fontosságot tulajdonított a legkifejezőbb szó, s kifejezés megtalálásának. A köznapi, szokványos, sablonszerűen kínálgató szavak helyett más, hangulatilag, érzelmileg, logikailag jobban árnyaló, egyénitőbb szót s kifejezést keres. Átírásainak, törléseinek túlnyomó része ezt célozza. (Vö. pl. Szövegváltozatok : 10 : 11 ; 11 : 12 ; 18 : 13 ; 18 : 8 ; 20 : 11 ; 26 : 10 ; 29 : 20 ; 31 : 11 ; 32 : 3 ; 34 : 23 ; 34 : 39 ; 44 : 15 ; 45 : 10.) Kiváltképp ügyel arra, hogy a választott szó megkívánt hangulati funkcióját (mesés, drámai, költői-romantikus stb.) híven betöltsé (vö. pl. 19 : 8 ; 35 : 21 ; 35 : 24).

Kiadásunk az MKM 9. k. 1897—1903 között megjelent kiadásainak (röv. : *MKm₉*) szövegét vette alapul. Az 1885-ös első kötetkiadás szövege (röv. : *1885*) a kézirat (röv. : *K*) nyomán készült, de MK jellegzetes munkamódszerének megfelelően a korrekturnál számos szerzői javítást is végzett. A MKM 9. köteteként megjelent 1893-as kiadás (röv. : *MKm₉*) néhány inkább nyomdai, s nem szerzői módosításban tér el a *MKm₉*-tól. Az 1905 évi Singer és Wolfner kiadás (röv. : *1905*) ismeretlen sajtó alá rendezője önkényeskedő nyelvtani pedentériával járt el, »javításai« kirinak a megelőző szövegek közül ; ezért nem lehetett ezt az *MKm₉*-nél újabb keletű kiadást a Krk alapjául elfogadnunk. Az 1908. évi Szabadság Naptár jelenleg egyik nagy közkönyvtárunkban sem férhető hozzá, változatait nem vehettük figyelembe.

Old. Sor

- 7 : 6 mikor (1905 : amikor)
8 rá nem akadnak *arra a bizonyos fűre még egyszer K* : rá nem akadnak *<még [egyszer]> arra a bizonyos fűre*
„ 11 Rá bizony *K* : *<Nabizony>*
„ 13 a lohinaí bíró (1905 ; Jk : a lohinaí bírónak)
„ 13 *Szekula Mihálynak K* : *<Havran> Mihálynak*
„ 13 ablakába *K* : *az ablakába*
„ 22 mikor (1905 : amikor)
„ 22 odabenn *K* : *odabent*
„ 26 rémletes *K* : *<a> rémletes*
„ 26 majdnem *K* : *s majdnem* (1905 : csaknem)
8 : 1 a tiszteletes úrnak *ugyancsak kijut K* : *<a tiszteletes urnak kijut>*
4 vette *el* feleségül (1905 : vette feleségül)
4 a férjes nővérevel *K* : *annak a férjes nővérevel*
6 most *éppen a lohinaí paplakban* (1905 : most a lohinaí paplakban)
8 a káplánkorabeli *viselkedései K* : *a <tiszteletes úr> káplánkorabeli <bűnei>*
9 *valának* elősorolva (Jk : *vannak* elősorolva)
9 az *sem* valami épületes olvasmány *K* : *az <nem> volt valami épületes olvasmány*

Old. Sor

- 8 : 11 a szolgálóit (1905 : szolgálóit)
" 13 *noha* eleget izgatták őket *papjuk ellen* a szomszéd falubeliek
K : <*pedig*> eleget <izgatták őket a szomszéd falubeliek>
13 *papjuk* ellen K : *a pap* ellen
14 Mért nem kergetitek el K : Mért nem kergetitek el <*azt a papot*>
16 Mért nem hisszük, hogy *meglesz a tűz* K : <*Hát csak azért*>, mert nem hisszük, hogy <*meggyűjtánák a falunkat*>
16 fenyegetődzik K ; (1885 ; 1905) : fenyegetőzik
18 mikor (1905 : amikor)
24 kunyhót *formáltak össze* gallyakból K : kunyhót <*éptette[k]*> gallyakból
25 csalomádéból (1905 : Jk : csalomádéból ; Mkm : csalomádéból)
26 egy két cölöpöt a sátor mellé vertek K : levertek egy-két cölöpöt a sátor mellé
28 néhány kőépületben K (és 1885) : néhány kőépületben
29 Megszéppent azonban a kedélyes Lohina is K : *De azért tagadhatatlan izgatottság támadt*
30 a második terminus K : a második terminus *is*
31 *kigyúlt* (1905 : *kigyuladt*)
38 *meg kell* mozdulnia K (és 1885) : *meg kellett* mozdulnia
39 a másik oldalára fordul *aludni* K : a másik oldalára fordul *és úgy alszik*
9 : 1 Elrendelte *nagy immel-ámmal* a vizsgálatot K : Elrendelte a vizsgálatot
2 *kiküldvén* (Jk : küldvén)
10 *hogy előbb* praxist szerezzen K : *hogy valami* praxist szerezzen (1905 : *hogy egy kis* praxist szerezzen)
11 *ad az annak észt is* (Jk : *ad annak észt is*)
12 *pénze van* K : *pénze is van*
13 *tudományt is* vehet magának K : <vehet magának tudományt is>
14 *Nem is soká* kellett várnia K : *Úgy is történt, nem soká* kellett várnia (1905 : *Nem soká* kellett várnia)
15 *az egyik viceszolgabíró* (1905 : egyik viceszolgabíró)
20 *hogy le ne vágják* K (és 1885 1905) : *hogy le nem vágatod*
21 *Mert már azt mégsem szeretném. Neked is kellemetlen lenne / Tudod, bajjal jár aztán a visszaadás.* K : <Mert már azt mégsem szeretném. Tudod bajjal jár aztán a visszaadás.>
21 *mégsem* (1905 : *mégse*)
23 *gyere ki velem* K : <*hogy*> *gyere ki velem*
24 *Te, mint tapasztalt ember* K : <Te, mint tapasztalt>
25 *szeretném* K : <*meg akarnám* [. .] [?]>
32 *semmi sem* (1905 : *semmi se*)

Old. Sor

- 9 : 33 maguk *sem* tudják K : maguk *nem* tudják (1905 : maguk *se* tudják)
- 35 *No, majd kiszimatolom én, kedves öcsém* (Ezt a mondatot a K-ba utólag szúrta be MK.)
- 38 a híres Maszlaghy-hamistást (Jk : a híres Maszlaghy hamisítását)
- 10 : 6 megyei értelemben (1905 : a megyei értelemben)
- 11 erősködék K : *mondá*
- 11 *három nap múlva* (a K-ba utólag beszúrva)
- 12 mikor (1905 : amikor)
- 14 *felelte a fiatal Sótöny* (a K-ba utólag beszúrva)
- 17 *szakítottam eddigi foglalkozásaimmal* K : *szakítottam az asszonyokkal. Megundorodtam tőlük*
- 22 *menjünk, kutassuk a lohinei tüzet* K : *menjünk kutatni a lohinei tüzet*
- 27 *kérdé Sótöny* K : *kérdé <kíváncsian [?] Sótöny>*
- 28 *legelőbb oda* (Jk : *előbb oda*)
- 29 *hívták* K : *hítták*
- 30 *Hiszen majd minden lutheránus pap vagy Lajos vagy Samu* (a Jk-ból kimaradt ez a mondat.)
- 11 7 *Nincs valami ellensége* (K—1905 : *Nincsen valami ellensége*)
- 7 *vette át a kérdezősködést Tereskey* K : *<folytatta a kérdéseket> Tereskey*
- 12 *tűnődve* K : *gondolkozva*
- 26 *meglobogtatva az ívet* K : *kezébe véve <s meglobogtatva> az ívet*
- 26 *mely* (1905 : *amely*)
- 26 *az én főbiróságom alatt* K : *az én főbiróságom <idején>*
- 29 *Nem tud a tiszteletes úr egyebet* K : *Nem tud a tiszteletes úr egyebet <mondani>*
- 34 *vissza nem megy odújába* K : *vissza nem megy az odújába*
- 34 *míg* (1905 : *amíg*)
- 38 *idevaló ember* K : *fatubeli ember*
- 39 *semmi kétséget nem szenved* K : *semmi kétséget sem szenved*
- 12 : 4 *Csonka kormos falak* K : *Csonka korombélű <fekete> falak*
- 5 *egy hamuboglya* K : *egy <nagy> hamuboglya*
- 5 *s kivonszolt szarukból* K : *<szarukból>*
- 6 *gerendákból nagy rakások* K : *gerendákból <összerakott> nagy rakások*
- 9 *Nem adhatna* K : *Nem <-e> adhatna*
- 9 *aki elvezetne* K : *aki elvezetne <minket>*
- 17 *amibe két olyan apró villogó szem volt a természet által elhelyezve* K : *<amibe két olyan apró villogó szem volt>*
- 18 *szürposztós nadrágból* K : *<magyar> szürposztós <paraszt> nadrágból* (1905 : *szürkeposztós nadrágból*)
- 20 *oda ültették* K : *<magukhoz> ültették*

- Old. Sor
- 12 : 22 *a cséza után* K : *<a szekér>* után
 23 *Hát bizony, a talu kérem alássan* K : *<Hát bizony. kérem alássan>*
- 25 *Az egyik, a »Bakula taluja«. a hegyek közti* K : *Az egyik a hegyek közti*
- 13 1 *mikor* (1905 : *amikor*)
 14 *hol néhány* (1905 : *ahol néhány*)
 19 *kedvök* (1905 : *kedvük*)
 23 *Apollónia* (az eddigi kiadásokban különböző előfordulási helyein hol Appolonia, hol Apolonia, hol pedig Apolónia)
- 14 : 2 *szétosztarván a paszkvillusokat* (1885 : *szétosztván a paszkvillusokat*)
 „ 6 *kivált, ha írástudók* K : *<ha egyszersmind>* írástudók
 „ 9 *hangzottak* (1905 : *hangzott*)
 „ 9 *a kíváncsiság jelkiáltásai* K : *a kíváncsiság <kiáltásai>*
 „ 11 *semmit sem* (1905 : *semmit se*)
 „ 14 *gesztenyeszín hajú* K : *gesztenyeszín <...> [?] hajú*
 „ 24 *Tereskey* K : *<Sótony>*
 „ 32 *ki* (1905 : *aki*)
 „ 33 *vészjósólón* (1905 : *vészjósólóan*)
 „ 33 *néhány betűt* K *néhány betűt*
- 15 : 1 *a hivatalos széket* K : *a hivatalos széket*
 „ 4 *mely* (1905 : *amely*)
 „ 8 *minéljogva a szűcshöz rohant* (MKM Jk : *ennéljogva a szűcshöz rohant*)
 14 *Az bizony meg is történt volna, mert éppen ott termelt a lohina: mészáros* K : *<Az bizony meg is történt>. mert már is odaugrott a lohina: <Mészáros> mészáros*
 16 *leteperíték volna íatszva* (a K-ból hiányzik ez a mondat)
 16 *ha hirtelen oda nem ér* K : *ha hirtelen oda nem <ugrik>*
 21 *egy vadász szenvedélyével* K : *<egy> a vadász szenvedélyével*
 „ 23 *nem-e* K : *<nem>*
 „ 29 *uram* (1905 : *uraim*)
 „ 34 *ámulva néztek egymásra* K : *<...>[?] néztek egymásra*
 „ 34 *Szekula uram* K : *Havran*
 „ 37 *tiszta dolog* K : *tiszta dolog <az>*
 „ 39 *a mostani kántortanító* K : *az ezidőszerinti kántortanító*
- 16 : 15 *sopánkodott Sótony* K : *mondá lehangoltan Sótony Tereskey-nek*
 20 *s hagyj* K : *és hagyj*
 24 *kékes vásznakat eregetve a magasba* K : *kékes vásznakat eregetve*
 „ 25 *de alul* K : *<alul azonban>*
 „ : 38 *aki ide kísért* K : *aki ide <hozott>*
- 17 : 3 *biz az* (1905 : *biz ez*)
 14 *a pakszusokat* K : *a pakszusokat*

Old. Sor

- 17 : 14 *passzusbeváltó intézetét* K : *pakszusbeváltó intézetét*
16 *fizetett egyért-egyért* K : *fizetett <az> egyért-egyért*
17 *a vásár után már nincs szüksége* K : *<a parasztnak> már*
nincs szüksége
18 *a passzusra* K : *a pakszusra*
23 *a passzus nélküli lovat* K : *a <lopott> lovat*
24 *és ha megveszi is* K : *<de> ha megveszi is*
30 *kikoreste* K : *kikereste <hozzá>*
31 *Talált annyi ezer közül mindenikre* K *<Akadt> anny,*
ezer közül mindenikre
32 *A lóköthő* K : *<A tolvaj>*
32 *s legott becsületes szerzeményévé lett* K : *s <nyugodi>*
becsületes szerzeményévé lett
34 *melyek (1905 : amelyek)*
35 *De aztán feladta valaki a bíróságnak . . . éppen a provizórium*
volt akkor K : *De aztán feladta valaki a bíróságnak. <Hal-*
latlan dolog ez !>
18 : 1 *Az akkor maga is lopott lovon ült. — No, ez érdekes — kiáltott*
fel Sótöny ámulva. — De mi lett a sok összegyűjtött passzussal?
— Azokat később a bíróság mégis lefoglalta. K : *<Az maga*
is> lopott lovon ült. A passzusokat azonban mégis lefoglalta
6 *semmi sem (1905 : semmi se)*
8 *visszacammogott* K : *<visszatért>*
10 *lány (1905 : leány)*
11 *a nyelvével (1905 : nyelvével)*
13 *faggatta* K : *<kérdé>*
23 *Tréfán kívül* K : *<De> Tréfán kívül*
24 *sok ott a szemfüles kukta* K : *sok ott a szemfüles kukta . .*
<Az akartam tőle kérdezni>
29 *Úgy illik az, ha a szolgabíró úr humorizál* K : *Úgy illik*
az, <hogy azon hiszemben, hogy> ha a szolgabíró úr humorizál
34 *Apolla (Minden eddigi kiadásban örökletes sajtóhibával:*
Apolla). — MK kézírásában az l és a k betűt alig lehet meg-
különböztetni egymástól; valószínűen a rossz olvasás követ-
keztében jött létre a sajtóhiba. Javítottuk.
34 *mond (1905 : mondá)*
19 : 2 *melyekben (1905 : amelyekben)*
4 *az úri dámák* K : *úri dámák*
5 *a nagykendőjüket (1905 : nagykendőjüket)*
7 *mesteremberesen* K : *<mesterleányosan>*
8 *a feje körül* K (és 1885 ; 1905) : *a fej körül*
8 *Délceg vékony termete imbolygott járás közben, kényes maga-*
tartása illet neki, pávdának se jobban K : *Délceg vékony*
termete, kényes magatartása volt
11 *suttogták* K : *mormolták*
16 *túlhaladta (MKm : túlhaladja)*
17 *míg (1905 : amíg)*

old. sor

- 19: 19 Elég csinos K: Elég csinos — *mondá*
21 *mondá* Tereskey K: <kezdé> Tereskey
35 Nekünk kőházunk van K: Nekünk kőházunk
37 fülébe (1905: fülibe)
- 20: 5 *tőprenkedék* Hamar Gyuri K: <álmnyögte Hamar Gyuri,
aki utána szaladt Apolkának, hogy közelről láthassa> . — Meg-
kezdett, s félbehagyott lapon; MK később a kézirat 16.
oldalát írta ennek a levélnek a hátlapjára.
6 *Ugyan mondja meg* nekünk is a tekintetes úr K: <De hát
mondja már> nekünk is a tekintetes ur
6 okvetlenkedik (1885; 1905: okvetlenkedik)
11 toppantott K: <monda>
12 ki (1905: aki)
17 sem (1905: se)
18 utoljára K: utoljára <meg>
18 gúnyolódásra fogta K: gúnyolódásra fogta <a legvégén>
21 mert fedezet mellett hozatod el K: *hogy* fedezet mellett
hozatod el
21 a kötőtűket K: a <...> [?] kötőtűket
21 Kacaghatnám K: <Kacaghatnékom van>
26 Az lesz jó K: Jó lesz
27 egy kis sétát teszek a sátorfaluban K és (1895): egy kis
sétát teszek itt a sátorfaluban
29 Veled megyek biz én oda is K: *Azért is* veled megyek
oda is
30 *Jól van, de látok itt egy túlköt, parancsoljuk meg, hogy fújjanak*
bele, ha a leány jön (K-ba ez a mondat utólag beszúrva)
30 *de látok itt egy túlköt, parancsoljuk meg, hogy fújjanak bele*
K: *de hagyjuk hátra látok itt ugyis <túlköt> egy túlköt, hogy*
fújjanak bele
31 *leány* K: lány
34 *kormosak* (1905: *kormosok*)
„ 38 *nem rontott semmit az* K: <nem rontott semmit>
„ 39 *Cinbabákat gyúrtak* K: <...> [?] *Cinbabákat gyúrtak*
21 1 *s meglyukasztva* K: *s meglyukasztván <azokat>*
7 *hol fa* (1905: *ahol a fa*)
9 *mint röplő fehér ludak* K: *mint <a> röplő fehér ludak*
9 *Ez még csak igazi tündérfalu* K: <*Ez csak*> *az igazi tündér-*
falu (1885: *Ez még csak az igazi tündérfalu*)
10 *egy-egy fehér abroszt kötöznek* K: <egy-egy fehér abrosz>
17 *senki sem* (1905: *senki se*)
21 *egy ilyen házörző suhanctól* (1905: *egy házörző suhanctól*)
24 *szétoszlottak* K: *szétvannak* (1885: *szétoszlottak*)
29 *Addig nem is mennek semmire, míg az öreg Hrobáktól nem*
kérnek tanácsot K: <*Hanem*> *<addig semmire>*, *míg*
az öreg Hrobáktól nem kérnek tanácsot
31 *Ez aztán gyönyörű bók* K: <*No*> *ez aztán gyönyörű bók*

Old. Sor

- 21 : 38 vegyülhettek (1885; MKm; 1905; Jk. örökletes sajtó-
hibával: vegyülhetnek). — Az időrend múlt időt kíván:
a kézirat alapján javítottuk.
- 39 Egy kövér paraszt feküdt bundában a kunyhója előtt K :
Egy kövér paraszt feküdt (a bundán egy kunyhó) előtt.
<Tereskey> (Jk : Egy kövér paraszt feküdt a bundában a
kunyhója előtt)
- 22 : 7 meghempereg K : <megy [át]>
9 meddig laknak még itt K : meddig laknak még itt,
kendtek
11 csak égne K : csak égne <már>
11 eluntuk, kérem, a helyzetet K : eluntuk, kérem, <a vára-
kozást>
12 Alig várjuk már, hogy K : Alig várjuk már, hogy <eleget>
14 sok egészséges kedély lehetett K : <de> sok egészséges
kedély lehetett
17 melynek (1905: amelynek)
17 egy nagy kiszáradt cseresznyefa K : <egy nagy cseresznyefa>
18 ágain K : <ágaira>
21 Kohn Mór ide is elhozta az üzletét K : Kohn Mór ide is
elhozta az üzletét. (Szép tőle ez a ragaszkodás a faluhoz.)
22 nem kellett hozzá nagy apparátus K : nem kellett <neki>
nagy apparátus
28 hangzott a Kohn Mór eltéveszthetlen hangja K : <kérdé>
a Kohn Mór eltéveszthetlen hangja (Jk : hangzott a Kohn
Mór eltéveszthetellen hangja)
- ” 34 odaadja K : ideadja
” 35 és azért ígérek K : s azért ígérek
- 23 : 4 reparálhatom (1885; 1905: reperálhatom)
6 a tülök hívó hangja K : a tülök hívó szava
12 kezeivel K (és 1885; 1905): a kezeivel
15 Sose törődj vele, Marci bátyám K : <Sose törődj vele>
19 Tudom, ki az a futó ember K : Tudom, hogy ki volt az az
ember, aki ott fut (MKm; 1905: Jk : Tudom, ki a futó
ember)
20 Hát ki K : Hát ki volt
22 És a passzus és a lóreparálás K : Hát az a passzus, s a
lóreparálás (1905: És a passzus és a lóreparálás)
26 Miskám K : <Miskám> Misikém (1885: Misikém)
26 szólt Tereskey K : <szólt>
27 melyben (1905: amelyben)
27 melyben volt valami az irigység- és kételkedésből K :
melyben volt valami az irigykedés- és a kételkedésből (1885:
melyben volt valami az irigység és a kételkedésből)
30 Most nem K : Hát most nem
32 Látom, bosszút akarsz rajtam állni K : Látom, hogy
bosszút akarsz rajtam állni

- Old. 801
- 23 : 33 a tervemet K : a *haditer*tervet
 34 Nem kell már K Nem kell *most* már
 35 Mondhatom neked, gyönyörű dolog lesz K Mondhatom
 neked, *hogy* gyönyörű dolog lesz
- 24 : 2 rendelé Tereskey a *bíró*nak K <rendelé Tereskey>
 9 a hegyek között, a *Bakula falu*ában vannak K : <a hegyek
 között vannak> ; a hegyek közötti *sátor*faluban vannak
 11 utánuk megyünk (Jk : *utána* megyünk)
 15 nem *maradt* az asztalnál csak a három megyei személy a
*hajdú*val K : nem <*maradva*> az asztalnál <csak a három
 megyei személy>
 16 jegyző (Jk : a jegyző)
 20 Maga a legfontosabb személy K (és 1885 ; 1905) Maga
most a legfontosabb személy
 21 üljön ide K üljön *csak* ide
 23 Kihúzta K : <*Tereskey*> kihúzta
 25 melyekkel (1905 : *amelyekkel*)
 „ 27 *szólt tompa, fojtott hangon* K : szólt <*tompán, fojtottan*>
- 25 : 4 *Íme fogja, Apolka* K : <*Vegye elő lelkem a kötőtűket*>
 14 *incselkedett* vele K : *kötődött* vele
 15 Szekula K : *Havran bíró*
 16 Apolka K : Apola
 19 a *nézésükkel* majd föl-falják K : a *szemeikkel* majd föl-
 falják
 20 szemeit K : <a> szemeit
 22 a hivatalos *kötés* K : a hivatalos <*munka*>
 26 a fonál *hajdani* kinézése K : a fonál <*régi*> kinézése
 28 *rikkantott* fel K : *sikított* fel
 29 ismerős *nekem* K : <ismerős>
 az a *harisnya* K (és 1885) : *ez* a *harisnya*
- „ 30 Elég nagy baj az K : *Az éppen a baj*
 „ 31 *úrulnak* K : *úrulnak* <*az er*>[?]
 „ 32 *halvány* K (és 1885) : *halavány*
 „ 36 *az kettő* K (és 1885) : *kettő*
- „ 36 a *molnár*nő K : a <*kurátorné és*> *molnár*nő
- 26 : 2 a *fáradtságát* K (és 1885) : a *fáradtságát*)
 5 *ösmeri* a falut tetőtől-talpig K : *ösmeri* a falut tetőtől-
 talpig — *jegyzé meg dévajul*
 10 az ingerkedésből K : az *incselkedés*ből
 11 a házmozgást K : <a *kutatást*>
 13 *És mit csináljunk* K <*Kérjük az utasított azon esetre,*
mit csináljunk>
 14 Ha ilyen színű foglalják le K : Ha *találnak* ilyen színű
harisnyát foglalják le
 14 ha pedig már ki is volna fejtve K : ha pedig már ki is
 volna fejtve, <*foglalj[ák]*>
 16 ez szép *história* K : az szép *história* <*lesz*>

Old. Sor

- 26 : 17 hogy a saját feleségemet kell megmotoznom K : hogy most nekem a saját feleségemet kell megmotoznom
18 Tereskey kevélyen nézett utánuk (K-ból ez a mondat hiányzik)
18 utánuk (1885 ; 1905 : utánok)
19 kilöttem a legutolsó puskaporomat is K : kilöttem a legutolsó puskaporomat is — tréfálkozott Tereskey
21 megtömté a nagy tajtékipipáját K : megtömté a nagy tajtékipipáját jóféle galócsival
22 s fidibusznak valót keresett K : s fidibuszt keresett a meggyújtáshoz
24 Kár lesz rágyújtani Marci bácsi K : Kár lesz már rágyújtani, Marci bácsi — figyelmeztette Sótöny
26 Miska K : Misi
26 addig is kiszíhatok egy fél pipával K : addig is kiszíhatok még egy fél pipával
29 melyik a haszontalan elégetni való K : <melyik a haszontalan>
32 nyakán K : a nyakán
„ 37 kiegyengette egyenesre K : kiegyengette simára
27 : 1 ez egészen csinos kis titulus K : <ez csinos kis titulus>
3 az orrodát (1905 : orrodát)
4 felpörköljük K : <fel fogjuk pörkölni>
6 törvénybe K és (1885 ; 1905) : a törvénybe
10 Hallatlan eset K : Hallatlan eset — szörnyülködék a fiatal főbíró
16 a gyújtogató vagy cinkosai közvetlen környezetünkben vannak K : <a gyújtogató közvetlen környezetünkben van>
28 Az Apolka lágyan csengő hangja K : <Az Apolka csengő hangja>
28 hallatszott messziről K : <hallatszott>
30 jött lustán, topogva K : <jött>
33 jó régen léphette már át K : <jó régen át léphette már>
37 Különben kárpótolva lesznek K : <De mondhatom>, kárpótolva lesznek
„ 39 csörege fánk (MKm ; 1905 ; JK : csörge fánk)
28 : 3 Az asztalnál rang szerint foglaltak helyet az urak K : Blózik Máttyás kevélyen tekintett végig a megterített asztalon, amelynél rang szerint foglaltak helyet az urak
4 Blózik jutott a legatulra »kunkapitányának» (a K-ból ez a mondat hiányzik)
6 szerfölött bőbeszédűvé tette K (és 1885) : szertelen bőbeszédűvé tette
10 megcsípkedte az Apolka arcát K : megcsípkedte az Apolka arcát, <mikor>
10 Apolka (1885 ; 1905 : Apola)
12 lelkes verset komponált K : lelkesen verset komponált
13 könnybe lábadt a szeme az élvezettől K : könnybe lábadt a szeme <a roppant élvezettől>

Old. Sor

- 28 : 14 Placeat (1905 : Placet)
24 s megcsúfolva megy hazá K megcsúfolva. *verve* megy hazá
25 majd rá a kaszinóban (1905 : majd a kaszinóban)
28 közömbösen várta K : közömbösen <nézte>
29 inkább Apolka körül legyeskedett K : <az Apolka körül> legyeskedett, *amíg az edényekkel bajlódott*
30 *pirongatta* Tereskey K : *fedette* Tereskey. — <Hát> *Mi csinálnak? Unalomból teszem.*
31 *Oh, be soká tartott, oh, be nehéz volt kívárni, míg végre feltűntek túl a lóherés földeken bíró uraimék* K *E pillanatban tűntek fel a kukoricás földön bíró uraimék*
„ 37 Semmit! K : Semmit — *felelte a bíró*
29 : 5 vérszemet kapott Blózik (1905 : a vérszemet kapott Blózik azt indítványozta)
6 talán legjobb lenne K : talán mégis legjobb lenne
14 egy valóságos próféta K : *akit úgy tisztelnek, mint prófétát*
15 járnak hozzá K : járnak hozzá, <kérem>
17 Eszébe jutott a fiú K : Eszébe jutott, <hogy> a fiú
18 Ez hát a néphit K : Ez hát *itt a <nép>*
19 Hrobák mutatja meg K Hrobák <mutatná> meg
20 A babona hazája ez K : A babona <világa> ez
20 A fenséges bércek K : <Az óriási> bércek
22 mely (1905 : amely)
23 gömörög K : gömörödik
31 *Miért hívják a Bakula falujának* K : *Mért hívják azt a Bakula falujának ; (1885 : Mért hívják Bakula falujának)*
„ 32 mely (1905 : amely)
30 : 3 kíváncsiskodék (1905 : kíváncsiskodók)
5 a zelenői filiáléba járunk *misét hallgatni* K : a zelenői filiáléba járunk <templomba>
6 bosszantotta K : bosszantotta az
11 *Siessünk, siessünk* K : <Tehát> siessünk
12 még a Bakula falujában két nőtanút *kell* kihallgatni K : még a Bakula falujában *is dolgozunk* lesz, kihallgatni a két nőtanut
12 két nőtanú K : két <nőt>
23 nyugágyra K : <fekhelyre>
24 nézegetvén majd a futó felhőket, majd az Apolka igéző arcát K : nézegetvén majd a futó felhőket, majd <pedig> az Apolka igéző arcát (MKM ; Jk. örökletes sajtóhibával nézegetvén a futó felhőket, majd az Apolka igéző arcát)
„ 34 Apolka K (és 1885) : Apola
„ 39 mindég (1905 : mindig)
31 : 1 Apolka K (és 1885) : Apola
2 mely (1905 : amely)
2 sötét szeme K : <szeme>

Old. Sor

- 31 7 én ugyan nem K (és 1885: 1905): én ugyan nem. *Hát még ki?*
10 Apolka K (és 1885): Apola
11 *Bolyongtam én arra* K: <Járok> én arra
12 a szolgabíró urat K: a *teens* szolgabíró urat
„ 14 *Miért ne?* Rendeljen nekem is K: *Csak* rendeljen nekem is
32 2 Apolka könnyedén termett a magáén K: Apolka <olyan>
könnyedén <ott> termett a magáén
3 *Vékony* fűzfavesszőt K: <Kis> fűzfavesszőt
4 *végott* K: *szakított*
13 az alföldi embernek K: az alföldi <magyarnak>
14 mérföldekre (Jk: mérföldekre)
15 lehetetlen egy helyről megművelni K: Lehetetlen egy
helyről megművelni. <*Rendes lakója*>
16 Egész napi járó föld lenne a falutól K Egész napi járó
föld lenne <még> a falutól
„ 17 a vetéséhez (Jk: a vetéshez)
„ 19 s ha lopnak K (és 1885): ha lopnak
„ 23 *kibukkan* K (és 1885): *ki-kibukkan*
„ 25 egy jókora területről K: egy két-három holdas területről
33 4 ez a föld is tesz kivételt K: ez a föld is <gyöngéd, mert>
tesz kivételt
„ 6 birkának K: <a> birkának
„ 7-13 *De magát a tótot... kezdetű mondattól a bekezdés végéig*
terjedő részi MK utólag írta be a kéziratba
8 *megbosszantja* K: <megszekirozza>
10 lemossa az irtványt, az agyagot felülről, tönkreteszi sok évek
keserves munkáját K: <lemossa az irtványt, sok évek
keserves munkáját>
11 ki van kövezeve K: ki van <az> kövezeve
12 újra kövek vannak K: <kövek> vannak
13 hozzáfoghat kiirtani K: hozzáfoghat <új[ból]> kiirtani
14 árkon K: *páston*
22 hátul K: <elől>
26 ördögfiak (1905: ördögfiak)
27 a nevezetes uraságok K: <az uraságok>
28 *miméljogva* Apolka került előre K: Apolka *ugratott* előre
28 azontúl (Jk: ezentúl)
30 kirántódott a hajtú K: <s a [hajtú] kirántódott>
30 a tömötl fonatok *leestek és ott ugrándoztak* K: <a tömötl
fonatok ott ugrándoztak>
32 odaugratott K: <folyvást> odaugratott
32 de valóban K: <...> s valóban
39 felelgetett K: <beszélt>
39 hideg, *színtelen és éles* volt K: <hideg volt>; <hideg,
színtelen volt>
34 2 *nyájas is lenni* K: <nyájas lenni>

- Old. 807
- 34 : 4 *ők még sohasem bántottak* K : <ők sohasem bántottak>
 8 *asztán nyersen mondá* K (és 1885) : *asztán nyersen mondá*
 10 *apácának készüsz* K : *apácának készüsz.* <Apolka>
 11 *a lova nyakához* K : *a lova <nyakára>*
 12 *Jaj be szép volt így* K : <Igy [olyan szép volt]>
 14 *titkos bánatod van* K : *valami titkos bánatod van*
 17 *Meglassította válaszul* K : *Meglassította ahelyett*
 19 *a szösze bajuszát* (1885 ; 1905 ; MKm : *a szürke bajuszát* ; Jk : *a szöke bajuszát*). — *A kézirat alapján visszaállítottuk az eredeti mikszáthi jelzöt.*
 „ 19 *Hisz ez annyit tesz* K : *Apolka meglassította a lova menését, ez annyit tesz*
 22 *Sokáig haladtak fölfelé* K : <*Beszélgetve lépkedtek*> (Megkezdett, félbehagyott kéziratlapon : MK később a kézirat 36. oldalát írta a hátlapjára)
 22 *Sokáig haladtak fölfelé a Hrebenkának* K : *Sokáig haladtak <beszélgetve>*
 23 *csend honolt* K *csend <volt>*
 24 *sem igen lehetett* K : <sem lehetett>
 24 *vigyázni kellett a ló kantárjára* K *vigyázni kellett <a kantárra>*
 „ 39 *Jó bőven olvasta ki nekik* K : *Jó bőven <peregte>*
 35 : 1 *amint* (1905 : *mint*)
 4 *ezer helyen* K : <*sok*> *ezer helyen*
 9 *Itt vagyunk* K : *Helyen vagyunk*
 10 *Arcát pirostra csipte a lovaglás s a hegyi levegő* K *Arca ki volt pirulva a lovaglástól és a hegyi levegőtől*
 „ 10 *s a hegyi levegő* (1885 : *és a hegyi levegő*)
 „ 11 *szolgabíró* (1885 ; 1905 : *a szolgabíró*)
 „ 19 *Apolka* K (és 1885) : *Apola*
 „ 21 *Ösmer-e nyanyuska* K *Ösmer-e <anyuska>*
 „ 24 *egy hófehér hajú paraszt* K : *egy <ész> hajú paraszt*
 „ 27 *a kezében* K (és 1885) *kezében*
 „ 28 *foltozta* K : *fódozta*
 „ 29 *dörmögé* (1885 ; 1905 : *dörgé*)
 „ 35 *Hát igaz, hogy megverte* K : <Igaz>, *hogy megverte*
 „ 38 *bornyúszájú inge* K : <a> *bornyúszájú inge*
 36 : 4 *De hát mit vétett* (1885 ; MKm ; 1905 ; Jk. a kézirat rossz olvasása következtében továbbélt sajtóhibával *Tehát mit vétett*). A kézirat alapján javítottuk.
 „ 11 *az idősebb Hrobákat* K : <id[ősebb]> *Hrobákat*
 „ 15 *nagy mogorván* (1905 : *mogorván*)
 „ 29 *és leült* K (és 1885 ; 1905) : *s leült*
 „ 31 *fojtott hangon* K : <*tomp[a]*> *hangon*
 „ 34 *Apolka* K : *Apola*
 „ 35 *a szívemet* K : *a szívemet, Apolka*
 „ 36 *Apolka* K : *Apola*

Old. Sor

- 36 39 fejecskéjét K (és 1885) fejecskét
37 1 folytatta K: folytatá
5 a színke felé szaladt K: <oda [szaladt a színkéhez]>
8 éppen ébren találták (1905: ébren találták)
9 alatta puha alom kenderszőszövből K: <...> alatta bunda volt terítve
9 alom (MKm; Jk: örökletes sajtóhibával: halom)
10 a fejbőr összetepedt K: <a bőr> összetepedt (MKm, Jk: a fejbőr összerpedt)
11 mint valami pamutsapka K: mint <a> pamutsapka
11 Vastag dagadt szemöldjei K: <Szőr nem volt rajta már...> <Vastag szemöldjei>
12 fehér szempillái (1905: szempillái)
14 Hogy ehhez K: <E[hhez]>
15 melyet (1905: amelyet)
15 úgy szopta csamcsogva mint a csecsemő az anyjai emlőt K: úgy szopta <mi[nt a csecsemő]> az <embe[ri]> emlőt
23 csináltak K: csináltak
27 vártak eleinte eredményt K: <vártak eredményt>
28 csipogta K: monda
30 hápogott idétlenül K: csipogta
31 a száraz, sovány kezével K: (száraz sovány kezével)
31 egy legyet akarva elfogni a száraz sovány kezével, amely a teknő fölött döngött K: <egy legyet akarva elfogni száraz, sovány kezével>
32 száz fejletlen csecsemőgyereket K: <száz csecsemőgyereket> (Jk: száz fejletlen csecsemőt)
33 ha bevárjátok, míg megnő K (és 1885): ha bevárjátok, hogy megnő
34 ilyen fejletlen csecsemők K: mind fejletlen csecsemők
37 Ez aztán olyan finom griff volt K: Ez <már csak> olyan <tapogatózás>
38 2 alóli (Jk: alúli)
2 gyerek (1905: gyermek)
5 apó K: <öreg>
5 sajtáságos kéjéret K: <való[ságos]> kéjéret
6 mozogtak K: <úveg> [?] mozogtak
7 megszűnt pislogni K: <szeme> megszűnt pislogni
8 mikor (1905: amikor)
9 harisnyával K: harisnyával <...>
17 tudhatja a legjobban K (és 1885; 1905): tudhatja legjobban
18 honnan esett K: honnan <esik>
20 a hatalmas eszű Tereskey K: <a hatalmas Tereskey>
21 úgy állott az öreg fejénél összezsugorodva, mint K: úgy állott <az öreg fejénél, mi[nt]>

- old. sor
- 38 : 21 tejfölszájú diák K: tejfölszájú diák
 24 elősorolta K: <...> <elősorolta> elősorolta
 25 megintelen (1905: megintlen)
 28 Azt kérdezitek a paptól K: <Azt kérdezitek>
 29 aki hevesen gyűlöli K: <aki gyűlöli>
 32 megjuhászodva (1905: megjuhászodva)
 32 hogy kinyomozzuk a bűnöst K: <hogy helyrehozzuk a hűbánleat>
- 33 Menjetez haza, fiam — szólt prófétái hangon az öreg Hrobák
 K: <Menjetez haza, fiam>
- 37 küldjön ide K: <küldjön>
- 39 : 1 Miért mondd ezt, apóka? Miben hibáztuk el K: <De hát miben hibáztuk el>
 3 szótagonként (1905: szótagonként)
 4 sziszegve K: <száját összecsucsortva selypen>
 4 foga se (1905: foga sem)
 6 Miben hibáztátok el K (és 1885; 1905): Miben hibáztátok el, no
 6 azt kellett volna megkérdezni a paptól; éppen megfordítva K: azt <kellett megkérdezni a paptól>
 13 dohányka (1905: dohány)
 14 az ölébe hajította K: <odahajította neki az ölébe>
 19 látókört (1905: látókört)
- 40 : 2 talentum K: <díplomata>
 3 ki ideiglenes uralkodása alatt K: <aki> ideiglenes uralkodása alatt (1905: aki ideiglenes uralkodása alatt)
 7 melyben (1905: amelyben)
 7 kérnek a megyétől K: <a meg[yétől kérnek]>
 11 melyeket (1905: amelyeket)
 26 mi dukál neki, s általa a falunak K: <mi dukál>
 29 eleibök (1905: elibök)
 30 velök (1905: velük)
- 41 : 1 Ki volt előre készítve minden K: Ki volt előre készítve már minden
 3 A tapintatos Bakula K: <Bakula>
 3 tudja az ilyeneket K: <tudja már az ilyeneket>
 6 sorban (1905: sorba)
 9 revolucióból K: revolucióból
 10 maradt az meg itt Lohinán valahogy K: <maradt az ott meg valahogy>
 11 Hát nem elég mindez meghízalni a falusi szemeket K: Szép is volt az
 12 Egy öreg úr lóháton, de milyen egyenesen üli meg; hanem még sokkal szebben a fiatal szőke úr K: <Az öreg úr de meg az a fiatal úr> Az öreg úr lóháton, de milyen egyenesen üli meg, hanem sokkal szebben a fiatal szőke úr
 13 még sokkal szebben (1885: meg sokkal szebben)

Old. Sor

- 41 : 14 járnak K : jártak
15 Eleven nagy urak a Hrebenka alján K : Eleven nagy urak
<Lohinán>
17 az bizony K : a' bizony
17 nem iródiák amott hátul K : <nem iródiák amott>
25 elméskedék K : elméskedék halkan
26 nagy improztor K : nagy selyma
27 a szolgabírónénak hordunk be K : a szolgabírónénak <vi.
szüünk be>
28 Apolka meg úgy tett K : <de> Apolka meg úgy tett
35 A másik itt van K : <Az egyik> itt van
37 mely (1905 : amely)
„ 38 a tólakodó közönség K : <a közönség>
42 : 2 alig hallhatóan K : <halkan>
2 alig hallhatóan kiejtett (1905 : alig hallhatóan)
6 tudtóra (1905 : tudtoddal)
8 Nem vetted-e észre, hogy valamelyik vászonszemélyre talán
szebben nézett K : <Nem nézett [valamelyik vászon-
személyre talán szebben]> (Jk. : Nem vetted-e észre hogy
valamelyik vászonszemélyre szebben nézett)
11 Nem lehet azt mondani K : <Nem néztem én soha a szemét>
Nem lehet azt <megmondani>
13 mért ne (1905 : mért nem ; Jk : miért ne)
14 mindig pápaszem volt a szemén K : <pápaszem volt a
szemén>
17 az arcot (Jk : az arcát)
18 a derekat (1885 ; MKm ; 1905 ; Jk. örökletes sajtóhibával ;
a derekát). Javítottuk a K. alapján.
19 én sohasem láttam K : <sohasem láttam>
20 hanem megcsókolni sokszor megcsókolta a Magdalénkát K :
hanem <a [Magdalénkát megcsókolni sokszor megcsókolta]>
25 a Magdalénkát (Jk : Magdalénkát)
28 ki (1905 : aki)
28 Apolkát (1885 : Apolát)
26 Kevélyen tekintett hátra Sótönyra. »Egy kis nyom már megini
vane — szólt; Sótöny helyeslést bólintott K : <Sótöny [he-
lyeslést bólintott]>
31 de már K : <mindjárt>
33 az a Kiczka (1905 : a Kiczka)
33 kiáltá türelmetlenül K : <türel[metlenül kiáltá]>
35 hangzott K : <kiáltá>
37 verte magát keresztül a tömegben. Utat nyitottak neki K :
verte magát keresztül a tömegben. <ahol> utat nyitottak neki
„ 39 a kezében K : <kezében>
43 : 1 áthúzva K : <átkötve>
2 Széles, piros-pozsgás arca K : Széles, kövér, piros-pozsgás
arca <volt>

old. sor

- 43 2 mely (1905 : amely)
3 tündöklön (1905 : tündöklően)
3 kandikál *ki* K : <kandikál>
4 *de* volt ott tán K : *meg* volt ott tán
5 körülövezte K : <körülárnyékolta>
6 *majd hirtelen* körülnézett K : *és* körülnézett
6 kék tiszta szemeivel K : <tiszta kék> szemeivel
7 megpillantá *a közelben* K : <megpillantá *egy*>
8 fejét K : <a fejét>
13 — *Úgy ? — kiáltá kezét katonásan a csípőjére vágva. — Csúffá akarnak tenni ?* K : *Úgy ? —* <kiáltá. — Csúf[fú akarnak tenni]>
17 *No bizony, hogy a pap szeretője voltam* K : <*Azért*> hogy a pap szeretője voltam
25 *a megüvegesedett* szemeit áthatóan mereszté Apolára K : <s mereszté> <s függeszté [szemeit Apolára]>
26 *ki* (1905 : aki)
26 mozdulatlanul állt *az akácánál* K : mozdulatlanul állt <*az akácának dőlve*> (Jk : mozdulatlanul állt *egy akácánál*)
29 *A ruhán által látod* K : <Látod a [ruhán által]>
32 tolongni (1905 : tolongani)
„ 38 *Apolka K. (és 1885) : Apola*
44 : 1 aki csigákat *visejt* K : <akinek [csigák voltak]>
3 *Apolka K. (és 1885) Apola*
3 *Apolka, mint a tigris* K : *Apola* <*a kényes pillanatban*>, mint a *megbőszült tigris*
3 *kit* (1905 : akit)
4 még *ruganyosabb* lett K : <még *bőszebb* lett>; még <*csak*> ruganyosabb lett
5 *Magdalénka mellett* K : <...> <...> *Magdalénka mellett*
7 *a kosarat hátáról* (Jk : *a kosarat a hátáról*)
11 melyek (1905 : amelyek)
14 *Apolka K (és 1885) : Apola*
14 rivallt (1905 : rivall)
15 *egy párdúchoz méltó ugrással* K : *egy csodálatos ugrással*
17 *Hazudott az a személy* K : *Hazudott az a* <*kutya*>
18 mely (1905 : amely)
21 *Apolka K (és 1885 ; 1905) : Apola*
27 *behunyta a szemeit, legalább ő ne lássa, hogy nézik* K : <behunyta a szemeit>
27 *legalább ő ne lássa* K : <*hogy*> *legalább ő ne lássa*
27 *a növényeket* K : *a növényeiket*
38 *diadalmasan menekült meg* K : *diadalmasan* <*győz [tesen]*> menekült meg
„ 38 *de a rágalmozó Magdalénkát* K : *Mag[dalénkát azonban]*
45 : 3 *hacsak a szolgabíró urak nem* K : <hacsak a szolgabíró>

Old. Sor

- 45 : 7 Meghagyta a bírónak, tartsa addig is szemmel K : Meg-
hagyta a bírónak nagy titokban, hogy tartsa addig is szemmel
8 azon módon elindultak K : <szépen> elindultak
10 aztán szép csendesen leguggolt K : aztán <végképpen le-
bukott>
12 A szél K : <Az esti> szél
13 konferenciákat (1905 : konferenciákat)
14 a lovasok K : az <uta[sok]>
16 hogy a természet öltözködni készül K : hogy a természet
<az öltözö asztalához lépked>
17 fölveszi a barna pihenő ruháját K : <beleöltözik a barna
ruhájába> (1905 : fölveszi a barna ruháját)
19 Apolkánál K (és 1885) : Apolánál
19 aki halavány volt kissé K : Halavány volt kissé
21 üregekben K : üregekben
21 mint két szentjánosbogár K : mint két szentjánosbogár.
<Bizonytalanul ült a Csinos szőrén, csak lépésben járatta.>;
mint két szentjánosbogár. <Bizonytalanul ült a lova hátán,
csak lépésben járatta>
26 Nem maradhatsz itt K : <Te> nem maradhatsz itt
28 sziszegte K : <szólt>; <felelte halkan sziszegve>
34 Görcsösen megrándult arca K : <Egy görcsös rángás [futott
végig arcán]> (1905 : Görcsösen megrándult az arca)
„ 36 hallottam ma K : <hallottam>
46 : 1 inogni kezdett, a kantárt elereszté K : <inogni kezdett>
2 halántékához K : a halántékához
2 aztán (1905 : azzal)
3 aláltan K (és 1885) : elaláltan
8 halvány K : halovány
12 lábából (MKM ; Jk. örökletes sajtóhibával : lábáról)
13 Hihette volna-e valaki K (és 1885) : Hihette volna-e
valaha valaki
18 sziszegő lósáska, dünnnyögő darázs elfojtotta K : <sziszegő
lósáska elfojtotta>
„ 26 okos barna szemedet K : szép okos barna szemedet
„ 36 s im, a leány kebléből K : <s a leány kebléből>
„ 36 egy sóhaj tört fel K : egy <hörgésszerű> sóhaj tört fel
„ 37 gyenge K : gyenge, <mint a...>
47 : 1 vele (1905 : véle)
8 Megfogta az Apolka lábát K : tollhibával : Megfogta az
Apolka
16 kinyitotta szemeit K : kinyitotta szemeit <bizonytalanul
körülnézve, eszmélve>
18 ott ült mellette a pázsiton K (és 1885 ; 1905) : ott ült mel-
lette a páston
20 ez a szép angyal K : ez <az angyal>
21 miért család K : mért család

Old Sor

- 47 : 25 *közelebb* kúszott K : <oda> kúszott
28 felelte az K (és 1885 ; 1905) : felelte ez
„ 32 csak ezt az egyetlen szót (Jk : csak az egyetlen szót)
48 : 7 *lihegte fájón* K : <lihegte>
9 szóltalanul K (és 1885) : szóltalanul
10 forró, lázas lehetét K <forró lehetét>
14 honnan tudta az a leány, hogy a harisnya rajtad van ? *Mert ez csodálatos, megfoghatatlan.* K <honnan tudta az a leány hogy a harisnya rajtad van ?>
16 kosarában (1905 : kosárban)
„ 26 azután (1905 : aztán)
49 : 4 az arca (1905 : arca)
14 mely (1905 : amely)
„ 16 a fürge (1905 : egy fürge)
50 : 5 lányok (1905 : leányok)

Tárgyi magyarázatok

- 7 : 1 *shogy nézhet ki az a fű, mely a tohina határban nő.* — MK a «mindentudó fű» néprajzi motívumát *A nagyanyám tilve c.* karcolatában (Pesti Hírlap 1885. 213. sz.) és a *Különös házasságban* (Bp. 1947. Révai. 37. l.) is feldolgozta.
- 7 : 3 *cevice-* savanyúvíz, ásványvíz (szlovák)
- 8 : 24 *laz* — vékony cserjékből álló erdő ; «tanya» értelemben is használják
- 10 : 7 *»Mikor a rápolti kovács egy borjút hozott neki ajándékba»* — A «megvesztegetett bíró» csoportjába tartozó rendkívül elterjedt s számos változatban ismert anekdota. (Vö. György Lajos : *A magyar anekdota története.* Bp. 1934. 161—162. l. és György Lajos : *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz.* Bp. 1933. 40. l.) — Mikszáthnál l. még *Nemzetes uraimék* (Krk. 2. k. 93. l.).
- 13 : 25 *tizedes* — a városi, ill. községi szolga (hivatalsegéd) egykori neve ; rangban a hajdú alatt állt.
- 17 : 1 *»a lovak reparálója»* — Ez az anekdotikus figura többször feltűnik MK írásaiban. L. *Mi a foglalkozása* (Pesti Hírlap, 1883. júl. 17. és Hí. 3. k. 206—209. l.) *A lovak reparálója* (Nógrádi Lapok, 1885. szept. 13. és Krk. 3. k. 00. l.). — Vö. Kráhl Vilmos : *Mikszáth a jogász.* Bp. 1941. 124—125. l.
- 17 : 36 *provizorium* — Történelmünk 1861—1867 közötti időszaka. 1861-ben csődöt mondott a magyarság és az uralkodóház közötti kiegyezési kísérlet, s kezdetét vette az ún. provizorium (a. m. átmeneti, ideiglenes állapot) ; az osztrák kormány

- újból abszolutisztikus eszközökkel igyekezett megtörni a nemzet ellenállását, de közben nem szüntek meg a kiegészésre irányuló kísérletek sem.
- 18 : 18 *Tempi passati* — elmúlt idők (olasz)
- 20 : 39 *»Cinbábákat gyúrtak pépes sárból«* — A faluhelyen szokásos ún. »sárpuska« játék valószínűleg Mikszáthtól megfigyelt helyi változata. (Vö. A magyarság néprajza. Bp. é. n. IV. k. 468—469. l.)
- 21 : 31 *»A krumplicsárak zöld gombjait fölszúrták vesszőkre«* — A faluhelyen szokásos ún. »növényi játékok« sajátos helyi, valószínűleg Mikszáthtól megfigyelt változata. (Vö. A magyarság néprajza. Bp. é. n. IV. k. 470—478. l.)
- 22 : 6 *»mert nincs annak biztosabb orvossága, miní ha kilenc síron kilencszer meghempereg az ember«* — MK ezt a kuruzsló babonát a *Különös házasságban* is megemlíti (Bp. 1947. Révai. 37. l.).
- 22 : 19 *Kohn Mór* — Radó István szerint a figura élelmességre stipikus zsidó gondolkodást mutat... talán csak ott hibázta el Mikszáth a jellemzést, hogy ezt a gondolkodást el is mondatja vele. Zsidó kereskedő így gondolkodhatik, de ha így gondolkozik, nem köti azt vevője orrára. (Radó István: Zsidó vonatkozások Mikszáth műveiben. Az Izr. M. Irodalmi Társulat Évkönyve. 1913. 193. l.)
- 27 : 6 *»miért jórnak annyit törvénybe a zelenoi menyecskék«* — MK ezt az anekdotát *Leveles menyecskék* c. elbeszélésében külön is feldolgozta. (L. Jk. 28. k. 95—100. l.)
- 27 : 19 *Pitaval* (1673—1743) — francia ügyvéd. Híres műve a *»Világ-hírű bűnesetek tárháza«* (magyar kiad. 1868—69.) — amint erre Bisztray Gyula felhívta a figyelmet — MK egyik fontos forrása volt (vö. Krk. 2. k. Jegyzetek. 331. l.)
- 28 : 4 *»kínkapitány«* — nagyobb mulatságok, főleg lakodalmak alkalmával a társaság szórakoztatója.
- 28 : 14 *Placeat domine spectabilis. Istud vinum habet colorem, odorem et saporem.* — a. m. Tessék tekintetes úr. Ennek a bornak van színe, szaga és zamata (latin). — Vö. *»...a halpaprikás, melyet a bennszülött a bölesőjétől a koporsóig meg nem un... s melyhez öreg, még latin oskolákat járt halászk deákul mormogják a receptet : »habeat colorem, odorem et saporem.«* (MK Szeged. Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képekben. VII. k. Bp. 1891. 493. l.)
- 29 : 6 *»talán legjobb lenne rostát torgatni«* — babonás népszokás jóslásra és rejtve történt dolgok kifürkészésére. A rostaforgatás kukorica- vagy babszemekke) történik. A szokás még a pogány időkre megy vissza. A sámán-dob titokzatos, igazmondó-jósló erejébe vetett hit él tovább benne.
- 30 : 9 *Szekula-szekulorum* — a katolikus egyházi szertartás latin nyelvű imáinak szokásos befejező formulája : *»Per omnia*

- öld. sor
 saecula saeculorum. Amen; a. m. »Mindörökkön örökké.
 Amen.
- 30 : 31 *Cantores amant humores* — a kántorok szeretik a bort (latin).
 32 : 30 *lednek* — bükköny
 33 : 13 *hornyák* — a felvidéki szlovák gúnyneve
 34 : 27 »*Kevelly az én szeretöm, de mire — Se majorja, se akla, semmije*
 — *Szóját rézcattokkal öt lyukra gombolja — De nincs benne*
egyéb, csak egy rongyos kova. — Valószínűleg Mikszáthtól
 magyarra fordított szlovák népdal. MK nagyon szerette a
 szlovák népköltészetet. Szülőfalujában, Szklabonyán túl-
 nyomórészt szlovákok laktak, ott ismerkedhetett meg dalaik-
 kal. Elso nyomtatásban megjelent műveinek egyike is szlo-
 vák népdalfordítás volt. (*Egy érdekes tót népdal.* Párizs alatt.
 Vasárnapi Újság, 1871. Vö. Geréb László: A párizsi kom-
 mün az egykorú magyar irodalomban. Bp. 1951. 24. l.). Szlo-
 vák népdalfordítások Mikszáth számos más művében is elő-
 fordulnak. Vö. *Az a fekete folt* (Jk. 15. k. 45. 52. 75. l.), *Lapaj,*
a híres dudás (Jk. 15. k. 82. 86. l.), *Utazás Palócországban*
 (Jk. 29. k. 37. l.), *Az eladó bírtok* (Jk. 12. k. 24. 72. l.), *Kísértel*
Lubón (Jk. 16. k. 178. l.) *Szentpéter esernyője* (Bp. 1956. 49.
 50. l.), *Beszterce ostroma* (Bp. 1953. 73. 110. l.), *Apró képek*
a vármegyéből (Jk. 14. k. 162. l.), *A vén gazember* (Jk. 7. k.
 82. l.), *Sipsirica* (Jk. 9. k. 134. l.), *A Noszty-tiú esete Tóth*
Marival (Bp. 1912. I. k. 106—107. l.). Vö. Waczulik László:
 Népies elemek Mikszáth nyelvében. Bp. 1910. 65—70. l.
- 35 15 »*Hogyné sírnék, mikor az apám megverté* — MK műveiben több
 helyütt előfordul »a hosszú életűek» anekdotikus figurája.
 L. *Az apám ismerősei* (Krk. 2. k. 20—22. l.), *Rajzok a régi*
vá.megyéből (Krk. 2. k. 293—295. l.), *A mi hőseink* (Krk.
 2. rk. 315—317. l.), *A hosszú életűek* (Jk. 29. k. 47—49. l.). —
 Vö. Várdai: MK. Bp. 1910. 106. l.; Rubinyi Mózes, Budapesti
 Szemle, 1914. 157. k. 274. l.; Rubinyi Mózes jegyzetei a Hi.
 18. kötetéhez 276—277. l. — Rubinyi Mózes szerint Gogoly
Holt lelkekjéitől kapta MK az ösztönzést a típus megalkotására
 (l. Rubinyi Mózes: *Jegyzetek MKné Visszaemlékezése* c.
 művéhez. Bp. 1922. 237. l. és Orosz hatások Mikszáth mű-
 veiben. IT 1946. 70. l.).
- 35 26 *kapos* — a vörösszínű festéket adó ánizs-kapor szó egyéni
 vagy tájváltozata. MK többször használja a szót ebben az
 összefüggésben: »piros mint a kapos». (Vö. Rubinyi Mózes:
 MK stílusa és nyelve. Bp. 1910. 171. l.)
- 36 16 *szinke* — »szín» (oszlopokon nyugvó tetejű falak nélküli
 építmény, pl. kocsizín) főnév kicsinyített alakja.
- 39 : 7 *mem szereti-e valaki heveseni* — A »scherchez la femme» ke-
 resed az asszonyt» motívum. Erre a motívumra építette fel
 MK korábban írt bűnügyi históriáját *Az apám ismerőseit*.
 (Krk. 2. k. 5—83. l.) — Maga a mondás »scherchez la femme»

állítólag Napoleon rendőrminiszterétől, Fouchétól ered, szövevényes bűnügyekben nyomozva mindig ezt mondogatta. Mint írói motívumot először az idősebb Dumas használta fel *Les mohicans de Paris* c. regényében. Kedvelt motívuma volt ez Sardou és ifjabb Dumas drámáinak. Valószínűleg az ő közvetítésükkel jutott el Mikszáthhoz.

Irodalom

A lohinaí fű c. elbeszélést eltávolítva fogadta az egykorú kritika. A megjelenés tényéről éppen csak hírt adó rövid hírcikkek a maguk szabványosságában méltatlanul szóltak ugyan róla. Így pl. a *Fővárosi Lapok* megjegyezte: »MK egy újabb művét mindig érdeklődéssel fogadja a közönség. Kivált ha kedves felföldjéről beszél el valamit.« A kurta tartalomismertetéshez pedig hozzáfűzte, hogy a szerző a történetet »a szokott virtuozitásával« mondja el. (*Fővárosi Lapok*, 1885. szept. 25. 228. sz. 1478. l.) De az irodalmi közvéleményt nem az ilyesfajta udvariaskodó apró hírcikkek jelezték, hanem a komoly, igényes kritikák. Ezeknek hangja pedig hűvös, s elűelő volt.

A *Koszorú* (szerk.: Ábrányi Emil) 1885. október 4-i száma (VII. évf. 40. sz. 625—627. l.) Mikszáth legújabb könyve címen közöl róla hosszabb bírálatot. [A kritika írója Vas álnévvel jegyzi magát. Lehetőséges, hogy *Prím József*, de lehetséges, amint a szerző vég ellenzéki irodalmi mozgalmainak gondos kutatója, Németh Géza, gyanítja, hogy *Perényi Pál* rejtőzik az álnév mögött.] A kritikus bevezetőben megjegyzi, hogy Mikszáth könyvének legalább 10 000 vevője akad majd, s rögtön hozzáfűzi: »Nálunk az akkora elbeszélések lapokban adódnak ki nyomtalanul. Tomainak a legújabb kis elbeszélése most folyik valahol. Ugyan ki tud róla? Húsz első sora fölér egy kötettel, csupa szín, csupa élet, csupa elevenesség; de vajon ki elemezné?« Visszatérve Mikszáth elbeszélésére szóvá teszi a könyv külső kiállítását: »90 kis oldalán legalább kétszer 90 vesszővel, ponttal kevesebb és ugyanannyi sajtóhibával több, mint amennyi kellene. No, ez meglehetősen pongyola kiállítás. Merő hanyagságból származó botlások, fésületlen munka.« S ez a fésületlenség jellemző a kritikus szerint magára az elbeszélésre is. »Aki szereti Mikszáth műzsáját — írja — ... aki Mikszáthért valaha lelkesedett: ne olvassa el A lohinaí füvet. A lohinaí fű hanyatlás, sőt több: *kimerülés* jele.« »A lohinaí fű nyelve jóformán közönséges stílus kuralisa — állapítja meg, s hosszasan sorolja fel a könyvben talált valódi vagy vélt stílus- és ma már nem is alkalmi, nem is igaz — élcek a megvére, a régi ... ötletek alkalmazása borúra-derűre ... s tájzólások és keresett szavak zavarják az olvasót minden lapon ... Mikszáthnak még egy betegsége üt ki veszedelmesen A lohinaí fűben: az adomázás nya-

valyája. Amint egy szót leír és arról a szóról valami adoma vagy ötlet jut eszébe, nyomban elmondja. Csöppet sem illik oda, sőt zavarja a művészi formát, a hangot, a történet menetét, az neki mindegy, az adoma, az ötlet fúrja az oldalát — es muss heraus.« Póldaként idézi a »szekula-szekolorum, bakula-bakolorum« »özönvízelőtti adomáját«. »Az alakok rajza sem vall Mikszáth művészi kezére — állapítja meg. — Sótory Mihály főszolgabíró az első oldaltól kezdve a 80-ig a négylovas famíliákból való, haszontalan, könnyűvérű, s kissé együgyű dandy... A 81. oldalon [Krk. 3. k. 45. l.] hirtelen szentimentális akkordba csap át... Ilyen híven és lélektani alaposággal jellemzett alak a többi is mind. Végül a befejezést teszi szóvá. Megjegyzi, hogy MK méltán híres epigrammai elbeszélés-csattanóiról. De A lohinai fű befejezéséhez hasonló »homályos, meseszerű pontok hajszolása Mikszáthnak csak eredetiségét növeli, de poétai értékét nem«.

Szana Tamás (Mikszáth új kötete. Nemzet, 1885. okt. 22. 290. sz. 1. l.) szerint is A lohinai fű alkalmat ad arra, hogy az író könnyen végzetessé válhat hibáival« foglalkozzék a kritikus. Mikszáth nagy írói értéke elbeszélő modora. »Mikszáth azonban egy idő óta annyira elbizakodott ebben a mindenestre nagybecsű adományban, hogy előtte a költői mű szerkesztésében minden más esélyesebb fontosságú, mondhatnánk mellőzhető kellékké vált... Újabb időkben meséi nem egyszer ziláltak, s megelégszik azzal, hogy alakjait csak jellemüknek körvonaljaival vezesse az olvasó elé. Nem egyszer még hosszabb lélegzetű költői alkotásokhoz is beéri az adomaszerű tárggyal, melyet aztán kitérésekkel, korjellmező adomák beszövéseivel igyekszik annyira kiszélesíteni, hogy vele az illető költői műfaj tágabb kereteit betölthesse... nem nagyobb hasznára vált volna-e a kompozíciónak, ha az író helyettük szereplő személyeit rajzolja több előszeretettel, s a mese megalkotásában nagyobb arányosságra és kerekdedségre törekszik?« A bíráló szerint ebbe a hibába esett az író A lohinai fűben is: »talált egy ötletet, mely röviden, minden pretenzió nélkül elmondva használható volna adomában, ő azonban... addig nyújtja, húzogatja az igénytelen anyagot, míg íróasztalán a teleirt papírlapok egy novella respektábilisabb terjedelméig nem szaporodnak«. Elhibázottnak tartja a jellemrajzot. »A jó öreg Hrobák nemcsak életkor, hanem szellem tekintetében is valózagos csodája lehetne Lohinának, az elbeszélő annyira elvetette a súlykot rajzolásában. A szép Apolka lázas szenvedélyéről csak hallunk beszélni, de seholse látjuk magát a szenvedélyt«. S végül szóvá teszi Sótory alakját: »Az elbeszélés folyamán — írja — könnyűvérű, felületes, ide-odakapkodó embert ismerünk benne, a történet végén pedig már a túlérzékeny szerelmezt látjuk.« Mikszáthnak nem szabad beérni az egyszerű mesemondó naiv szerepével — fejezi be bírálatát Szana —, mert a nemesség nemcsak a társaséletben, de az irodalomban is kötelez«.

—z— [*Péterfy Jenő*] (Egyetemes Regénytár. Budapesti Szemle 1888. 56. k. 145--146. l. — Újából kiadva: Péterfy Jenő összegyűj-

tött munkái. Bp. 1903. III. k. 473—474. l.) szerint «az elbeszélés nem annyira a jellemrajz, mint inkább eleven, könnyed elbeszélő modora által érdekes. A történet csupa adomaszerű vonásokban fejlődik, s azon ellentét által tetszetős, mely a humorizáló elbeszélő modor és az alapjában komoly történet között fönnáll. Apolka jelmeze valójában a háttérben marad; csak tüzes szemei csillognak, párdúc hajlékony teste simul, fehér harisnyája fonylik: a belsőre csak következtethetünk, mert az elbeszélés előterét a megyei küldöttség s a falu alakjainak könnyen odavetett tollrajza lepi el. Az író itt is mutatja, hogy csak akkor uralkodik elbeszélése tárgyán, ha játszik vele.»

Pintér Kálmán (Újabb elbeszélő irodalmunk. Katolikus Szemle, 1897. 11. k. 247—248. l.) szerint Mikszáth újabb elbeszélő irodalmunkban a legmagyarabb szellemű író, fölfogásban is, nyelvben is. Ellesi a jellemző vonásokat, s derült humorával megszínezi a belőlük alkotott képet. Szívesebben időz a múltban vagy a közelmúltban, mint a jelenben... Kissé nyers és darabos magyarságával biztatlannal mozog a megyei élet, a falusi nép és a kisvárosi társadalom alakjai közt, ez az ő igazi köre, s ebben humora, ötletessége, elbeszélő modora rokon a Jókaiéval, sőt mintha hatása is érezhető volna egy-egy darabjában, pl. A lohinaí fűben, mely a felsővidéki tót nép életköréből beszél el egy babonás történetet, kevés valószínűséggel és sok bizarrsággal. Jókaira emlékeztető előadásának több tulajdonsága, egy-egy könnyedén odavetett észrevétel, jellemző kép, élces hasonlat az emberekről és viszonyokról, humorának néha ellágyuló érzelmes hangja, sziporkázó felszínessége, különösségek és ellentétek kiemelése és összerakása által figyelmet keltő jellemzése.»

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 117—118. l.) a Mikszáth sajátos tehetségére legjellemzőbb művek egyikének tartja A lohinaí fűvet. «Egy tragikus történetet mond el — írja —, de derűs színbe vonva, virágokat hintve el tűz és vér fölé... És az a benyomás, melyet az előadás e hangja s a valóban szomorú történet közti ellentét bennünk támaszt, mégsem az, hogy itt a dolgok meghamisításával állunk szemben, valami édeskés hűtlen színpadi világitásnak rájuk árasztásával, hanem úgy érezzük, hogy ez valami őserőjű, derült életkedvnek, elfojthatlan optimizmusnak jelentkezése, mely az életet szépeknek látja és szereti, a benne előforduló sok nyomorúságon, szenvedésen túl is, valami pogány életkedv bővízü forrásában fűrészt és tisztít meg mindent, ami poros és véres ezen a világon... Mikszáthnak a világ egészének szépségében talált öröme ragyogással önti el az egyes rémítő, cudar és véres jelenségeket is». «Kapunk a novellában kitűnő miliórajzot is. De a főirányba valahogy el van zárva a kilátás: a hősnő lelke titokzatos félhomályban marad, nem látjuk bosszút lihegő lelke akcióit, a dráma csak jelezve van. Igaz, hogy a sejtetés művészetének egész varázshatását kapjuk érte cserébe. Mikszáth nem viszi el olvasóját arra a helyre, ahol a drámát színről-színre látóknak, hanem valami távolabbi helyen, szívünk egész megremegetésével várakoztat bennünket, míg megérkeznek

a hírhozók, kik aztán érdekesítőn s jellemzetesen elmondják, ami történt. Szóval inkább rajzolja a tragikus eseményeknek a miliőre gyakorolt hatását, mintsem eljátszatja magát a tragédiát. A drámai szenvedelmeknek ez a kerülése épp oly jellemző művészetére, mint a minden témáját birtokba vevő idilli hangulat.»

Gyöngyösy László (MK. Bp. 1911. 101—102. l.) szerint az elbeszélés »Jókai hatásának bélyegét viseli magán. Szinte vadregényes történet, bonyolítása is olyan, hogy az egyik bonyadalom következik a másik után, a kevésbé különöst belecvarsarja a még különösebb esetbe. Így egy pár kitűnő valószínű jelenete mellett sok benne a túlzott valószínűtlen rész, a mese felépítése is erőszakolt.»

Nagy Sándor (Mikszáth humora. Irodalomtörténet. 1914. 385. l.) példának hozza az elbeszélést Mikszáth művészetének arra a jellemző vonására, hogy »tragikai tárgyait is élesen rajzolt s az érdeklődés előterébe állított humoros történetek, képek keretébe foglalja. Így A lohinaí fűben Apolka szerelmi tragédiáját a bűnügyi nyomozás játszi humorú rajzába mintegy mellékesen szövi.»

Beöthy Zsolt (MK költészete. L. MKné Visszaemlékezései c. műben, Bp. 1922. 239—241. l. — Újból: Beöthy Zsolt: Romemlékek. Bp. 1923. I. k. 356. l.) szerint MK tehetségének van egy vonása, mely a múlthoz fűzi: a romantikus hajlam. »Régi népies történetekben, épp úgy mint a többiekben, ez a romantikus felfogás és alakítás szembetűnőbb; jellemző a lélekrajzra és cselekvésre egyaránt; az érdekköltésnek, a képzelet és érzés megilletésének egyenes indítéka. Példát ad rá A lohinaí fű.»

Herczeg Ferenc (MK emlékezete. Bp. 1928. 17. l.) úgy véli, hogy A lohinaí fű írásakor »Mikszáth íróművészete már teljesen magára eszmélt. Most már remekül tudja azt, ami rajta kívül senkinek sem sikerült ennyire: gyönyörködtető, bájos formában meg-rázó, tragikus történetet mondani.»

Zsámboki Pál (MK: A lohinaí fű. Irodalmi Újság. 1953. jan. 15. 2. sz. 4. l.) szerint MK népszerűségének szép bizonyossága az elbeszélés. »Ha... paraszti alak nem is áll előtérben, a regény talaján mégis ott élnek a tehetséges jobbsorsra érdemes parasztok. És itt is feljűk árad — mint anyai más novellájában — a mikszáthi szeretet minden fénye és melege.»

A KÉT KOLDUSDIÁK

M. I. *Magyar Ifjúság*. Képes lap a serdültebb ifjúság számára. (Felelős szerk. Kürthy Emil. Főmunkatársak: Györy Vilmos és Mikszáth Kálmán. Az 1885. évi 9. számtól Györy Vilmos halála után: P. Szathmáry Károly és Mikszáth Kálmán.) 1885. (2. évf.) A következő címmel: *A két koldusdiák*. — *Mesés történet az ifjúság számára*. Mannheim Ágost rajaival. Huszonöt folytatásban az alábbi részletezés szerint:

1. 1. szám. 1—3. l. — I. fejezet (53—55. l.).
2. 2. szám 25—27. l. — II. fejezet elejétől »A nagyobbik testvér ölébe vette...« kezd. szakaszig (56 : 1—59 : 1).
3. 3. szám 41—43. l. — Az eml. szakasztól a III. fejezet »Félig sem tréfa dolog az...« kezd. szakaszáig (59 : 1—62 : 1).
4. 4. szám 59—61. l. — Az eml. szakasztól a fejezet végéig (62 : 1—65 : 1).
5. 5. szám 73—75. l. — A IV. fejezet elejétől »— Ez bizony gyönyörű egy munka...« kezd. szakaszig (65 : 1—68 : 20).
6. 6. szám 89—91. l. — Az eml. szakasztól »Akármennyire leháztotta az ilyen beszéd...« kezd. szakaszig (68 : 20—73 : 6).
7. 7. szám 105—107. l. — Az eml. szakasztól »Perecók a szomszédból...« kezd. szakaszig (73 : 6—76 : 15).
8. 8. szám 125—127. l. — Az eml. szakasztól »A beteget éppen nem konfundálta...« kezd. szakaszig (76 : 15—80 : 11).
9. 9. szám 147—148. l. — Az eml. szakasztól »Úttalan-utakon estig bandukoltak...« kezd. szakaszig (80 : 11—82 : 15).
10. 10. szám 161—163. l. — Az eml. szakasztól a végleges szöveg VII. fejezetéig (82 : 15—86 : 1).
11. 11. szám 177—179. l. — A VII. fejezet elejétől »Nosza, az apródok engedelmesen iramodtak le...« kezd. szakaszig (86 : 1—90 : 8).
12. 12. szám 195—197. l. — Az eml. szakasztól »A vendégek mosolyogtak...« kezd. szakaszig (90 : 8—94 : 17).
13. 13. szám 210—212. l. — Az eml. szakasztól »Egy fiatal fickó, aki a kapu előtti gömbölyű kövön ült...« kezd. szakaszig (94 : 17—98 : 25). — Ugyanebben a számban egy névtelen cikk [Bródy Sándor]: *Aki A két koldusdiákot írta — Mikszáth Kálmánról* — (216. l.). A szerkesztői üzenetek között pedig a következő közlemény : »A két koldusdiák megérdemli tetszését s még a jövő évmegyed végéig fogja önt gyönyörködtetni. Bródy Sándor, ki a Magyar Ifjúság szerkesztését volt szíves távollétem alatt elvállalni, az okt.—dec. évmegyedre helyezte kildatásba nagyérdékű *Két magyar Robinsonát*. (Szerkesztői üzenet Camillusnak. Borító II. l.)
14. 14. szám 227—228. l. — Az eml. szakasztól »Hát amint odament...« kezd. szakaszig (98 : 25—101 : 6).
15. 15. szám 241—242. l. — Az eml. szakasztól »— Ahá! — rikantott fel Gergely« kezd. szakaszig (101 : 6—104 : 4).
16. 16. szám 257—258. l. — Az eml. szakasztól »Legalább időt nyerek...« kezd. szakaszig. (A végleges szövegben nem szerepel; vö. : Szövegváltozatok 106 : 20).
17. 17. szám 274—275. l. — Az eml. szakasztól »Mind jobban-jobban nagyítva szállongott a hír...« kezd. szakaszig (106 : 20—109 : 17).
18. 18. szám 289—290. l. — Az eml. szakasztól »Megmentette, de nem tudta, kit mentett meg...« kezd. szakaszig. (A vég-

- leges szövegben nem szerepel; vö.: Szövegváltozatok: 112 : 31) (109 : 17—112 : 32).
19. 19. szám 305—306. l. — Az eml. szakasztól »Oh, be szép lesz, be gyönyörűséges lesz...« kezd. szakaszig (112 : 32—116 : 1),
 20. 20. szám 321—323. l. — Az eml. szakasztól a X. fejezet végéig (116 : 1—121 : 1). — Ugyanebben a számban szerkesztői üzenet: »A magyar Robinsont legnagyobb sajnálatunkra nem közzölhetjük az idén, egyrészt mivel a *Mikszáth koldusdiákjai* nagyon sokáig barangoltak a világban... de másrészt mivel Bródy Sándor az év egyrésztét betegágyon és egyrésztét a szerkesztői asztalnál töltvén, nem írhatta meg az ígért elbeszélést.« (Szerkesztői üzenet Pongrácz Sándornak; Borító IV. l.) — A lap következő (21.) számából hiányzik a regény folytatása. Elmara-dásának okáról a következő szerkesztői üzenet tudósít: »*MK A két koldusdiák című elbeszélésének folytatása közbejött akadályok folytán ezen számból kimaradt, de a jövő számban kettős folytatást fogunk belőle rendezni.*« (21. sz. Borító III. l.)
 21. 33. szám 357—359. l. — A X. fejezet elejétől »Másnap amint felkelt...« kezd. szakaszig (121 : 1—125 : 6).
 22. 23. szám 373—376. l. — Az eml. szakasztól a XI. fejezet végéig (125 : 6—132 : 1).
 23. 24. szám 380—393. l. — A XII. fejezet (132 : 1—140 : 1).
 24. 25. szám 405—409. l. — A XIII. fejezet elejétől a XIV. fejezetig (140 : 1—149 : 1).
 25. 26. szám 425—430. l. — A XIV. fejezet elejétől a regény végéig.

Kötetkiadások:

- II. [I. kiad.] *A két koldusdiák*. — *Mesés történet az ifjúság számára*. — A képeket rajzolta Mannheimer Ágoston. Bp. 1886. Révai kiad. 226 l. (A Révai kiadó a példányok egy részét 1886 nyarán, más részét pedig 1886 decemberében hozta forgalomba. Vö. Fővárosi Lapok 1886. 190. szám; PH. 1886. 354. sz.; Vasárnapi Újság 1886. 50. szám.) — Valójában nem új szedés. A Magyar Ifjúság szedése alapján készült különnyomat. A Révai Testvérek üzleti fogásai közé tartozott, hogy a kiadó cég folyóirataiban megjelent regények szedését állni hagyta és felhasználta a kötetkiadásokhoz is. A folyóirat szedését úgy osztotta be, hogy annak a könyvkiadás is hasznát vegye. Így a nyomdai költség megoszlott a lap és a könyvkiadás között. (Vö. Révay Mór: Írók, könyvek, kiadók. Bp. 1920. I. k. 50—51. 84. l.)
- III. kiad. 1892. 222 l. Ua. — Ennek a kiadásnak a szedését használta fel a Révai Testvérek kiadó a következő (Iva. számú) kiadáshoz is: a tükör ott nagyobb volt ugyan, de azonos volt a sorszálesség.

- IV. a) [3. kiad.] *A két koldusdiák. 1892.* 1—169. l. MK. 7. k.
(Ami a lelket megmérgezi c. elbeszéléssel együtt.)
- b) [4. kiad.] *1894. Ua.*
[5. kiad.] 3. kiad. *1901. Ua.*
[6. kiad.] 4. kiad. *1903. Ua.*
[8. kiad.] 6. kiad. *1908. Ua.*
- c) [7. kiad.] *1905.* 169 l. (A IV. a) kiadás változatlan, csupán címlapjában módosított lenyomata. Ami a lelket megmérgezi c. elbeszélés nélkül.)
[11. kiad.] *1912. Ua.*
- V. a) [10. kiad.] Jk. 31. k. Bp. *1910.* Révai. 141 l.
- b) Ezt a kiadást a Révai-kiadó sorozat-címlap nélkül több-féle kötéstartóval ismételtelen forgalomba hozta az 1920-as és az 1930-as években. [1920; 1937]
- c) MKm R.—Fr. 18. k. [1930] — A VI. a) kiadásnak csupán címlapjában módosított változatlan lenyomata. [Címlapkiadás.]
- d) *1936.* MK Emlékbizottság (MK összegyűjtött művei). [Címlapkiadás.]
- VI. [1929.] Bp. Révai. 135 l. — Zádor István rajzaival.
- VII. [1943.] Bp. Révai. 145 l.
- VIII. 13. [18!] kiad. Bp. *1949.* Révai. 141 l. — Szenes Piroska rajzaival.
- IX. [1953.] Ifjúsági Kiadó. 133 l.
- X. a) *1954.* Bp. Ifjúsági Kiadó. 138 l.
b) *1955.* 2. kiad. Ua.
- XI. *1954.* Bp. Szépirodalmi Kiadó. 1—161. l. Szántó Piroska illusztrációival. (Olcsó Könyvtár.) — (A tanácsúr furfangja és Rálóczi Ferenc donációt oszt c. elbeszélésekkel együtt.)

Fordítások

Francia fordításban:

Les deux étudiants pauvres. Traduit du hongrois par M. Louis Joseph Fóti. Revue de Hongrie. (Bp.) 1908. 2—5. sz.

Olasz fordításban:

In balia della fortuna. Trad. Rina Larice. Milano [1912. Paravia. — A fordítás előzőleg La domenica dei fanciulli c. folyóiratban jelent meg folytatásokban. (IT. 1913. 405. l.)

Finm fordításban:

Kerjäläisteinit. Suomentanut Matti Kivekäs. Jyväskylä. [1913.] Gummerus. 152 l.

Keletkezése, források

I

Egy kéthetenként megjelenő ifjúsági folyóirat, a *Magyar Ifjúság* (röv.: MI) számára írta Mikszáth *A két koldusdiákot*. 1884 decemberében, a lap első évfolyamának 25. számában hirdeti meg az előfizetési felhívás a jövő évfolyam kiemelkedő közleményeként MK regényét, s az 1885. évi első számban elkezdődött *A két koldusdiák*. *„Sikerült felkeltetni érdeklődését az ifjúsági irodalom iránt és ennek eredménye volt A két koldusdiák, amelyet az akkor kiadásunkban megjelenő MI részére írt — omlékszik vissza a regény keletkezésére MK ekkori kiadója Révay Mór János (Írók, könyvek, kiadók, Bp. 1920. II. k. 189. l.). Mikszáth ünnepelt, jólkereső író volt már ekkor. Nem anyagi megfontolás készíthette rá, hogy bekapcsolódjék egy ifjúsági folyóirat munkájába. Feladatot látott, abban vállalt részt. A Magyar Ifjúság érdeme, hogy tudatosította benne ezt a feladatot.*

1884 januárjában indult meg a MI egy kiadó cégnek, a Révai Testvéreknek és egy újságírónak, Kürthy Emilnek közös vállalkozásaként. A kiadó egyben Mikszáth műveinek is gondozója volt, az újságíró pedig egy szerkesztőségben dolgozott vele: a Pesti Hírlapban ő vezette a tárcarovatot. A folyóirat mindkét tulajdonosa barátja volt *A két koldusdiák* írójának. De a személyes szálon túl sokkal jobban köthette Mikszáthot az induló laphoz a vállalkozásban élő igény. A baráti unszolásnál inkább hathatott rá az igaz gondolat: a helyes szerkesztői elképzelés. Mikszáthot korábban is érdekeltte ugyan az ifjúsági irodalom problémája. Mint kezdő író — részben megélhetési gondoktól is kényszerítve rá — állandó munkatársa volt Dolinay Gyula lapjának a *Hasznos Mulattatónak*. (Vö. W. Petrolay Margit: MK elfelejtett ifjúsági írásai. ITK. 1956. 3. sz. 289—299. l.) De a MI érdeme, hogy újból felébresztette benne a már-már eltemetett ifjúsági író.

Révay Mór visszaemlékezéseiben hosszan szól róla, milyen kulturpolitikai-nevelői célt láttak maguk előtt a szerkesztők a MI eltervezésekor. *„Már pályám kezdetén felismertem — írja —, hogy ha közönséget akarunk teremteni a magyar könyvnek és különösen a jó könyvnek, akkor azt már a gyermeknél, az ifjúnál kell kezdeni.”* (I. m. I. k. 81—82. l.) A tíz éven aluli gyermekek számára volt már ekkor igényesen szerkesztett, színvonalas lap: *Forgó bácsi* [Ágai Adolf] *Kislapja*. De a tíz-tizenéves fiatalok, a serdülőke irodalmi nevelésével ki sem törődött. Híveket toborozni a serdülőke ifjúsága között a jó irodalom számára — ez volt a MI fő célja. S ez szabta meg a szerkesztés elveit. Révay vallomása szerint szakítani akartak a moralizálgató, didaktikus külön ifjúsági irodalom hamis elképzelésével. Úgy vélték, hogy a komoly, értékes irodalom egyben a legjobb ifjúsági irodalom is. S éppen ezért a legtehetségesebb írókat, az igazi írókat akarták bevonnani a lap munkájába. (L. Révay i. m. I. k. 83—86. 87. l.) Ha nem is ilyen tisztán, s határozottan mint a későbbi

kiadói emlékezés, de ezt a programot hangsúlyozta a mutatványszámhoz mellékelte egykorú előfizetési felhívás is. A lap céljáról szólva első helyen a színvonal igényét jelentette be: *»Soraiból ki lesz zírva minden izléstelen, pórius, rossz»* — írta (MI 1884. I. sz. borító III. l.).

A MI gyakorlati munkája igazolta a mögötte álló elvi elképzelést. Szerkesztője, egyben társtulajdonosa *Kürthy Emil* (1848—1920) mint író közepes volt ugyan, de megvolt benne az a tulajdonság, melynek révén szerényebb tehetség is alkothat nagyot: volt benne ügyszeretet. Bele volt szerelmesedve a MI-ba — idézi fel alakját emlékezéseiben Révay. (I. m. I. k. 86. l.)

Ügyszeretetét mutatja, hogy áldozni tudott a lapért. Nemcsak munkát és ideget, hanem anyagiakat is. Mint jónevű újságíró s emellett földbirtokos, nem volt rászorulva a MI-ra. Nem mint üzleti vállalkozás érdekelte a lap. Hivatásnak, nem foglalkozásnak tekintette a szerkesztést. Az ő szerkesztői odaadása tudta elérni, hogy valóban a kor legjelentékenyebb íróit sikerült összetoborozni a lap köré. Az egyik főmunkatárs MK volt. A másik *Győry Vilmos*, aki ha nem is önálló műveivel, de átdolgozásaival (*Don Quijote*) a komoly, igényes ifjúsági irodalomnak egyik úttörője volt. Mikszáthon és Győryn kívül *Bartók Lajos*, *Benedek Elek*, *Bródy Sándor*, *Csiky Gergely*, *Hermann Ottó*, *Jókai Mór*, *P. Szathmáry Károly* (*Győry Vilmos* halála után, 1885 júliusától főmunkatárs), *Reviczky Gyula*, *Vajda János* neve fémjelezte a lapot. (Mikszáth A két koldusdiákon kívül néhány elbeszélést, karcolatot írt még a MI számára, s a később önálló könyvvé összeálló Magyarország lovagúrai c. sorozatnak egyes darabjai is jobbára itt jelennek meg.) A szerkesztői izlés jól válogatott a külföldi ifjúsági irodalom alkotásaiból is. *Mark Twain*, *Hugo Victor*, *Mayne Read*, *Daudet*, *Alvenson* művei jelentek meg a lapban, köztük az ifjúsági irodalomnak olyan maradandó értékű remekei is, mint a *Tamás úrfi kalandjai* és a *Kincssziget*.

Nem volt hosszú életű lap a MI: megfojtotta az érdektelenség. *Kürthy Emil* úgy vélte, hogy a kiadói apparátus nemtörődömsége gátolja a lap terjedését. Felbontotta szerződését a Révai-céggel. Másfél évig (1886—1887. I. félév) egyedül kínlódott vele, egyszerre volt szerkesztő és kiadó. Majd ismét a Révai Testvérekhez került viseza a lap. *Kürthy* főmunkatárs lett s a szerkesztést maga a kiadó, *Révay Mór* jegyezte. De az olvasótábor kiszélesíteni ekkor sem sikerült. A Révai-cég lemondott róla. 1888 májusában átadta a lapot *Radó Antal*nak, s nem-sokkal később 1889 nyarán megszűnt a MI. (Némileg másképp, több téves adattal beszél el a lap történetét emlékezéseiben *Révay Mór*. I. m. I. k. 86. l.)

Rövid és válságos volt a MI pályája. Mégis ifjúsági irodalmunk fejlődésében komoly jelentősége van. Erjesztett, megmozgatott. Felhívta a figyelmet egy elhanyagolt területre. Neki köszönhető többek között az is, hogy *Mikszáthot*, a beérkezett írók ismét érdekelni kezdte az ifjúsági irodalom problémája. A MI keltette fel benne a becsvágyat, önálló művel gazdagítani az akkor még oly szegényes

ifjúsági irodalmunkat. Vállalkozott egy ifjúsági regény megírására: megszületett A két koldusdiák.

II

MK szokásához híven nem kész művet adott le a szerkesztőségnek: a folytatások megkívánta ütemben számról-számra írta regényét. Több apró jel árulkodik róla, nem könnyű feladat volt a túlságosan elfoglalt írótól megkapni egy-egy folytatást. Közrejátszhatott ebben az is, hogy MK 1885 februárjában súlyos betegségen esett át, rosszindulatú torokgyulladás miatt egy ideig nem tudott dolgozni. (Vö. Fővárosi Lapok 1885. febr. 8. 211. l.; PH 1885. febr. 13.) A kiadó úgy tervezte, hogy egy jőnevű illusztrátornak, Mannheim Ágostonnak a rajzai már a folyóirat közlésében végigkísérjék újjukon a két koldusdiákot. Az illusztrációk azonban a 7. számtól kezdve végleg elmaradtak. Mindig csak az utolsó pillanatban, lapzárta előtt kaphatta kézhez a szerkesztő a kéziratot, nem tudott már rajzokat készíttetni hozzá. Az első folytatások megjelenésekor Mikszáthban még vázlatosan sem lehetett megérve A két koldusdiák egészének terve. Amint az egyik szerkesztői üzenet tanúskodik róla, a 12. folytatás közlésekor sem tudta még felbecsülni a regény hozzávetőleges terjedelmét. (L. Kiadásoknál.)

Az előzetesen kielélt mesekonceptió hiánya, a regény szálaít folytatásról folytatásra továbbszövő, rögtönző munkamódszer érteti meg nemcsak a mű egyes kisebb művészi egyenetlenségeit, ez magyarázza a szerkezet alapvető gyengeségét is: A két koldusdiák mintegy két különálló részre esik szét. Külön regény Veres Laci nemesség-szerzése Apafi udvarában, s külön regény Veres Pista sorsa a Rákóczi-féle szabadságharc éveiben.

Várdai Béla szerint MK saját családja megnemesítésének történetét dolgozta föl Veres Laci históriájában, a regény első részének alapötletét egy családi legenda adta: *«Kisnemesi családból származott Mikszáth anyja farádi Veres Mária — írja Várdai —, a farádi Veresek nemcsitítésének családi legendáját meg is írta Mikszáth A két koldusdiák-ban».* (Várdai: MK 5. l.) (Várdai nem közli honnan veszi ezt az adatot: önmaga következtette-e ki, vagy Mikszáthtól hallotta?)

A regény családi hagyományra utaló vonásai: a Veres név, a farádi előnév s a nemesi címer a kecskével. MK s a Mikszáth-irodalom egyrésze is úgy tartotta számon, hogy Mikszáth édesanyja Veres Mária a farádi Veres családból származik. (Vö. Várdai: MK 5. l.; Rubinyi: MK 10. l.) De ez a nemesség valóban családi legenda lehetett cupán, a levéltárak nem vigyáztak rá. Nagy Iván számontartott ugyan egy farádi Veres (Vörös) családot, de ez a familia a Sopron megyei Farád községről írta előnevét, a XVIII. század első felében tűnt fel, s szétszórtan a Dunántúlon és Erdélyben éltek tagjai. Nógrádban letelepedett farádi Veresekről Nagy Iván nem tudott (Nagy Iván: Magyarország családai. 12. k. 267—268. l.) (Vö. még Madzsar Imre: Farádi Vörös Ignác visszaemlékezései. Bp. 1927

1—5. l.) MK származásának két legmegbízhatóbb kutatója Miskolczy Simon János és Gyöngyössi László kétségbe is vonta ezt az előnevet, s feltevészerűen a Nógrád megyében élő nagymúltú Veres családból származtatta Mikszáth édesanyját. (Gyöngyössi László: MK nemes-sége. IT. 1912. 188. l.; Miskolczy Simon János: A Mikszáth-család története. Bp. 1914. 8. l.) A nógrádi Veresek nemesi levele 1659-ben kelt, címerükben valóban ott ágaskodott a MK-tól annyiszor idézett kecske. (Vö. Tárgyi magyarázatok 97:25.) Mikszáth kapcsolatát ehhez a családhoz azonban kérdésessé teszi a familia rangja. Nógrád legtekintélyesebb nemesi családjai közé tartoztak ezek a Veresek, rokonságban álltak a Szontaghokkal, Plachyakkal stb.; számos alispán s szolgabíró került ki közülük (vö. Nagy Iván i. m. 12. k. 147—150. l.). A Mikszáth-familia a korabeli társadalomnak sokkalta alacsonyabb szintjén élt: onnan a Veresekhez csak felnézni lehetett, egy kétes nemesességű falusi árendás, Mikszáth János nemigen nőstülhetett be a maga előítéletektől körülhatárolt világában ebbe a családba. De a legendák épp ott teremnek, ahol hiányoznak a tények s adatok. A maguk nagyon is kérdéses nemességét bizonygató Mikszáth-családban megszülethetett a farádi Veresek megnemesítésének legendája. Jó volt arra, hogy egyszer majd Mikszáth számára írói tőma legyen. (Kempelen Béla Magyar nemes családok c. művében összekeveri egymással a farádi Veres és a Nógrád megyében élő 1659-ből keltezett címeres levelű Veres családokat; l. i. m. XI. k. Bp. 1932. 141. l.)

A családi legendán kívül Mikszáthnak egy régi vonzalma adhatta az ösztönzést A két koldusdiák cselekményének első részéhez: a vonzalma Apafi Mihály Erdélye iránt. Mesterének és bámult írójának, *Jókai Mórnak* ez volt a kedvelt kora (vö. Szinyvei Ferenc: Novella és regényirodalmunk a Bach-korszakban. Bp. 1939. I. k. 314. l.). Történelmi írásaiban Jókai legtöbbször ide tért vissza (Erdély aranykora, 1851; Törökvilág Magyarországon. 1852; A kétszarvú ember, 1851; kisebb elbeszélései közül pedig: Béli Pál, A két szász stb.). Nem utolsó sorban Jókai nyomán vált ez a kor a történelmi tárgyú írások kedvelt színterévé. (Vö. Jósika: A nagyzebeni királybíró. 1853; Sziklarózsa. 1864; Szigligeti Ede: Béli Pál. 1856; Pálffy Albert: A fejedelem keresztlánya. 1857; P. Szathmáry Károly: Vetélytársak. Bethlen Miklós. 1858.) Mikszáth maga jegyezte fel egyhelyütt: *„Az első könyv, mely elementáris erővel ragadott, el a Jókai Törökvilág Magyarországon volt.”* (Hi. I. k. 270. l.) Ez az olvasmány-élmény kelthette fel érdeklődését Apafi Mihály iránt. Megszerette, legkedveltebb történelmi figurája lett. (Vö. Dézi Lajos: Magyar történeti tárgyú szépirodalom. Bp. 1927. 134. l.) Állandóan foglalkoztatta fantáziáját a fejedelem alakja és kora. Vö. A jellem. (Szabadegyház, 1870. szept. 18.); Apafi kulacsa. (vers; Igazmondó, 1872. l. sz.); Humor az aktákban. (Hi. 2. k. 20. l.); Tiszáék ezüstműi. (PH. 1882. 340. sz.); A tanácsúr fufangja. (Jk. 26. k. 189—197. l.); A domályosi pusztá. (Jk. 28. k. 144. l.); Somlyó vára. (Magyarország lovagvárai. Bp. é. n. Magyar

Jövő. 44—47. l.); A várak királya. (uo. 110—113. l.); Jókai Mór élete és kora. (Jk. 19. k. 225—226. l.) Csöppet sem véletlen, hogy első nagyobbszabású történelmi írásának háttéréül is Apafi fejedelem korát választotta.

A regény második részében csak a mesében megengedhető ugrással a Rákóczi-féle szabadságharc éveibe vitte át hőseit Mikszáth. Az első rész cselekménye az 1670-es évek elején játszódhatott (Bánffy Dénes halála előtt), a második rész csaknem harminc évvel később, 1703 táján viszi tovább a két koldusdiák élettörténetét. S a hősök közben nem öregedtek. Mikszáth sajátos munkamódszere érteti meg ezt az időbeli szökellést. A regénynek folytatásokban való írása közben a kuruc harcokra terelődött figyelme. Fantáziáját megkapta ez a kor.

1885 elején jelent meg könyvalakban Jókai új regénye, *A lőcsei fehéraszony*. S ugyanakkor hagyta el a sajtót Thaly Kálmán tanulmánykötete: *Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból* (vö. Fővárosi Lapok, 1885. febr. 14., PN. 1885. 47. sz.). Ezek az írások keltették fel MK érdeklődését a kurucok iránt. A PH. 1885. március 26-i számában jelent meg *Ne nyitogassuk a történelmet* c. elbeszélése (l. Jk. 30. k. 52—55. l.). A novella ihletője áttetszően Thaly könyve és Jókai regénye volt. A két koldusdiák második részének több motívuma felbukkant már itt (vö. Tárgyi magyarázatok 140:7; 140:24; 152:1), s továbbírva a regényt átkanyarodott ennek a meséje is ebbe a korba, nem törődve azzal, hogy az első részben adott alapvetésnek ellentmondott némilleg az új cselekmény. (Ezeket az ellentmondásokat lásd a Szövegváltozatoknál). A realista írói igény megtorpanhatott volna ezen. De a két koldusdiák Mikszáthja még Jókai nyomán járt.

III

A mesét érezte fontosnak Mikszáth *A két koldusdiák* írásakor. A történelem nem feltárásra és megértésre váró anyag volt számára, inkább csak ürügy, hogy minél szabadabban s kötetlenebbül, a tényektől minél kevésbé ellenőrizetten álmodhasson a szép, a jó s az igaz győzelméről a fantázia. Éppúgy mint mestere Jókai, ő sem ragaszkodott szorosan a történelemhez. (Jókai történelmi regényeire vonatkozóan vö. MK : Jókai Mór élete és kora. Jk. 18. k. 244. l.; Zsigmond Ferenc : Jókai. Bp. 1924. 125—126, 128 l.; Császár Elemér : A magyar regény története. Bp. 1922. 191—192. l.)

A két koldusdiákban felbukkanó anakronizmusok s időrendi pontatlanságok sokasága vall róla, mennyire nem érezte lényegesnek még ekkor Mikszáth a történelmi hűséget. A kirívó anakronizmusok s történelmi pontatlanságok : a) a regény cselekménye az 1670-es években kezdődik, s a sárospataki országgyűlés idején, 1708-ban ér véget ; az időközben eltelt több mint harminc esztendő t hősei fejlődésében nem érzeti az író ; b) Rákóczi Ferenc 1670-ben született ; a kincsek, amelyeket Veres Laci Gyulafehérváron talált, semmi-

képpen sem lehettek az övéi; c) Veres Laci Rákóczi szabadságharcának kitérője, azaz 1703 után ment az elásott kincsekért másodszor Erdélybe; a regény szerint mind Apafi, mind pedig Teleki Mihály élt még ekkor, holott 1690-ben mindketten meghaltak. (A jelentéktlenebb anakronizmusokat, történelmi pontatlanságokat l. Tárgyi magyarázatok: 54:26; 61:13; 61:22; 72:14; 87:15; 104:24; 110:27; 115:10.)

Mikszáth, ha írásban nem is, de szóban valószínűleg kapott bírálatot történelmi pontatlanságaiért. Ez magyarázza, hogy négy évvel később írt történelmi regényének, *A beszélő köntösnek* az utószavában szükségesnek vélte elmondani véleményét a történelmi hitelesség kérdéséről: *„De bármennyire ragaszkodtam a krónika-maradványokhoz — írja *A beszélő köntös*ről szólva —, mégis kívánom tekinteni az elbeszélést pl. történelmi epizódnak Kecskemét múltjából, mert a mese benne a fő: történelmi események csak mint színek bukkannak föl mögöttük»* (Krk. 3. k. 251. l.).

A történelmi hűségnek ilyen, a romantikus íróra valló értelmezése mellett természetes, hogy Mikszáth ekkor még nem törekedett források gondos tanulmányozása révén is minél teljesebbé tenni regényében a korrajzot. A források felhasználása ötletszerű volt. Ami esetlegesen kezébe került, arra támaszkodott. Nem végzett tervszerű gyűjtőmunkát. Ha valamilyik lapban véletlenül egy cikket olvasott például Martinuzzi Fráter Györgyről, vagy a stórik császárlányának pesti házáról, ezt mint történelmi színt beszötte már regényének soron levő folytatásába. (Vö.: Tárgyi magyarázatok 71:21; 115:10).

Részben fantáziából, részben pedig emlékezetében leüledett olvasmány-élmények — elsősorban Jókai regényei — nyomán rajzolta MK Apafi Mihály korát. Innen a feltűnő egyezés kettőjük jellemzései között. (Vö. pl. Apafi, Naláozsi, Bornemissza Anna, Teleki Mihály, Bánffi Dénes alakját.) MK maga írta később Jókairól: *„Olvashatsz utána száz történelmet, Apafi vagy Teleki Mihály mégis csak az marad, aminek Jókai állította be.»* (Jk. 18. k. 244. l.) Konkrét történelmi munkába valószínűen csak egybe lapozhatott bele: *Thallóczy Lajos* (I. Apafi Mihály udvara. Bp. 1878.) tanulmányába: innen vett ki egy-két jellegzetes nevet és mozzanatot. (Vö. Tárgyi magyarázatok 96:38; 97:34).

A debreceni kollégiumi élet rajzához saját diákkori élményeit használta fel: a rimaszombati iskolából hozott emlékeket vetítette vissza a régi Debrecenben. (Vö. Tárgyi magyarázatok 53:17; 61:25; 64:39; 72:14; 75:3). Forrásokra itt aligha támaszkodott. Legfeljebb az atmoszféra megteremtésében hatottak rá Jókainak a régi debreceni diákletről szóló leírásai (Vö. És mégis mozog a föld, A debreceni lunatikus).

A Rákóczi-kor rajzában, éppúgy mint Jókainak s a kor többi írójának, Thaly volt az ő fő ihletője is. Számos színező, művelődéstörténeti adalékot s írói fantáziáját izgató történelmi mozzanatot

merített Thaly tanulmánykötetéből. (Vö. Tárgyi magyarázatok 121:12; 122:3; 128:31; 133:16; 134:1; 140:7; 140:24; 143:2; 143:39.) Thaly ösztönző szerepét így méltatta később Mikszáth: *Valóságos csodát művelt. A Rákóczi-kort visszahozta, újra elővarázsolt. Kibányászván a gazdag anyagot, mint a Perzsa öbölben kihalászott kagylókra, ahogy rajokban tódulnak a keleti gyöngyök keresői, egész csapat író rárohant a Thaly könyveire.* (MKMR-Fr. 20. k. 180. l.) Ezek közé az írók közé tartozott ő is.

Thaly tanulmánykötetén kívül, a kuruckor eseményeinek ábrázolásában Horváth Mihály könyvére támaszkodott (Horváth Mihály: Magyarország történelme. 1—4. kötet Bp. 1842—46). Horváth Mihály magyar történelmének második kiadása (1860) megvolt a könyvtárban. (L. Méreiné Juhász Margit: MK Könyvtára. Kézirat). Magyar történelmi ismereteinek elsősorban ez volt a forrása. A Bottyán hadjárataiban résztvevő Magdai István sorsát mesélve is ezt ütötte fel, innen vette a hitelesítő történelmi adatokat. (Vö. Tárgyi magyarázatok: 141:1; 142:31; 142:35; 143:27; 146:19.) De az egyes adatok nem illeszkedtek be a kort megértető s a kort magyarázó összefüggésbe: a valóság illúzióját biztosító ugródeszkák voltak csupán az irreálisban csapongó mese számára. A két koldusdiák igazi ihletője a népmese volt. Mesemotívumok sokasága szövi át a regényt. A népmesén kívül Arany János Toldiját szokta emlegetni még a kritika az irodalmi ösztönzők között (l.: Irodalom c. fejezetben Oláh Gábor, Kráhl Vilmos és Lengyel Dénes megjegyzéseit).

Szövegváltozatok

MK, mint általában minden írásánál, itt is a folyóirat-közlés után, a könyvformában történő megjelenés előtt dolgozta át leg gondosabban művét. Nemcsak a stiláris egyenetlenségeket simította el, tartalmilag, szerkezetileg is igyekezett egyöntetűbbé formálni a regényt. Törekedett eltüntetni azokat a következetlenségeket, amelyek az előzetes meseterv hiánya miatt, a folytatásról folytatásra dolgozó munkamódszer mellett a folyóirat-közlésben elkerülhetetlenül előfordultak. A főbb tartalmi és szerkezeti változtatások:

1. Mikszáthnak csak később, a regény jóegyhány folytatásának megjelenése után jött az az ötlete, hogy a mű második részében a Rákóczi-féle szabadságharc idején vigye tovább hősei sorsát. Rozsomák János alakját csak ekkor költötte át az álruhás Bercsényivé. Előzőleg más lehetett vele az elképzelése. A könyvformában való megjelenés előtt a folyóirat-közléshez képest visszamenőleg is módosítania kellett Rozsomák külsejét, jellemét. A MI szövegében első megjelenésekor még idős, öregember volt Rozsomák, jellemében számos olyan ellenszenves, taszító vonás akadt, amelyet semmiképp sem lehetett összeegyeztetni a későbbi Bercsényivel. MK a folyóirat-szöveg átdolgozása során igyekezett kiküszöbölni ezeket az ellentmondásokat. (Vö. Szövegváltozatok: 82:37; 82:39; 83:11;

83 : 23 ; 83 : 29 ; 84 : 1.) De az átdolgozás nem volt elég gondos. A végleges szövegben is bentmaradt néhány következtelenség. Rozsomák itt már fiatal, doli férfi ugyan (l. 82. l.), de éveinek száma mégis két-szerannyi, mint a két koldusdiáké együttvéve, s a nyúlpecsenye elosztásának történetében még mindig kiütköznek az eredeti Rozsomák jellemének Bercsényihez nem illő kicsinyes, önző vonásai (l. 84. l.).

2. A folyóirat-közlésben a fejezetek beosztása többhelyütt eltért a végleges szövegétől. Közöljük a MI eltérő fejezeteimet, zárójelbe téve, hogy a végleges kiadás mely szövegrészeit tartalmazza az egyes fejezetek :

VI. A fehér és a fekete kutya (A VI. fejezet első fele »Úttalan utakon estig bandukoltak...« kezd. szakaszig. 82 : 15.)

VII. A kényelmetlen utazás. (A VI. fejezet második fele, eml. szakasztól végig.)

VIII. [sajtóhiba VIII. helyett] A fejedelem délután (VII.)

IX. Hírnök a másvilágról (VIII.)

X. A kincs. (A IX. fejezet első fele »Reggel érdekes mendemondákra ébredtek...« kezd. szakaszig 108 : 15.)

XI. A dán királyfi. (A IX. fejezet második része, eml. szakasztól végig és a X. fejezet.)

A fogoly (XI.)

A rab (XII.)

Akit a golyó nem fog (XIII.)

A vérpad (XIV.)

[A MI fejezetei a XI. fejezet után nincsenek számozva.]

Az 1886-os első kötetkiadás után lényegesebb változtatás nincs a különböző kiadásokban, csak stílúrisan módosított itt-ott a szerző, kiváltképp az 1892-es kötetkiadás sajtó alá rendezések. Noha a két koldusdiáknak számos kiadása jelent meg, korrektúráját maga MK is többször átnézte, mégis jöegynéhány sajtóhiba élt tovább az egyes kiadásokban. Az örökletes sajtóhibák közül a Jk sajtó alá rendezője, Rubinyi Mózes többet kiküszöbölt (vö. pl. Szövegváltozatok 59 : 8 ; 91 : 13 ; 147 : 31). De vannak továbbélő sajtóhibák, amelyeknek kiküszöbölésére csak most, a Krk sajtó alá rendezések korult sor. (Vö. pl. Szövegváltozatok 75 : 7 ; 77 : 15 ; 82 : 5.)

Kiadásunkban a Mikszáth-gondozta utolsó kiadásnak a Mikszáth Kálmán Munkái című sorozat 1894—1908 között megjelent kiadásai (röv. MKm.) szövegét vettük alapul. Zárójelben közöljük a MI (Magyar Ifjúság) 1886 (1886-os első kötetkiadás), 1892 (az 1892-es második kötetkiadás), az MKm. (az MK Munkái sorozatban megjelent 1892-es kiadás) és a Jk (Jubileumi kiadás) változatait.

Old. Sor

53 13 alakút (a MI kivételével mindegyik kiadásban örökletes sajtóhibával ; alakot

„ 15 jókedvű (MI : jóképű)

„ 20 elől (Jk : elül)

54 : 9 legyen akár (MI : legyen az akár)

- Old. Sor
- 54 : 35 ruháiról (MI ; 1886 : a ruháiról)*
 38 kezembem (MI ; 1886 : kezembe)
- 55 : 3 úgy kiáltott fel (Jk : így kiáltott fel)
 20 amelyiknek (MI : amelyeknek)
 23 a bátyád (MI : az bátyád)
- 60 : 1 néni (Jk : a néni) Vö. 73 : 28
 4 Pista volt az egyik, s Lacinak hitták (MI ; 1886 : László volt az egyik s Imrének hitták)
 14 enyém (MI : enyém)
 18 az a kettő (MI ; 1886 : az a kettő)
 19 Pista (MI ; 1886 : Imrus)
 21-26 Egy jó gondolata támaut... az tette tönkre (A MI szövegéből ez a bekezdés hiányzik.)
 21 a néninek (1886 : néninek)
- 67 : 5 úgy megverte (MI : úgy megverette)
 10 hálistennek (MI ; 1886 : hálaistennek)
 17 bekérezkedtek (MI : bekéreszkedtek ; 1886 : bekéreszkedtek)
 27 kéklött (MI : kéklült)
- 68 : 9 az a hatalmas Krucsay (MI ; 1886 : A hatalmas Krucsay)
 13 Ím lássa (MI ; 1886 : Ím nézze)
 14 milyenek a parasztnak a palántái is (MI ; 1886 : milyen a parasztnak a palántája is)
 15 rivált rá (Jk : rivált rá)
 15 kergesse ki (Jk : kergesd ki)
 16 Ki a faluból (MI : S ki a faluból)
 18 árát (Jk : árat)
 21 nem sokat alkudozott (MI ; 1886 : s nem sokat alkudozott)
 37 Hadházzról (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : Hadházzáról)
 39 egy garád szélén (1886 ; 1892 ; MKM₁ örökletes sajtóhibával : egy garád szélén)
- 59 : 3 egy darabot (MI ; 1886 : egy darabon)
- 8-11 — Éhes vagyok, nem bírok — nyöszörgő. — Adj ennem! — Itt nem lehet az útszélén. Hanem tápázzkodj fel, menjünk odább, majd megsegít az istenke. (A Jk kivételével mind-egyik kiadásban örökletes sajtóhibával, felcserélve egymással a két bekezdés : — Itt nem lehet az útszélén. Hanem tápázzkodj fel, menjünk odább, majd megsegít az istenke. — Éhes vagyok, nem bírok — nyöszörgő. — Adj ennem!)
- 15 Miért nem ad (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : Mért nem ad)
 19 kihajlott (MI : kihajolt)
 38 mondana (MKM₁ : mondaná)
- 60 : 18 bámázzkodó (MKM₁ : bámázzkodó)
 22 felejthetetlen (MKM₁ : elfelejthetlen)
 26 a fizetéses diákoktól (MI ; 1886 : a fizetéses diákok elől)
- 61 : 7 ilyenek ismerték (MI : ilyeneknek ismerték)
 11 verték (MI : vertek)
- 62 : 8 még mindig (1892 ; MKM : meg mindig)

- d. Sor
- 12 : 10 marad el (1886 : maradt elf)
- „ 17 fantasztikusabbá teszi (MI ; 1886 : fantasztikusabbá teszi)
- „ 20 Kozsehüba János (MI ; 1886 : Korszchuba János)
- „ 29-30 hogy éppen a leghíresebb professzor leánykája adja (MI ;
hogy ki himezte, ki nyújtja át, hogy éppen a leghíresebb
professzor leánykája ; 1886 : hogy éppen a leghíresebb
professzor leánykája)
- 13 : 15 legvégén (MI : a legvégén)
- 15 kerül sor (MKM₂ ; Jk örökletes sajtóhibával : kerül a sor ;
19 harci hevülettől (MI ; 1886 : harcra hevülettől)
- „ 21 dulakodásnak (MI ; 1886 : dulakodásoknak)
- „ 28 földre gyűrve (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : a földre gyűrve)
- 14 : 4 *tündököltek* (MI ; 1886 : *kékleltek* ; 1892 ; MKM₁ : *tündöklöttek*)
- 5 a mellén (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ mellén)
- 18 táborán (MI : a táborán)
- 31 *Ham... megeszlek* (MI ; 1886 : *Ham... megeszlek*)
- „ 33 előállók (Jk : elkülálló)
- 15 : 2 és elkezdtek (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : s elkezdtek)
- 5 Piskárkosi Szilágyi Márton (1892 ; MKM₁ ; Jk. örökletes
sajtóhibával : Piskároski Szilágyi Márton). Vö. a név előző
előfordulását (61 : 22).
- 7 diákosan (MI ; 1886 : diákososan)
- 17 lévén (MI : levén)
- 22 félkézzel (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : félkezével)
- 22 vállán (Jk : vállon)
- 24 földhöz csapja (MKM₂ ; Jk : a földhöz csapja). — A későbbi
kiadások nehézkes hangzású, névelős alakja valószínűen
szövegromlás ; javítottuk.
- „ 29 átfonta lábát (Jk : átfonta a lábát)
- 16 : 2 karikája befelé fordult (MI ; 1886 : kankái befelé fordultak ;
1892 ; MKM₁ : karikái befelé fordult)
- 5 felesett volna (1892 ; Jk : elesett volna)
- 7 a feje (MI : feje)
- 15 izzadság (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : izzadság)
- 21 mint a vaspánt. (MI ; 1886 : mint a vaspánt. *Beke hörgött
és a szemei elborultak vérrel.*)
- „ 27 önkéretlenül (MI : önkénytelenül)
- 37 : 22 ruhába öltözve (MI : ruhában öltözve)
- 25 himzett apró oroszlánok (MKM₂ ; Jk : himzett oroszlánok). —
A későbbi kiadások változata valószínűleg szövegromlás ;
a mondatritmus megkivánja a jelzős bővítményt ; javí-
tottuk.
- „ 32 mindig, *mindenkor* (MI : mindig)
- „ 39 szívét (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : a szívét)
- 38 2 neki (1886 ; 1892 ; MKM₁ : néki)
- „ 25 Nem viselheti ? (1886 : Nem — viselheti.)
- 19 : 2 a kardkötőt (MI : azt a kardkötőt)

Old. Sor

- 69 : 14 egyik lenézni (MI : 1886 ; 1892 ; MKM₁ : az egyik lenézni);
70 : 12 nemességre (MI : 1886 ; 1892 ; MKM₁ : a nemességre)
14 begyét (MI : a begyét)
14 ni (MJ : nini)
17 istentől (MI : az istentől)
18 ráragadt (1886 ; 1892 ; MKM ; Jk örökletes sajtóhibával :
ráragad)
22 másképp menne a sorunk (MKM₂ ; Jk : másképp menne a
sorsunk). — A későbbi kiadások változata valószínűleg
szövegromlás : az állandósult kifejezés jól megy a sora
vkinelk ; javítottuk.
71 : 6 Dobos bácsinak (MI : Dobos bácsinak is)
13 kálvinista (MKM₂ ; pápista ; Jk : kálomista)
16 hát még a (MI : kivált a setáló diákok, no meg a)
20 Kinizsi Palkó (minden eddigi kiadásban : Kinizsy Palkó)
24 lévén (MI ; 1886 : levén)
28 búslakodni (MI ; 1886 : búskodni)
29 versenyt szalajtott vele ez (MI : versenyt szalajtott vele)
30 mint a lustább lovat a szilaj csikó mellett (MKM₂ ; Jk : mint
a lustább lovat a csikó mellett). — A későbbi kiadások
változata valószínűleg szövegromlás ; az ellentét megkívánja
a szilaj jelzöt ; javítottuk.
„ 32 a bajusz (MI : az a bizonyos forrón várt bajusz)
72 : 5 gyerekekbe (MKM₂ sajtóhibával : gyermekbe ; Jk : gyerme-
kekbe)
6 a hangja (MKM₂ ; Jk : hangja). — A korábbi kiadások
változatát tartottuk meg : a jóhangzás a névelés alakot
valószínűsíti.
9 falujában (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : a falujában)
13 Pista (MI : a Pista)
27 nem erőszakollak semmire (MI : nem akarlak ráerőszakolni
semmire)
„ 29 hogy azzá légy (MI : hogy arra tegyelek, amire vágyakozol)
73 : 6 lohasztotta (MI : lohasztotta is)
13 érezte ezt (MI : meglátszott ez)
16 az a nap (1886 ; 1892 ; MKM ; Jk : örökletes sajtóhibával :
az nap)
20 ökleit (MI : az ökleit)
21 mint férfi férfivel (MI : mint férfi férfitől)
21 kérhetne számot tőle! (MI : kérhetne számot tőle! Kérlel-
hetetlen végzet-e az, mely ide is üldöző szellemek küldi a doly-
fös nagyurat?)
22 miért (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : mért)
23 ezeket a jó embereket (1886 — Jk örökletes sajtóhibával :
a jó embereket). — A MI szövegében szereplő változatot
tartottuk meg : a mondat értelme megkívánja a rámutató
névmást.

Old. Sor

- 73 : 25 Régi időktől fogva (MI ; 1886 : Rég időktől fogva)
26 néni (Jk : a néni) — MK szinte tulajdonnévként használja itt a »néni« szót ; ezért helyénvaló a névelő nélküli alak ; vö. a II. fejezet címét : »Hol vette néni a két koldusdiákot ?« A Jk sajtó alá rendezőjének javítása önkényes.
- 74 : 10 a kapunál (MI : kapu elé)
- 75 : 1 vézna (MI : bozontos)
1 fejét (MI : a fejét)
7 Beta (Jk : Bata) — Pizsera apó lovának neve háromszor fordul elő A két koldusdiákban (75 : 7 ; 75 : 15 ; 76 : 29) ; az egyes kiadásokban a következő változatok találhatók ; MI ; 1886 : Beta, Beta, Beta ; 1892 ; MKM₁ : Beta, Bata, Beta ; MKM₂ : Beta, Bata, Bata ; Jk : Bata, Bata, Bata. Valószínű, hogy az 1892-be s a MKM₂-be becsúszott sajtóhiba folytán állandósult a későbbi kiadásokban tévesen a Bata alak : MK más írásaiban is Betának nevezi Pizsera uram lovát (vö. Pisera bácsi kalandjai Hi. 9. k. 27. l.). Visszaállítottuk az eredeti Beta alakot. — Beta az *Elizabeta* becéző formája ; a. m. Böske.
- 8 a »botos diákok« (MI : a »botos diákok« is)
- 10 szokásban volt (MI ; 1886 : szokásban volt a *kollégiumban*)
- „ 26 nem ösmerték azok (MI : nem ösmerték)
- „ 28 mint dicsekedni szokott (MI : amint dicsekedni szokott)
- 76 : 4 keresztülszaladt (MKM₂ sajtóhibával : keresztülszalad)
8 színlett (MI : tettetett ; 1892 ; MKM₁ : színlett)
16 Majorosék (MI : Majorosiék)
24 kom'asszony (MI : komaasszony)
32 pirosbélű (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : pirosbelű)
33 a behumyt szeméből (MI ; 1886 : a szeméből)
- „ 37 a hús szellő (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : hús szellő)
- „ 38 pillantott (MI ; 1886 : pillantott vissza)
- 77 : 3 hová (MI : hova)
„ 5 sebesebben (MI : sebesebbet)
„ 5 a gyermekeim (MI ; 1886 : a gyerekeim)
- „ 6—7 »...megszakad a szívem végződésű s »Csak ne sajnálja...« kezdetű szakasz között a MI szövegében a következő, a későbbi kiadásokból kihagyott részlet található :
Pizsera apó, aki rövidlátó volt, de mégis mindenkinél okosabb szeretett lenni, szintén visszazérett :
— Nem az a, ifiasszony, hanem nyilván az én csikaim lesznek ; elszabadultak otthonról és most az anyjuk után nyargalnak.
Pizserának az is gyenge oldala volt, szerette volna elhíttetni a világgal, hogy a Betának és Fecskének maradékai vannak otthon.
- 9 sértődve (MI : nyugtalanul)
- 11 mégis (MI : mégiscsak)

Old. Sor

- 77 : 12 a felporzott debreceni homok (MI : s a felporzott debreceni homok)
- „15-19 *Laci fáradt el előbb... miután előbb kifújta magát.* (Csak a MI szövegében található meg ez a részlet, hiányzik minden későbbi kiadásból. Valószínűleg nyomdai tévedés folytán maradt ki, örökletes sajtóhibáról van szó. Az értelmi összefüggés megkívánja ezt a részletet. Helyreállítottuk az eredeti oszonkítatlan szöveget.)
- „ 28 jönnék (MI : jönnék el)
- „ 33 aztán (MI ; 1886 : azután)
- 78 : 1 az első cél (MI : s az első cél)
- „ 2 hallgatag (MI : szólanul)
- „ 6 útitáskánk (MI ; 1886 : az útitáskánk)
- „ 8 miattad (MI : temiattad)
- „ 14 a harmattól nedves (MI : a harmattal nedves)
- „ 20 égett mécsvilág (MI : égett már mécsvilág)
- „ 21 kopogtattak be (MI : ott kopogtattak be)
- „ 22 széthúzódott (MI : s széthúzódott)
- „ 33 Mérgesen becsapta (MI : S ezzel mérgesen becsapta)
- 79 : 9 kegyelmed (MI : kelmed)
- „12-13 garabonciás diákok (MI ; 1886 : garaboncs diákok)
- „ 21 gyűrött papirost (MI : egy gyűrött papirost)
- „ 33 késél faragcsált (MI : késével faragcsált)
- „ 37 elégedetlenül (MI ; 1886 : elégedetlenül)
- „ 37 a szálás férfiú (MI : a szálás férfi)
- 80 : 3 megindult a szóvita (MI : megindult halkan a szóvita)
- 6 minden az övé (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm. : mind az övé)
- 15 csak huszonnégy éves korában vehesse fel. *Abban a pillanatban* (MI : csak huszonnégy éves korában vehesse fel, de csak akkor, ha utolsó akaratomnak eleget tesz. Ő a legkedvesebb unokám, kívánom ne legyen olyan szerencsétlen, mint a fiam, az apja volt, akit részegen kocsmai verekedésben ütöttek agyon ; azért hát írd fel diák nagy betűkkel : kerülje a sokadalmakat és az erős italokat. Ha ezt be nem tartja és jól nem viseli magát legyen az ezer tallér az ekléziáiá. — Azé is lesz az — dörmögte Rácz Istók uram. Hanem ugyanabban a pillanatban) — MK ezt az anekdotát A tanácsúr furfangja c. elbeszélésében dolgozta fel később (l. Jk. 26. k. 189—197. l.).
- 17 tizenhárom éves (MI : mintegy tizenkét-tizenhárom éves)
- 18 nagyanyó ? (MI : nagyanyó ? — kiáltá)
- 31 Laci számára (MI : a Laci számára)
- 37 a kutyáimat (MKm. ; Jk örökletes sajtóhibával : a kutyáimat)
- „ 38 *nyöszörgő hangon mormogta* (MI : csodálatos hangokat mormogott)
- 81 : 1 *Igaz, a kutyákat!* (MI : Nem, a kutyákat ?)
- „ 4 *kivicsorította* (MI ; 1886 : *kurcsorította*)

Old. Sor

- 81 : 10 és miért (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : s miért)
- ” 11 mennünk (MI : lennünk)
- ” 17 kutyáskámát (MI : kutyuskámát)
- ” 38 felelt (MI : felelte)
- 82 : 5 aludt el olyan csendesen, mint akármilyen más egészséges halandó (1886 sajtóhibával: aludt ; 1892 ; MKM ; Jk : el-aludt). — A MI szövegét vettük alapul. Az 1886-os kiadásból nyomdai tévedés folytán kimaradt egy sor (a mondatnak az aludt szó után levő része). Az így értelmetlenül vált mondatot az 1892-es új kiadás alkalmával korrigálta ugyan MK, de a szöveg csak a MI változat helyreállításával kap teljes értelmet. A következő bekezdést, a rokonok sugdosását ui. épp a hiányzó szövegrész magyarázza.
- „ 9-12 Reggelre azonban már halott volt... kezdetű szakasz hiányzik a MI szövegéből; helyette a következő, a későbbi kiadásokban nem szereplő szöveg található:
- A két diák most derekasan hozzálátott az evéshez, s azután ágyat vetettek nekik a szénapadláson.
- A nap a hasukra sütött, mikor reggel felkeltek, oly mély volt az álmuk a tegnapi fáradság után. Nagy sürgés-forgás volt az udvaron, mikor a létrán leszálltak.
- Az öreganyó meghalt az éjjel — mondá mosolyogva a kis Mohorai Ferenc, ki tyúkokat kergetett egy husánggal.
- Tehát csakugyan meghalt ?
- Meg az, ott feküdt mereven, hidegen, kiterítve a szobában, s egy nagy olvasót tartott a kezében.
- Az öregember, özvegy Mohorainé testvére éppen egy koporsót hozott számára.
- No diákok — mondá —, itt vannak a tallérsajtok, és a kutyák is itt vannak, menjetek istenhírével ; ne alkalmatlankodjatok itt ilyenkor a lábunk alatt.
- A két diák szótfogadott, elindult a két kutyával...
- 20 félmérföldnyire (Jk : félmérföldnyire)
- 24 erdőt értek. (MI : erdőt értek, alkalmasint a ceg: di erdő volt)
- 32 Szemők (MI : A két éhes diák szemé)
- 36 jó estét (MKM₁ ; Jk tévesen : jó napot)
- 37 egy pórruhába öltözött deli férfi állott előttük (MI : egy öreg vadász állott előttük, hosszú ősz szakállal és vállaira lógó ezüst hajjal, éppen hogy a Dobos bácsi meséiben hallották)
- „ 39 Fogadj isten (MI : fogadj isten, öreg apó)
- „ 39 felelte nyájasan Pista (MI : felelte Pista)
- 83 : 3 Hol vettétek (MI : Hol vettétek azt a nyulat)
- ” 4 A kutya fogta. mondat után a MI szövegében a következő, a későbbi kiadásokból hiányzó részlet található:
- Az idegen dühbe jött erre és elhajította a puskáját.
- Mit, én puskával sem bírok felhajszolni egy nyulát két nap óta, nektek pedig a kutya fogja a nyulakat. Hát, mondja aztán valaki, hogy nincs szerenosétlenség.

Old. Sor

- 83 : 11 akkor hát a harmadrész a kegyelmedé (MI : akkor *hát lás-
son hozzá atyus*; a harmadrész a kegyelmedé)
- 12 fiaim (Jk : fiam)
- 23 felelte emez *incaelkedve* (MI : felelte az öreg szemtelenül)
- 27 beleegyeztek (MI : beleegyeztek *ebbe*)
- 29 »Miközben kérdezte...« kezdetül mondat helyett a MI szövegé-
ben a következő, a későbbi kiadásokból hiányzó részlet található :
Ekkor az öreg a tarisznyájába nyúlt, kivett egy kulacsot,
s jól meghúzogatótt belőle, de a fiúkat meg nem kínálta.
Laci megkérdezte : mi van a kulacsában ?
— Bor, édes gyermekeim. De ti tudom, nem isztok.
Nem is ajánlom. A fiatalságnak legjobb ital a friss forrásvíz.
Mindinkább beszédessé vált a bortól, s kikérdezte a
diákoktól, hogy mi járásban vannak.
- 38 jószívrűek vagytok (MI : jószívű *fickók* vagytok)
- 41 1 »Bécsbe. — Csak nem a királyhoz? — szöli közbe Pista. —
Hm! Meglehet, hogy éppen a királyhoz.« A MI szövegéből ez a
részlet hiányzik; helyette :
— Én bizony Bécsbe megyek a királyhoz.
— A királyhoz? — szöli közbe Pista mohó öröm-
mel. — Mit akar a királynál ?
— Hm! Én vagyok a királynak a délutánja.
— A királynak a délutánja? Hát az mi csoda hivatal ?
— Az csak olyan, öskös, hogy a délelőttje meg
Esterházy palatinus. Ebből aztán kitalálhatod, hogy ki
vagyok.
S az öregúr felfújta magát kevélyen, mint egy spanyol
grand. A hosszú haját felborzolta az égnek, a szeméit ki-
peckelte és a mellét kidüllesztette rátartósan. Roppant
nevetséges alak volt így.
Hanem a diákok bizony ki nem találták ebből az ő
hivatalát, mindössze még jobban vették szemügyre.
- 8 mint amennyit adnak nekik. (MI : mint amennyit adnak
nekik. *No, de tőletek ugyan nem sokat vehet el. Azért hát nehéz
is lesz hozzájutni. — Nekünk csak adhat.*)
- 11 fölnevetett (MI : el kezdett nevetni)
- 23 Adok én nektek egy jó tanácsot. (MI : Egyet mondok *fiúk
kettő* lesz belőle. *Ne boldogozzatok ti ezekkel a csári-csári ál-
mokkal, amik a boldogos fejetekben fűttek, hanem adok én
nektek egy jó tanácsot.*)
- 29 megtalálhatja (MKm.; Jk : megtalálja). — A ható ige
kifejezőbb itt; a korábbi kiadások változatát fogadtuk el.
- 30 Gondolkoztak ezen (MI : *Az ifjak* gondolkoztak ezen)
- 31 Rozsomák (M.: Rozsomák János)
- 39 mint egyedül (MI : mint *elhagyatva, egészen* egyedül)
- 85 : 1 az ő fehér kutyája (MI : a Laci fehér kutyája)
- 11 összecsókolódtak (MI : összecsókolóztak)

Old. Sor

- 85 : 14 *Hátha tudni fogok dolgot adni mind a kettőtöknek.* (A MI szövegéből ez a mondat hiányzik.)
17 *a szerencsét* (MI ; 1886 : *e szerencsét*)
17 *sortól*
23 *sorig, »Külön kell a szerencsét...« kezdetű mondatról a fejezet végeig a MI szövege eltér a későbbi kiadásokétól: Külön kell e szerencsét keresni. Ha én nem találkozom vele, meglehet a másik úton jár, amerre az öcsém ment. És az az érzés, mikor nekem rossz dolgom van, hogy ő felőle azt hihetem, valami jó történt vele, annyi, mintha délre, vacsorára ka-lácsot ehetném.*
- 86 : 1 *Apa*f*i* (Minden eddigi kiadásban hol *Apa*f*fy*, hol pedig *Apa*f*y* ; javítottuk.)
" 14 *mint* például (MI : *meri* például)
" 14 *Teleki Mihály* (Minden eddigi kiadásban : *Teleky Mihály*.)
" 16 *Nalácz*i (Az eddigi kiadásokban : *Naláczy*.)
" 18 *mulatozásban* (MI : *vidám mulatozásban*)
- 87 : 7 *Boér* (MI ; 1886. itt is, s a későbbiekben is : *Boer*)
13 a *bor* (MI : a *borítal*)
20 *Toroczka*i (az eddigi kiadásokban : *Thoroczka*y)
26 *hevesen* (MI : *s hevesen*)
27 *Mindenik* (A MI. kivételével minden eddigi kiadásban *tévesen* : *Mindenki*.) — A határozott névmás a helyénvaló, nem a határozatlan ; visszaállítottuk a MI változatát.
" 29 *Mahomed* (Jk : *Mohamed*)
" 29 *paradicsom*ából (MKm, sajtóhibával : *paradusom*ából)
" 32 *A vita nem maradhatott* (MI : *A vita nem is maradhatott*)
" 33 *még a fejedelem* (MI : *még maga a fejedelem*)
- 88 : 3 két *bószült bikát* (MI ; 1886 : két *megbószült bikát*)
9 *Thököly Imre* (Az eddigi kiadásokban hibás alakban : *Tököly Imre* ; helyesbítettük.)
13 *mi* mégis (MI : *ma* mégis)
14 módját ejtjük *eldönthetni* (MI : módját ejtjük, *hogy kitudják*)
14 *Boér-e* (MI : *Boer uram-e*)
15 *Kornis* (MI ; 1886 : *Kornisz* 1889 ; MKm ; Jk : *Kornisz*). — A korábbi kiadások hibás alakját itt is, s a későbbiekben is helyesbítettük.
" 23 *Akinek igaza lesz* (MI : *Akinek igaza lesz* — *mondá a fejedelem*)
39 *meghajtotta magát* (MJ *meghajtotta magát a fejedelem előtt*)
- 89 14 *Béldi György* (MI : *Béldi Pál*)
" 22 *opinióját* (minden eddigi kiadásban hibás alak : *oppinióját*)
" 27 *sokat árult el* (MI : *a legtöbbet árult el*)
- 90 : 12 *Kicsinyég vártatva* (MI : *Kicsinyeg vártatva*)
26 *fickót* (MI : *furkót*)
31 *nehazedő fejével* (MI : *nehazedő álmos fejével*)

- Old. Sor
- 90: 39 bepanaszolom (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : bepanaszlom)
- 91 : 1-5 »S felemelte ökleit...« kezdetű szakasztól »Hát aztán mit bá-
nom...« kezdetű szakaszig a MI szövegében hibásan a 91:24
után van betörölve.
- 1 ökleit (MJ : az ökleit)
- 7 Hiszen (MI ; 1886 sajtóhibával : Hiszem)
- 7 állnál (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : állnál)
- 13 az asztalfőn ülő (Jk kivételével mindegyik kiadásban örök-
letes sajtóhibával : az asztalon ülő). — Elfogadtuk a Jk
sajtó alá rendezőjének helyesbítését.
- 17 szólt a fejedelem (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : szólott a feje-
delem)
- 20 bátorságát (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : a bátorságát)
- 21 kezdé (Jk kivételével mindegyik kiadásban örökletes sajtó-
hibával : kezdé)
- „ 29 biztatón (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : biztatón)
- „ 29 pislogott (MKm₁ : pislogatott)
- 92 : 7 filozófia és inger (MI : filozófia, ölet és inger)
- 8-9 Nem annyira filozófia, mint bolondéria, nászuram. (MI szö-
vegéből ez a mondat hiányzik.)
- 11 Harún ar-Rasid (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm : Harun al Raschid ;
Jk : Harun al Rasid)
- 93 : 4 adj még neki (MKm₂ ; Jk örökletes sajtóhibával : adj neki).
— A korábbi kiadások változata helyénvaló ; a még vissza-
utal a 91 : 18-re.
- 10 úgy szólt (MI : úgy szólt)
- 13 igen jó barátok (Jk : jó barátok)
- 17 nem állott egyébből, mint veszekedésből (MI : nem állott
egyébből, mint veszekedésből. *Hanem hát anélkül el nem
lehettek, hogy minden nap ne veszekedjenek egymással.*)
- „ 20 azt feszegették, mi van (MI : azt feszegették, *hogy* mi van)
- „ 23 kálvinista (Jk : kálomista)
- „ 24 Boér uram (MI : Boer uram volt)
- „ 27 öklével verdeste (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : ökleivel verdeste)
- „ 29 szellemi erőlködés (MI ; 1886 : szellemi erősködés)
- 94 : 1 a vendégek közt ott volt a kálvinista pap (MI : sok vendég vett
részét nála, természetesen nem hiányzott közülük a kálomista
pap sem)
- 3 kik már (MI ; MKm₁ : akik már)
- 5 unták a dolgot (MI : unták már a dolgot)
- 6 hagyjuk el most (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : hagyjuk most el)
- 11 hitták (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : hitták)
- 14 Papi hitemre (MI : A papi hitemre)
- 23 ahol lakott (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : aki ahol lakott)
- 24 utolsónak ült fel (MI : az utolsónak ült fel)
- 25 lekiáltott onnan (MI : lekiáltott onnan is)
- 28 kihajtani (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : kihajtatni)

Old. Sor

- 94 : 31 *aludott* (Jk : *aludt*)
„ 33 *tagjait* (MI ; 1886 : *a tagjait*)
„ 37 *az ablak-közbe* (MI : *a szobában*)
„ 38 *papucsaiiba* (MI ; 1886 : *a papucsaiiba*)
95 : 1 *Miska* (MI : *A Miska*)
1 *az ismert hang* (MI : *a hang*)
5 *felelte* (Jk : *felelt*)
5 *nyöszörgő* (MI ; 1886 : *nyöszürgő*)
10 *de a szót megfagyasztotta* (MI : *de ajkain a szót megfagyasz-*
totta)
15 *kukorékolnak* (MI : *kukorítolnak*)
19 *nagy szerencsétlenség esett* (MI : *nagy szerencsétlenség tör-*
tént)
21 *A kálvinista* (MI : *Kálvinista*)
21 *az este* (MI ; 1886 ; Jk : *az estve*)
31 *A történet igen szép és tanulságos* (MI : *A történet igen szép*
és tanulságos, amát elmondttál)
32 *Meg vagyok vele elégedve* (MI : *Igen meg vagyok vele elő-*
gedve)
„ 39 *mint e fiú* (MI : *mint a fiú*)
96 : 1 *Úgy látszik* (MI : *Úgy tetszik*)
6 — *Ugyan, ugyan! — vágott közbe az udvari bolond* (MI :
Ugyan, ugyan!)
12 *Íme* (MI ; 1886 : *Ím*)
18 *midőn visszatért ismét* (MI : *midőn visszatért kívülről*)
20 *kezében* (MI : *a kezében*)
21 *viseletéből* (MI : *viseletében*)
28 *maga a fejedelem* (MI : *maga a fejedelem is*)
29 *könnyei* (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *a könnyei*)
30 *ily agyafurt* (MI ; 1886 : *ilyen agyafurt*)
35 *állítson ki egy nemeslevelet* (MI : *állítson ki egy nemesleve-*
let a lurkónak)
„ 39 *hítták* (MI ; 1886 : *hítták*)
97 : 1 *már akkor bankó* (MI : *már bankó*)
10 *Asszony, nem asszony* (MI : *Tán félsz? Asszony, nem asz-*
szony)
20 *Fáradt* (MI : *Fáradt*)
21 *zöld mezőben* (MI : *zöld mezőben. Sic volo, sic jubeo*)
24 *alákanyarította* (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *alákanyarít-*
totta)
25 *megnézte* (MKm₂ ; Jk : *megnézi*). — A későbbi kiadások
változata valószínűleg szövegromlás; az időrend múlt időt
kíván.
30 *saját fejemet* (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *a saját fejemet*)
31 *Béldi Györgyből* (MI : *Béldi Pálból*)
33 *kegyelmed* (Jk : *kégyelmed*)
34 *Kendefi János* (Az eddigi kiadásokban : *Kendeffy János*)

- Old. Sor
- 97 : 37 Inozédi (Az eddigi kiadásokban : Inczedy)
- 98 : 4 a kutya örökségéből (MKM₁, sajtóhibával : a kutya örökségéből ; Jk : a kutyaörökségből)
- ” 5 a legutolsó dénár (MI : a dénár)
- ” 6 a jó emberektől (MI : s a jó emberektől)
- ” 17 Megbolondult ? (MI : Megbolondult az úr ?)
- ” 17 eszébe (MI : az eszébe)
- 99 : 8 Az öreg katona (MI : Az öreg kiszolgált katona)
- ” 8 a vén katonák (MI : a kiszolgált katonák)
- ” 24 Teleki Mihály uramnál (MI : Pataki uramnál)
- 28-29 Teleki (MI : Patak)
- 35 Vándorlegények bús figyelmeztető jele (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : Vándorlegénynek bús figyelmeztető jel)
- 100 : 1 az új nemes (MI ; 1886 : az új nemes úr)
- 2 tehesso azt (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : tehesse)
- 6 elibe (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : eleibe)
- 10 a fejetek szalad el a nyakatokról (MI : mindjárt elszalad a fejete a nyakatokról)
- 16 összevert (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : összekevert)
- 17 megszede magát (MI : megszede itt magát)
- 26 Itt egy szakajtó, amott megégett bölcsőnek darabja (MI Itt-ott egy szakajtó, megégett bölcsőnek a darabja)
- ” 26 darabja (1886 ; 1892 ; MKM₁ : a darabja)
- ” 28 áll (MI ; 1886 ; 1892 ; MKM₁ : ott áll)
- ” 28 egy puha gyeppadka (MKM₁ : a puha gyeppadka)
- ” 33 mert hol van még (MI : hiszen hol van még)
- ” 37 szaglált (Jk : szaladgált)
- ” 37 kapart (MI : kapart a lábaival a teremben)
- ” 38 üvölteni (MI : visítani)
- 101 : 4 éji szállást (MI : egy szállást)
- 6 amint odament (MI : amint odament a nyugtalanzkodó kutyához)
- 12 telided-tele (MI : telides-tele)
- 13 gyűrűk (MI : láncok)
- 13 gyöngyök és smaragdok (MI : és smaragdok)
- 16 Fölsikoltott (MI : Laci fölsikoltott)
- 23 Aladdin (Minden eddigi kiadásban : Aladin)
- 24 lehajolt az üsthöz, fél akarta szedni tartalmát, de nem lehetett, mert (MI : lehajolt az üsthöz és tele szedte a zsebeit drágasíggokkal, egy nagy csomó aranyat és a kövekből is néhány márkával. Mind fél akarta szedni, de nem lehetett, tehát visszarakta a felét, mert)
- 24 tartalmát (1886 ; 1892 ; MKM₁ : a tartalmát)
- 26 helye sem volt, ahova elrakhassa (MI : helye sem volt ahova elrakhassa ; ha a menteujját bekötné, abban még talán elférnének, de akkor észreveszik az emberek, s gyanút fog költeni a rengeteg kincs)

Old. Sor

- 101 : 30 tagjain (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : a tagjain)
31 itt roskadt össze (MI : itt roskadt össze)
" 33 még eggyel (MI ; 1886 : még újra eggyel)
102 : 10 régen a föld alatt (MI : rég a föld alatt)
11 a kincs fele (Jk : a kincs másik fele)
12 helyére (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : a helyére)
17 Ott *ült* a penészes aranyokon (MI ; 1886 : Ott *ül* az a penészes aranyokon)
" 17 aranyokon (Jk : aranyakon)
" 37 kergetőztek (MI : kergetőznek)
" 39 lévén (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : levén)
103 1 a ragadozó állatokhoz (MI : ragadozó állatokhoz)
10 néhány nemesúr (MI : négy nemes úr)
14 most úr akar lenni (Jk : most már úr akar lenni)
16 *líhegte* (MI : *mondá*)
18 a jó járásban levő ember (MI : a jó járásban levő ember)
19 ha valahova *belép* (1892 ; MKm : örökletes sajtóhibával : ha valahova *lép*)
26 Nyilván úgy kellett történnie (MI : A rémület fogta el, s mohón reszkető kézzel szedegette össze kincseit. Valóban úgy kellett történnie)
26 *kilyukadt* (MI ; 1886 : lyukadt *ké*)
28 *sorától*
36 *sorig* »Bútran felszedhette...« kezdetű szakasztól »Kiházoti a zsebéből...« kezdetű szakaszig a MI szövege eltér a későbbi kiadásokétól :
Nagy Gergely uram azonban szerencsére oda se hereditett a dolognak. Nem érdekeltte őkegyelmét semmi. De félszemével mégis csak odasandított, s látván a rokonszenves arcú ember zavarát, kiengedett a fagyos ábrázata.
— No, ha már itt van az úr, hát csak egyik isten hírével.
— Egyem ? — felelt Laci félénken. — De mit ?
— Azt amit magával hozott — viszonzá kegyetlen flegmával.
35 — *Pedig édes örömet fizetném.* (MI kivételével valamennyi kiadásból hiányzik ez a mondat. Valószínűleg örökletes sajtóhibáról van szó. A következő mondatban nincs kitéve az alany : közvetlen előtte tehát Lacinak kellett beszélnie.)
104 4 Aha (MI : Ahá)
4 Gergely (MI : Nagy Gergely)
8 várpalotában (MI ; 1886 : palotában)
10 egy pár perc műve (MI : egy perc műve)
10 fölugrálni (MI : felugrálni a vig fiatal uraknak)
12 vérbeli (MI ; 1886 : családbeli)
15 borszagú (MI : bőrszagú)
17 ha úgy tetszik (MI : hát ha úgy tetszik)

Old. Sor

- 104 : 18 egyél, igyál velünk (MI : egyél, igyál velünk, *annál is inkább, mert úgy van kicsinálva, hogy az fizeti a költséget, akinek a legkevesebb a pénze. Ha hát nincs ellenedre a föltétel... — Nincs — mondá Laci mosolyogva, de háls szemekkel észre sem vévén, hogy azok a szeles úrfiak tréfát akarnak csinálni vele, a szegény ördöggel.*)
- 21 nagyon meg vannak tisztelve (MI : nagyon meg vannak tisztelve a többiek. *Leültették maguk közé s úgy bántak vele — gúnyból-e vagy igazán, alig bírta észrevenni —, mint az olyan emberrel szokás, akinek fölényét elismerik és imponál a többiek.*)
- 23 Veér István (MI ; 1886 : Vér István)
- 24 amaz Petki Gábor (MI : amaz meg Petky Gábor)
- 24 Petki Gábor (Az eddigi kiadásokban : Petky Gábor)
- 24 Kovasóczy Miklós (MI : az a pohos pajtásunk pedig Kovasóczy Miklós)
- 24 Kovasóczy Miklós (Az eddigi kiadásokban : Kovasóczy Miklós)
- 24 Most már ösmersz (MI ; 1886 : Most hát már ösmersz)
- 27 a bort azonban (MI : a bort és munkát azonban)
- 29 Remélem (MI : Reménylem)
- 31 rázza meg (MI : rázza meg)
- 31 fejét (MI ; MKm₁ : a fejét)
- 37 Míg ő mohón evett-ivott (MI : Majd szétszedték eközben a vig fiúk nyújjaskodásukkal. A legjobb falatokat az ő tányérjára rakták, Petky Gábor pedig folyton gondoskodott, hogy a kancsója ki ne szoradjon. Ami a jövevényt illeti az könnyen bele találta magát a szerepébe, noha már rég nem ült ily bő asztalnál, vagy talán éppen azért. Úgy evett, mint a rozsmák, pofacsontjai kidagadtak, s homlokán izzadságyöngyök verődtek ki.)
- 105 : 1 nem exisztált (MI : nem is exisztált)
- 4 le kellett rázná (MI : le kellett ráznia)
- 6 Rózsamál felül (MI : Rozsmély felül ; Jk : Rozsamál feldl)
- 6 Rózsamál (Minden eddigi kiadásban : Rozsamál)
- 9 mint a majom (MI ; 1886 : mint egy majom)
- 9 a ballábával (MI ; 1886 : az első ballábával)
- 10 Mire megborzongott Kovasóczy s ijedten ejté ki (1892 ; MKm₁ : Mire megborzongott Kovasóczy ijedten ejté ki ; MKm₂ ; Jk : Mire a megborzongott Kovasóczy ijedten ejté ki)
- „ 12 elnevette magát (MI : elnevette magát jóízien)
- „ 12 a fenyegető nyúl (MI ; 1886 : a fenyegetőző nyúl)
- „ 13 nevetgelést (MI : nevetgetést ; 1886 ; MKm₁ : nevetgelést)
- „ 26 hiszed-e (MI : hogy hiszed-e)
- 106 : 13 átjöttem (MI : jöttem)
- 13 majdnem egy évig tartózkodtam ott az erdőben a szénégetők közt. Egyszer bolyongva csörtetést hallok (MI : egy erdőben csörtetést hallok)

Old. Sor

- 106 : 17 nemhogy fegyver lett volna nálam, de csak egy bicska sem (MI : nemhogy fegyver nem volt nálam, de még bicska sem ; 1886 : nemhogy fegyver lett volna nálam, de bicska sem)
- 20 sortól
- 31 sorig, »Első dermedtségemben...« kezdetű mondatról — No, es mi történt...« kezdetű szakaszig a MI szövege eltér a későbbi kiadásokétól:
- Első dermedtségemben semmi sem jutott eszembe, csak a halál, de aztán önkéntelenül futni kezdtem a legelső fáig, s arra kúsztam fel óriási gyorsasággal. Sohasem voltam ügyes mászó, de a kétségbeesés nagy mester, egy pillanat alatt fent voltam a fa tetején. A mackó egész hidegvérrel nézte: »majd utánad megyek«, gondolá, s utánam is jött nagy kényelmesen. Láttam, amint két első lábával átkarolta a fa derekát és kúszik egyre följebb-följebb. Már forró páráját is éreztem, amint lihegett. Nem tudom, miről gondolkoztam, úgy rémlik előttem imát rebegett ajkam, midőn eszembe jutott még az a mentő gondolat, hogy most ha innen a fa tetejéről leugrom, én megint lent leszek, s a medve fent.
- Legalább időt nyerek. Egy pillantással megmérém a magasságot, s íme borzadva látom, hogy odalent is egy várakozó medve van, mely hihetőleg azóta jött elő a sűrűségből. Képzeltetik urak, milyen kétségbeejtő helyzet volt egy a vihar által valamikor kitépett fa keresztül dőlve (1886 : egy kidőlt fa volt keresztüldőlve)
- 22 a mackó utánam rohant (Jk : a mackónak, mely utánam rohant)
- 27 megállania (1886 : megállnia)
- 33 — Istennek ajánlottam a lelkemet (MI : — Elájultam, elvesztettem eszméletemet, s magamtól leestem a fáról)
- 33 a lelkemet (Jk : lelkemet)
- 36 Ah ? Oh! (MI ; 1886 : Paff !)
- 36 Ilyen feleletre nem számítottak (MI : Ilyen feleletre nem számítottak. Nyitva is maradt a szája egyszeribe mindenkinek, előbb a meglepetéstől, később aztán már jobban kinyílt a fátrengető kacagástól.)
- 107 : 3 38 Laci nyakába (MI ; 1886 : a Laci nyakába)
- 6 3 tehát (MI ; 1886 : hát)
- 6 kezét fogtak Lacival (MI : kezét fogtak Lacival a fiatal urak)
- 12 12 sugdosni (MI : sugdoskodni)
- 19 19 δ meg nem is bizonyos (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ ; még δ nem is bizonyos)
- 20 20 No hát (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ ; Nos hát)
- 21 21 Hej fiúk (MI : No fiúk)
- 23 23 Ó maga kivett (MI : Ó maga Kovasóczy kivett)
- 108 7 7 készen voltak (MI ; 1886 : készek voltak)

old. Sor

- 109: 1 azt kellene kitudni (MI; 1886: azt kellett kitudni)
26 sorától, »Telekiék valóságos...« kezdetű szakasztól a fejezet végéig a MI szövege eltér a későbbi kiadásokétól:
Es ha királyfi volt, akkor az bizonyosan a dán király fia vala, mert arról beszélnek, hogy házasodóban volna.
Veres Lászlónak most már szent elhatározása volt minden áron felkeresni a testvérét és segíteni rajta, megosztani vele a kincseit. Amikor elváltak úgy volt, hogy Rozsomák Bécsbe vezeti el Pistát, ki a fejedelem elé vágyott bejutni.
- 110: 1 Laci Bécsnek vette útját (MI: Laci tehát Bécsnek vette az útját)
2 Mert ha őt (MI: Mert ott)
14 mindig (MI; 1886: mindig)
15 Pestnek tartott (MI: Pestnek vette útját)
28 a többi számos kolostor (1892; MKM; Jk örökletes sajtóhivával; a számos kolostor)
30 a Károly-kaszárnya helyén (MI: a Károly-kaszárnya helyett)
- 111 2 A plébánia-templom (MI: A mai plébánia-templom)
10 gonosz ember (MI gonosz ember volt)
12 azon helyen (Jk: azon a helyen)
16 13 430 (Jk: 13 340)
19 ha polgármester uram (MI: ha a tekintetes polgármester uram)
24 s dühösen (MI; 1886: és dühösen)
32 háromlott (MI: háromlott is; Jk: háramlott)
- 112: 2 özönnel (MI: örömmel)
5 hol áll a feje (MI: hogy hol áll a feje)
5 ezt a szerencsétlen (MKM₂; Jk: azt a szerencsétlen). — A közelre mutató névmás helyénvaló; a későbbi kiadások változata szövegromlás; javítottuk.
8 amint néhány hét múlva (MI: mikor néhány hét múlva)
16 Nesselroth-kisasszony (MI: a Nesselroth-kisasszony)
16 többet ért minden rendjelnél (MI: többet ért, mint minden rendjel)
28 derekon kapta (MI; 1886; 1892; MKM₁; derekon kapta)
31 sor, »...mi történt velem végződésű szakasz után a MI szövegében a következő, a későbbi kiadásokból kihagyott részlet található:
A fiatal lovag pedig, aki ott állt a tribün mellett, bámulva a gyönyörű gyermeket, egyszerre elérte azt, amiért más közönséges halandónak legalább egy félkötet regényt kell keresztülviesni, mire odajut, hogy a regényhős az ideálja életét megmentheti.
Megmentette, de nem tudta, kit mentett meg.
- 32 Aléltan maradt (MI: A gyermekleány aléltan maradt)

Old. Sor

- 112 : 36 a leányka szeme csukva maradt (MI : a leányka szeme csukva maradt, *csak a hosszú pillák és selyem rojtok jeleztek: hol van a búvóhelyük.*)
- „ 38 A zürzavarban (MI : A nagy zürzavarban)
- 113 : 1 egy szegény szabó lakott, a négy lányával (MI : egy szegény szabó lakott, a négy lányával, *Babó János uram*)
- 9 a leányait (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : a lányait)
- 10 legalább rögtön (MI : rögtön)
- 28 zokogásra fakadt (Jk : zokogásba fakadt)
- 32 mintha akár éppen *Francka néni* figyelmeztetné (MI : mintha *a madame* figyelmeztetné az intézetben)
- 114 : 13 Rideg pillantást (MI : *Egy rideg, savanyú* pillantást)
- 115 : 24 Cicerót (MI : a jó öreg Cicerót)
- „ 29 járnak (MI : járnak ezek)
- „ 34 a másik feléért (MI : a másik feléért is)
- 116 : 5 Oh, *be nehéz* fejed van (MI : Oh, *de benőtte a haj a fejedet*)
- 18 *részint* tovább szötte (MI : tovább szötte)
- 18 *részint* pedig (MI : *részint tovább, részint* pedig)
- 19 az *is* nagy mulatság (MI : az *igazítás is* nagy mulatság volt)
- 20 *jobb* lenne (MI : *szébb* lenne)
- 23 *terített* asztalon (MI : *terhelt* asztalon ; 1886 ; MKm₁ : *terhített* asztalon)
- 24 megyünk el legelőbb (MI ; 1886 : megyünk el a legelőbb)
- 27 üde nyájas hangjával (MI : az üde nyájas hangjával *ahelyett hogy védes kedves Francka nénié*)
- 29 a jó öregeket, *kiknek* (MI : a jó öregeket, *akik engem neveltek, s akiknek*)
- 30 Ágnes lesz a legelső dolgunk! (MI : Ágnes lesz a legelső dolgunk! *Ugye nem bánod, Pistikém?*)
- 31 Ágnesről (Jk : Ágnesről)
- 38 pokrócát, az *Esterházy mentéjét* (MI : pokrócát)
- 38 Esterházy (Az eddigi kiadásokban téves alakban : Eszterházy ; helyesbítettük.)
- 117 : 4 hírt mond (MI : hírt fog tudni mondani)
- „ 10 Szíve (MI : *Laci* szíve)
- „ 17 mordult rá (MI : *mondá*)
- „ 34 néhány (Jk : néhány)
- 118 : 1 Veres Lászlót (MI : *Fárádi Veres Lászlót*)
- 5 Izgatottan várta a választ (MI : Izgatottan várta a választ, *míg a szolga megjárja soká lesz*)
- 8 látja az udvaron (MI : *egyszer csak látja arrafelé jönni*)
- 10 Feléje jön (MI : Feléje ment)
- 11 Nem lát (MI : Nem lát-e, *uram, közeledni*)
- 11 egy lovas embert (MI : egy lovas embert, *akét sürgősen várnak*)
- 15 Miért szólít grófnak (MI : Miért szólít engem, *kegyelmed, grófnak*)

Old. Sor

- 118 : 16 nem mondta (MI : nem önmaga mondta)
25 az erdőben (MI : a ceglédi erdőben)
27 Nem voltam én ott soha (MI : *Nem tudom, uram, mert én sohasem voltam a ceglédi erdőben*)
" 28 félreismerhetlen (1886—Jk : félreismerhetlen)
119 : 2 ott hagyva Lacit (Jk : ott hagyta Lacit)
9 fonal (Jk : fonál)
12 csattogtak a köveken (MI : csattogtak a köveken. *Laci utánanézett míg meg nem állott az udvaron*)
13 a lova kantárját fogva (MI : *s Rozsomák lihegve jött ki, s hallani lehetett a hangját*)
" 20 a déli órákban (MI : *s a déli órákban*)
" 28 sápadtan (MI : sápadtan, *megizzadva*)
" 28 udvari tiszték (MKm₂ ; Jk sajtóhibával : *udvartisztek*)
" 33 esténkint (MI ; 1886 : *esténként*)
120 : 6 Rákóczi (Jk. kivételével mindegyik kiadásban hibás alakban : *Rákóczy* ; itt is, s a későbbiekben is helyesbítettük.)
122 : 28 süketnek tette magát (MI ; 1886 : *süketnek tetette magát*)
123 : 7 az alatt (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *ez alatt*)
9 leányom (Jk : *lányom*)
13 elolvadtak (Jk : *elolvadtak*)
26 megbecsülte (MI ; 1886 : *megbecsült*)
27 főbenjáró oknál fogva (Jk : *főbenjáró oknál*)
39 kezdte kiverni (1892 ; MKm. örökletes sajtóhibával : *kezdet* kiverni)
124 : 10 megösmerni (MI ; 1886 : *megösmerni*)
" 20 mint egy örült (MI ; 1886 : *mint az örült*)
" 22 érzéketlenül (MKm₁ : *érzéketlenül*)
" 29 kocsmáros (Jk : *korcsmáros*)
" 35 tréfás kedvében (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *tréfás kedvben*)
125 : 6 az elhagyott telkek (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *az elhagyott telkek*)
" 35 Szent istenem (Jk : *Szent isten*)
126 : 24 a kocsmá irányába (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *a kocsmá irányában*)
" 33 a telkeket (MI—MKm : *a telköket*)
127 : 19 hangját (MKm : *hangján*)
" 24 Táto (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : örökletes sajtóhibával : *Tuto*)
128 : 17 csináltatni (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *csinálni*)
" 22 Derék leány ez (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *Derék leány az*)
" 26 keed (Jk : *kend*)
" 33 Aranyban (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *Aranyakban*)
129 : 11 ha még egy másik fejedelem is lesz (Jk : *ha még egy másik fejedelem lesz*)
20 az nem volt (Jk : *ez nem volt*)
32 aranyakból (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *aranyokból*)

- Old. Sor
- 130 : 7 meg a vasláda is (MI ; 1886 : a vasláda is)
 " 8 mégsem volt meg (MI ; 1886 : nem volt meg ; 1892 ; MKm₁ ;
 sajtóhibával : nem nem volt meg)
 " 18 nem építkezünk már (MI : nem építkezünk már *mi*)
 " 20 azt se bánta (MI ; 1886 : azt sem bánta)
 " 24 többé urad (MI : többé urad — *ellenzi*)
 131 : 6 De majd meglássuk (MI : De majd meglássuk)
 " 11 kit sajnáljon (MI ; 1886 : mit sajnáljon)
 132 : 7 Megtudták (MI : Tudakozásukra megtudták)
 " 9 nekik (1892 ; MKm₁ ; MKm₂ ; Jk : neki)
 " 21 Megismerném (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : Megismerem)
 133 : 9 megrázkódott (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : megrázkódék)
 " 16 és nem ereszt (Jk : s nem ereszt)
 134 : 3 Dudvág (az eddigi kiadásokban : Dudvég) — Lehet, hogy
 MK, éppúgy mint a *Koncz*-nevet *Bonczra*, tudatosan vál-
 toztatta el a *Dudvág*-alakot is *Dudvégre*, mégis óelszerűnek
 láttuk helyreállítani a valóságos folyónevet.
 9 elújságotlák (MI : elmondták)
 13 az ilyeneknek (MI ; 1886 ; az ilyenekben)
 21 egy rabról álmodtam az éjjel (MI : van itt egy *Veres nevű*
rab, arról álmodtam az éjjel)
 " 24 fülembé (MI : a fülembé)
 " 26 veressé (MI ; MKm₁ : véressé)
 " 32 a halálítéletét (Jk : a halálítéletet)
 " 39 a saját fiamban (MKm₁ : saját a fiamban)
 135 : 9 *Boncz* Marci (MI : az öreg Marci)
 " 9 itt semmi (MI : itt, *fiam*, semmit)
 " 12 lábaihoz (MI ; 1886 : a lábaihoz)
 " 15 indul (MKm₂ ; Jk örökletes sajtóhibával : *indult*)
 136 : 11 elhalványodott (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : elhalaványodott)
 " 33 Mi történjék (MKm₂ ; Jk sajtóhibával : Mi történik)
 137 : 20 az ujján (MKm₂ sajtóhibával : az ujjain)
 " 23 garádicsokon (1892 ; MKm ; Jk örökletes sajtóhibával :
grádicsokon)
 33 szóltanul (MKm₂ ; Jk. örökletes sajtóhibával : *szóltanul*).
 — A mondatritmus a hosszabb változatot kívánja meg.
 138 : 5 mint ezelőtt (Jk : mint azelőtt)
 " 6 mikor messze hagyták (MI : mikor már messze hagyták)
 " 19 titkolózott (MI ; 1886 : titkolózott)
 139 : 2 halántékaihoz (MKm₁ ; a halántékaihoz)
 " 10 örökös szemrehányás (Jk : az örökös szemrehányás)
 " 32 legelőbb is (MI : legelőbb is)
 140 : 6 Bezerédy (Az eddigi kiadásokban hol Bezerédj, hol pedig
 Bezerédi ; helyesbítettük)
 " 23 Magday iránt (MI : Magday felé)
 " 29 ráfogta, azért sántít (MI : ráfogta inkább, hogy azért sántít)
 141 : 5 elejébe kerülve (Jk : élébe kerülve)

- Old. Sor
- 141: 12 *ás*suk a *vádr*kokat (MKm₁; Jk örökletes sajtóhibával: *ás*suk a *virágo*kát)
- „ 19 *és* szekerekre ültették (Jk: szekerekre ültették)
- „ 20 *s* sebes vágatva (Jk: *és* sebes vágatva)
- 142: 4 kardomat (Jk: *a* kardomat)
- „ 17 rontották *el* (Jk: rontották *meg*)
- 143: 16 választ ki *neki* egyet (Jk: választ ki egyet)
- „ 23 míg azt az utat (MI; 1886: míg *az* azt az utat)
- „ 34 ha más (Jk: *de* ha más)
- 144: 2 listán (Jk kivételével mindenütt: listán)
- „ 13 *Bónis* János (MI; 1886; 1892; MKm₁: *Bonis* János)
- „ 22 minden alkalomkor (MI: minden *alkalm*akkor)
- „ 32 *s* kinyújtotta (MI; 1886: *és* kinyújtotta)
- „ 33 *a* Magdayét (Jk: Magdayét)
- „ 36 sötét árnyék (MI: *s* egy sötét árnyék)
- 145: 4 Adja át a kardját (MI: Adja át a kardját, *hadnagy úr*)
- „ 24 *elé*be vezették (Jk: elébe vezették)
- „ 28 sarkantyúját (MKm₁: *a* sarkantyúját)
- 146: 3 nem fog *többé* visszajönni (MI; 1886; 1892; MKm₁: nem fog *visszajönni többé*)
- 7 Te akarnád a fejedelem lovát utolérni (MI: *Mintha* tehát kergetné a villámot. Te akarod a fejedelem lovát utolérni; 1886; 1892; MKm₁: Te akarod a fejedelem lovát utolérni)
- „ 8 tátoznak (Jk: tátoznak)
- „ 29 előlről (Jk: előlről)
- „ 33 *rám* nézve (MI; 1886; 1892; MKm₁: *redm* nézve)
- 147: 17 Nem is fog *akkor* soha (Jk: Nem is fog *az* soha)
- 21 Igaz is lett (Jk: Igaza is lett)
- 31 esik *le* (Jk kivételével mindegyik kiadásban örökletes sajtóhibával: esik *el*). — Elfogadtuk a Jk sajtó alá rendezőjének helyesbítését.
- 38 emlegettek (MKm₁; Jk örökletes sajtóhibával: emlegetnek). — Az időrend múlt időt kíván; javítottuk.
- 148: 2 hős (MI; 1886; 1892; MKm₁: *a* hős)
- 8 hónapok *múltán* (MI; 1886; 1892; MKm₁: hónapok *múlva*)
- 9 a császári seregnél *szolgál* (MI; 1886; 1892; MKm₁: *a* császári seregnél *harcol*)
- 149: 2 *kétszáz* (MI; 1886; MKm₁; MKm₂: *négyszáz*)
- „ 18 magukat (MI; 1886: magokat)
- 150: 3 homlokát (MI: *a* homlokát)
- „ 27 nyelvével (MI: *a* nyelvével)
- „ 38 *azért* táplálatalak (MI; 1886: *ezért* táplálatalak)
- 151: 2 *így kell* nekünk találkozni (MI; 1886: *így kellett* nekünk találkozni)
- 4 Heister (Jk kivételével mindegyik kiadásban: Heiszter)
- 6 húztál *most ki* (MI; 1886; 1892; MKm₁: húztál *ki most*)
- 11 *Hát* hogy lehet *az* (MI; 1886; 1892; MKm₁: Hogy lehet *az*)

- Old. Sor
- 151 : 13 *oly vitéz* (MI ; 1886 : *olyan vitéz*)
 „ 21 *eresztelek* (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *eresztlek*)
- 152 : 4 *gondolkozás* (Jk : *gondolkodás*)
 15 *nagy lehetetlenség* (MI ; 1886 : *valami nagy lehetetlenség*)
 21 *el is gondolhatja a válaszokat* (1886 ; 1892 ; MKm örökletes sajtóhibával : *el is gondolhatja válaszokat*)
- 153 : 10 *a kívánsága* (MKm₁ ; Jk örökletes sajtóhibával : *kívánsága*)
 15 *adattam ki* (MI : *fizettem ki*)
 22 *fogadott fiam* (MI ; 1886 : *a fogadott fiam*)
 25 *átall* (MI ; 1886 : *átallt* ; 1892 ; MKm₁ : *általl*)
 31 *saját gyűrűmmel* (MI ; 1886 : *a saját gyűrűmmel*)
 35 *semmit sem szóltam* (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *semmit se szóltam*)
- 154 : 4 *vajon adnak-e azok nekem halasztást* (MI : *vajon adnak-e ama éhes gyomrok halasztást a szájuknak*)
 „ 12 *a várnagy* (MI : *a várnagy uram*)
 „ 39 *ártatlan vért ontatna* (MI ; 1886 : *hogy ártatlan vért ontatna*)
- 155 : 9 *amiből megértvén* (1892 ; MKm ; Jk. örökletes sajtóhibával : *amiből megértvén*)
 27 *a mennyekbe vagy* (Jk : *a mennyekben vagy*). — Grammatikailag *«a mennyekben»* alak helyes ugyan, MK stílusának azonban egyik jellegzetes egyéni sajátysága, hogy locativus helyett gyakran allativust használ.
- 156 : 20 *csелеkedetét hallották* (MI : *eselekedetet hallottak*)
 „ 20 *hallották mesélni* (MI ; 1886 ; 1892 ; MKm₁ : *hallották mesének*)
 23 *Mindezekből kilátszott* (MI ; 1886 : *Mindezekből nyíltan kilátszott*)
- 157 : 23 *tanácsot adok* (MI ; 1886 : *tanácsot mondok*)
 „ 27 *ez tréfás célzás* (MKm : *ez a tréfás célzás*)
- 158 : 15 *egész vidáman* (Jk : *vidáman*)
 35 *labancoktól* (MI : *tábornokoktól*)
 36 *Aztán* (Jk : *Azután*)

Tárgyi magyarázatok

- 53²: 8 *vezek a diákok egy cöppet sem nőttek azóta* — Régi diák-anekdota ; sárospataki eredetűként is számontartják. (Vö. A pataki diákvilág anekdotákincese. Szerk. : Panka Károly. Bp. 1927. I. k. 143. l.)
- 53 : 17 *Dobosné asszonyom* — A Dobos házaspár alakját saját diákkori emlékei nyomán rajzolta MK. Dobos Józsefnek hívták rimaszombati házigazdáját ; az ő jellemvonásai tűnnek fel *A két koldusdiák* Dobos bácsijában. (Vö. MK : *Hogy lettem én író* Jk. 26. k. 134—41. l. ; Várdai : MK. 1910. 32. l. ; Gyöngyössy : MK. 1911. 24—25. l. ; Kálniczky Géza : *MK diákévei Rimaszombatban*. Kassa. 1925. 8—9. l.)

Old. Sor

- 53 : 19 *Csapó utca* — ma is így hívják Debrecen egyik főutcáját.
- 53 : 26 *bagoly-diák* — az alsó osztályos (10—14 éves) tanulók neve az egykorú debreceni diáknyelvben.
- 54 : 26 *kolláció* — MK tévesen «ennivaló» jelentésben használja ; a szó tulajdonképpeni jelentése kisebb vitatestület ; mintegy a későbbi önképzőkörnek volt a csirája.
- 61 : 13 *gerundium* — általában : bot, bunkosbot, különösen pedig a diák tűzoltók bunkosbotját nevezték így a debreceni diáknyelvben.
- 61 : 22 *Piskárkosi Szilágyi Márton* — a XVIII. század első felében (1716—1747) volt a debreceni kollégium tanára ; szerepeltetése A két koldusdiák-ban anakronizmus. MK valószínűleg összetévesztette a nagyírú korai cartesianus Szilágyi Tönkö Mártonnal (1642—1700), aki 1671—1700 között volt Debrecenben a természettudományok professzora.
- 61 : 25 *«a kétszer kettő ott is négy»* — MK kedves rimaszombati matematika tanárának, Baksay Istvánnak volt a szavajárása (vö. *Az öreg Dankó bácsi*, Jk. 26. k. 143—144. l.). — Az anekdotát felhasználta Mikszáth *Tavaszi rügyek* c. novellájában is (Jk. 26. k. 91. l.).
- 61 : 28 *«a nagyerdőn pünkösöd másodnapján engedélyezett verekedés legyen a diákok között»* — A Mikszáthtól leírt nagyerdei csata az írói fantázia szülötte ; történelmi alapja nincs. A debreceni Nagyerdő rosszírú hely volt akkoriban ; kóbor katonák, csavargók, ringyók tanyája. Csokonaitól még a XVIII. sz. végén is rossz néven vették, hogy oda vitte tanítványait. (Juhász Géza közlése.) — A nagyerdei csatajelenet megköltésére valószínűleg egy olvasmány-émlék ösztönözte Mikszáthot. A jelenet számos mozzanata emlékeztet Jókai *Egy magyar nábob* c. regényének szép fejezetére : *A pünkösödi királyra*. (Vö. Jókai Mór : *Egy magyar nábob*. Bp. 1956. Szépirodalmi. 136—163. l.)
- 62 : 2 *Domokos Gergely* — Domokos nevű főbírája valamivel később volt ugyan Debrecennek, de Mártonnak, s nem Gergelynek hívták. (Juhász Géza közlése.)
- 62 : 5 *kollégiumi színek* — A debreceni iskola az erdélyi fejedelem színeit használta (sárga-zöld) ; a fekete-zöld-fehér az írói fantázia szüleménye. (Juhász Géza közlése.)
- 62 : 14 *1624 óta egy taláros fekete dolmányból áll* — Bethlen Gábor meghagyásából 1624 óta lett kötelező a debreceni kollégiumban a Mikszáthtól leírt egyenruha ; Bethlen Gábor udvari tisztjeinek volt a viselete. (Szöcs : *Debrecen történelme* III. k. 626. l.).
- 62 : 16 *cantus praeses* (lat.) — a kollégiumi diák-énekkar vezetője.
- 64 : 22 *non sum paratus* — nem vagyok felkészülve rá (lat.)
- 64 : 39 *vellenésge volt Bujdosó János uramnak»* — A kosztadók veltékdeése a témája MK *A rossz matéria* c. elbeszélésének is

- (Jk 14. k. 56—70. l.). — Gyöngyössy szerint a témát rima-
szombati diákléveiből hozta az író. (Gyöngyössy: MK 1911.
24—25. l.) MKné viszont úgy emlékszik rá, hogy 1882-es
mohorai nyári tartózkodásakor az ő családi pletykáikból
merítette Mikszáth a kosztadói vetélkedés ötletét. (MKné:
Visszaemlékezései. Bp. 1922. 140—141. l.)
- 65 : 6 *rana rupta* (lat.) — a szétpukkadtt béka; — Phaedrus híres
meséje a békáról, amely telhetetlenségében ökörnyi nagyságra
akarta felfújni magát (Lib. I : 24.).
- 71 : 16 *»fogy a diáka-féle históriá»* — Régi diák-anekdota. A legátus-
ként vendégségbe hívott diák az asztalnál a házikisaszony-
nyal kerül szembe; egy kissé ittasan nyomkodni kezdi szom-
szédnője lábát, s mind lejjebb húzódik a széknél. Ekkor kiált
fel a vendégek közül rosszmájúan valaki : *»fogy a diáka»*. —
MK az anekdotát egyik parlamenti karcolatába is beleszötte
(PH. 1884. 135. sz.).
- 71 : 21 *Gyurka barát* — utalás János Zsigmond gyámjára Martinuzzi
Fráter Györgyre (1482—1551), aki egy ideig kályhafűtő
volt Szapolyai István gróf özvegyének, Hedvig herceg-
asszonynak az udvarában. — MK figyelmét a *Magyar Állam*
egyik cikke hívta fel a történetre (Ledniczky Ipoly : Fráter
György. Magyar Állam, 1885. 63—64. sz.). A cikk megjele-
nése után regényének következő folytatásába (Magyar
Ifjúság 6. sz.) már beszötte ezt a történelmi anekdotát.
- 72 : 14 *»Brunsztvik vitéz járt az eszében, aki elindult a világba rettenetes kardjával új címert keresni.»* — A Brunsztvik-história hatására világnak induló Veres Pista történetében saját gyermekkori élményét dolgozta fel Mikszáth. Az ő fogékony fantáziáját kapta meg ez a ponyva-elbeszélés, ő vágyott rá, hogy Brunsztvik vitézhez hasonlóan új nemesi címert szerezzen. Neki is indult a merész kalandnak, de csak a szomszéd faluig, Kürtösig jutott el. Ott nagybátyja, Veres Gáspár rávette a fiatal kalandkeresőt a hazamenetelre. (Mikszáth két írásában is előadja ezt a gyermekkori emléket : *A színházról*. Hi. 7. k. 4. l. ; *A pusztuló nemesség*. Hi. 11. k. 162. l.) Személytelen formában megírta élményét *Az ősi címer* c. ifjúsági elbeszélésében is (Hasznos Mulattató, 1882. jan. 8.). Vö. György Lajos: *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz*. Bp. 1933. Pallas. 4. l. ; W. Petrolay Margit : MK elfelejtett ifjúsági írásai. ITK. 1956. 3. sz. 296. 297. l. — A Brunsztvik-históriát, mint a kor egyik legnépszerűbb ponyvatörténetét, megemlíti Mikszáth *Kerekes Jancsi* c. elbeszélésében is (Hasznos Mulattató, 1877. ápr. 22.). — Brunsztvik királyfi mondája Csehországból került hazánkba ; a XVIII. és a XIX. század egyik legolvasottabb népközlése volt, különféle ponyvakiadásokban forgott közlézen. (XVIII. század előtti hazai elterjedésére nincs adatunk, megemlézése

- A két koldusdiákban* valószínűleg anakronizmus.) — **A monda** Brunszvik királyfi kalandjait meséli el, aki, hogy dicsőséget szerezzen, világgá indul: sas helyett oroszlánt akar kivívni címerállattul. (Vö. Katona Lajos: *Az Akasztánhegyről. Irodalmi tanulmányok*. Bp. 1912. Franklin. I. k. 330—344. l.)
- 72 : 19 *Cantores amant humores* — a kántorok szeretik a nedűt, bort, itótkát (lat.).
- 72 : 21 *»Mátyás király milyen jó barátságban állt a cinkotai mesterrel* — A cinkotai kántor anekdotájának történetére és előfordulási helyeire vonatkozó adatokat l. György Lajos: *Tárgy-történeti jegyzetek*. Bp. 1933. 29—30. l.
- 75 : 3 *Pizsera uram* anekdotikus figurájának rajzához saját diák-kori emlékeit használta fel Mikszáth. Rimaszombati gimnazista éveiből maradt meg emlékezetében a pisze orráról Piserának csúfolt hősnék az alakja. (L. *Pisera bácsi kalandjai*. Hi. 9. k. 27. l.; *Miért nem lett Pisera bácsi püspök?* Hasznos Mulattató, 1877. június 24.) — Vö. Várdai: MK. Bp. 1910. 26. l.; Rubinyi: MK. Bp. 1917. 51. l.; W. Petrolay Margit: MK elfelejtett ifjúsági írásai. ITK. 1956. 3. sz. 290. 298. l. — Pizsera uram alakja *A fekete városban* is feltűnik (Bp. 1953. Szépirodalmi. 246. l.).
- 75 : 8 *gubó diákok és botos diákok*—kis és nagy, alsós és felsős diákok.
- 75 : 14 *Pizsera uram- Büszke Betája* stb. — Más írásaiban mint első diákkori költeményéről emlékezik meg Mikszáth erről a versről. L. *Pisera bácsi kalandjai*. Hi. 9. k. 27. l.; *Miért nem lett Pisera bácsi püspök?* Hasznos Mulattató, 1877. június 24. (Vö. W. Petrolay Margit i. h. 298—299. l.)
- 86 : 4 *»Ezeket a délutánjaít az erdélyi rendek is észrevették és azt a törvényt hozták érett ésszel, hogy amit pedig öngyűlölet délután rendel vagy ír alá, az semmisnek vétessék.»* — MK más írásaiba is beszötte ezt a történelmi anekdotát. Vö. *Humor az alkákban* (Hi. 2. k. 20. l.); *A Tiszdék ezüstneműi* (PH. 1882. 340. sz. dec. 10.).
- 86 : 14 *Teleki Mihály* (1634—1690) — Apafi Mihály főkancellárja, a fejedelem intézkedéseinek s a korabeli erdélyi politikának tulajdonképpeni irányítója. Éppúgy, mint Apafi, MK egyik kedvelt történelmi figurája.
- 86 : 15 *Bornemissa Anna* — Apafi fejedelem felesége (megh. 1688).
- 86 : 16 *»Nalácsi uram»* — Nalácsi István (1632—1702). Apafi fejedelem egyik legbizalmasabb embere.
- 86 : 21 *Főinnyaadó* — A szót Apor Péter őrizte meg. Vö. *»Valahányszor ivott a fejedelem mind annyiszor az ezüst tányérra töltött bort meg kellett elsöben a főinnyaadónak kóstolnia»* (Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae. — Monumenta Hungariae Historica*. Budapest. 1863. Akadémia. 336. l.) Vö. Thallóczy Lajos: I. Apafi Mihály udvara. Bp. 1878. 14. l.

- 86 : 28 *Tizenkét egyforma nagy hordó... a tizenkét apostol nevét viselte* — Jókai Lőcse városáról meséli el ezt az anekdotát. (Vö. A löcsei fehérasszony. Bp. 1913. Nemzeti kiadás. I. k. 30. l.) Valószínűleg onnan vette MK s ültette át Apafi udvarába. — Felhasználja az anekdotát a Kisérett Lublón c. elbeszélésében is (Jk. 135. l.).
- 87 : 7 *Apor István* (1638—1706) az akkori Erdély leggazdagabb embere, Apafi egyik tanácsosa.
- 87 : 7 *Boér Kristóf* — Alighanem költött név; a Boérek közül Apafi korában csak Simont, Zsigmondot és Györgyöt tartják számon a történelmi források.
- 87 : 11 *Salitius Márton* — valószínűleg költött személy.
- 87 : 15 *Bánffy Dénes* (megh. 1674) — Apafi sógora és tanácsosa, Erdély egyik legnagyobb hatalmú, büszke főura. Apafi féltette tőle hatalmát; kivégeztette. Cserei arisztokratikus kevély jellemnek rajzolja, s az ő nyomán így ábrázolja Jókai is az Erdély aranykorá-ban. — Mikszáth Thököly fejedelemsége idején szerepelteti Bánffy-t, holott Thököly csak az 1680-as években vette fel a fejedelmi címet. A korrajz itt anakronisztikus.
- 87 : 20 *Toroczkai Mózes* — Valószínűleg költött személy; a család ilyen nevű tagját Apafi korából nem tartja számon sem a történelmi forrásanyag, sem Nagy Iván.
- 88 : 10 *Schmidt István* — Valószínűleg költött személy.
- 88 : 15 *Kornis Pál* — Valószínűleg költött név; a Kornis-család ilyen nevű tagját Apafi korából nem tartja számon sem az egykorú forrásanyag, sem Nagy Iván.
- 89 : 14 *Béldi György* — A Béldi-családból Györgyöt nem tartanak számon az egykorú források.
- 89 : 22 opinio — vélemény (latin).
- 90 : 14 *Baló Mihály* — Alighanem költött név, élt ugyan ilyen nevű család Erdélyben Apafi korában, de közülük csak Lászlót tartják számon az egykorú források.
- 90 : 26 *Lázár Gábor* — Alighanem költött név; a Lázár-családnak ilyen nevű tagját Apafi korából nem tartja számon sem az egykorú forrásanyag, sem Nagy Iván.
- 91 : 35 *Inczédi* — Mindhárom Inczédi-testvér (Mátyás, Mihály, Pál) Bornemissza Anna rokoni pártfogása révén magas tisztséget töltött be Apafi udvaránál.
- 92 : 3 *na tudós Bethlena* — Bethlen Miklós (1642—1717).
- 92 : 11 *Harun ar-Rasid* — híres bagdadi kalifa (786-tól 809-ig uralkodott); számtalan népmese és anekdota hőse; nevét főleg az Ezeregyéjszaka meséi tették ismertté.
- 93 *Hírnök a másvilágról* — Vö. : *A különös házasság* IV. Milyen lehet a túlvilág c. fejezetét (Bp. 1947. Révai. 47—65. l.).
- 96 : 38 *Gabcsa Gábor* — valószínűleg költött név. Apafi udvartartását ismertetve Thallóczy Lajos szól róla, hogy a feje-

- delmi udvar mesteremberi hadához tartozott a »képíró« is. (I. Apafi Mihály udvara. Bp. 1878. 14—15 l.)
- 97 : 5 *Amaranthus-virágok* — disznóparáj, östör, virágcsomói nyúlánk levételen füzérbe szorulnak össze.
- 97 25 *úgy néz ki, mintha kecske lenne* — MK saját állítólagos családi címerüket írja le itt. Több írásában említi, hogy a Mikszáthoknak kék mezőben zöld gallyak között ágaskodó kecske volt a nemesi címere. (*A színházról*. Hi. 7. k. 4. l.; *A fehér kutyá*. Jk. 25. k. 122. l.; *A pusztuló nemesség*. Hi. 11. k. 162. l.) Az író vallomásaai nyomán számon tartotta ezt a címet a Mikszáth-irodalom egy része is (I. Várdei : MK 5. l.). Miskolczy Simon János Nógrád megyei levéltáros, s az ő kutatásai nyomán Gyöngyössi László mutatott rá, hogy a Mikszáthék nemességére nincs semmiféle hitelt érdemlő adat : csak a családi legendák tudnak róla, de a levéltárak nem. (Vö. : Miskolczy Simon János : A Mikszáth-család története. Bp. 1914. Gyöngyössi László : MK nemessége IT. 1912. 186—188. l.) — A kecskés címer mégsem pusztán koholmány. MK édesanyja : Veres Mária volt. A Veres-család Nógrád megye jónévű nemesi famíliái közé tartozott. Az ő címerük volt Nagy Iván szerint »a paizs kék udvarában zöld téren jobbról emelkedő zöld fenyőfa, mely mellett balról egy őz (vagy vadkecske) hátulso lábain ágaskodik. A paizs fölötti sisak koronájából magyar vitéz emelkedik, jobb kezével kivont kardot tartva« (Nagy Iván : Magyarország családjai. Pest. 1866. Ráth. XII. k. 150. l.) — Hogy ez a Veres-család azonos volt-e a MK édesanyjával, az erre vonatkozó adatokat l. a Jegyzetek. Keletkezése, források o. fejezetében (Krk. 3. k. 300. l.).
- 97 : 34 *Kendeji János* — Thallóczy szerint az »asztalnok« tisztségét töltötte be Apafi udvarában (i. m. 13. l.).
- 101 : 23 *Aladdin lámpája* — utalás az Ezeregyéjszaka meséjére : Aladdin és a bűvös lámpa. (Vö. György Lajos : Tárgytörténeti jegyzetek. Bp. 1933. 32. l.)
- 103 : 6 *málunk ... a sas az igazi ragadozó állata* — utalás az osztrák császári címer kétfejű sasára.
- 104 : 22 *Nalácsi Farkas, Veér István, Petki Gábor* — Valószínűleg költött személyek ; a családok megvoltak ugyan az Apafi korabeli Erdélyben, de ilyen nevű tagjait nem tartja számon sem a történelmi forrásanyag, sem Nagy Iván.
- 104 : 24 *Kovasóczy Miklós* — Költött név ; a Kovasóczy családnak Nagy Iván szerint 1640 táján magvaszakadt ; a család szerepeltetése A két koldusdiákban anakronizmus.
- 105 : 1 *báró de Manx* — Ezen a címen jelentek meg a XIX. század elején az első magyar Münchhausen-históriák. Az ismeretlen fordító keresztelte el Münchhausen bárót De Manxnak (anagramma ; a. m. mendax : hazudozó). A De Manx báró

- tsudálkozásra méltó történeteiről szóló magyar népkönyv 1805-ben jelent meg először s utána még számos kiadást ért el. MK valószínűleg ebből a népkönyvből ismerkedett meg gyerekkorában a Münchhausen-históriákkal, ezért tartja számon De Manx néven. (Vö.: György Lajos: A magyar regény előzményei. Bp. 1941. Akadémia. 345—351. l.) — Münchhausen báró (1720—1791) valóságos történelmi személy, a nagyotmondás hőse. Az ő alakja körül jegyeztek ki a világ hazugságköltészetének legjellegzetesebb darabjai. Az első Münchhausen-könyvet Erich Raspe adta ki 1785-ben; az ún. »münchhauseniádák« főleg G. A. Bürger átdolgozása nyomán (1786) terjedtek el világszerte.
- 105: 6 *Rózsamál* — hegység Gyulafehérvár mellett.
- 106: 14 *a medvékről szóló anekdota* — Egy Münchhausen-história sajátos egyéni változata. Vö. Münchhausen kalandját a tigrissel és a krokodilussal (Münchhausen báró kalandjai. Ford.: Győri József. Bp. 1882. 42—43. l.)
- 110: 24 *váci kapu, hatvani kapu, kecskeméti kapu* — Az egykorú középkori városfal egyik megmaradt része, ma is látható a Kálvin téren a Bástya u. 35. számú ház tűzfalába befalazva, s ugyanitt kőből kimunkálva az egykori városfal-rendszer.
- 110: 25 *Hatvani utca* — a mai Kossuth Lajos utca.
- 110: 27 *a piaristák épülete* — anakronizmus; a piaristák számára Pesten 1717-ben építettek először házat.
- 110: 30 *Károly-kaszárnya* — A mai Közp. Tanácsházának az épülete (Városház u. 9—11.). 1716-ban kezdték építeni; eredetileg a török háborúban megrokkant katonák otthonának készült, 1784-ben kaszárnyává alakították át; 1894 óta Központi Városháza.
- 111: 2 *a plébánia-templom* — A mai belvárosi plébánia-templom a Március 15-e téren.
- 111: 18 *a legcélravezetőbb lenne, ha polgármester uram ökegyelmét felakasztanák a váci kapura* — A XIX. században keletkezett, más-más szájába adott tréfás tanács. Mikszáth forrása *Degré Alajos: Visszaemlékezéseim* o. memoárja volt. Degré emlékezései 1884-ben jelentek meg második kiadásban. Innen vette Mikszáth az anekdotát. Vö. Degré megfelelő részletét:
- »Ferenc József osztrák császár készült Pestre.
A hivatalos közegek itt mozgásba hoztak mindent, hogy a fogadtatás minél fényesebben üssön ki. Báró August Antal helytartó fölkeri Eötvöst, mondjon neki valami tervet a fogadtatáshoz, bármibe kerüljön is az, de a felséget lepje meg, s a népek örömet szerezzen.
Eötvös kelletlenül vállalt vont, s odavetöleg mondá: — Nem tudok. Kis szünet múlva elkezdte, tón mégis. August örömtől sugárzó szemekkel biztatá:

- Nos, nos ?
- Ófelsége a hídon hajat át ?
- Természetesen.
- Tehát a hídfőnél arra a két oszlopra.
- Igen, igen.

— Az egyikre akasztasd fel Prottmannt, a másikra magadat. Ófelségét meg fogja lepni, s a népek örömet szerez. Ezzel vette a kalapját s távozott. (Degré Alajos : Visszaemlékezéseim. II. kiad. 2. k. Bp. 1884. Pfeifer. 194—195. l.) — Vö. Tóth Béla : A magyar anekdotakincs. 3. k. Bp. é. n. Singer és Wolfner. 278. l.

Degré emlékezéseit más írásában is felhasználta forrásként Mikszáth. Innen merítette *A Noszty-fiú esete Tóth Marival* c. regényében a főispáni beiktatás jelenetét. (Vö. Degré i. m. I. k. 15—16. l. és MK : *A Noszty-fiú esete Tóth Marival*. Bp. 1912. Franklin. I. k. 173—184. l.)

- 112 : 6 »*szat a szerencsétlen iratot is az instanoták közé vágta* — A díszünnepség költségeiről benyújtott számla anekdotáját némileg változott formában *A Bureczky-pőr epilógja* c. novellájában is feldolgozta Mikszáth (Hi. 10. k. 230—231. l.).
- 112 : 23 »*arra a tribünre ül a fényes menetet nézni, amely a nagy tömeg alatt leszakadt* — Ezt a mese-motívumot valószínűleg Jókai *Politikai divatok* c. regényéből kölcsönözte Mikszáth. Jókai szintén egy szerelmi történet kapcsán az 1847-es komáromi szerencsétlenséget írja meg itt. Komáromban István főherceg fogadásakor leszakadt az összetüremlett, bámészkodó tömeg alatt a tribün szerepét betöltő dunai gyaloghíd.
- 114 : 38 »*följegyeztem kegyelmednek a nevemet erre a fehér lapra* — Önéletrajzi motívum. A fiatal Mikszáth kapott későbbi feleségétől, Mauks Ilonától ilyen »fehér lapot», »albát». (Vö. MKné : *Visszaemlékezései*. Bp. 1922. 38. l.)
- 115 : 10 »*a török császár leányának a háza* — Zsigmond király uralkodása alatt a XV. században hazánkba menekült II. Murad szultán vak öccseinek egyike családjával együtt. A király a Duna pesti partján adományozott házat neki, amely később a menekült török főrend leányának, Katalinnak a tulajdonába ment át. Innen kapta nevét a török császár leányának háza» (vö. Salamon Ferenc : Budapest története. Bp. 1885. III. k. 245—256. l.). — A ház említése *A két koldusdiákban* anakronizmus, az már az 1514-es parasztfordalom idején elpusztult (Salamon i. h. 256. l.). MK emlékezetében valószínűleg a Vasárnapi Újság egyik közleménye nyomán ragadt meg a ház neve. A Vasárnapi Újság 1885. jún. 14. és 21-i száma »A török császár leányának pesti háza» címen szemelvényt közölt Salamon Ferenc sajtó alatt lévő könyvé-

- ből. Itt figyelhetett fel MK a sajátos nevű házra, s korfestő színeként felhasználta regényében.
- 119 : 21 *Rákóczi Ferenc megszökött a bécsújhelyi börtönből* — II. Rákóczi Ferenc 1701. november 7-én szökött meg bécsújhelyi börtönéből.
- 121 : 12 *Kidállott Rákóczi*
A munkácsi édnora stb. — Thaly Kálmán közölte először a következő címmel: Bújdosó Rákóczi. Régi népballada. Udvarhelyszék, Nyikó völgye s Szeged—Makó vidéke. (Thaly: Tanulmányok 407—409. l.) — Riedl Frigyes szerint nem eredeti kurucokori vers; kontaminált költemény. Egy Kálmány-gyűjtésű népdal, egy Balassi-vers és a *Rákóczi kesergő* egyes elemeit felhasználva Thaly Kálmán költötte. (Vö. Riedl Frigyes: A kuruc balladák. IT. 1913. 450—451. l.) Esze Tamás közlése szerint az újabb kutatások is igazolták Riedl megállapításait.
- 122 : 3 *lőcsei kalendárium* — a lőcsei Brewer-féle nyomdában előállított a XVII. és XVIII. században híressé vált kalendárium.
- 122 : 3 »*Híába rakott a lőcsei kalendárium bölcs összecsinálója éppen annyit S. S.-t, mint V. C. betűt a napok mellé* — Vö. »A lőcsei kalendárium egyes napokhoz odanyomatott V. C. és S. S. betűire pedig ráfogta [ti. Beresényi Miklós], hogy az előbbi *Vincit Curucz*-ot, az utóbbi ellenben *Superat Soldat*-ot jelent, és így a V. C. betűs napok a kurucokra, s az S. S. betűsök a németekre hoznak szerencsét (Thaly: Tanulmányok 63—64 l.). — MK Thaly Kálmánról írt nekrológiájában is megemlékezik ezekről a kabalisztikus értelmet kapott betűkről. (MKmR—Fr. 20. k. 182. l.)
- 122 : 4 *Superat Soldat; Curutz Vincit* — a. m. a katona (németül: Soldat) diadalmaszkodik; a kuruc győz.
- 123 : 30 *Boncz Márton* — l. Tárgyi magyarázatok 134 : 1.
- 127 : 24 *Tátó* — édes, drága (szláv)
- 128 : 31 *pro libertate pénzek* — l. Tárgyi magyarázatok 134 : 1. A »libertastok verését 1705-ben kezdték el; a Veres-fiúk ekkor már Bottyán táborában harcoltak. A libertasok megemlézése itt anakronizmus.
- 129 : 24 *Gernyeszeg* — erdélyi kisközség; Teleki Mihály családi székhelye.
- 133 : 16 *Beresényi ... nem ereszt be magához csak javasasszonyokat és jósokat. Amazokkal gyógyíttatta magát, ezeket pedig szerette, mert a jóslataik, ha jók, kiszivárognak a nép közé, s emelike a hangulatot* — Vö. »Magára nézve folyvást ... csak féltréfásan félkomolyan emlékezik meg Beresényi egyéb jóslókról is: de hangsúlyozva azok jóvendöléseinek fontosságát azért, mert a köznép és közvitélő rend hisz szavaiknak, és így ha jót jósolnak: nagyobb reménnyel, lelkesebben

indul a harcra ... az ilyen jóakarató parlagi jószokat Ber-
csényi a néphangulat fokozása szempontjából szívesen látta
(Thaly: Tanulmányok 65. l.).

- 134 : 1 *Boncz Márton* — Bercsényi Miklós »házi prófétájának«,
Koncz Mártonnak alakját rajzolta meg benne Mikszáth.
A figurára Thaly Kálmán könyve hívta fel a figyelmét.
Vö. Thaly megfelelő részletét :

»Volt azonban 1704-től 1706-ig Bercsényi grófnak egy saját udvari, vagy inkább tábori jóvendőmondója : valami rajongó, túlfeszített képzelmű, de a maga mély, benső meggyőződéséért s hazafias, feláldozó lelkiületéért — mely őt utoljára is vértanúságra vitte —, mégis becsülésünkre méltó, egyszerű molnár-mesterember. Ott örölgött Koncz Márton uram — mert így hitták a bibliás prófétát — a csendes folyású Dudvág vizén, Tallós nevű mátyusföldi község határában lapátoló malmon, hosszú éveken át. És az egyhangú malomzúgás, vízlocogás halk zenéje mellett elég ideje volt a Szent-Írást, a próféták könyveit, Jeremiás siralmait, János evangélista csodás Jelenéseit olvasgatnia, s azok titkos jelentményei, az »idők teljessége« az »Írás« ígéinek értelme, továbbá saját lenyűgözött árva magyar nemzetének szomorú sorsa fölött hosszas tűnődésekbe és mély kontemplációkba merülni... Mikor aztán ütött a szabadság és szabadulás órája, s az Úrtól küldött ifjú fejedelem diadalmas zászlói fellobognak és a tüzes gróf Bercsényinek szilaj csapatai mindinkább közelednek vala győzelemittasan a megrémülve futó császáriak nyomában az ország véghatárai, Pozsony és a Morva vize felé — akkor a szegény molnárt is elragadá a lelkesedés heve, s szent áhitatba merülve, elkezdett bibliás jóslatokat mondani a magyar nemzet fényes diadalmairól, Rákóczinak királyi székéről, Bécs falainak leomlásáról stb., stb.

A nép álmélkodva hallgatta a szent embert, és hitt szavainak. A csakhamar nagy híre kapott mátyusföldi próféta jóvendőmondásai saájáról-saájra jártak. A Szered táján táborozó Bercsényi maga elé hivatá a jámbor életű molnárt ; és Koncz Márton uram, ott a büszke főúr, a hatalmas hadvezér előtt is rajongó lelkesedéssel, mély meggyőződéssel mondá el a magyar nemzet dicsőségéről bibliai rejtelmes képekbe burkolt jóslatait, hogy az sasfészek elhányattatik...

Bercsényinek megtetszett ez a lelke legbensejéből beszéző ábrándos ember ; tréfásan elnevezé őt Habakuk prófétának (... az én tallósi Habakuk molnárom), gyakorta magához rendelé, és mivel tapasztalta, hogy Koncz uram a Mátyusföldét, Csallóközt s a Fejérhegyek vidékét be egész Ausztriáig, Morváig kitűnő helyrajzi jártassággal ismeri s e tekintetben a seregeknek igen hasznos kalauzi szolgálásokat tesz — utóbb majdnem állandóul maga mellett marasztá Habakukját. Koncz Márton

ugyanis nemcsak jóslatgott, hanem a nemzeti ügy iránti határtalan lelkesedésében a legvakmerőbb dologra reászána magát: mert talán még molnárlegény korában szerzett helyismereti tapasztalatait érvényesítve, a nagyon hasznos, de nagyon veszélyes kémiszolgálatra vállalkozók a németek ellen.

Ily minőségben a magyar hadak fővezére utóbb teljes bizalmára méltatta őt: sátorába éjfélkor is szabad bejárása volt; hintájába ültette, vagy maga mellett lovagoltatta, s úgy magyaráztatá vele a tájékokat, és nem egyszer egész hadi expedíciókat szervezett a tallói Habakuk molnárnak csillaglátási, kikémlelt adatai s helyrajzi útmutatásai szerint. Viszont szegény hív Koncez Márton is ójjeli-nappali fáradságát nem száná, maga járt s bizalmas embereit jártatta a németek táboraiiban, mindennap, ezer veszély kockájára vetve árva fejét. (Thaly: Tanulmányok. 66—67. l.)

Koncez Márton alakja élete végéig foglalkoztatta Mikszáth írói fantáziáját, több írásában visszatér rá. — Vö. *A kurucok látója* (PH. 1887. márc. 25.); *Kísértet Lublón* (Jk. 16. k. 175. l.); *Szerencsétlen téma* (Hi. 1. k. 293—300 l.); *Gróziika kegyelmet kér* (Töviskés látogatóban. Bp. 1912. Franklin. 117. l.); *Thaly Kálmán* (MKmR—Fr. 20. k. 181. l.). — Rubinyi Mózes meglátása szerint Koncez Márton egyéniségek néhány vonása feltűnik a *Szent Péter esernyője* egyik hűsének, Gregorius Pálnak alakjában is.

- 134 : 9 *Dudvág* — a Vég vízrendszeréhez tartozó folyó.
 135 : 15 *Szenice* — Nyitra megyei község; Bercsényi családi birtoka.
 136 : 19 *secretum sigillum* — titkos jel (lat.)
 138 : 17 *hogy onnan a Rákócziak kincseit elszállítsuk Magyarországra* — A politikai okok miatt elrejtett s közben megdézsmált kincs mese-motívuma előfordul Jókai 1877-ben írt regényében a *Szép Mihhálban* is. (Bp. 1908. Nemzeti Kiadás. 276. l.)
 139 : 33 *Ólászka* — a Zemplén megyei Olaszliszka egykori neve
 140 *Akit a golyó nem fog* — A kuruc főtisztek közül Ocskay Lászlóról, Csajághy Jánosról s főleg Bottyán Jánosról vélte a közhiedelem, hogy nem fogja testét a golyó (l. Thaly: Tanulmányok. 95—99. l.) MK Magday István alakjában a Bottyánnal kapcsolatos mende-mondákat dolgozta fel. Vö.: Tárnyi magyarázatok 140 : 24.
 140 : 2 *Beszke* — Az egykori lengyel—magyar határon fekvő Beszkidek hegység lengyelországi oldalán Klimiecov nevű falunál találkozott Rákóczi először az elébe jött magyar csapatokkal (1703. június 14.). A *Beszke* alak alighanem írói elírás.
 140 : 7 *Bezerédy Imre, akit nem fogott a kard éle* stb. — Vö.: *Ne nyitogassuk a történelmet*. Jk. 30. k. 53. l. — A motívum forrása Thaly tanulmánykötete :

»Bezerédy, testének golyótul és fegyvertől való megóvása céljából talizmánt hordott mellén. Nevezetesen, midőn őt a vasmegyei Farkas-erdejében Sitkénéél 1707. március 3-kán a Rabutin—Starhemberg hadai ellen vívott kemény lovas csatában a cs. dragonyosok elfogták (de vitézei által azonnal kiszabadították); s paripája, nyakából kivont párdücbőr és pantallérja a németek kezei között maradt: e pantallér vagyis lódingszj kis tarsolyában a következő talizmánt találták. Egy lapos, kerekded lemezre (éreből, csontból, kőből, fából, vagy egyszerű papírdarabból volt-e? nem mondatik) két kör vala vésvé, és a belső kisebb kör egy kereszttel négy mezőre osztva. E négy mezőn J. N. R. J. (Jesus Nazarenus Rex Judeorum) betűk. A tágabb külső körön pedig a három örző-angyal nevei voltak olvashatók, ilyképpen: A. S. Gabriel. S. Michael. S. Raphael. Végre e körön kívül e kabalisztikus szavak: Sator Arepo tenet Opera Rotas., melyeknek két elseje a két utolsóinak fordított olvasása. Hogy pedig ez a bűvös talizmán használjon, arra a következő utasítás, vagy bűvölő formula van a birtokomban levő másolat papírjára odajegyezve: »Az napkeletnek köll fordulni és elnyelni, (e papírra írt szavakat?) ezt mondván: Atya, Fiu, Szent-Lilek egy bizony örök Isten, ebben segits meg engem! Háromszor köll elmondani. x Pluit. x Fuit. x Ruit. x.« (Thaly i. m. 100—101. l.)

140 : 18 »Érsekújvár körülvételése — 1704. november 10. táján zárták körül a kuruc hadak Érsekújvárt. A vár őrsége 1704. nov. 16-án megadta magát.

140 : 23 *Tata* — Dunántúli hadjárata során 1705. november 22-én vette be Bottyán Tata várát.

140 : 24 *miültikor egy golyó horzsolta lábát az ostromnál, de ő nem engedte csizmáját lehúzni* — Mikszáth ezt a motívumot csaknem szóról-szóra ugyanígy dolgozta fel és adta elő. *Ne nyitogassuk a történelmet* c. elbeszélésében (Jk. 30. k. 52. l.). A motívum forrása Thaly tanulmánykötete:

»Csoda-e, ha ily körülmények között a népszerű hősről az a hit támadott s jár vala szájról-szájra országzerzte, hogy Bottyán testét golyó nem fogja, fegyver nem járja!

E hiedelem magyarok és ráczok, vitézlő rend és földnépe között általános volt — mint Rákóczi is följegyzé Emlékirataiban — elannyira, hogy esküdtek reá, s a táborokban hihetetlen regék keringtek a sérthetlen vezérről.

Bottyán maga e babonát természetesen, nem hitte ugyan, mindazonáltal vezéri nimbuszának fenntartása szempontjából nem bánta, hogy a néphit ily varázserővel vevé körül személyét; sőt igyekezett a hiedelmét ápolni. Például midőn 1705 nyarán Paks felett Bottyán-várából huszárezredével, kémszemlére indult Glöckersperg cs. tábornok ellen — s tüze elragadván, személyesen összeesapott az ellenséggel,

úgy, hogy a heves rohamban arcába vágást, combjába pedig oly lövést kapott, hogy majd holtáig sántított bele... A vágással csak meg volt — az hamar beforradt : hanem a mély lövés ott a lábán hosszabb időt igényelt. Am azért a kemény tábornok le nem feküdt bele, sőt ott sántikált várában s táborában, lelkesítve vitézeit ; kik előtt, hogy sérthetlensége hitét el ne veszítse : azon hírt terjeszté sebe felől, hogy azt tulajdonképen nem fegyver okozá — mert hisz ő neki tudvalevőleg a golyó nem árt —, hanem a készülők Dunahíd tombácait faragó ácsok között járkálván, egy nagy erővel lepattant forgács rugta meg combját amiatt sántit — majd meggyógyult...

Az ártatlan csel használt ; a már-már megingott babonás hiedelem újra megszilárdult és megdönthetetlenül áll a egész a hős tbk. haláláig, sőt évtizedekkel túlélte őt, mert Kolinovics, a krónikairó, még 1728-ban is komolyan hirdeti azt. (Thaly i. m. 96—97. l.)

- 141 : 1 *egyszerre két hadvezért szalasztottak meg Bottyánnak* — A szentgotthárdi csatát 1705 decemberében vívta meg Vak Bottyán. MK Horváth Mihály előadása alapján dolgozta tel az eseményt :

»Hogy Heistert tévedésbe ejtse [ti. Bottyán] Szombathelyt, egész seregével körültáborolta s viárkokat is kezdé ásatni; maga azonban hat ezred lovassal és szekerekre ültetett néhány száz hajdúsággal sebesen Szent Gotthárd alá nyargala, s Heistert a téli ködös időben meglepven hadait teljesen szétverte s azok maradványait a határokon túl Styriába kergette.« (Horváth Mihály: Magyarország történelme. 3. kiad. Bp. 1872—1873. VI. k. 415. l.)

MK leírásának olyan jellegzetes szavai, mint »körültáboroltak« (141 : 5) »viárkok« (141 : 12) mutatják, hogy közvetlen forrása Horváth Mihály műve volt.

- 141 : 3 *Pálffy bán* — Pálffy János báró (1664—1751) Horvátország bánja ; II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején a császári seregek egyik tábornoka.
- 141 : 4 *Heister Hannibál* — a császári hadak egyik vezére a Rákóczi-féle szabadságharc idején.
- 141 : 24 *Styria* — Ausztria egyik tartományának, Stájerországnak új-latin neve
- 141 : 25 *bonta* — a régi magyar nyelvben s a tájnyelvben : tarka ; MK gyakran használja (Vö. Rubinyi : MK stílusa és nyelve. 117. l.)
- 142 : 31 *Mire visszatértek Szombathelyre, már azalatt hullt helye volt ott Pálffy bánnak...* — Vö. »Az ellenség úzásából Sz. Gotthárdra visszatérvén Bottyán... azonnal visszaindult Szombathelyre. De Pálffynak Heister veszedelme után itt sem volt kedve bevárni a diadalmas kuruc tábornokot, s mielőtt

Old. Sor

- visszavonulási útja teljesen elzáratnék, Bruck és Német-újhely falai alá menekült.» (Horváth Mihály i. m. VI. k. 415. l.)
- 142 : 35 »egész Bécs külvárosáig száguldozott» — Vö. »Ekként tehát a dunántúli országrész... az év végén egészen megszárdult a császáriaktól, s a diadalmas Bottyán ismét Bécs külvárosáig portyáztatá fürge kurucait.» (Horváth Mihály i. m. VI. k. 415. l.)
- 142 : 38 *Simontornya* — 1705. november 11-én vette be dunántúli hadjárata során Vak Bottyán Simontornyát.
- 143 : 2 »a fejedelem... saját munkácsi istállójából egy gyönyörű fekete mént küldött ajándékba a lelőtt pej helyett» — Vö. »Rákóczi, ki a jó és szép lovaknak nagy kedvelője volt, sokat tón a hazai faj nemesbítésére... lovászmestereit többször elküldé Moldvába, Besszarábiába, sőt a krimi félszigetre is, valódi tatár lovakat vásárolni, melyeket aztán tábornokainak, s főtiszteinek vitézi tetteikért jutalmul kiosztogatott» (Thaly : Tanulmányok 30. l.)
- 143 : 27 »még talán ez a mente sem az enyém, ami rajtam van» — Rákóczi fejedelmet 1705 novemberében, az erdélyi hadjárata idején Magyarregynél erdélyi urak keresték fel, s donációt kértek tőle. Nekik adta Cserei szerint a fejedelem ezt a választ. Vö. a Horváth-féle magyar történet megfelelő részletét :
 »Az erdélyi urak megérkezének hírére vevén seregesen gyűlnék vala melléje Egregyhez, »s mindjárt tisztségeket s a várakba szorult más urak jószágait kezdék szorgalmazni» — mondja Cserei ; — a fejedelem alig győzte őket figyelmeztetni, hogy még ideje előtt volna osztozkodni a medve bőrén. Végre sátora elé hívatván őket, azt mondá nekik : »Kegyelmelek afféle szorgalmazásoknak hagyjon békét ; nincs most ideje ; mert ezt a rajtam lévő mentét (kék kanuka vala a mente, nyuszt mállal bélelt) sem tudom még enyém-e vagy a másé : ha a németen győzedelmet veszünk, majd megleszen mindenkinek az érdeme szerint mindenkinek az előmenetele.» (Horváth Mihály i. m. VI. k. 405. l.)
- 143 : 28 *kamukapoztós mente* — sajátos szövési mintájú szövet ; más néven damaszok vagy damaszt szövet.
- 143 : 39 »nem sokkal szebben csengett, mint a libertas garasok» — Vö. »...a háború fősegédeszköze a »Pro Libertate feliratáról »Libertas«-nak elnevezett rézpénz volt ; ezzel fizetettek az ezredek... Utóbb azonban, kivált a lengyel határszéleken nagyon elszaporodtak a hamis pénzverők... Az ilyenekre szigorú büntetés szabott ugyan, ha felfödöztek, azonban a rézpénz nagy mennyisége s a hamisítványok elszaporultsága mégis maga után vonta a rézpénz értékének csökkenését.» (Thaly : Tanulmányok 31. l.)

Old. Sor

- 144 : 1 *Bontalábú lovon jár Magday István.* — A költemény a kucorok irodalmában ismeretlen. Egyes kifejezései — »a menyeyei listán«, »a halálnak bizony nagy segítség« — a korabeli halotti búcsúztatókra emlékeztetnek (Eszé Tamás közlése). — A verset egykorú elemek felhasználásával valószínűleg maga Mikszáth költötte.
- 146 : 19 *»Nála gyakran esett ez meg«* — Vö. Bercsényi jellemzését Horváth Mihálnál: »alkalmatlanná tette őt az ütközetek vezérletére... kényelemvágya, gőgös, csípős, gúnyos lenéző társalgási modora, s nehéz természete, miknél fogva az alvezérekkel örökké viszálykodott« (Horváth Mihály id. m. VI. k. 501. l.)
- 147 : 37 *Sacrebleu* — teringettét (francia)
- 152 : 1 *»A fejedelem éppen országgyűlést tartott Sárospatakon«* — A sárospataki országgyűlés 1708 novemberében s decemberében volt. A gyűlés ideje alatt kísérték Patakra s végezték ki az áruló Bezerédy Imrét. MK fantáziája A két koldusdiák-ban, a Ne nyitogassuk a történelmet o. elbeszélésben is Bezerédy históriáját alakította át.

Irodalom

A két koldusdiáknak nem volt különösebb kritikai visszhangja, sem megjelenésekor, sem pedig később. Ebben a némaságban valószínűleg része volt annak a közönynek is, amellyel ifjúsági irodalmunk problémáit nézte kritikánk. Ez a közöny ragadós volt: Mikszáth sem tudta függetleníteni magát tőle. Ő maga is »mellékterméknek« tekintette A két koldusdiákat. Élete végén, a Jubileumi Kiadás előkészítésekor, kirotálva oeuvre-jéből a jelentéktelennek érzett írásokat, el akarta hagyni A két koldusdiák-ot is. Csak a kiadó és a sajtó alá rendező unszolására került be a regény a sorozatba — utolsó, 31. kötetként. (Rubinyi Mózes szóbeli közlése.)

Az első kiadás megjelenésekor jobbra csak szokványos sajtó-kommunikék foglalkoztak a művel. Kurta hír-cikkben emlékezett meg róla a *Vasárnapi Újság*, a *Pesti Hírlap*, majd pedig mikor a Mkn sorozatban látott napvilágot, a *Magyar Hírlap*. Ezek a közlemények nem tartalmaztak többet sebtiben odavetett tartalomismertetésnél, s ilyesfajta általánosságoknál: »MK elbeszélői modorát nem kell olvasóink előtt ismertetni, sem a kedves, élénk történetet, mely a Rákóczi-korból van merítve és a régi debreceni diákvilágot festi.« (PH. 1886. dec. 23. 354. sz. 5. l.) »Magyaros zamatú olvasmány ez és míg az ifjabb kedélyvilágba is beleillik, felnőttek is élvezetet találnak benne.« (Vas. Újság, 1886. dec. 12. 50. sz.) Vagy pedig egyszerűen csak mint »a jóízű hangon, érdekes meseszövevessel

irt elbeszélése-ről emlékezett meg róla az annotáció. (MH. 1891. dec. 15. 266. sz. 18. l.)

A megjelenés alkalmából egyetlen tartalmasabb, igényes kritika foglalkozott csak a művel, *Erdélyi Pálé* a Fővárosi Lapokban. (E. P. [Erdélyi Pál]: A két koldusdiák. Főv. Lapok, 1886. XXIII. évf. júl. 11. 190. sz. 1379—80. l.) A bíráló jó szemmel ismerte fel a regény jelentőségét a magyar ifjúsági irodalom fejlődésében. Olyan népszerűséget jósol neki, »mint amilyennek a 'Jelky András kalandjai' örven-dezett a Robinson és a Vadölő idegen termékek mellett». »Szerencsés volt a tárgyválasztásban — írja —, midőn két gyermek sorsát rajzolja, kik maguk küzdék fel magukat; szerencsésen ki tudja emelni azokat a helyeket, amelyek a gyermeki kedélyre hatni tudnak; szerencsésen emelt ki néhány momentumot, milyen különösen a IV. szakasz, melynek címe: Sohasem köthetsz kardot. Mindez az ő szeretetre-méltó modorában, könnyű előadásában, valóságos naiv hangján, a mesés elemek művészi beolvasztásával. . . van az olvasó elé tárva.« Ezután a bevezető értékelés után felveti a bíráló a 80-as évek kriti-kájának állandóan ismételt s már-már irodalmi előítéletté váló megállapítását: MK nem igazi regényíró, rövidebb írásai jobban sikerülnek, mint a hosszabb lélegzetűek. »Neki nem erős oldala a meseszöves, nem kenyere a regényalakok kidomborítása és jellem-zése — írja. — E jelenség rendkívül érdekes, mert a magyar irodalom-ban nem ő az első, kinél tapasztalható.« »Mi legyen ennek a jelen-ségnek az oka — teszi fel a kérdést, s rögtön megadva a választ folytatja — egy tévedés. Tévedés azt hinni, hogy ha sikerült egy kisebb elbeszélés, sikerül a regény is. Mikszáthnak nincs arra szüksége, hogy a rajzítás ódiáját magáról elhárítani igyekezzék azzal, hogy nagyobbszabású műbe fog.« A két koldusdiákot azonban kivételnek érzi a bíráló: ezt a művet szerinte nem éri utól MK egyéb, hosszabb lélegzetű írásainak sorsa. »A két koldusdiák kompozíciójában nem érezzük olyan szembeötlőnek a meseszöves hiányait — írja —, mint a Nemzetes uraimékban, pedig ha jól meggondoljuk ebben is akad-hatunk hiányra, mégpedig a szó legszorosabb értelmében.« S példaképp idézi, hogy »nem látjuk a Krucsaynak ígért fenyegetés teljesülését«. De a mű a bírálót szerint a meseszöves fogyatékosságai ellenére is egységesen hat. S ennek oka: »mesében, mesés történetben nem keressük a szoros oki összefüggést úgy, mint a drámában. Ez a műfaj sok szabadságot ad a költőnek, sőt bizonyos szabadságot még meg is követel. És ez az oka annak, hogy Mikszáth e mesés története, egy jókora kötetnyi műve, sikerültebb regényénél.«

Vincze József (Mikszáth Munkái Bp. 1900, 18. 29. 35. l.) szerint A két koldusdiák Mikszáthnak azon művei közé tartozik, amelyek-ben »a legtöbb a romantikus levegő«, ahol számtalan »körülmeny veszi körül a főhősök alakját, regényes köddel«. Pódként idézi a regényt arra, hogy mennyire átjárja a Mikszáth-ábrázolta népi világot a babona. Észreveszi MK romantikus írásai mélyén élő népi rokonszenvet. MK meséi azt a hitet fejezik ki, hogy a népi jellem, az egyszerű szív, a természetes gondolkodás szembenáll a rideg

önzéssel; »Dobosné csak azért is felfogadja a két elzött jobbágyfiút, hogy a szegénynek gazdag szive hatalmaskodják a főúr zsugoriságán.«

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 5. 120. l.) utal a regény alapötletének forrására: a farádi Veresek megnevesítésének családi legendájára. A mű fő jellegzetességét és vonzóerejét »a kalandosságban, az érdekesítő meseszövevényben« látja: »Kalandos történetet mond el — írja — váratlan, sőt helyenként csudaszámba menő fordulatokkal, a népmesére emlékeztető káprázat- és emelkedésekkel, rettentő zuhanásokkal, de végezetül szerencsés befejezéssel.« Kiemeli a regény művészi könnyedségét »vonzó hangulatosságát« s »pompás művészi genjeleneteit«: ilyen mindenekelőtt a diákverseny a debreceni Nagyerdőn, aztán Dobosné elköltöztetése Debrecenből, a hadoklói öregasszony (groteszk humorral), Apafi duhaj mulatozása, I. Lipót bevonulása Pestre, színes tábori képek a kurucleletből. Hosszan foglalkozik Várdai a regény művészi fogyatékoságaival: »A történet, mely a testvéri szeretetnek regényes apoteózisa, bizony csak esetleg láncolata, a jellemekkel való szerves összefüggés nélkül. A véletlenül kívül szeszélyes ötletek, jól beüto anekdotázások... viszik tagadhatatlanul változatos, az érdeklődést mindig feszülten tartó irányokba. A két testvér szerencséje merőben ellentétes ugyan, de jellemükre teljes hasonmásai egymásnak.«

Kiss Ernő (MK. Kolozsvár. 1910. 34—36. l.) a jellemzés s a lélektani motiváció fogyatékoságaira figyel fel. A lélek egész komplexitása és igazsága hiányzik majd mindegyik Mikszáth-hősből: »csak azt látjuk, mint ragadja magával egyik cselekedetről a másikra, egyik helyzetről a másikba lelkének egyetlen felöltő sajátsága«. A Veres-fiúk dalias, erős, keményakaratú, bátor, elszánt emberek. »Ki is vágták magukat minden bajból és veszedelemből — de eközben úgy lehámlott róluk minden valóságosság, hogy alig lehet őket komolyan venni, még ha a hazájukat árulják is el, vagy vérpadra is hurcolják őket. Biztosak lehetünk, hogy jóra fordul sorsuk — akárcsak az operettfigurák.«

Oláh Gábor (MK. Irói arcképek. Bp. 1910. 57. l.) »a babonosság, a mesebeli csodásosság« egyik példájaként idézi a művet. »Az egyik koldusdiák fehér kutyájának lelke van, érti gazdájának gondolatát, akár a Toldi Miklós Pejkója« — írja.

Riedl Frigyes (MK. Egyetemi előadásai az 1913—14. isk. évben. Sajtó alá rendezte Somos Jenő. Bp. 1940. 42. l.) Példaként idézi a regényt MK sajtószerkesztő-művészetére. Az ő regényei — írja — »vagy egymáshoz illesztett novellák, vagy pedig felfűjt, öregbített, hosszúlere ereztett novellák.« Az egy novellára nyúló téma felduzzasztása regénnyé szükségszerűen terjedőssé teszi a művet, számtalan késleltető kitérés közbeszúrását kívánja meg. MK azonban ért hozzá, hogy a végén összerántsa a szétfutó szálakat: »a végső jelenetekben nagy erővel, határozottsággal rajzolja«. A két koldusdiákban például »a leghihetlenebb kalandok fordulnak elő; a balsorsnak és a szerencsének legszertelenebb adományait látjuk,

végén azonban a főszemélyek együtt vannak s a cselekmény tényleg befejeződik.

Dézy Lajos (A magyar történeti tárgyú szépirodalom. Bp. 1927. 134. l.) a debreceni diákélet és Apafi Mihály sikertült rajzát emeli ki.

Zsigmond Ferenc (MK. Bp. 1927 14. l.) a regény »népmesék útját követő szerkesztésére«, »a legendaszerű csodás elemeknek költői motívummal való felhasználására« mutat rá.

Fűbián István (Mikszáth világnézete és az adomák. Debreceni Szemle, 1938. 125. l.) szerint a véletlen és a babona szerepe A két koldusdiákban sem nagyobb, mint Mikszáth más műveiben, csak »hangsúlyozottabb az egész elbeszélés meseszerű hangja miatt.«

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász Bp. 1941. 64. 123. l.) szerint »Bonz Márton a koldusdiák szolgálégyéne némileg mintha késői rokona volna Arany János Toldijából a fiatal Bencének.«

A két koldusdiák 1949. évi új kiadásának megjelenésekor Lengyel Dénes és Hives László foglalkozott a regénnyel.

Lengyel Dénes (A két koldusdiák. Köznevelés, 1949. 15. 22. sz. 645—646. l.) szerint A két koldusdiák romantikus regény. A mese eszközeit használja fel benne az író: »Az álruhás gróf, a kincésás, a szerencse és a balsors kutyája és végül az igazságosztó fejedelem, mind romantikus s méginkább meseszerű alak. Mikszáth lemond a korfesteről és a következetes jellemrajzról is, ezáltal még közelebb viszi regényét a mese világához.« Ez a meseszerűség a bíráló szerint hátrányára van a műnek: »A két kutya misztikus szerepe, a fejedelmi udvar naiv rajza, a kincésás mind olyan elem, amely a mai diák-olvasó bírálatát joggal hívja ki... 13—14 éves korú diákjaink ítéletét, éleltszemléletét már nem elégíti ki. A két koldusdiák ugyanazt az utat járja, amelyet János vitéz, vagy Toldi és még sok más népi hős járt meg... Az erkölcsi igazságszolgáltatás Mikszáthnál is ugyanazt a megoldást keresi, amelyet Petőfi és Arany adott, azonban a regény meseszerűsége a valóságtól annyira elszakítja az olvasót, hogy igazán mély élményt nem kelt benne.« A bíráló egyoldalú szemlélettel úgy véli, hogy »Mikszáth regényének középpontjában az osztálykérdés áll... Mikszáth léha, részeges, hengegő nemesei élesen rávilágítanak az író belső céljára: a történeti osztály ellen folytatott kéréllhetetlen harcára. Apafi fejedelem udvara, a kocsmázó nemesi társaság rajza kiemeli — szerinte — Mikszáth regényét a mese világából és odasodorja a Noszty-fiú és más dzsentri-ábrázolási közé.«

Hives László (A két koldusdiák, Tiszatáj 1949. 291. l.) szerint »a regényből kitűnik, hogy MK milyen tisztán látta a dolgozó nép elnyomatását és az urak kiváltságos életét«. Nem érzi kielégítőnek a regény befejezését. »Elolvadás után — írja — félve tettük le a könyvet: a kikerekedett történetből vajon nem hamis következményeket von-e majd le az ifjú olvasó az akkori dolgozó nép életéről.«

Király István (MK. Bp. 1952. 77., 142., 242. l.) a Mikszáth egész pályáján végigvonuló romantikához való vonzódás egyik meg-

nyilvánulásának tartja a művet. A saját korában semmi fogódzót sem talált Mikszáth, amelyben a jóról, a szépről szőtt álmai megkapaszkodhattak volna. Lelkének vágya a szép, hősi élet, az igaz érzések, a boldog emberi élet után a romantikus történetekben sáncoolta el magát. A népmesékkel egytörőlk faltadtak ezek az írások: a jelen sivárságától megcsömlörlött, de az életbe és az emberbe vetett hitét fel nem adó lélek álmái éltek bennök. Ezért hallik ki belőlük minduntalan a népmesék hangja. A két koldusdiák a kettős válaszáttal, a hősök nyomába szegődő fehér és fekete kutyával a maga egészében úgy hat, mint egy népmese.

A BESZÉLŐ KÖNTÖS

M. I. *Nemzet. Reggeli kiadás.* (Főszerkesztő: Jókai Mór. Felelős szerkesztő: Visi Imre.) 1889. (VIII. évf.) Címe: *A beszélő köntös. Régi krónika.* Tizenöt folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. április 21. (2387. sz. 1—2. l.) — Elejétől »Az elkeseredés nőttön-nőtt...« kezd. szakaszig (161 : 1—168 : 1).
2. április 24. (2389. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól »A főbíró választás első mámorát...« kezd. szakaszig (168 : 1—176 : 1). (A címhez szerkesztőségi lábjegyzet: »Lásd a Nemzet ápr. 21-iki számát«.)
3. április 25. (2390. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól »Makacs és hajthatatlan volt...« kezd. szakaszig (176 : 1—181 : 12).
4. április 26. (2391. sz. 1. l.) — Az eml. szakasztól »Mind meg akarta próbálni...« kezd. szakaszig (181 : 12—187 : 12).
5. április 27. (2392. sz. 1. l.) — Az eml. szakasztól »De a szultán jó kedvét látva...« kezd. szakaszig (187 : 12—192 : 36).
6. április 28. (2393. sz. 1. l.) — Az eml. szakasztól »Mondd meg nekem Cinna...« kezd. szakaszig (192 : 36—198 : 6).
7. április 30. (2395. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól »Pintyő felállította...« kezd. szakaszig (198 : 6—204 : 1).
8. május 1. (2396. sz. 1. l.) — Az eml. szakasztól »A basa levelét átfutván...« kezd. szakaszig. (204 : 1—209 : 7)
9. május 2. (2397. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól »Lestyák a szárnnyéknál...« kezd. szakaszig (209 : 7—216 : 1).
10. május 3. (2398. sz. 1. l.) — Az eml. szakasztól »Bár hevenyészve volt...« kezd. szakaszig (216 : 1—220 : 34).
11. május 5. (2400. sz. 1. l.) — Az eml. szakasztól »Az öreg Lestyák hátratántorodik...« kezd. szakaszig (220 : 34—226 : 6). — A Nemzet előző május 4-i számából elmaradt A beszélő köntös soron lévő folytatása. Május 3-án, pénteken volt az Akadémia nagygyűlése. Ekkor választották

- meg Mikszáthot akadémiai taggá. Valószínűleg a nagygyűléssel és a választással kapcsolatos izgalmak miatt nem tudott elkészülni az esedékes regényrészlettel.
12. május 7. (2402. sz. 1. l.) — Az eml. szakasztól »S ennek sem állt útjába senki...« kezd. szakaszig (226 : 6—231 : 9).
13. május 8. (2403. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól »Az öreg lefeküdt...« kezd. szakaszig (231 : 9—237 : 4). — Szerkesztőségi megjegyzés a folytatás végén : »Vége következik.«
14. május 9. (2404. sz. 1. l.) — Az eml. szakasztól »Porosznoki minden hajszála égnek meredt...« kezd. szakaszig (237 : 4—242 : 1). — Szerkesztőségi megjegyzés : »Vége következik.«
15. május 10. (2405. sz. 1—2. l.) — Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások:

- II. [1. kiad.] *A beszélő köntös*. Regény. Bp. 1839. Révai. 209 l.
[2. kiad.] Új jutányos kiadás. 1890. Ua. (Vö: Petrik: Magyar könyvészet. 1886—1900. Bp. 1908. I. k. 557. l.)
- III. a) [3. kiad.] 2. kiad. 1893. 1—143. l. (MKm. 9. köt.) Ua. — A lohinai fű c. elbeszéléssel.
b) [4. kiad.] 3. kiad. 1897. Ua.
[5. kiad.] 4. kiad. 1901. Ua.
[6. kiad.] 5. kiad. 1903. Ua.
[10. kiad.] 6. kiad. 1912. Ua.
- IV. [7. kiad.] Szabadság-Naptár. 1905. Winter és Nagy. (Vö. Gulyás József: Magyar írók. MK címszó. Kézirat.)
- V. [8. kiad.] 1907. Franklin. 1—142. l. Neogrády Antal rajzaival. (Magyar Regényírók képes kiadása 51. köt.) — A gallérok c. elbeszéléssel.
- VI. a) [9. kiad.] 1910. Révai. 67—189. l. (Jk. 8. köt. Kisebb regények I. köt.) — A fekete kakas c. elbeszéléssel.
b) [12. kiad. 1930.] (MKmR-Fr. 11. köt.) — A VI.a) kiadásnak csupán címlapjában módosított változatlan lenyomata. [Címlapkiadás.]
c) [13. kiad.] 1938. Mikszáth Kálmán Emlékbizottság. (MK összegyűjtött művei.) [Címlapkiadás.]
- VII. [11. kiad.] 8. kiad. [1917.] Singer és Wolfner. 31. l. (Milliók könyve 47.)
- VIII. [14. kiad. 1943.] Franklin. 80 l. (Franklin könyvek.)
- IX. [15. kiad.] 1953. A bevezető Koczás Sándor munkája. Szépirodalmi. 107 l. (Szépirodalmi kiskönyvtár 58.)
- X. [16. kiad.] 1954. Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes. Illusztrálta Győry Miklós. Szépirodalmi. 55—156. l. (MK válogatott művei. Kisregények I.)
- XI. [17. kiad.] [1955.] Illusztrálta Győry Miklós. Ifjúsági. 124 l.

- XII. [18. kiad.] 1955. Györy Miklós rajzaival. Ifjúsági. 3—159. l. (Ifjúsági kiskönyvtár 1.) — A kis primás c. elbeszéléssel.
- XIII. [19. kiad.] 1955. Bukarest. Ifjúsági. 122 l. (Tanulók könyvtára.)

Fordítások:

Német:

Der Zauberkaftan. Roman. Übers. von Viktor Sziklai. Leipzig [1891.] Reclam. 103 l. (Universal Bibliothek 2790.)

Cseh:

Kouzelný kaftan. Roman. Do češtiny převedl Ludvik Kostolný. V Praze. 1891. Národní tiskárny a nakladatelstva. 124 l.

Francia:

Le caftan. Traduit du hongrois par E. Horn. Extrait du journal : Le Temps. (Vö : Heinlein István : MK művei idegen nyelveken. Akadémiai értesítő, 1910. 565. l.)

Spanyol:

El caftan del sultan. Trad. por Andrés Révész. Madrid. 1922. Calpe. 192 l. (Los Humoristas.) A gavallérok c. elbeszéléssel.

Feldolgozások:

1. A Vasárnapi Újság 1895. június 16-i száma [(24. sz. 396. l.) közli a következő hírt: »A beszélő köntös. Ez a címe Hollmesberger József bécsi udv. operai karnagy operettjének, amelynek szövegét MK hasonló című novellája után Pahl Róbert írta. Ez a darab, mint egy bécsi lapban olvassuk legelőször a budapesti népszínházban fog színre kerülni.« A Népszínház 1896-ra tervezte az operett bemutatóját, az előadás azonban elmaradt. — *Helmesberger József és Pohl Róbert* [a VU mindkét nevet téves alakban közölte] szövegeknyve Márkus József fordításában az OSzK Színháztervéteti Osztályán.
2. 1934 május 1-én 12.05 perckor a budapesti rádióban az Országos Postás Zenekar előadásában elhangzott Thegze-Gerber Miklós A beszélő köntös c. operettjének nyitánya. Szövegét Komoróczy Miklós írta. Zenéjét Thegze-Gerber Miklós és Záborszky Miklós szerezte. (Vö. György Lajos i. m. 97. l.; Rádióélet, 1934. 18. sz. 27. l.). — Komoróczy Miklós librettója az OSzK kéziratában.
3. A beszélő köntös. Daljáték 3 felvonásban, 8 képben. MK novellájából írta Babay József. Zene: Buday Dénes. — Az operett 1939-ben készült el, de mindeddig nem került elő.

adásra. — Babay József szinopszisa és librettója az OSzK Színháztörténeti Osztályán.

4. 1942-ben készült el a Kárpát filmgyártó vállalkozásában a beszélő köntös filmváltozata. Rendező: Radványi Géza. Szövegkönyvíró: Asztalos Miklós. Szakmai tanácsadó: Baktay Ervin. Főszereplők: Jávor Pál (Lestyák Mihály), Tasnády-Fekete Mária (Cinna), Kiss Ferenc (Lestyák Mátyás), Csontos Gyula (a budai basa). A többi szereplő: Lehotay Árpád, Juhász József, Vaszary Piroka, Bihary József, Szilassy László, Bilicsi Tivadar, Goll Bea stb. A film sajtóbemutatója 1942. február 14-én, díszbemutatója pedig 1942. február 21-én volt a Royal Apolló filmszínházban. A filmmel a bemutató után majd minden heti- és napilap részletesen foglalkozott. Különösen jelentőssé tette a vállalkozást, hogy ez volt az első, részben színes magyar film, s filmjeink közül ez készült addig a legnagyobb költséggel. Úttörő kívánt lenni a film művészileg is: sokszínű alföldi tájfelvételeivel érzékeltette a magyar levegőt; a magyar film sajátos stílusának kialakítására törekedett. A lapok kritikái elsősorban a film technikai kivitelét (a sikerült külső felvételeket, a monumentalitást, a bravurosan megrendezett tömegjeleneteket) és a szereposztást méltatták. A film hibájaként szinte egyöntetűen azt jegyezték meg, hogy a sok gazdag külsőség elnyomja a tulajdonképpeni drámát, a hideg monumentalításban elvész a lélek, Mikszáth elbeszélésének életszerű melegét a film nem adja vissza. Magáról a regényről nincs a kritikákban érdemleges észrevétel. Általában csak annyit jegyeztek meg, hogy Mikszáth műve drámaiságával, s érdekes típusaival kitűnően alkalmas a megfilmesítésre. (Vö. többek között: Magyarország, 1942. febr. 10. és febr. 21.; Pesti Hírlap, 1942. febr. 22.; Pester Lloyd, 1942. febr. 25.; Magyar Nemzet, 1942. márc. 7.; Színházi Magazin, 1942. 10. sz.; Élet, 1942, 10. sz.)

Keletkezése, források, ösztönzések

1

1889 tavaszán kezdte írni Mikszáth A beszélő köntöst, folytatásokban a Nemzet számára. A lap 1889. évi húsvéti száma közölte az első részletet. (MKné tévesen 1888/89 telére teszi a mű megírásának időpontját; l. Visszaemlékezései 164. l.) Nincsenek megnyugtató adatok rá, mi ösztönözte Mikszáthot a regény megírására. A kormánypart hivatalos lapjának, a Nemzetnek nem volt állandó munkatársa. Csak képviselővé történt megválasztása után, 1887-től kezdve tűnik fel neve sűrűbben a lap hasábjain. Valószínűleg

a Nemzet szürke, de hivatalnokmódra lelkiismeretes szerkesztője, Mikszáth újdonsült képviselőtársa, Visi Imre csakart ki tőle nagyobb számban cikkeket. Neki kötelezhette el magát egy folytatásos tárcaregény megírására is. S hogy ezt az ígérését valóra váltassa, kezdte el A beszélő köntöst.

Mikszáth egyik kiadójának, Wolfner Józsefnek emlékező cikke vet némi fényt a regény keletkezésének körülményeire. Az Egyetemes Regénytár 1890-i Almanachjához vállalt először ügyében kereste fel egy ízben Wolfner Mikszáthot. Délelőtt 11 óra lehetett; beüzent a szobalánnyal:

»Mialatt a szobalány bentjárt — írja Wolfner —, egyik látogató a másíknak adta a kilincset. Érkezett egy kétségbeesett arcú fiatalúr a Nemzettől A beszélő köntös kéziratáért, a szerkesztő azon utasításával, hogy kézirat nélkül ne menjen el. Jött Nagy Miklós, a Vasárnapi Újság szerkesztője, akinek valami karcolat kellett.

A leány kijött a szobából.

— A nagyságos úr még alszik, felköltöttem, de megfordult, alszik tovább.

Kötve hittem szavának és benyitottam magam.

És íme ott ült Mikszáth íróasztalánál, teljesen felöltözve, toll a kezében, meg hosszú csibuk a szájában.

— Isten hozta kedves Wolfner úr, üljön le, épp most akarom megírni az Almanach előszavát, de hiába, nem hagyom írni. Nagy Miklós barátom naponként háromszor jár a nyakamra az »Osztrák-Magyar Monarchia« és a Vasárnapi Újság érdekében; Visi sürgeti A beszélő köntös folytatását; Légrády üzenet, hogy menjek be már egyszer a szerkesztőségbe is; itt van egy halom Teleky-díjra [1] pályázó és általam megbírálandó tragédia; délfelé kerületemből deputáció jön hozzám, hogy menjek velük Barosshoz; be van jelentve két úrnő, felolvasni hívnak Piripócsra — mondjak még többet? Ugyan ne is kívánja, hogy most előszót írjak«. (MK és kiadói. Az Almanach kiadója. A Hét, 1891. január 25. 4. sz. 49—50. l.; l. még: Nemzet, 1891. 3020. sz.)

Nemcsak Mikszáth elfoglaltságáról, hajszolt életéről, A beszélő köntös megszületésének konkrét körülményeiről ad számot Wolfner József emlékezése: a regény keletkezésének mélyebb, szellemi ösztönzőire is van utalás benne. Egy másirányú munkával párhuzamosan, mintegy annak melléktermékeként született meg A beszélő köntös. A nyolcvanas években merült fel a századvég egyik legjelentősebb kultúrpolitikai vállalkozásának Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben c. többkötetes műnek a terve. A vállalkozásnak Rudolf trónörökös volt a fővédnöke (az egykorú újságírás ezért »a trónörökös könyvének« is hívta). A magyar rész szerkesztésének irányítását Jókai végezte, s Mikszáth egyik legközelebbi barátja, a Vasárnapi Újság szerkesztője, Nagy Miklós volt a kiadvány tulajdonképpeni gondozója.

A mű szerkesztési munkájába a magyar szellemi élet majd minden jelentékenyebb képviselője bekapcsolódott. Mikszáth Szeged történetének megírását vállalta magára. Több éven át foglalkoztatta a téma. A lapok már 1887-ben arról írnak, hogy befejezte tanulmányát. (Vö. Vasárnapi Újság, 1887. március 20.) Az egykori tudósítások szerint 1888 februárjában az egyik tanácskozási során Rudolf trónörökös vele is elbeszélgetett cikkéről (Vasárnapi Újság, 1888. I. k. 132. l.). Az írás a maga végleges formájában azonban csak A beszélő köntössel egy időben, 1889 tavaszán készülhetett el (vö. Wolfner József i. h. 50. l.). Ezzel a munkával foglalkozva beleélté magát Mikszáth a régi magyar városi élet hangulatába, problémáiba. Csöppet se véletlen, hogy újabb regényéhez témát keresve, ide tért vissza.

A »trónörökös könyvében« vállalt feladat alkalmi ihletésen túl azonban mélyebb okok is készíthették rá Mikszáthot, hogy a magyar városok múltjához forduljon témáért. Szegedi tartózkodása óta szoros szálak fűzték az Alföld nagy magyar polgár-városaihoz. A 67 utáni felülről történő kapitalizálódás felemásával, álságával szemben a magyar polgári fejlődésnek egy ősbibb, eredetibb, s egészségesebb irányát vélte fellelni itt. Vonzotta ezeknek a városoknak viszontagságos múltja. A magyar polgári fejlődés, a magyar polgári öntudat első csiráit kereste bennük. Szegedi élményei mellett mesterének, Jókainak is része volt ebben a vonzalomban. A 70-es évektől kezdve Jókai is szívesen tért vissza témáért a régi magyar polgár-városok múltjába. (L. Az aranyember, Szép Mikhál, A löcsei fehér asszony.)

2

A regény alapötletét, a kapitány történetét, s a korjellemező történeti színek nagy részét Vahot Imre 1854-ben megjelent Kecskemétről szóló tanulmányából vette Mikszáth. (Vahot Imre : Kecskemét és a kecskeméti puszták. Kubinyi Ferenc—Vahot Imre : Magyarország és Erdély képekben. 1853. I. k. 83—126. l.) Erre a forrásra ő maga utal a Nemzet tizenegyedik folytatásában. (Vö. Krk. 3. k. 222. l.) Valószínűleg Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben c. munka számára vállalt Szegedről szóló tanulmány megírásához keresett mintákat, s így került kezébe Vahot Imre cikke. De az is lehetséges, hogy maga Jókai (a Nemzet akkori főszerkesztője) hívta fel figyelmét Vahot cikkére. »A trónörökös könyvébe Jókai készült feldolgozni Kecskemét történetét. 1888 októberében személyesen is leutazott emiatt Kecskemétre (Vö. Kecskeméti Lapok. 1888. 43., 44. sz.). Lehet, hogy ő keltette fel Mikszáth érdeklődését Vahot cikke, s »a beszélő köntös« témája iránt. Talán épp azért, mert Jókaitól kapta az ötletet, adta regényét Jókai lapjának, a Nemzetnek.

Vahot Imre tanulmányának főleg a hódoltság-korabeli Kecskemét viszontagságairól szóló részét használta fel regényéhez. Művének legtöbb lényeges mese-ötletét innen vette. Idézzük ezt a részletet :

»Szinte a jegyzőkönyvek igazolják, s 1557-ből a város levéltárában magyar eredetiben található ötvös-céh-szabadalom bizonyítja, mikép Kecskeméten egy alpasa parancsnokolt, mint a budai szandsálpasának alárendeltje. Ennek a város többször kénytelen volt nehéz sarcot fizetni, az erre át-át-vonult féktelen tatársegédhadaktól pedig a szultáni védlevelek dacára is gyakran megraboltatott.

A kecskeméti török világból többi közt egy nevezetes történet maradt fenn a nép ajkain, mely Káldi György egyházi beszédében, sőt a város jegyzőkönyvében is ekként van örökítve :

»Anno Domini 1596 Eger vételekor midőn az Második Mohumet török császár Magyarországra jött volna, az kecskeméti polgárok elejében menvén, ajándékot vittek neki 600 juhot, 100 ökröt és 14 szekér kenyeret, hogy egy Csaruzst küldene hozzájuk, ki azon általmenő vitézektől megöltalmazná őket, az Császár 300 aranyat adván nekik, és egy vont arany köntöst, (kaftánt), meghagyá hogy haza menjenek, és ha valaki bántaná őket, az köntöst mutatná meg neki; ez okáért mihejzen valami török sereget láttak, az Bíró az Köntöst rávevén, elejébe ment, kit látván a Törökök lovaikról leugorván az Köntöst megcsókolták és ha az Bíró megengedte ott álltak magok költségén és ha pedig meg nem engedte, elébb állottak.»

Mivé, hová lett ezen varázs hatású Kaftán, tudni nem lehet. Vészharitóul használt-e mindig vagy nem, az is bizonytalan. — Elhunyt régiségbuvárunk, Literáti Nemes Sámuel azt állítá, hogy feltalálta a kaftánt s régiségeivel együtt eladás végett be is mutatott egy kopott foszlányt a kecskemétieknek, kik azonban elég okosak voltak hitelt nem adni nékie.

A 146 évig tartott török uralom, s az ekkor legdühösebben folytatott belháboruk idejében Kecskemétnek igen különös helyzete volt. Egy helyett olykor három négy zaklató úrnak is kellett szolgálnia, s megtörtént, hogy a törökök, az ehhez csatlakozott, s az ellene tört párt, a kuruc és labanc egyszerre szorongatá. Ily körülmények közt nehéz vala az egyensúlyt, biztos tájékozást megtartani. — E helyzet nyomozható voltát számos példával lehetne fölvilágosítani.

Többi közt a híres kecskeméti vásárokat vagy a törökök, vagy a királyiak, vagy a kurucok szokták időnként fölverni; ha a királyiak-, vagy a kurucoknak a török kereskedőket kifosztaniok sikerült, vásár után török sereg szállta meg a várost és viszont, s minden károkért a község tétetet felelőssé, elannyira, hogy egy vásár tartása majd mindig pár ezer darab arany kártérítésbe került. Minél fogva kénytelen volt I. Leopoldtól nyert engedély mellett felfüggeszteni vásárait, nehogy éppen ezek miatt tönkre jusson.

1680-ban Thököly és Wesselényi Pál kuruc hadainak egy csapata Csuda István vezérlete alatt a Kecskeméten már

akkor is létezett ferenci szerzet zárdájára rohant, s a gvardiánt egy gebére kötözve hurcolta el magával Erdélybe. Később Kecskemétnek mind katolikus, mind református lakói egyaránt küldöttséget indítanak a kuruc hadnagyozhoz és 100 aranyért váltották ki a megkínzott atyát. — A pesti törökök pedig Litkei szerzetest hurcolták el a zárdából, s a kecskemétiiek ezt is nagy pénzen váltották meg. Ezen szerzetes-fogás jó hasznot hajtván, utóbb a különféle pártok kalandorai úgy kaptak rá a zárdára, hogy alig lehetett tőlük szabadulni.

E zavaros időben Kecskemét a körülményekhez képest néha Konstantinápolyból a zultántól vagy Budára a szandzsák pasától, néha pedig Bécsből az ausztriai császártól volt kénytelen szabadalmakat, engedélyeket kieszközölni, s földesuraín kívül hol a töröknek, hol az akkor többnyire Nógrád megye Fülek várában székelte Pest megyének, illetőleg a királynak, hol mindkettőnek fizette az országos adót, s ez is, amaz is bocsátván hozzá rendeleteket, parancsokat: sokszor azt sem tudta mitévő legyen, melyiknek engedelmessédjék.

Ezekből látható, miként Kecskeméten állandóan nem volt török parancsnok és őrsereg, s épen ez súlyosítá helyzetét, mert amidőn volt, akkor csak egy urat kellett szolgálnia. És e szolgálat sem vala épen elviselhetetlen, mert ha a török pontosan megkapta az adó: békén és szabadon hagyta élni a megszállott hely lakóit, polgári, helyhatósági függetlenségöket, nemzetiségöket, vallás-szabadságukat nem háborgatá, sőt számos példa van reá, hogy az e tekintetben saját feleik vagy máeok által elnyomottakat védte, pártolá. (Kubinyi—Vahot i. m. 86—87. l.)

Vahot tanulmányából, s a benne talált egykorú okmánytárból vette Mikszáth a regényében szereplő konkrét történelmi személyek legtöbbjének a nevét is; mint pl. Csuda István, Litkei páter (Kubinyi—Vahot i. m. 87. l.), Dervis bég, Olaj bég, Muszta bég, Nazur bég, Ibrahim pasa, Dervis bég Ibrahim kajmakamja (uo. 89. l.), Darvas János, Koháry Imre, Hasszán bég tihaja, Kalgai szultán (uo. 89. l.) Ali Mirze aga, Dervis Mirze aga (uo. 90. l.). S emellett még számos más történelmi és néprajzi színt, s adalékot merített a tanulmányból. (Vö. Tárgyi magyarázatok 161 : 14, 161 : 25, 166 : 7, 167 : 5, 167 : 6, 167 : 22, 167 : 27, 168 : 4, 170 : 19, 176 : 11, 177 : 13, 178 : 6, 178 : 7, 182 : 14, 183 : 14, 210 : 25, 212 : 20, 217 : 30, 252 : 1.)

Vahot tanulmánya mellett Szeged múltjából kölcsönzött színeket Mikszáth a történelmi háttérhez. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben II. kötetében közölt Szeged c. tanulmányának egyes részletei olykor szóról-szóra térnek vissza regényében. (Vö. Tárgyi magyarázatok 169 : 35, 170 : 27, 174 : 12, 182 : 26, 189 : 34.)

A történelmi hűség kérdését éppúgy, mint A két koldusdiák írásakor, itt is a romantikus író módjára értelmezte Mikszáth. Az időbeli hűséggel nem törődve fogta egybe a korrajzi adalékokat. A re-

gény cselekménye Thököly fejedelemsége idején, az 1680-as években játszódik. De magát az alapötletet adó kaftányhistóriát a XVI. század végéről, 1596-ból keltezik a krónikák. (Vö. Tárgyi magyarázatok 222: 35). Nem a történeti hűség volt fontos Mikszáth számára A beszélő köntös írása közben. A történelem csak hittető-hitelesítő háttér volt a rohanó mese, Lestyák Mihály és Cinna romantikus szerelmi története számára. Nem annyira a valóságos történelmi problémák izgatták az író, hanem a megálmodott romantikus hősök: emberek, akiknek jellemét, lelkierejét s emberségét semmiféle viszontagságok nem törték meg. MK irodalmi ihletője itt is Jókai volt. 1877-ben jelent meg Jókai Szép Mihály c. regénye. Az egykorú kritikák szerint is van rokonság eközött a regény és A beszélő köntös között. (Vö.-i- [Diner József]: A beszélő köntös. Élet, 1891. 8. sz. 143. l.). Nemcsak a témaválasztásban, a régi városi élet háttérként való felhasználásában van rokononás a két mű között. Azonos mesemotívumok is felbukkannak bennük: a világ elől rejtteni kényszerült szerelem motívuma; s a központi konfliktus: a bíró, akiben összeütközik a közéleti ember és a magánember. Jókai hatására utal egy külsődleges vonás is: a krónikák hangulatát felkeltő régieskedő fejezet-címezés.

Szövegváltozatok

Kiadásunkhoz a *MKm₂* (MKm 9. kötetének 1897—1903 között megjelent kiadásai) szövegét vettük alapul. Zárójelben közöljük a *N* (a Nemzetben történt folytatásos közlés), az 1889 (az 1889-es első kiadás), a *MKm₁* (MKm. 9. kötetének 1893-as kiadása), az 1907 (a Magyar Regényírók Képes Kiadása c. sorozatban megjelent kiadás) és a *Jk* szövegének változatait. Az 1907-es kiadás számos pontatlansága arra vall, hogy szövegét nem MK gondozta; ezért nem lehetett ezt az *MKm₂*-nél újabb keletű kiadást a Krk alapjául elfogadnunk. Az 1905. évi Szabadság Naptár jelenleg egyik nagy közlőkönyvtárunkban sem férhető hozzá, változatait nem vehettük figyelembe.

*

(A Nemzetben megjelent szöveg még nincs fejezetekre osztva, mind a fejezet-számok, mind a fejezet-címek hiányoznak.)

Old Sor

- 161: 26 szultán (N; 1889; *MKm₁*; *MKm₂*; szultán)
 162: 3 a homokos (Jk: egy homokos)
 „ 4 egy labanc (Jk: a labanc)
 „ 12 kurucok (*MKm* hibásan: kurucuk)
 163: 1 a híres (N: híres)
 „ 1 egyenest (Jk: s egyenest)
 164: 2 előkeresni a három aranyat (N: előkeresve a három aranyat)
 „ 8 felelte a szenátor (Jk: felelte neki a szenátor)
 „ 14 roppant komoly most (N: roppant komoly volt most)

Old. Sor

- 164 : 23 *diplomáciai* érintkezést (MKm₁, 1; Jk : *diplomatai* érintkezést)
„ 28 Porosznoki (N : Poroszkai)
165 : 31 Mirze (1907 : Mirza)
166 : 14 *papra van* szükségem (N : *papra volna* szükségem)
„ 22 Néhány (N ; 1889 : néhány)
„ 26 magukkal (N ; 1889 : magokkal)
„ 33 letette a főbíró tisztségét (N : letette főbírói tisztségét)
„ 39 Zülfikar (Jk : Zülfikár)
167 : 4 lakodalomból (N : lakadalomból)
„ 5 mártogatta a legényt (Jk : mártogatta a legényt)
„ 7 huszárai (Jk : huszárjai)
„ 10 vásák a foga (N : vásott a foga)
„ 19 kerül a sor (N : kerül sor)
„ 20 nyaka környékén (N ; 1907 hibásan : a nyaka környékén)
„ 29 benne volt ezekben az imádságokban (N : benne volt ezekben az imádságokban az is)
168 : 19 egyszerre csak (N ; 1889 : egyszer csak)
„ 22 a törököt (N : a törököt)
169 : 9 kérjünk *consiliumot* (N ; 1889 : kérjünk *tanácsot*)
„ 23 *kartácsoló* kefe (N : *kutacsoló* kefe)
171 : 11 szavazatukat (Jk : a szavazatukat)
„ 12 Arra-e, akit sokra becsülnék? (N ; 1889 : Arra-e, akit sokra becsülnék? *Vagy arra, akit gyűlölnék?*)
13 a közgyűlés (MKm ; 1907 : közgyűlés) — A mondatritmus megkívánja a névelőt, javítottuk
14 Zaládi (A név a N ; 1889 ; MKm szövegében következetlenül hol Zaládi, hol Zaladi alakban fordul elő ; a Jk csak részben egységesítette Zaladira. Csupán az 1907-es kiadás használja végig következetesen a Zaládi alakot. Ezt fogadtuk el)
„ 39 köpenyege (N ; 1889 : köpönyege)
172 : 20 Létásiné (Jk : Létásiné)
„ 21 gyermekeivel (N ; 1889 : gyerekeivel)
„ 35 ezt a mentét (N : azt a mentét)
173 : 7 A saját *portájáról* (N ; 1889 : A saját *bornyáról*)
10 hajkurász (Jk : hajkurász)
12 semmi *sem* lesz (N : semmi *se* lesz)
14 föl *nem* képelem (N : föl *ne* képelem)
18 s nemzetes (MKm ; 1907 hibásan : a nemzetes)
19 szolt a tömeghez (N ; 1889 : szolt *ki* a tömeghez)
21 e mai naptól (N ; 1889 : a mai naptól)
29 minél fogva részint (N : minél fogva *ő* részint)
37 minél nagyobb, vaskosabb (N : minél nagyobb, *minél* vaskosabb)
„ 38 viz-viz a magasba, *hemperget*, *himbál* jobbra-balra (N : viz-viz a magasba, jobbra-balra)

Old. Sor

- 174 : 10 arcán (1907 : az arcán)
" 23 törülte el (N : törülte ki)
" 26 náspángolja el (N ; 1889 : náspángolja el)
175 : 12 a guruló körték (1907 : a guruló körte)
16 Így tartotta meg a fia installációját (N : Így tartotta meg szegény Lestyák a fia installációját)
176 : 6 A szenátorok fifikája (N : A szenátorok fifikája volt)
" 13 hivatalát (N : a hivatalát)
" 13 Csuda uram (N ; 1889 : Csuda István uram)
177 : 5 színtájszó (1889 : színjátészó)
" 10 a bíró (N : a főbíró)
" 25 *sincs* odahaza (N : *sincsen* odahaza)
" 26 lyukát (N : a lyukát)
" 27 próbálna (1907 : próbálta)
" 33 bölömbika (N : a bölömbika)
178 : 13 befont (1907 : bevont)
" 14 szarváról (Jk : szarvával)
" 18 betűkből (Jk : betűkkel)
" 20 találgatták (N : találgathatták)
" 21 nemzeti pántlikás ökrök (N : nemzeti színű ökrök)
" 27 Drum! Drum! (1907 : Drum! Drum!)
179 : 5 Leányok (N : Lányok)
8 ahol összejöttek (N : ahol összejöttek. — *Jaj, mennék-e, habár sohasé látnék embert e világon többé?*)
10 a szarvacskáit (1907 : szarvacskáit)
11 neki viszik (N : *hogy* neki viszik)
13 választják ajándécul (N : választják ki ajándécul)
15 vihogott (1907 : villogott)
16 Inokai Pálné (Jk : Inokay Pálné)
36 szegény, boldogtalan lélek (N : szegény, boldogtalan, *drva* lélek)
180 : 3 *Meg is* nyúlt (N : *Bizony* megnyúlt)
" 6 szoknyában (N : szoknyákban)
" 7 Találja el (N : *No hát*, találja el)
" 14 — Nem! (N : *Haragosan toppantott a lábával*: — Nem!)
" 17 elhalóan (N : 1889 : elhalón)
" 24 A városért (N : A városomért)
" 26 félig nevetve (N : félig nevetve a *bajusz* alatt)
181 : 1 »*Mind e részletek* kezd. szakasz előtt a N szövegében a *következő* a későbbi kiadásokból kihagyott részlet található:
Egész adomakör támad ezekből. Tagadjam, ne tagadjam, ügyis kiszül, hogy egy szürkületkor a fonyadt Bulki Klára (a másik szent nő) is beosont a főbíróhoz, pedig jó családból való vagyonos leány.
A főbíró persze őt is kelleetlenül fogadta (mert hát nem Budára való).
— Hiszen maga Klára leányasszony itthon is férjhez mehetne.

Klára mohón ugrott fel a székről.

— Kihez?

A főbíró vállat vont, de a vén leány neki esett, **ádáz kétségbe**.
eséssel.

— Kihez? kihez? kihez?

A főbíró kifutott a szobából, a leány utána rohant kiáltozva:

— Ember, mondd meg kihez?

Old. Sor

181:5—6 Az MKm-ben és 1907-ben sajtóhiba folytán fel van egymással cserélve ez a két sor.

17 szultánnak (N: szultán számára)

25 testhez álló (MKm; 1907; Jk örökletes sajtóhibával: testhez illő)

182: 7 drága fityegőkkel (N: drágakő fityegőkkel)

„ 9 mindent (N: mindet)

„ 14 Bárúsokat (N: Bárusokat)

„ 17 frájjaikat (1907: frájlaikat)

183: 1 Jehova (1889: a Jehova)

„ 2 magától (N: magától)

„ 12 kézmozdulattal (N; 1889: kézmozdulatokkal)

„ 20 furcsának látszik (N: furcsa sapkának látszik)

„ 27 gúnyosan (N: gúnyorosan)

„ 32 befolyása van (N: befolyásuk van)

184: 28 homlokára (N: a homlokára)

„ 29 sem jutott (N: nem jutott)

185: 2 harmadnap este (N: harmadnapra este)

186: 4 s az utolsó három napon (N: és az utolsó három napon)

9 az a sok „csiri-csári” (N: a sok „csiri-csári”)

12 meg biztatta (N; 1889: megbiztatta)

„ 27 Meggyzsinú (N; 1889: mennyzsinú)

187: 10 belebújni (Jk: bebújni)

11 régi (N: a régi)

13 Még élemedetebb nőszemélyeket is majd kilelt a hideg (1889; MKm: Még élemedetebb nőszemélyeket is majd kilelte a hideg; Jk: Még az élemedetebb nőszemélyeket is majd kilelte a hideg)

32 az öregot, sem hogy (MKm; 1907; Jk: az öregot sem, hogy) — Az értelemzavaró vesszőzés a későbbi kiadásokban örökletes sajtóhiba.

188: 5 nagyon fáj (MKm; Jk örökletes sajtóhibával: nagyon fújt)

7 Minek a béka lábára patkó (N: Minek a békának patkó)

7 a pokolba (N: pokolba)

„ 30 sejtetni (Jk: sejtteni)

„ 31 a bokáig (N; 1889: a bokákig)

189: 11 Firduzi (N: Firdudzi)

17 a leghamisabb két menyecske (N: igazán a leghamisabb két menyecske az országban)

Old. Sor

- 189 : 17 mert *csak annak* adják ki magukat (N : mert *hamisan*
adják ki magukat annak)
„ 25 a *fegyvert* (N : a *fegyvereket*)
„ 30 lovaikat (N : a lovaikat)
„ 34 le *sem* írjuk (Jk : le *se* írjuk)
190 : 15 Dugonics (N ; 1889 ; MKm ; 1907 ; Jk : Dugonits)
„ 23 s *érvelni* (Jk : *és érvelni*)
191 : 1 jelentek *meg* ökelmeik (N : jelentek ökelmeik *meg*)
„ 19 *Egyébkint* (Jk : *Egyébként*)
„ 20 körülbelül (N ; 1889 ; MKm : körül-belől)
„ 23 *vérbe* borult kis szemében (N : borult kis szemében)
„ 28 *selyem* tokot (N : *bársony* tokot)
192 : 10 tolmácsolta (N : tolmácsolta *ezt is*)
„ 18 üdén, kedvesen (N : üdén, kedvesen, *kacérkodva*)
193 : 3 megbotránkozva (N : megbotránkozva)
„ 20 kérdezte (N : kérdezte) *té*
„ 32 Néhány *perc* (Jk : Néhány *perc*)
194 : 28 a sátorfáját (1907 : sátorfáját)
29 a szekeréhez (MKm ; 1907 ; Jk örökletes sajtóhibával :
a szekeréhez)
195 : 10 kajmakám (az cddigi kiadásokban tévesen : kajmakán)
„ 11 de *amire* (MKm ; 1907 örökletes sajtóhibával : de *mire*)
„ 32 müezzinék (N : müezzinék ; 1889 : müezzinék ; MKm ;
1907 ; Jk : müezzinék)
196 : 3 kivergödtek (N : kivergödve)
„ 39 felelte (MKm ; 1907 sajtóhibával : felele)
197 : 20 olyan csodálatos tekintettel (N : olyan csodálatos, *delejes*
tekintettel)
198 : 15 járnio*k* (N : járnio*k*)
„ 26 nem hagy*lak el* (N : nem hagy*lak*)
„ 36 mellé*hez* (N : a mellé*hez*)
199 : 9 a leány tulsó vállára ; csattintott (1907 : *ez a leány tulsó*
vállára csattintott)
199 : 28 az bizonyos (N : *ez bizonyos*)
„ 39 a zsebe*be* (N : a zsebe*be*)
200 : 15 hol lesz*ek akkor* (1907 : hol lesz*ek én akkor*)
201 : 1 fűzfabokor (N : a fűzfabokor)
„ 1 öngyilkos leányok (N ; 1889 : az öngyilkos leányok)
„ 16 egész a tengelyig (N ; 1889 : egész tengelyig)
202 : 2 *nem* másért (1907 : *ne* másért)
„ 5 felelt (N : felelte)
„ 19 a Göncöl szekerén (Jk : a Göncölszekerén)
„ 34 szép csöndben (N : szép csöndesen)
203 : 7 fruska (N ; 1889 : frucska)
11 ott *van* (N : ott *volt*)
16 fényes planétái (N : fénylő planétái)
19 méricskélte (N : mérecskélte)

- Old. Sor
- 204 : 2 transzparentek. — Minden kiadásban így. MK a szó németes alakját használja
5 a böles tiszteletre méltó (N; 1889: a bölc s tiszteletre méltó)
- „ 18 jobb is az így (Jk: jobb is így)
- 205 : 4 ködményét (N; 1889: ködmönét)
- „ 11 a székeikben (N: székeikben)
- „ 15 sűrűen (N; 1889: sűrűn)
- „ 18 örök időre (N; 1889: örök időkre)
- „ 25 ornátusban (1907: ornátusba)
- 206 : 2 Berkesi (N; 1889: Berkes)
- „ 2 s kidagadt (1907: kidagadt)
- 207 : 18 mozdulatával (N; 1889: mozdulataival)
- 19 tafata dolmányt (MKm; 1907; Jk örökletes sajtóhibával: tafata dolmányt)
- 39 Koháry Imre (Minden eddigi kiadásban tévesen Kohári István) — Javítottuk a név előző előfordulása alapján (l. 161:20)
- 208 : 12 ment (N: ment át)
- 16 vitézeiből (N: katonáiból)
- 23 lovas emberektől (N; 1889: lovas embertől)
- „ 25 küldték be (N: küldték)
- 209 : 11 néhány szó (N: néhány szó)
- 25 szandzsák basa (N; 1889; MKm: sandzsák basa)
- 35 piszlicár (Jk: piszlicsár)
- „ 35 leány (1907: lány)
- 210 : 1 amely tisztátalan állatok (N: mint amely tisztátalan állatok)
- 8 csörögtek-morogtak (N: csörögtek-morogtak már együtt)
- 16 pátrónusa — Minden kiadásban így hosszú á-val; valószínűleg a gúny érzékeltetésére.
- 18 tett (N: tón)
- 22 vezeklenie (Jk: vezeklenie)
- 26 taván (1907: tavon)
- 31 ked (Jk: kend)
- „ 39 festékje (N: festéke)
- 211 : 11 ked (Jk: kend)
- 18 szól (Jk: szólt) Grammatikailag múlt időt kíván ugyan a mondat, de a jelen idős változat a drámaiságot fokozza.
- 29 kétségbeesetten (N: kétségbeesve)
- 37 hiszen gyökerük csak az élőfáknak van (N: hisz csak az élőfáknak van gyökerük)
- 212 : 7 a városház udvarán (1907: a városháza udvarán)
- 8 reá (N: rá)
- 12 drabant (N: darabant)
- 12 kivont karddal (1907: karddal)
- 16 nézték (1907: néztek)
- 19 többé (N: többet)

Sor

- 23 szekerekre (1907: *a szekerekre*)
26 A *drabantok* (N: A *darabontok*)
28 a darabantokért (N: **a darabantokért**)
26 ked (Jk: kend)
38 hova (1907: hová)
14 hízelgő édes hangon (N: *behízelgő édes hangon*)
30 Hanem iszen (Jk: Hanem hiszen)
38 De éppen itt jó (N: De *na* éppen itt jó)
7 derék *fiú* (N: derék *férfiú*)
13 nagy fekete szemével (N: *a nagy fekete szemével*)
1 *és azon* (1907: *s azon*)
4 lóhalálban (N: *Nagykőrös felé*)
34 **a szikrai Marci** (Jk: *a Szikrai Marci*) — A *szikrai* nem tulajdonnév; melléknév; ti. a Szikra-pusztára való.
2 *egy ilyen szép állaton* (N: *ilyen szép állaton*)
4 Sármanynak (1907: Sárkánynak)
36 Lestyák alakja (N; 1889: *a Lestyák alakja*)
4 az az elnöki hely (N: az az elnöki hely *volt*)
36 sorba menjünk (N: *sorjába* menjünk)
3 *Ennekutána* válasszák meg (N: *És* válasszák meg)
12 a köntös-*esetet* (N: *a köntös esetét*)
35 Káldi György (Minden eddigi kiadásban: Káldy György)
39 megoltalmazná (1889: megoltalmazá)
39 az császár (Jk: *a császár*)
5 kézen fogta (MKm.; 1907; Jk örökletes sajtóhibával: *kezén* fogta)
34 költségen (1907: költségen)
35 pedig (N: *penig*)
15 Toldi Miklós (N; 1889; MKm: Toldy Miklós)
24 A cigányleány miatt (N: *Ama dib-dáb* cigányleány miatt)
28 *hogy* nagy úr (N: *akármilyen* nagy úr *is*)
33 *hiába esküdöztem a feszületre*, hogy a színét se láttam (1889; MKm; 1907. örökletes sajtóhibával: *hogy a színét se láttam*. — A Jk sajtó alá rendezője így pótolta a hiányzó főmondatot: *hiába mondtam*, hogy a színét se láttam) — A N szövege alapján helyreállítottuk az eredeti mikszáthi mondatot.
38 a ruhát (Jk: *a ruhát*)
9 sült állat (N: sült *néhai* állat)
16 fiam (N: *édes fiam*)
21 semmi *sem* lehetetlen (N; 1889; MKm: semmi *se* lehetetlen)
25 ked (Jk: *kend*)
8 halántékain (1907: halántékán)
12 kiállani (N: *kiállni*)
22 fejét (Jk: *a fejét*)
38 *debizonyítani* (N: bizonyítani)

Old. Sor

- 228 : 15 *estvét* (N ; 1907 : *es'tét*)
34 *a kezeit* (N ; 1889 : *kezeit*)
38 *az áruló Putnoki* (N : *az árulkodó Putnoki*)
229 : 3 *egy hadsereggel* (N : *egy nagy hadsereggel*)
4 *amelynek* (N : *amelyiknek*)
7 *egy-egy portyázó török sereg* (N : *egy portyázó török sereg*)
8 *beléjük* (N : *beléjük*)
9 *pompával* (N : *nagy pompával*)
13 *a köntös-csókolásra* (MKm ; 1907. örökletes sajtóhibával
a köntös-csókolására)
" 19 *férjhez megy* (N : *férjhez megy. Hm, Azért sompolyog ot*
Fábiánné arnyiszor)
" 30 *a legendák* (N : *a mesék*)
" 35 *karbunkulusz* (Jk : *karbunkulus*)
230 : 1 *a legbátorságosabb városba* (1907 : *a legbarátságosabb városba*)
2 *legszívesebben* (N : *a legszívesebben*)
3 *különféle buksi diákfejek* (N : *különféle típusú buksi diák-*
fejek ; 1889 : különféle típusú diákfejek)
8 *akik be-betörték* (1907 ; Jk örökletes sajtóhibával : *be-*
törték)
" 10 *mozoghat* (N ; 1889 : *mozoghatott*)
" 13 *Még egy hajszál, és királyi város lesz belőle* (A N szövegé-
ben ez a mondat még nincs meg)
231 : 9 *útjában* (Jk : *útjába*)
" 13 *meg szépült* (1907 : *megszépült*)
" 14 *vérszíne* (N : *a vérszíne*)
" 22 *sandzsák-pasától* (N ; 1889 ; MKm : *sandzsák-pasától*)
" 23 *mégse* (1907 : *mégsem*)
232 : 4 *uriasan* (N : *urasan*)
" 5 *most koszorúnak a feje körül* (N : *most a feje körül*)
" 26 *Tököly* (N ; 1889 ; MKm : *Tököly*)
" 34 *néhány meleg szót* (N ; 1889 : *nehány meleg szót*)
233 : 15 *bár éhes* (N : *éhesen*)
" 26 *hunyorgatott, dűnnyögve biztatta* (N : *hunyorgatott a*
szemeivel, s dűnnyögve biztatta ; 1889 : hunyorgatott, s
dűnnyögve biztatta)
" 27 *a szád* (N : *a szájad*)
" 28 *nem bírta* (N : *sem bírta*)
" 39 *meglesz az a lakadalom* (Jk : *meglesz a lakadalom*)
234 : 6 *markolt ki a zsebből* (1889 ; MKm ; 1907 örökletes sajtó-
hibával : markolt ki a zsebből)
" 7 *megvillogtatva* (N : *megvillogtatván*)
" 31 *És mibe állapodtak meg* (Jk : *És miben állapodtak meg*)
235 : 4 *azért* (MKm ; 1907 ; Jk örökletes sajtóhibával : *ezért*)
" 29 *hajnalba* (Jk : *hajnalban*)
" 36 *a hangja* (N ; 1889 : *s hangja*)
" 38 *elkészült* (N : *megvolt*)

Old. Sor

- 235 : 39 az utolsó öltésig (N : az utolsó fércig)
236 : 3 éjjel volt (N : éjjél volt)
„ 4 embereit (N : az embereit)
237 : 8 közülök (N : közülük)
„ 9 örült táncot (N : szilaj, örült táncot)
„ 22 egészen biztos (N : egész biztos)
„ 31 ödöngött (N ; 1889 ; MKm : ödöngökt)
238 : 4 ked (Jk : kend)
239 : 18 kifésülte (N : kifésültette)
„ 32 daliásan (N : derekasan)
240 : 9 Cinna (N : a kis Cinna)
„ 9 kendővel (N ; 1889 : keszkenővel)
„ 16 a főbíró (1889 ; MKm : főbíró)
„ 17 bírkanyájainak (N : bírkanyájának)
„ 19 nem ritkán vegyült (N : bizony nem ritkán vegyült)
„ 38 a kelmed (N ; 1889 : a kegyelmed)
241 : 24 Porosznokinak (1889 ; MKm ; 1907 örökletes sajtóhibával :
Poroszkainak)
„ 25 körülbelül (N : körülbelül)
„ 28 az ablakhoz (N : az ablakokhoz)
242 : 1 az égnek (N ; 1889 : égnek)
25 Sejk-el-izlam (N ; 1889 ; MKm ; Scheik-ül-Izlam ; 1907 :
Sheik-ül-Izlam ; Jk : Sejk-ül-Izlam)
243 : 18 ki mer pisszenni (N : ki mer itt pisszenni)
„ 33 ömlöttek a könnyek (N : patakként ömlöttek a könnyek)
„ 34 riadt rá (N kivételével minden eddigi kiadásban : riad rá)
244 : 3 kelmed (N ; 1889 : kegyelmed)
7 kezdé (N ; 1889 : kezdte)
33 Az öreg nekem szánt az aranyakból négyezret, hogy fia ...
nőül vegyen. (N : Az öreg nekem szánt az aranyakból
négyezret, azzal biztatott, hogy fia ... nőül vesz)
245 : 12 a városi vasládába (N : a városi vasládába)
15 Büszke, hetvenkedő mester volt (N : A jó kaftányt adta
nekik oda. Büszke, hetvenkedő mester volt)
246 : 26 pillangónak (N : fehér pillangónak)
„ 26 röpkedését (N ; 1907 : röpködését)
„ 29 izzadságtól (N ; 1889 ; 1907 : izzadságtól)
247 : 15 megmentelek (N : megmentlek)
„ 26 ezt a szegény leányt (N : azt a szegény leányt)
„ 28 összetörve... (N : összetörve... Én is hibáztam.)
„ 37 tele marokkal (N : telj marokkal)
248 : 6 tűzték ki (N : tűzték ki)
6 a Cinna (1907 : Cinna)
12 keresztették csákllyákkal a kecskeméti tavakban (N : keres-
tették a kecskeméti tavakban csákllyás emberekkel)
16 Megkondult a lélekharang (A N szövegéből ez a mondat
hiányzik)

- Old. Sor
- 249 : 10 néhányan (N ; 1889 : néhány)
 13 amerre látott (N : ki merre látott)
 19 sisakos vitéz (N : sisakrostélyos vitéz)
 24 ismét elvágatott (N : por előtte, por utána ismét elvágatott)
- „ 32 kerítések (1907 : a kerítések)
 „ 38 aki szavahihető személy (N : aki pedig szavahihető személy)
- 250 : 4 Így volt-e, nem-e (N ; 1889 : Így volt-e, nem volt-e)
 „ 15 az unokák (N ; 1889 : az unokák unokái)
- 251 : 2 figyelemmel kísérték (N : figyelemmel kísérték a Nemzetben)
 3 »no, most mindjárt elromlika (N : »no most mindjárt elromlika »kár nagy kár értes)
 „ 10 fejükbe (N : a fejükbe)
 „ 10 bosszankodva (N : hangosan)
 „ 11 szerelméért (1907 : szerelméért)
 „ 14 hogy úgy mondjam (N : hogy úgy mondjuk)
- „16-19 De bármennyire ragaszkodtam... a mese benne a fő. (N : De hisz én mindjárt a címmel lemondtam mesém számára a regény rangjáról. Még kevésbé tolhatnám azt fel példul történelmi epizódnak Kecskemét múltjából, mert mégis a mese benne a fő.)
- 20 önkényesen (MKm ; 1907 ; Jk továbbbőlt sajtóhibával : önkénytelen)
- 252 : 2 régiséget (N : régiségeket)
 „ 5 S mindent keresett, amiről gondolta, hogy valaki megveszi jó áron. (A N. szövegében ez a mondat nincs meg)
 „ 10 Így hozhatták neki elő (N : Így emlegették neki)
 „ 16 Megkérték (N : Megkérdezték)
 „ 21 a szavakat (N : e szavakat)
 „21,23,24 Literáti (N ; 1889 : Literáti)
 „ 23 Török kénc (N : Török kék)

Tárgyi magyarázatok

- 161 : 14 »S ment nyomban a levél — Az itt közölt török levelek korjellemző fordulatait Vahot Imre Kecskemét és a kecskeméti puszták c. tanulmányában közölt eredeti török levelekből kölcsönözte Mikszáth. Vö. ». . . ha a parancsolat kívül jártok Fejetekkel Jádzotok. Ez úri Levelet szerrül szerre minden városba Faluba Lóháton hordozzátok, különben se cselekedgyeteka (Dervis bég levele 1683-ból — Kubinyi—Vahot i. m. 88. l.)
- 161 : 25 kalgái szultán — »cím, melyet a tatár vicekánok Krimiaiban viseltek» (Kubinyi—Vahot i. m. 89. l.)

Old. Sor

- 161 : 21 *Szécsény, Gács* — Nógrád megyei községek
- 162 : 27 *valde bene* (lat.) — nagyon jól van
- 163 : 3 *gvardián* — a kolostor főnökének neve a ferencrendi szerzeteseknél
- 165 : 19 *reverendissime* (lat.) — fötisztelendő uram
- 165 : 31 *aga* — a török katonatisztek címe ; a. m. főnök, úr
- 166 : 7 »*S mit szólna hozzá Nagykőrös*« — Kecskemét — Nagykőrös rivalizálásának anekdotikus ábrázolásához való színűen Vahot Imre tanulmányából kapta MK az indítékot. A kecskeméti iskolákról szólva megemlíti Vahot :
»A Kecskeméttel majd mindenben versenyző, rivalizáló Nagykőrös már kiteremté a 12 tanár fizetését, s főgimnáziuma van, és hogy a kecskeméti vagyonosabb polgárok e tekintetben sem fognak a kőrösiektől hátramaradni az előttünk szinte bizonyosnak látszik«. (Kubinyi—Vahot i. m. 121. l.)
- 167 : 5 *löttyөгtető* — a gyorscsárdás (a »friss«) Kecskeméten szokásos változata. MK forrása Vahot Imre cikke (Vö. Kubinyi—Vahot i. m. 105. l.)
- 167 : 6 »*cifrázta, aprózta, resze-riszált*« — Vö. »leginkább a szopora friss magyar járja, mely mellett legjobban lehet resze-riszálni, aprózni és cifrázni« (Kubinyi—Vahot i. m. 104. l.)
- 167 : 16 »*Olyan volt a helyzet, mint a fekete posztóval bevont mesebéli városokban, hol a hétfejű sárkány rendre feljálja a szüzeket*« — Utalás az ún. Sárkányölő-típushoz (Aarne—Thompson rendszérében 300) tartozó népmesére. (Kovács Ágnes közlése.)
- 167 : 22 *Talfája* — tölgyes erdő Kecskemét határában. (Vö. Kubinyi—Vahot i. m. 96. l.)
- 167 : 27 »*a város pecsétje*« — Vö. »Ezen pecsétnyomón Szt. Miklós püspök, kinek nevén áll jelenleg is a kecskeméti legrégibb, s most a ferenci szerzetesek birtokában lévő templom, mint a város egykori védszentje van kimetszve üld helyzetben, főpapi díszöltönyben, tárt könyvvel ölében, s püspöki pálcával jobbájában, melynek alsó vége... kecskefőbe szúrva látszik« (Kubinyi—Vahot i. m. 85. l.)
- 167 : 29 *sub clausula* (lat.) — záradék alatt
- 168 : 4 »*Kecskeméten a fogott bíróság volt úzusban*« — Vö. A kor jellemét élesen tünteti fel... miszerint a fenyeítő hatóság esküdtszéki alakban, a szomszéd s néha távoleső városi convocatus, akkori nyelven »fogott bírák«-ból szerkesztett törvényszék által gyakoroltaték, talán az érdekeltség elhárítása tekintetéből. Tollvivő a város jegyzője, s ülnök a vidéki fogott bírakon kívül egy pár helybeli előljáró is volt. Leginkább vásár alkalmából tartatott a törvényszék, midőn bírakul alkalmazható egyéneket helyben is könnyen lehetett találni vagy fogni« (Kubinyi—Vahot i. m. 91. l.) — A »fogott

Old. Sor

- bíróság» jogtörténeti ismertetését l. Kráhl Vilmos: Mikszáth a jogász. Bp. 1941. 65—67. l.
- 169 : 15 »*Ki is vette, de úgy, hogy a peccétes helyeket kivágta ollóval* — Az anekdotát l. még Mikszáthnak *A nagy emberbarát* c. elbeszélésében (Hi. 11. k. 53—54. l.) és *Az eladó birtok* c. regényében (Krk. 5. k. 94. l.).
- 169 : 31 *fermán* (török) — rendelet, parancs; a szultán által kibocsátott okirat neve.
- 169 : 32 *bég* — a »bég« (bej) cím a magasabb rangú török hivatalnokokat és katonákat illette meg.
- 169 : 32 *csausz* — alacsonyabb török katonai rang; kb. a mai őrmesternek felel meg.
- 169 : 35 »*Keressünk magunknak egy zsarnokot, hogy megélhessünk* — A motívumot Szeged múltjából vette MK. Szeged a XVI. század elején szabad város volt, de Ferdinánd király, Szapolyai János s kiváltképp pedig Mehemed budai pasa egyaránt áhítozott Szeged után: »Szeged tudomásul vevén a pasa beütési szándékáról, s látván hogy az ellenállásra nem elég erős, »a város képében« elküldé a pasához Tsötörtök László, Zárkány István, Somlyai Pál és Budai István uraimékat meghódolni» (MK: Szeged. Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben. 1891. VII. k. 486. l.)
- 170 : 19 »*A város címerében is kecske mekeg*» — Vö. »Kecskemét városának legrégebb, középkori címerében is kecskefő látható» (Kubinyi—Vahot i. m. 84. l.)
- 170 : 27 »*Ez a processzus folyik századok óta a nagy magyar városokban*» — MK egyik kedves gondolata ez. Vö. »A város magyarságában és demokratikus levegőjében minden idegenszerű elem felolvad. A bevándorló magyarrá válik.« (Szeged. Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben. Bp. 1891. VII. k. 494. l.)
- 170 : 31 *ostyépka* (szlovák) — juhtejből készült sovány sajt.
- 171 : 6 *Jedikula* — a. m. »héttorony«; a hét tornyáról nevezték így konstantinápolyi török állami börtön akkori épületét.
- 171 : 7 *szandzsák* — a török közigazgatás »szandzsákokra« osztotta az alája tartozó területet; kb. a megyének felelt meg egy-egy szandzsák; Magyarországon a hódoltság korában 25 szandzsák volt; mindegyik élén pasa állt.
- 172 : 38 *Pest megyéhez Nógrád megyébe* — a török hódoltság idején a Nógrád megyei Fülel volt a Pest megyei magyar közigazgatás székhelye.
- 173 : 37 *pigra massa* (lat.) — lomha tömeg
- 174 : 12 »*Két oldalt egy-egy hajdú aprózott mellette, magasra emelt pálcával, miként a római konzulok lictorai*» — Szeged múltjából Kecskemétnek kölöszöntött történelmi szín. Vö. »A főbíró... mikor Szeged utcáin megjelent, elől-hátul két-két

felemelt palcájú esküdt kísérte, mint a római konzulokat a lictorok» (MK: Szeged. Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képbén. Bp. 1891. VII. k. 488. l.)
 176 : 11 »a jól őrzött Szolnok várából» — Vö. »Költ a jól őrzött Budavárában». »Költ a jól őrzött Konstantinápolyban.» (Kubinyi—Vahot i. m. 89., 92. l.)
 176 : 15 kajmakám — a. m. helyettes; a nagyvezér helyettesének neve.

176 : 15 *effendi* (török) — a. m. úr

177 : 13 *Szikra* — Egyike volt Kecskemét pusztáinak. Leírását Gömörý Frigyes A puszták kórója c. elbeszélése nyomán készítette MK. Gömörý Frigyes (szül. 1813) Kecskemét egykori főjegyzője, dilettáns író. A puszták könyve c. beszélye Müller Gyula 1854-es naptárában jelent meg, egyik részletét tanulmányába átvette Vahot Imre. (L. Kubinyi—Vahot: i. m. 97. l.) MK alkotó módszerére jellemző fényt vet, ahogy felhasználta a Gömörý-adta nyersanyagot. Idézzük Gömörý elbeszélésének a Mikszáth-i leíráshoz alapként szolgáló részletét:

»Szikra vidéke nyugatéjszoknak egy szakadatlan homok-tenger, saharai sivatag enyhítő források nélkül. Augusztusi hévnapban, ha gyalogsoros egyenes utat vesz magának a buckákou keresztül s magát jó eleve itallal el nem látta, nyelve szomj miatt szájához ragad, epedő ajkai megrepedeznek; mert árnyatlan kopár útjában agyvelejét a nap láng-sugara fúrja át, lábai alatt a homok ég, a tojás is megsülne felületén, s nem talál szomját enyhíteni egy ital vizre.

E homokár Szikránál gatyás lábait a Tiszába mélyesztí, hol nyárfa-lombok koszorúja alatt a pihegő vándor kellemes enyhre talúl gyengén susogó zefírektől körülszárnyalva s az apró szárnyasok édes dallamától lelkesítettve.

Egy magas kúp alakú homoktorlatra vezetem az olvasót.

Nincs több tíz événél, hogy az alföldön óriásiilag dühöngni szokott az orkán ide szórván azt, később saját teremtményével nem bírva dombor alakját évek munkás keze zöld bársony pázsittal borítá; mert úgy itt, mint több vidékünkön a homok nagyszerű utazásokat tesz a kikelet sívító szeleinek iszonyú szárnyain. Nem jelölhetsz meg itt egy porladó dombot ma, melyre holnap, korány hasadtával bizonyosan rátalálj. Fölkerekedik a szél parancsára, s megszakadozott sárga felleg darabokban más helyre vándorol, képezni új homokemelvényeket oldalaiuknál mély üregekkel, melyek azután az úgynevezett alföldi homokbuckákat képezik.

A kissé kiemeltebb homokmagasokat nálunk már hegyeknek nevezik. A homok-domb például, melyre önöket vezetem, mint hogy tetejével mindnyájút fölülmulja, nagy hegynek mondatik. (Neve Bodvány.)

A domb tetején állunk, szemben a szeszélyes kóbor fűszával, mely labodai széles kedvében gyakran elhagyja medrét s szénatermő gazdag lapályokon gonoszul meghemperegve, szörnyű károkot ejt széles nyomai után.

Hajnal van. A nap főszege aranyja még nem ragyog ; de az égboltozat a pályafőnél gyönyörű liliomszínben díszel, várván a világ éltető királyát, az örökké magas utazót.

Semmi nesz. Az élő világ hajnali álmát alussza még ; csak a bölön huhhant nehányat mély basszusával vizek mélyibe, hogy órányi távolból magához kiáltsa szeretett rokonait ; csak a villás főske csevegi fohászat teremtőjéhez villám-szárnyuhanásai között ; csak a vad kacsapár hápog föl olykor nádak sűrűjéből.

Balról, mindjárt alattunk a pusztához mutatkozik : pusztabíró uram lakása. A messze távolban számos mezei lakó jó szántó földektől körülkerítve.

E pusztarész „Lakitelek” névről ismeretes s határa Tiszapartig hat, hova azonban mocsáros nádasokon keresztül halász-csajkák segítségével juthat az ember. Ez iszonyú rét, tökélyesen kiszáradva emberemlékezetre még sohasem volt. — Gr. Széchenyi hazafias irányítmutatásának köszönhetjük, ha majd e haszontalan poshadt mocsarak helyébe dús termő földek varázsoltatnak.

A Tisza itt szegélyezve van tiszaháti törpe fűzessel ; túlföldalán szinte vízborította rétek láthatók, jelenleg a legélvezhetőbb kacsavadászatok színhelye.

Ámde a nap kibontakozék már éji sötétjéből s a bibor palástját felöltve, méltósággal lépte meg kimért örök futását. Fejlődik a láthatár. Félkörbe tekintve több falvat látunk egy sorban Tiszánk kanyarulatán, mint megannyi paradicsomkertet, sűrű fákkal körülármazva. A gőzfátyol, mely fölöttük elterül, jelenti lakosaik ébredését ; kémények füstje kanyarog lakaik fölött.

E falvak többnyire újabb telepítvények. Neveik : Új-Kecske, Ó-Kecske, Nagyrév, Cibakháza, Kúnszentmárton, Inoka, Kürt, Ug, Csépa, Sas, Alpár, Árpád első győzelmének dicső emlékhelye.

Tőlünk balra a szikrai csárda látszik a Tisza innenső partján, mellette homokba ültetett, s jól tenyésző kanadai nyárfa-erdővel ; tiszántúl sűrűn növekvő tiszai fűzekkel, melyek féltörzseit vizek fürösztik.

Mi dicsőbb az ébredő természetnél regényes tájakon ? A külön alakú, külön természet-hajlamú lények örülnek egymás látásán s összevéve örülnek, a világ gépezet megragadó, isteni működéseinek. Még a vad ellenség is vet legalább egy engesztelő pillantást ellenére a nap első sugarainál.

- 178 : 6 *cserény* — Vö. »A cserény egy négyszög alakú alkotvány vesszőből sövényyszerűleg fonva, fődél nélkül, rajta ajtó gyanánt egy téres nyílással. Ezen alkotvány egy helyről a másikra vihető, s a pásztori vándorlásra igen alkalmas... E sövényzet csak szél ellen használható, s arra, hogy a gulyás vagy a csikósszemélyzet abban, mintegy kerített helyen gunyáit és főződényeit tartsa» (Kubinyi—Vahot i. m. 110. l.)
- 178 : 7 *szárnyék* — Vö. »A pusztán szabadon telelő jószágok csak annyi kedvezésben részesülnek... hogy egy körülbelül másfél ölnyi magas alkotmány készítették számukra fődél nélkül, egy középpontból kiinduló s három ágra egyenesbe menő és végződő szárnyakkal. Ezen fődél nélküli alkotmány 'szárnyéknak' nevezetik, s csak arra szolgál, hogy a szél ellen enyhét s őtalmat adjon a baromnak, mely már ösztönyszerűleg is a szárnyéknak azon szöglet ága mögé vonul, mely őt az ellenkező szél fagyasztó csipősségétől megóvjá.» (Kubinyi—Vahot i. m. 109. l.)
- 178 : 11 *lombos szarvú* — tájszó; a. m.: széles szétálló szarvú.
- 179 : 10 *IV. Mahomet* — török szultán (1648—1687)
- 182 : 5 *csercsék* — éreből készült fülbevalók
- 182 : 6 *blond-csipkék* — selyemcsipkék; (vö.: fr. blond a. m.: szőke világos) sárgás színéről nevezik így.
- 182 : 14 *»a Vayokat, Fáyokat és a Báriusokat»* — Kecskeméten is birtokkal rendelkező nagyúri családok. Vö. »A Pásztói család illetménye pedig leányági örökös útján a Vay, Fáy, Fráter és Bárius családokra szállt» (Kubinyi—Vahot i. m. 90. l.)
- 182 : 26 *kacabáj* — Vö. »A menyecskek kurta többnyire egyszínű selyem ujjast viselnek, melynek kacabáj vagy a szabás változatai szerint leves a neve». (MK : Szeged. Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben. Bp. 1891. VII. k. 491. l.) — Vö. Nacsády József: Mikszáth szegedi évei. Bp. 1956. 139. l.)
- 183 : 14 *»A lutheranusok kiknek magvető elei...»* stb., stb. — Vö. »A mohácsi ütközet után számos csehek jöttek be honukból a magyarok segítségére, kik leginkább Luther hitvallását követték. — Ezek közül sokan megkedvelvén a magyar kenyeret és bort, jónak találták Kecskeméten megtelepedni, illetőleg menhelyet keresni. A város népességének ezen szaporítói azonban csakhamar elmagyarosodtak... 1599 táján a háborgó idők miatt a híres tolnai reform főtanoda mindinkább alászállott, s ezzel együtt a reform vallás is elpusztult Tolnárról. Ekkor Buzás Mihály prédikátor egy csapat reformátussal Kecskemétre menekült, hol megtelepedvén, hívei egy egész utcát képeztek (a mai úgynevezett temető-utcát).» (Kubinyi—Vahot i. m. 91—92. l.)

- 183 : 26 *Quid tunc* (lat.) — mit [tegyünk] most.
- 187 : 20 *Pórisnak csak egy aranyalmája volt* — A trójai háború mondájában szereplő hős ; ő ítélte oda a versengő istennek között a legszebbnek járó aranyalmát.
- 189 : 11 *Firdusi* (940—1020) perzsa költő ;
- 189 : 19 *molnár-kék* — szürkés-kék ; ilyen színű öltözetet hordtak a molnárok
- 189 : 34 »*Az út egyhangú le sem írjuk . . . stb.* — Vö. az itt következő két szakasszal MK Szegedről frott cikkét :
 »Az alföldi nagyobb magyar városok külsőleg többé-kevésbé egyformák. Határaik hasonlítanak egymáshoz, mint az egyik rőf posztó a másikhoz. A délibábos róna, melynek csak a mennybolt lehajlása vet véget, a tompa szürke talaj, a beláthatatlan kalásztenger — mindenütt ugyanaz. Imitt- amott felbukkan egy-egy magányos tanya, fehér házikó, s kutgém. Ugyanolyan Szegednél, aminő Kecskemétnél. A városok végein a szélmalomok, s bent a városokban sok egymással közös vonás. Mindenik városnak van egy olyan dolga, amivel dicsekszik. Debrecen a kollégiumával, Szeged a Mátyás templomával. Van néhány hírre vergődött iparcikke vagy terménye : Szegeden a bicska, szappan, paprika, tarhonya, Kecskeméten az alma, barack, Debrecenben a pipa, kolbász, szalonna. És egy nagy embere is van minden városnak, amelyik mutassa, hogy ész dolgában mi telik ; Debrecené Csokonai Vitéz Mihály, Kecskemété Katona József, Szegedé Dugonics András« (Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben. VII. k. Bp. 1891. 490. l.)
- 190 : 8 *Szeged a Mátyás templommal* — a Szeged alsóvárosi Ferences-templom, a XV., XVI. században épült ; gótikus ; Szeged legrégebbi műemléke.
- 190 : 23 *lőtni-jutni Pontiustól Pilátusig* — a bibliából eredő tréfásan eltorzított szállóige ; valójában Pilátustól Herodeshez ; Pontius Pilatus ui. Herodeshez küldi Krisztust, ő meg vissza Pilátushoz
- 190 : 25 *padisah* — a török szultán címe ; megszólítás.
- 193 : 3 *ulemak* — a. m. tudós ; a török egyházi tisztviselők elnevezése.
- 193 : 9 *rozsomák* — a menyétfélék családjához tartozó, falánkságáról ismert állat.
- 193 : 11 *tihaja* — a. m. felügyelő ; az egykori török hódoltság területén működő magasabb rangú közhivatalnok.
- 193 : 24 *Mekka és Medina* — a régi török birodalom egymással versengő két szent városa.
- 195 : 32 *müezzín* — mohamedán templomszolga ; a mecsetek tornyából kiáltásaival ő hívja fel napjában ötször imádkozásra a híveket.

Old. Sor

- 198 : 16 *mamalyiga* — kukoricalisztból készült román étel.
- 200 : 10 *lepcsés* — tájszó ; a. m. piszkos, szurtos ; átvitt értelemben trágár beszédű, bőbeszédű ; itt : száj, beszélőke.
- 200 : 16 *almandin* — drágakő : egyike a nemes gránátoknak
- 201 : 18 *»az alföld, melyet nyílt könyvek nevez Petőfi«* — utalás Petőfi : A csárda romjai c. költeményének bevezető soraira.
- 202 : 9 *a Marci felpislantott az égre.* — A csillagokból eligazodó pásztor alakját *Az égi mérnök* c. karcolatában is megrajzolta MK. (HI. 11. k. 109—112. l.)
- 205 : 27 *Volt-e pipa a szájában* — MK ezt az anekdotát több írásában felhasználja. Vö. *Aki túlságosan lojális* (Kavicsok. Bp. 1883. 156. l.) *Jankovich Miklós* (Hi. 6. k. 76. l.).
- 205 : 33 *karbunkulus ruhák* — vörös színű ruhák (karbunkulus : vörös színű drágakő)
- 208 : 14 *»Az idei Márton lúd csontja erős, zimankós telet jósolta* — Utalás egy régi népi hiedelemre. November 11-én Márton napján szokták levágni a család húzott libáját (még régi pogánykori hagyomány : a rómaiaknál Aesculapius napja volt ez, s neki liba volt a lakomás állata). A Márton lúd mellcsontjának színéről a téli időre jósólnak : ha vöröses a csont — enyhe lesz a tél, a fehéres színű viszont hideg, havas, zimankós időt ígér.
- 210 : 25 *Csalános-tava* — Vö. Kecskemétnek jelentékeny tavai a város közelében : a Csalános és Széktó, melyek régente nagyobbak, mélyebbek s halászhatók voltak, s a jegyzőkönyvek szerint valaha a tatár-táborok itt sátoroztak (Kubinyi—Vahot i. m. 96. l.)
- 212 : 20 *»ülköléssel volt szokás jelezni Szent Miklós toronyáról a delet«* — Vö. »A toronyőr minden óranegyed ütése után a város minden része felé kürtölni szokott«. (Kubinyi—Vahot i. m. 121. l.)
- 217 : 30 *»Szoknyás-fa.* — Valószínűleg kecskeméti »gatyás fa« enyhített alakja. Vö. »a városon kívül van egy nagy szilfa, melynek ágai azelőtt egész a földig leterjeszkedvén, a nép által gatyás-fának neveztetett« (Kubinyi—Vahot i. m. 96. l.)
- 219 : 9 *szírony* — színes bőrszalag ; bundadísz
- 219 : 19 *»Ne háborítsátok köreimtet«* — Archimédes mondta a rá támadó római katonáknak, földre rajzolt geometriai ábráira mutatva.
- 220 : 14 *»jőjön kend Hupka uram« stb.* — Nagy Sándor példakéti idezi ezt a részletet Mikszáth sajátos humoros előadásmódjára, »mikor eleven érdeklődésének kifejezésére a melléköörülményeket drámai formában tárgyias előadásba szövi«. (Nagy Sándor : Mikszáth humora. IT. 1914. 442. l.)
- 222 : 22 *Midász* — a görög mondavilág egyik hőse ; frigiái király. Mivel Pan és Apollo költői versenyében az előbbinek ítélte

az elsősegöt, Apollo bosszúból számarfület növesztett neki. Midász sapkájával rejtette szégyenét, csak borbélyja tudott róla. Ez azonban nem bírva őrizni a titkot, belekiabálta a mezőn egy üres gödörbe. De azon a helyen nádas nőtt s a nádak szerte susogták Midász szégyenét. (L. Ovidius: *Metamorph.* XI. 85—192.)

- 222 : 35 »*A kaftány esete nem írói fantázia szüleménye.* — A »beszélő köntös« históriáját két változatban is őrzik a kecskeméti jegyzőkönyvek. Egy töredékes feljegyzés található róla az 1668/69. év bejegyzései közt, s egy szelet papírra írott régi jegyzék van beillesztve az 1598—1603. évekről szóló jegyzőkönyv 29. lapjához. Ez az utóbbi feljegyzés szinte szóról szóra megegyezik a Káldi György prédikációjában található szöveggel. (Vö. Hornyik János: *Kecskemét város története. Kecskemét. 1860—1866. II. k. 34—35. l.*) — Hornyik feltevése szerint az egykorú egyházi szónoklat révén válhatott ismertté a kaftány története. Valószínűleg egy kortársnak, Mátyás főherceg udvari káplánjának, Scherer György (1539—1605) jezsuitának beszédében volt megemlítve először. Onnan vette át Káldi György (1572—1634) (A vasárnapokra való prédikációknak első része Pozsony 1631. 184. l.), s Fábri Mátyás (1586—1653) (*Opus Concionum Tripartitum Matthiae Fabri. Pars Aestivalis. Editio Nona. Coloniae Agrippinae 1739. pag. 31.*). Felhasználták az anekdotát a XVIII. század katolikus hit-szónokai is. (Blahó Vintze: *Búcsú szónoklat... midőn a kecskeméti parochia a ferencesektől a vácmegyei papság kezelése alá adatott. Nagyszombat. 1775. 32. l. II. levél; Telek József: Coronae Mariannae. Tom. II. Vác. 1772. 585., 590. l.*). (Vö. Hornyik János i. m. 35—38. l.) — MK előtt íróilag feldolgozta a „beszélő köntös” történetét Gyurinka Antal. (A bűvös kaftán. Tört. elbeszélés. Szent-István Társulat Naptára 1872. 11. évf. 39—48. l.). Gyurinka forrásként Blahó Vintze beszédét említi. (i. h. 48. l.) (Vö. György Lajos: *A magyar anekdota története. Bp. 1934. 97. l.*) — A kaftán története a források egybehangzó tanúságaként III. Mohamed szultán Eger ellen történt vonulásának évében, 1596-ban csett meg. MK anakronizmussal a XVII. század végére helyezi a cselekményt.
- 224 : 15 *Úgy élttem én Budán, mint a Toldi Miklós lova* — Utalás a Toldi-monda egyik mozzanatára. Vö. Arany: *Toldi szerelme VIII. ének 44—47. szakasz.*
- 225 : 15 »*Mert nagyszerű mesterség az... stb.* — Nagy Sándor mint Mikszáth humorának egyik jellegzetes megnyilvánulási formáját idézi tanulmányában ezt a részletet (Mikszáth humora. IT. 1914. 390. l.).

Old. Sor

- 233 : 19 »*Altalában ezek a különféle állatok a nemesi címerekben nagyon sokat esznek*» — Vö. A pusztuló nemesség (Hi. 11. k. 165. l.).
- 242 : 25 *Sejle-el-izlam* — az iszlám feje ; a mohamedánok legfőbb vallási méltósága.
- 247 : 24 »*A virtus volt a te megööl betűde*» — Vö. Nemzetes uraimék. Krk. 2. k. 165—166. l.
- 249 : 30 »*A hóhér savanyú arcot vágott . . . Neki most már adjanak munkát, ha olyan messziről ide járadott*» — Ezzel az anekdotikus fordulattal vö. Galamb a kalitkában. (Krk. 4. k. 26—27. l.)
- 252 : 1 *Literati Nemes Sámuel* (megh. 1842.) — műgyűjtő régész ; nevével hamisításai tették híressé. Kecskemétnek 1837-ben ajánlotta fel a kaftányt (Vö. Hornyik János: Kecskemét története. II. k. 39. l.). MK forrása Vahot cikke volt (I. Kubinyi—Vahot i. m. 86. l.)

Irodalom

A beszélő köntöst az egykorú sajtó meglehetősen nagy érdeklődéssel fogadta. Még a Nemzetben megjelenő folytatásokkal egy időben ismertette a regény tartalmát és részletet közölt belőle a *Kecskemét* c. lap (1889. máj. 5. 18. sz.), a regény könyvalakban való megjelenése után pedig Bródy Sándor lapja, az *Erdélyi Képes Ujság* (Egy regény meséje. Erdélyi Képes Ujság, 1889. júl. 21. 12. sz.)

Ismertetést közölt a műről az *Egyetértés*. (A beszélő köntös. Egyetértés, 1889. júl. 14. 191. sz. 9. l.). A névtelen kritikus »a kedélyes hangú» elbeszélőt látja Mikszáthban, »ki a genre vonások iránt tanúsít legfőbb előszeretetet s apróbb ötletekből szövi a mesét egy jó mesemondó tulajdonságaival, ki nem akar sem történeti korrajzzal, sem mélyebb jellemzéssel, drámaibb összeütközésekkel, lélektani állapotok festésével foglalkozni. Amint felfogja a történetet, kiválasztja azokhoz a szereplőket, szembetűnő a hasonlat Jókaival, kinek új regényeiben a történeti háttér rendszeren a romantika szabadalmának biztosítására szolgál, a valószínűség alá van rendelve a mesének, s a regény kompozíciója a mese gazdag és változatos epizódjainak.» [Az Egyetértés kritikáját változatlanul, de a forrást nem jelölve átveszi a *Kecskemét* c. lap 1889. aug. 11-i száma.]

Solymossy Sándor (A beszélő köntös. Fővárosi Lapok, 1889. Júl. 17. 193. sz. 1429—1431. l.) szembeszáll azzal a kritikai előítélettel, amely a modern lélektani regény ismérveit normává emelve marasztalja el MK regényeit, s nem veszi számba az író egyéni tulajdonságait, a sajátos írói alkatot. Szerinte nem lehet kánonba szorítani a művészetet, s nem lehet korlátozó szabályként felállítani »az újabb áramlatok vezérelveit a jövőndő irodalom elé». »MK egyszerű naiv muzsáját megölné a rákívtant fék — írja. — Abban a népies, kijellegzett előadásban, mely olyannyira sajátja, hogyan hangzanának

holmi filozófiai elmefuttatások, pszichológiai vagy egyéb problémáknak fejtegetése? . . . Olyannyira magyar ő, hogy ami benne talán fogyatkozás, az fajunk fogyatkozása; a filozófiára természettség közös mindnyájunkban hiányzik. Olyannyira népies író ő, hogy minden kedve, a mesélgetés felé vonzza, . . . tehetségének anyateje, melyből első erőt szítt a magyar népmese volt. S itt hivatkozik a kritikus a regény népmesei hasonlataira, kalandos cselekvényére. A mesélés adománya mellett MK írói értékeként tartja számon »az ifjú szívben fakadó fésző szerelem rajzát«. »Itt ad poézise legszebbet — állapítja meg. — Nem boncolja az érzéseket, nem keresi forrásukat, mint okoskodó pszichológ írók; hanem bemutatja az érzések önkénytelen nyilatkozásait, mint a mesélő régi mesterek«. Nagy írói erénye: humora. »Jókain kívül nem ismerék írot — jegyzi meg a bíráló —, kinék humora ennyire egyeznek a magyaros gondolkodásmóddal«. Elmarasztalni valót csak egyet talál a műben: a túlságosan érződő Jókaihatást. »Előadásban nem vált utánzóvá, csupán a mese megalkotásában hallgatott reminiscenciákra . . . Ami Jókaira emlékeztet: az a mesefordulatok megalkotásának módja, karaktere.«

[Varga Gyula] (A beszélő köntös. Vasárnapi Újság, 1889. júl. 21. 29. sz. 472. l.) MK A beszélő köntöst írva »a genre-festőnek adott elsősgét a korrajz festő felett. A hang is vidám, csak vége felé kezd drámaibb lenni az eseménnyel együtt . . . Nem drámai összeütközésekre, alakok jellemzésére van benne súly fektetve, hanem arra, hogy az elbeszélő történet minden részében könnyen hasonson, s kellemes olvasmány legyen. És ebben tökéletesen elérte célját.«

— z — [Péterfy Jenő] (MK: A beszélő köntös. Budapesti Szemle, 1889. 60. k. 154. sz. október 151—152. l. — Újból kiadva: Péterfy Jenő: Magyar irodalmi bírálatai. Magyar irodalmi ritkaságok. 51. sz. Bp. [1938.] 55—58. l.) »Az van rajta: regény — kezdi bírálatát Péterfy — ami az olvasót félrevezeti. Ha a legjobb szabó készíti is a dolmányt, azért abból nem lesz ünnepi mente: s egy jóízű elbeszélő ötletei még nem regény«. A regényhez komolyabb, bevégzettebb jellemrajz, jól átgondolt lélektani rugókon induló cselekvény, s kissé behatóbb korrajz lenne szükséges. »Már a műnek csirája más, feldolgozása más, hogysem a regény szempontjából tekinthessük. Magja az elbeszélésnek egy adoma, mely a szultán kaftánjáról szól; ehhez a kaftánhoz készül a regényes történet, melyhez a szükséges alakok már úgyszólván készen vannak az elbeszélő képzelmeiben, s eredeti reifet csak annak ötletes gondolatai, eleven, humoros színezése által nyernek. Az elbeszélés abban a török világban játszók, melyet Jósika s Jókai regényeiből oly jól ismerünk. Csakhogy . . . ma a mesék alaphangulata megváltozott. A török regények azelőtt hősi operákhoz hasonlítottak, romantiko-tragikusak voltak, Mikszáth Beszélő köntösében pedig az operett zenéje hallik . . . Ezt nem akarjuk gánccs gyanánt említeni: régebbi regényeink török világot ma aligha tűrhetnénk meg másként, mint az operett mezében, s Mikszáth — Jókai után — már csak ezt a vidámabb hűrt pengeti. S az adomaszerű jelenetek élénk rajzára Mikszáth«

nak mindig kész tolla van; s egy-egy leírásban, jelenetben föl-fölcsillan némi költőiség. Az egész elbeszélésnek azonban — könnyed vidámságán kívül — mélyebb költői érdeke nincs. Mikszáth tehetsége a genreszerű jellemvonások rajzában tetőzik; az utó számára megszűnik minden pszichologia... Ezért óvakodik az író az elbeszélésben is a komolyabb bonyodalomtól. A fiatal Lestyák és Cinna viszonya a szerzőt akaratlanul is a tragikai összűtközés felé vezette volna, ha komolyan veszi a lélektani problémát. De még idejekorán megmondolta magát, s az olvasók örömeire regényes fordulatok útján végül a két emberből mégis egy pár lesz. Mikszáthnak megvan a maga élénk tősgyökeres magyarsága, de néhol az ízlés rovására túloz. Gyakran az elmosottabb szó inkább helyén volna ott, hol az író „okvetlenkedik, ripakodik, resze-riszál, hajkuráz”.

— i — [Diner József] (A beszélő köntös. Élet, 1891. augusztus 8. sz. 142—143. l.) szerint »MK a magyar olvasó közönségnek olyan kedvence, akinek még a rossz könyveit is megbocsátják... Aki olyan magasra emelkedett a maga egyéniségének szárnyain, mint MK, eltévedhet néha a sablon, az utánzás mélységébe is«. A kritikus szerint A beszélő köntös »az írónak ilyen a maga útjáról való letérése produkálta. Elaltatta a maga egyszerű, de hatalmas egyéniségét, s alvajárva egy másik nagy egyéniség nyomát követte. A Jókaiét. Nem az új földesúr Jókaiját, hanem a Szép Mikhálét, a Péter Péterét stb. És megszületett ez a könyv, mely se Mikszáth, se Jókai, se regény, se elbeszélés, se másvalami, csak valami nagyzásban szenvedő anakdota. A beszélő köntös... olyan fegyverszünet tanújele, melynek a teljes kapituláció is nyomába léphet. Hanem ennek a megadásának nem szabad bekövetkeznie.«

Botond [Rudnyánszky Gyula] (MK. Magyar Szemle, 1892. júl. 24. 30. sz. 353. l.) véleménye is az, hogy »A beszélő köntös hosszabb lélegzetű alkotásnak már süllyedés és nem vall Mikszáthra. Úgy látszik megcsömörlött a dicsőségtől és nem halad tovább, sőt még stagnációt sem tud megtartani.«

Pintér Kálmán (Újabb elbeszélő irodalmunk. Katolikus Szemle, 1897. 11. k. 249—250. l.) szerint Mikszáth »regényszerű elbeszélései közül több szempontból kiválik. A beszélő köntös, egy darab történet Kecskemét műhjából a török—kuruc—labanc korban. A műhöz írt utószó szerint városainknak XVII. századbeli viszontagságait akarta ábrázolni az író. S így tekintve a művet, inkább is mondható történeti életképnek, mint regénynek; de mint életkép is nagyon kiszínezett, itt-ott bizarr, de fordulatossá, érdekes és eleven. Ez is emlékeztet Jókaira, s megerősít abban a nézetben, hogy Mikszáth több tekintetben Jókai folytatója.«

Vincze József (Mikszáth munkái, Bp. 1900. 15—16. l.) a regény érdeméért emeli ki, hogy az író »megkapó helyzeteken ragadja át alakjait, ha mindjárt a következetesség rovására is. Lestyák Miskát a véletlen ülteti Kecskemétné főbírói székébe. Az esetlegességek mozgatják továbbra is életének eseményeit... Találóságot a népmesére bízni a szerencse fiát.«

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 125. l.) a regény fővonásának látja az ellentétet a veszedelmekkel teli história és annak friss vidám humoros előadási hangja között. A művészi hatást a humortól duzzadó írónak tárgyával való könnyed játszása kelti fel. »A kalandos regényes történetből ezúttal sem annyira drámai hősök, mint inkább eredeti, színes eleven genre-alakok emelkednek ki szép számmal. Az elbeszélésnek a helyi színezetet a kecskeméti homokos határról, a Szikráról vázolt rövid, könnyedségében igen szemléletes és hangulatos leírás adja meg elsősorban.«

Kass Ernő (MK. Kolozsvár. 1910. 34—36. l.) az operettszerűséget érzi Lestyák Mihály alakján. Éppúgy mint A két koldusdiák hősei, annyira meszeszerű körülmények között él ő is, hogy nem is igen lehet komolyan venni. Véleménye szerint a Szikra pusztja hosszas rajza a költőiség rovására esik.

Oláh Gábor (MK. Írói arcképek. Bp. 1910. 53. 56. l.) szerint Mikszáthnál az ötlet az a tündéri kacsaláb, melyen meséinek különös vára forog. »Ha ezt kirantanánk alóla: összedölné az egész alkotmánya. Ilyen, a kisorsolt gyermekbíró krónikás ötletere épített történetet A beszélő köntös is. A regény stílusáról szólva kiemeli a liliputi hasonlatokat«, s megjegyzi, hogy Mikszáth műveinek szépsége »a kellem : a kicsiségek szépsége.«

Császár Elemér (A magyar regény története. Bp. 1922. 311. l.) szerint a regény nem több — mint MK korai írásai általában — felhágyított novellánál. Jókai török tárgyú elbeszélései nyomán jár benne az író.

Zsigmond Ferenc (Jókai. Bp. 1924. 256. l.) úgy véli, hogy Jókai után A beszélő köntös jelez új utat a magyar történeti regény fejlődésében. A közízlés Jókai történelmi regényeinél rövidebb menetű cselekményt és könnyebb előadást kívánt. »Pátosz, komolykodó óléjátú alapeszme, adatok tömege, forrásmunkákra való hivatkozás : az ilyesmik méltánylására nem igen ért rá a századvégi olvasó. Mindjobban időszerű lett a Mikszáth-genre, mely mintegy átprézelte a Jókai-témák túlrejt szőlejét, magvát-héját eltávolította, az így nyert esszenciába egy kis saját találmányú csodaszert vegyített, s megalakította a maga genrejének egyik leghatásosabb változatát : a történelmi szemponttal kacérkodó, ezt gyakran kiparodizáló, fölüeny (és takarékos terjedelmű), az adomák berkébe kacsingató regénykeit : A beszélő köntöst, Akli Miklóst, A szelistyei asszonyokat.«

Balassa József (Régi magyar könyvek. MK : A beszélő köntös. Világ 1924. jan. 3. 2. sz. 3—4. l.) bő lére eresztett tartalomismertetést ír a regényről.

Zsigmond Ferenc (MK. Bp. 1927. 23. 30. l.) példaként említi A beszélő köntöst MK történelemiszemléletének jellemzésére. Mikszáth történetiszemléletének egyik jellegzetes vonása, hogy kicsinyes okok, mint pl. a »bűvös kaftány« lesznek nagy eredményeknek, esetleg történelmi fontosságú következményeknek a forrásává. Felfigyel a regénynek azokra a hasonlításra, amelyek az újkori ember, mégpedig a mesében gyönyörködő egyszerű ember képzeletvilágából vannak véve.

Pintér Jenő (Magyar irodalomtörténete VII. k. 395. 405. l.). A regény valójában terjedelmes novella. A kort az író a romantikus és a humorista képzeletével szemléli.

Schöpfung Aladár (MK. Bp. 1941. 108—110. l.) MK első történelmi anyagú nagyobb művének tartja A beszélő köntöst. »Mikszáth Jókai példáját követte a történelmi anyaggal való bánásmód dolgában — írja —, szabadon alakította a történelmi anyagot, nem rajzol széles hátteret belőle, csak annyit ölel fel, amennyi egy kis török időbeli hangulatot teremt az olvasó számára. Könnyű, derűs kis elbeszélés ez, részletesen kinyújtott anekdota... Az írónak semmi más szándéka nem volt az egészsel, mint hogy elmondjon egy mulatózó történetet s közbetűzőn néhány anekdotikus esetet a derék kecskeméti polgárokról. A történelmi anyag csak ürügy erre, s ezért csak az volt fontos, hogy néhány külsőleges vonással érezhetővé váljék a török hódoltság alatti városok és polgáraik helyzete, s ezzel némi hitelt kapjon az egész történet.« A beszélő köntös kapcsán felveti Schöpfung a történelmi hűség problémáját Mikszáth művészetében, s megállapítja, hogy az író álláspontja itt velejében romantikus. A történelem pátozsa alig érdekli, inkább az érdekessége. Nem a való tények erejével akarja szuggerálni az olvasót, hanem a fantázia játékaival s az előadás pátozásával vagy behízelt vonzóerejével; csak játszik a történelemmel, színeket és anekdotikus adatokat merít belőle, s a közönség által kevésbé ellenőrizhető anyagot képzelete merészebb és felelőtlenebb szárnyalására használja.

Krdhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Bp. 1941. 58. 64—67. l.) a »fogott bíróság« intézményének ismertetése kapcsán méltatja MK jogi felkészültségét.

Király István (MK. Bp. 1952. 77. 142. 196. 242 l.) MK romantikus művei közé sorozza a regényt. Történelmi idill ez, a mese benne a fontos, a történelmi háttér hitelesítő kulissza csupán. Éppúgy mint más ilyen jellegű írásaiban a népmesék nyomán jár itt is az írói fantázia.

Koczka Sándor (Bevezető A beszélő köntös 1953-as kiadásához. Szépirodalmi kiskönyvtár 58. Bp. 1953. 5—13. l.) MK romantikus meséi közé sorozza a művet. Igazából nem történelmi regény, hanem történelmi idill: a sivárnak, nyomasztónak érzett jelenből menekül vissza a múltba az író. De a kor közéletét felgyűlt keserű tapasztalatai már ide is elkísérik. Az egykori Kecskemét alkalmánosságának humoros ironikus rajza Mikszáth kiábrándulását saját jelene közéletéből is tükrözi. Ezzel a világgal állítja szembe az író az egyszerű és tiszta érzések szelid romantikáját, az egyszerű emberek jóra valóságát, Lestyák Mihály és Cinna szerelmi idilljét. A regény főhősében Lestyák Mihályban nagyszerű hősi lehetőségek jelennek. De mégsem lesz hős, jelleme megtörik. »Mikszáth szép álma a hősről, a hősi életéről korszerűtlen ábránd volt a kiegyezés Magyarországon, még romantikus meséjében sem tehetett erre igazi kísérletet.« [A regénynek ezt a kiadását röviden ismerteti a *Tanácsok Lapja*, 1953. 8. sz.]

F Ü G G E L É K

A LOHINAI FŰ C. ELBESZÉLÉS EGYIK RÉSZLETÉNEK VÁZLATA

A LOVAK REPARÁLÓJA

M. *Nógrádi Lapok*. (Felelős szerk. Horváth Dénes.) 1885. szeptember 13. (XIII. évf. 37. sz. 1—2. l.) *A lovak reparálója. Rajz*. Kötetben először itt.

Mikszáth 1883 nyarán mint a Pesti Hirlap tudósítója részt vett a tiszzaeszlári per nyíregyházi tárgyalásán. Innen hozta magával a karcolat témáját. A »lójavító« jellegzetes figurája az egyik tanukihallgatás során ragadta meg figyelmét. Rögtön meg is írta a tárgyalásról küldött riport-sorozatának egyik darabjában. (L. Mi a foglalkozása? Pesti Hirlap, 1883. júl. 17. és Hi. 3. k. 206—209. l.) Két év múlva, 1885 nyarán A lohinai fű c. elbeszélésén dolgozva ismét elővette régi riportját, s felhasználta új írásához, némileg átdolgozva pedig A lovak reparálója címen önálló tárcaként is leadta a Nógrádi Lapokba. Jellegzetes »melléktermék«, műhelyforgács ez a karcolat. Mind a *Mi a foglalkozása* c. riporttal, mind pedig *A lohinai fű* c. elbeszéléssel vannak szószerint megegyező részei (vö. Hi. 3. k. 206—209. l. és Krk. 3. k. 12. 17—18. l.).

A Krk szövegében a Nógrádi Lapokban (röv. NL) történt közlés következő sajtóhibáit kijavítottuk:

Old. Sor

257: 4 A társadalom legkülönbözőbb rétegeiből (NL: a társadalom legkittűndőbb rétegeiből)

6 félig paraszti, félig úri viseletben (NL: félig paraszt, félig úri viseletben)

8 szürkeposztós magyar nadrág (NL: szürkeposztó magyar nadrág) — Vö. A lohinai fű. Krk. 3. k. 12: 18.

25 s amint kimentünk (NL: s mi kimentünk)

258: 24 galiba [?] nótárius

259: 4 a négy krajcáros pakszusokat eladja (NL: a négy krajcáros pakszusokkal eladja) — Vö. Mi a foglalkozása? Hi. 3. k. 208. l.

14 munkából él a becsületes ember (NL: munkából és a becsületes ember)

38 hivatalos rendben szortírozva vannak (NL: hivatalos rendben szortírozódk) — Vö. Hi. 3. k. 208. l.

A karcolatot a Mikszáth-irodalom nem tartotta számon.

A KÉPMEILLÉKLETEKRŐL

- I. *A lohínai fű* kéziratának első lapja (az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában).
- II. Az *Egyetemes Regénytár* c. sorozat belső címlapja. (*A lohínai fű* első kiadása.)
- III. Mikszáth Kálmán 1884-ben. *Jankó János* árnyképe. (Megjelent: Magyar Salon, 1886. IV. k. 484. l.)
- IV. *A Magyar Ijjúság* c. folyóirat belső címlapja. (*A két koldusdiák* egyik folytatásával, *Mannheimer Gusztáv* illusztrációjával a regényhez. A fejlécen mint a lap egyik főmunkatársának, Mikszáth Kálmánnak a neve.) (1885. II. évf. 3. sz.)
- V—VI. *Mannheimer Gusztáv* rajzai *A két koldusdiák* első (1886-os) kiadásához. A regény kiadója feljegyezte, hogy Mikszáth «A két koldusdiák illusztrálására igen nagy súlyt helyezett. Szinte annyi időt fordított... Mannheimernek, az illusztrátornak útbaigazítására, a képtémák kiválasztására és megbeszélésére, mint amennyi idő alatt a könyvet magát megírta». (Révay Mór János: Írók, könyvek, kiadók. Bp. 1920. II. k. 189. l.)
- VII. Mikszáth Kálmán 1889-ben. (Fénykép. Megjelent: Új Idők, 1910. I. k. 569. l. Eredetije a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának kéziratárában.)

TARTALOM

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal.)

A LOHINAI FŰ		5	283
	Bevezetés	7	
	Eredeti egzisztencia.....	13	
	Árulkodó fonalak.....	24	
	A mindentudó Hrobák.....	32	
	A tudás füve	40	
A KÉT KOLDUSDIÁK		51	293
I.	fejezet. Dobos néni és diákjai	53	
II.	Hol vette néni a két koldusdiákot?.....	56	
III.	Csata a nagyerdőn	61	
IV.	Sohasem köthetsz kardot	65	
V.	Kire marad a bolt?	70	
VI.	A fehér és a fekete kutya	75	
VII.	A fejedelem délután	86	
VIII.	Hírnök a másvilágról	93	
IX.	A kincs	98	
X.	Nesselroth Ágnes	110	
XI.	Az eltűnt szerencse.....	121	
XII.	A ráb	132	
XIII.	Akit a golyó nem fog	140	
XIV.	A vérpad.....	149	
A BESZÉLŐ KÖNTÖS		159	342
I.	fejezet Gonosz praktikák. Papoknak az ő nagy kaposságuk	161	
II.	Új feőbíró. Új környülállások	168	

III. fejezet.	Különös készülődések. Ágoston Kristóf követsége	176
IV.	Négy rézeda szállal elindulnak vala.....	186
V.	A császár előtt. Az égi mérnök	191
VI.	A megsúfolt város	204
VII.	A diktátor. Kecskemét fénykora.....	216
VIII.	A másik kaftány	231
IX.	„ Az ítélet napja	242
A szerző utószava		251

FÜGGELÉK

A lovak reparálója.....	255	273
-------------------------	-----	-----

